

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Temmuz 2001 Sayı: 85

Aylık bilim, kültür ve politika dergisi

1.500.000 TL

Plastinasyon: Anatomide devrim mi, şov mu?

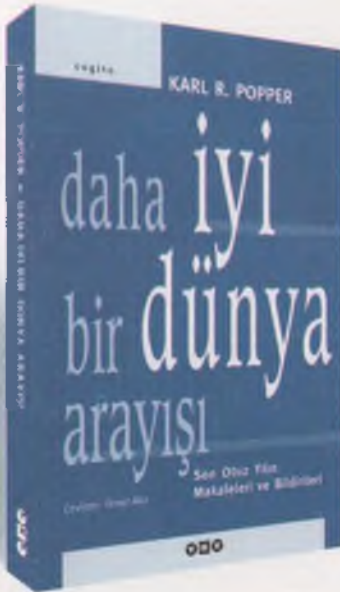
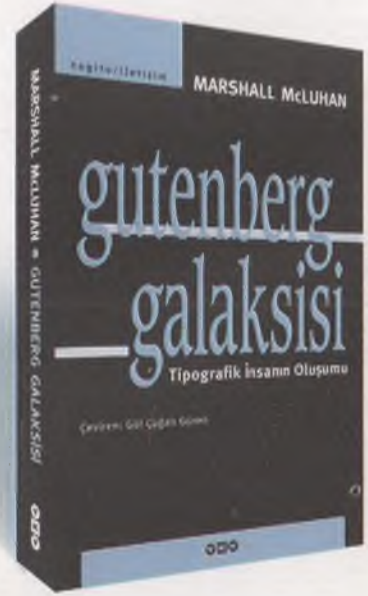
CESET SERGİSİ

iki temel yapıt daha dilimizde

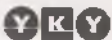
McLuhan'ın Gutenberg'le başlayan basın devriminin getirdiklerini ve elektronik devrimin getireceklerini ele aldığı *Gutenberg Galaksisi* yayımlandığı 1962 yılından bu yana birçok dile çevrildi, 200.000'den fazla sattı ve bir kült kitap haline geldi. İletişim diline kazandırdığı "küresel köy" kavramıyla McLuhan'ın ilk "medya gurusu" olmasına yardımcı olan bu kitap, ülkemizde de, özellikle son yıllarda, çok konuşuldu, çok tartışıldı — bundan böyle okunacak.

Gutenberg Galaksisi
Marshall McLuhan
Çeviren: Gül Çağlal Güven
420 s., 7.500.000 TL

Daha İyi Bir Dünya Arayışı
Karl Popper
Çeviren: İlknur Aka
262 s., 5.000.000 TL

"Sonuç olarak daha iyi bir dünya arayışı, başka insanların, bir düşünce uğruna yaşamlarını istemeyerek feda etmeyeceği bir dünya arayışı olmalıdır." "Rasyonalist, aydınlatmacı ve iflah olmaz iyimser" Karl R. Popper, otuz yıllık bir zaman dilimine yayılmış on altı makale ve bildirisinde; çokkatmanlı bir dünyanın kapılarını açıyor. Doğruya yaklaşmanın dinmeyen arzusu ve entelektüel alçakgönüllülük çağrısı...

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTAPÇEVİLERİ: • İSTANBUL: 212 293 08 24 / 502 • İZMİR: 232 463 82 90 • ANKARA: 312 435 85 94 • E-posta: yk.kultur@ykykultur.com.tr
• Web Sitesi: www.yapikrediyayinlan.com • YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212-293 08 24, 252 47 00

Bilim ve Ütopya

Temmuz 2001 Sayı: 85

Bilimsel Yayıncılık**Sahibi ve****Sorumlu Yazışmaları Müdürü****Mustafa Ozan Yazıcıoğlu****Yayın Yönetmeni****Ender Helvacıoğlu****Yazışları****Nalân Mahsereci****Ruken Kızılar****Nazlı Demirel****Kiraz Perinçek****Tarım ve Halkla İlişkiler****Ruken Kızılar****Teknik Sorumlu****Mutlu Selçuk****Yönelim Yeri ve****Yazışma adresi****İstiklâl Cad. Deva Çıkmaşı****No: 7/5 80070 Beyoğlu/İST****Tel-Faks****(0212) 244 17 90****(0212) 244 23 61****(0212) 244 23 72****e-posta****utopya@bilimutopya.com.tr****www.bilimutopya.com.tr****Ankara Büro****Selânik Cad. Hatay Sok.****No: 5/3 Kızılay****Tel: (0312) 425 28 99****Faks: (0312) 425 69 22****ankara@bilimutopya.com.tr****Yurtdışı temsilcisi****Murat İnce****Wallenstein Str. 33****70437 Stuttgart - ALMANYA****Tel-Faks: 0711 / 870 99 99****ABONE KOŞULLARI****6 Aylık: 9.000.000 TL****Yıllık: 18.000.000 TL****Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 100 DM****Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$****Yurtdışı abone bedelleri için****Ozan Yazıcıoğlu****Posta Çeki Mes No: 1054195****İş Bankası Beyoğlu Şubesi****Mes. No: 1011 1452300****Yurtdışı abone bedelleri için****Mehtap İnce****Stuttgarter Bank****Konto No: 335962009****BLZ: 60090100****YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI****Almanya: 7 DM Fransa: 24 FF****İngiltere: 3 £ İsviçre: 6 Fr.****Hollanda: 8 Fl.****Organizatör****Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.****Basıldığı Yer: Serler Matbaası****Dağıtım: BIRYAY A.Ş.****ISSN 1301-6717****KAPAK****CESET SERGİSİ****Sadık Usta****Tartışılan sergi: Beden Dünyası** 34**Anatominin tarihi** 40**Plastinasyon yöntemi nedir?** 42**Prof. Dr. Wilhelm Kriz****'Beden Dünyası' sergisi ve bir tabunun yıkılışı** 45**Dr. Ulrich Fischer****Ölüm gösteriye dönüşünce...** 50**Prof. Dr. Franz Josef Wetz****İnsan ve ceset onuru üzerine** 53**Prof. Dr. Yakup Tuna ile söyleşi****Anatomi eğitiminde temel araç kadavra** 58**Prof. Dr. Tuna Karahan****Von Hagens'in yöntemine ilişkin bazı tereddütler** 61**Prof. Dr. Salih Murat Akkın ile söyleşi****Anatomi eğitimi ve plastinasyon yöntemi üzerine** 62**Prof. Dr. Bayhan Çubukçu****Folklorik tıp ve Tarsus'ta bilimsel bir toplantı** 8**Doç. Dr. Haluk Ertan****Büyük doğa bilgini Darwin 'Ceviz Kabuğu'na sığar mı?** 10**Richard Hayes****Genetikleri değiştirilmiş insanlar yolda mı?** 16**Doç. Dr. Tahir M. Ceylan ile söyleşi****Lincin psikososyolojisi** 21**Alâeddin Şenel ile söyleşi****İkel insan ve günümüz insanına dair...** 26**Prof. Dr. Nurdan İnan****İnadına yaşamak, tek hücreli olsalar dahi...** 32**Ahmet İnam****Teknolojiyle insanın dönüşümü** 66**A. Ahmet Uhri****Şarabın tarihi** 68**M. Levent Gedizlioğlu****Bütün hayatı eğlenerek ve dinlenerek geçirmek** 71**Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İçen****Bernard Shaw'ın ütopyası: Methuselah'ya Dönüş** 74**Bilim Gündemi****78****Yayın Dünyası / Nalân Mahsereci****80****Merak Ettikleriniz / Ruken Kızılar****85****Safsata Avcısı / Nazlı Demirel****89****Kim Bunlar / Ruken Kızılar****90****Matematik Sohbetleri / Ali Nesin****92****Satranç / Metin Hatipoğlu****94****Ödüllü Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu****96**

BİLKÖOP Genel Kurulu yapıldı

Geçmişte nasıl, ülkenin Aydınlanma mücadelesinin bilim ve düşün alanındaki bayrağı olmuşsak, bugün de Yeni Dünya Düzeni'nin saldırısına ve dayattığı çürümüş modele karşı mücadelenin bilimsel ve düşünsel temellerini oluşturacak bir odak ve çatı olmalıyız.

Ender Helvacıoğlu

Köşemizi bir son dakika haberine ayırıyoruz: 23 Haziran sabahı Bilim ve Ütopya Kooperatifi'nin (BİLKÖOP) ilk Olağan Genel Kurulu İstanbul'da toplandı. Genel Kurul, derginin teknik hazırlıklarının hemen hemen tamamlandığı bir güne denk geldiği için, bu ay geniş bir yayın yapmıyoruz. Fakat son gün yazılan bu köşede okurlarımızı kısaca bilgilendirmek istedik.

Genel Kurul; İstanbul, Ankara ve İzmir'den gelen 50 kadar üyenin katılımıyla gerçekleşti. Aslında kooperatifin genelkurula katılma hakkı kazanmış (genelkurul tarihinden üç ay önceye kadar üye olanlar oy kullanma hakkıyla katılabilir) 140 üyesi var. Fakat, eğitim kurumlarının yaz tatiline girmesi dolayısıyla birçok üyemiz dağılmış bulunduğundan katılım nispeten düşük kaldı. Toplantıda gelecek dönemde izlenecek çizgi ve yapılacak etkinlikler konusunda öneriler alındı ve yeni yönetim kurulu seçildi. Bilim ve Ütopya Kooperatifi Genel Kurulu'nun tespit ettiği (ve *Bilim ve Ütopya* dergisine de önerdiği) çizgiyi şöyle özetleyebiliriz:

Önemle dikkate almamız gereken iki husus vardır: Birincisi; bilim gündemi, ülkenin gündeminden kopuk olamaz. Ülke ve halk açısından yakıcı olan sorunların, bilim gündemine yansımaları belirlemeli, hem araştırma, hem de diğer etkinliklere ilişkin programımızı buna göre oluşturmalıyız. Bilim; ülkenin ve halkın sorunlarının çözümünde maddi bir güç haline getirmek, ancak böyle bir bakış açısıyla olasıdır.

İkinci husus; bilimin (ve eğitimin), hem toplumsal bir etkinlik olarak yürütülmesi, hem de sonuç ve etkileri bakımından dolaylı ve kısa vadeye sığmayan toplumsal etkinlikler olmasıdır. Bilim gücümüzün nitelik ve niceliğine ilişkin bugün yapılan yanlış bir uygulamanın yaratacağı gerçek dar boğazlar, hemen ortaya çıkmayabileceği gibi; bilimin kimi getirileri de uzun vadeye yayılabilir. "Yığınakta yapılan hatanın giderilemeyeceğinin" bu kadar doğru olduğu başka bir etkinlik türü az bulunur. Planlama, bu alanda yaşamsal bir öneme sahiptir. Bir bilim (ve eğitim) politikasının oluşturulmasını ve derinleştirilip geliştirilmesini sürekli ve merkezi bir görevimiz sayıyoruz. Ülke gündemini yakalayan bir araştırma ve faaliyet programı, bilim politikamızı derinleştirecek; böyle bir politikanın olgunlaştırılması ülke gündeminin yakalanmasında bize perspektif kazandıracaktır.

Bugünkü gündemimiz nedir? Kooperatif yeni olmakla birlikte, Bilim ve Ütopya hareketi yeni değildir ve BİLKÖOP, *Bilim ve Ütopya* dergisinin yarattığı düşünce, insan birikimi üstünde kurulmuştur. *Bilim ve Ütopya* dergisi, irticaya ve Ortaçağ'a karşı mücadelenin ülkenin birincil sorunları arasında yer aldığı bir dönemde yayın hayatına başlamış, bilimi Aydınlanma Hareketi'nin meşalesi olarak yükseltmek suretiyle, ülkenin o dönemdeki gereksinimine yanıt vermiştir. Esasen irtica ve Ortaçağ'a karşı mücadelenin ülke gündemindeki yerinin pekişmesine ve bu sorunun çözümüne katkıda da bulunmuştur. Hedeflediğimiz üye bileşiminin sınırlarını tanımlarken ileri sürdüğümüz bir koşul, "gerçeğe ulaşmanın yolu olarak bilimi görmek"tir. Bu sınır, bizi Ortaçağ'dan ayıran sınırdır ve Ortaçağ'a karşı mücadelele cephesidir.

Diğer sınırlarımızı tanımlarken ifade ettiğimiz koşul, "Bilimi, gerçeğe ulaşmanın yolu olarak görmek"tir. Bu sınır da bizi, bilimi, kendisine sipariş edilen görüşlere sözde bilimsel kılıf ve gerekçeler hazırlamak için kullanan sahte bilim insanlarından ayırmaktadır. Bu olguya, belli siyasal hedeflere yönelik olarak iktisat, tarih, sosyoloji gibi alanlarda sıkça rastladığımız gibi, kısmen doğrudan ticari kazanç amacına yönelik olarak fen bilimleri alanında da rastlıyoruz. İşte bu sınır da, bizi Yeni Dünya Düzeni'nden ayıran sınırdır. Bu cephedeki mücadelemiz, Yeni Dünya Düzeni'nin sahte bilimine karşıdır. Bilimin, kazandığı başarılarla insanlık nezdinde edindiği itibar o kadar büyük ki, her türlü bilim dışı görüş, geçerliliğini sürdürebilmek için bilimden medet umuyor. Bu durum, yalnızca Yeni Dünya Düzeni'nin sahte bilimi için söz konusu değil; geçmişte bilimle cepheden savaşmış Ortaçağ dogmaları da, tutunabilmek için bilimden dayanak arıyorlar. Esasen bu onlara, Yeni Dünya Düzeni tarafından gösterilen bir yol, tanınan bir olanaktır. Bugün Yeni Dünya Düzeni, bir taraftan kendine bilimden dayanaklar ararken, bir yandan da, "demokrasi" adına, bilimi, bilim dışı görüşlerle aynı düzeyde tutup, bilime diğerlerinden daha fazla saygınlığı olmayan bir yaklaşım muamelesi yapmaktadır. Bilimin itibarını korumak, bilimi ilerletmek ve bilime, insanlığın ilerlemesinde oynamış olduğu rolü yeniden kazandırmak, bu alanda da Yeni Dünya Düzeni-Ortaçağ ittifakına karşı mücadeleden geçiyor.

Son birkaç yıldır, ülkemizin yakıcı sorunları, "ik-

Bilim ve Ütopya Kooperatifi'nin yeni Yönetim Kurulu; (Ayaktakiler, soldan sağa) Arda Odabaşı, Kürşat Yıldız, Ender Helvacıoğlu, Levent Gedizlioğlu, Hüseyin İçen. (Oturandar, soldan sağa) Sadık Usta, Feyziye Özberk, Berin Eskiizmirliler, Semih Koray, Ahmet Doğan.

tisat bilimine" göre tek yol diye sunularak dayatılan ve ülkeyi yıkıma götüren emperyalist reçetelerdir; Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak ve teslim almak için ileri sürülen tarih çarpıtmalarıdır. Kooperatifimizin Ortaçağ'a karşı mücadeleyi tatil etmeden bu alanda yoğunlaşması gerekir.

Özetlersek; geçmişte nasıl ülkenin Aydınlanma mücadelesinin bilim ve düşün alanındaki bayrağı olmuşsak, bugün de Yeni Dünya Düzeni'nin saldırısına ve dayattığı çürümüş modele karşı, Türkiye'nin ve ezilen dünyanın mücadelesinin bilimsel ve düşünsel temellerini oluşturacak bir odak ve çatı olmalıyız.

Bilim ve Ütopya Kooperatifi Genel Kurulu'nun oybirliği ile kabul ettiği çizginin genel hatları böyledir.

Toplantının sonunda yeni yönetim kurulunun asıl ve yedek üyeleri seçildi. **Prof. Dr. Semih Koray** (Bilkent Üniv. Ekonomi Blm. öğretim üyesi, matematikçi), **Ender Helvacıoğlu** (Bilim ve Ütopya dergisi Yayın Yönetmeni), **Levent Gedizlioğlu** (mimar), **Kürşat Yıldız** (tıp doktoru) ve **Arda Odabaşı** (iletişimci) asıl üyeler; **Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu** (Ruh ve sinir hastalıkları uzmanı), **Ahmet Doğan** (matematik öğretmeni), **Berin Eskiizmirliler** (psikolog), **Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İçen** (ODTÜ İngiliz Dili ve Edebiyatı Blm.) ve **Feyziye Özberk** (emekli kimya öğretmeni) yedek üyeler olarak yeni Yönetim Kurulu'nu oluşturdular. Yeni Yönetim Kurulu Genel Kurul'dan sonra toplanarak Prof. Dr. Semih Koray'ı Genel Başkan,

Ender Helvacıoğlu'nu da İkinci Başkan olarak seçti. **Sadık Usta**'nın da kooperatif Genel Müdürü görevine devam etmesini kararlaştırdı.

Güzel bir tesadüf olarak Kooperatif Genel Kurulu dergimizin 8. yaşına girdiği bir tarihte toplandı. *Bilim ve Ütopya* dergisi, verdiği mücadelenin bir örgütlenme ile taçlanmasıyla kıvancı ile yaşgünü kutluyor. *Bilim ve Ütopya* dergisi çalışanları olarak BİLKOOP'un yeni Yönetim Kurulu'na başarılar diliyoruz.

Bilim ve Ütopya dergisi ve kooperatifinin tatil kampı, 28 Temmuz-17 Ağustos tarihlerinde Marmaris'in Turunç beldesinde IAM tesislerinde yapılıyor. Değerli bilim ve düşün insanları Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu, Prof. Dr. Osman Demircan, Doç. Dr. Haluk Ertan, Prof. Dr. Gencay Gürsoy, Prof. Dr. Ahmet İnam, Prof. Dr. Semih Koray, Prof. Dr. Ali Nesin, Doğu Perinçek, Doç. Dr. Alâeddin Şenel, Afşar Timuçin ve Sargun Tont akşam sohbetleri ile kampa olacaklar. Ayrıca arkeolog Hakan Kale eşliğinde arkeolojik geziler, Uğur Değirmencioğlu ile disiplinlerarası sanat ve sanatsal yaratıcılık atölyesi, tiyatro ve dans atölyeleri, doğa gezileri, satranç kursu ve turnuvası kampın diğer etkinliklerinden örnekler. Yaz tatillerinin bir bilim ve sanat şölenine dönüşmesini arzulayan bütün okurlarımızı ve dostlarımızı kampımıza katılmaya çağırıyoruz.

Gelecek ay buluşmak üzere, dostlukla...

Dostum ve fikir arkadaşım Nejat Birdoğan

Kalpten kalbe yol gider: Bu Türk diline özgü deyimim karşılığını bildiğim diğer dillerde rastlayamadım. Nejat Birdoğan'la tanıştığım ilk anda, bu deyim somut şekilde yerli yerine oturdu. Bir anlam buldu. Aramızdan hem-fikirli olma akımı geçti.

Nejat Birdoğan'la ilk kez Berlin'de tanıştım. Mart 1991'de, bir Alevi konferansında buluşmuştuk ve podyumda yan yana oturmuştuk. Aleviliğin senkretizminden/bağdaştırmacılığından konuşuyorduk. Berlin kısa bir süre önce, o ünlü duvarından kurtulmuştu. Şaşırtıcı bir hızla eski biçimine kavuşuyordu. Bu ülkenin başkenti olma özelliğini yeniden taşımaya başlıyordu. Toplantımızın dışındaki zamanımızı, yıllarca süren acı olaylardan dolayı göremediğim ünlü müzeleri gezmekle geçiriyorduk. Müze gezmeye arkadaşlığımı, Nejat Bey'in eşi zeki ve kültürlü bir insan olan Dr. Şule Birdoğan yapıyordu. İlk önce meşhur Mısır Kraliçesi Nefertiti'nin heykelini görmeye gittik. Sonra eskiden Doğu Berlin sınırları içinde kalmış Bergama Müzesi'ni gezdik. Bu şaşırtıcı müzede eski İtalya'dan kalma hazineler korunuyordu. Bazı Eski Yunan ve Rumeli kentleri yeniden bina edilmişti.

Birdoğanlar ile dostluğum o zamanlardan beri devam etti. Nejat Bey'le birkaç kez görüşme fırsatım oldu. Alevi konferansları ve toplantılarında, buluşuyorduk. Geniş kültürüne ve Alevi öğretisi konusundaki derin bilgisine hayran kalmıştım.

Son buluşmamız, ölümünden birkaç ay önce oldu. Onu bu son kez gördüğümde şok geçirdim. Hayatı seven, canlı, şirin adam bir hayalet haline gelmişti. Ancak, ağır hastalığına rağmen, kendisine özgü olan niteliklerini hiç yitirmemişti. Duyarlılığını, cömertliğini, iyi kalpliliğini ve bilhassa cana yakınlığını hâlâ koruyordu.

Nejat Birdoğan, 1934 yılında Kars İli'nde doğmuştu. Doğum yeri, insanın kişiliğini etkiler derler. Birdoğan için bu saptama son derece doğrudur. Onun doğduğu yer, yüzyıllardan beri değişik medeniyetlerin karşılaştıkları bir merkez olmuştu.

Nejat Birdoğan'ın kişiliğinde hem Türkmen, hem Kafkas kökenlerinin kalıntıları görünüyordu: Duyarlılığı, cömertliği, iyi kalpliliği ve güzelliği doğum yerinin özellikleri olarak sayılabilir.

Birdoğan, üniversitede edebiyat tahsilini bitirdikten sonra, uzun yıllar Türk dilini ve edebiyatını öğretti. 1977'de Kültür Bakanlığı'nda Halk Folklorü Bölümü'nün yöneticiliğini yaptı. 20 yıldan beri yazar ve sosyolog olarak Alevi kültürünün özelliklerini kaleme alıyordu.

Birdoğan her şeyden önce edebiyatçıydı. Şiiri ve bilhassa halk şiirini çok severdi. Çocukluğu bir Kızılbaş ortamında geçtiği için halk musikisi ve halk şiiri onun kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olmuştu.

Şiir ve müziğin yanı sıra, Nejat Birdoğan Alevi öğretisi ve inancının geleceğine son derece bağlı bir kişiydi. Hazreti Ali'yi sevenlerdendi. Ama aynı zamanda da Ali kültüründe, Kızılbaşlık'tan gelen ve Müslüman olmayan motiflerin mevcut olduğunu da kabul ediyordu. Eski Türkler'in Şamanizmden, Ortaçağ Ahiliği'nden gelen öğelerin değerlerini biliyordu. İslam ve Hristiyan dinlerinden gelen senkretizm niteliklerinin varlığının Alevilik'te olduğunu düşünüyordu. Görüşlerini iyi bir kalemle eserlerinde yansıttıyordu. Özellikle *Anadolu'nun Gizli Kültürü: Alevilik* adlı kitabı, onun görüşlerini en iyi anlatan eseridir.

Birdoğan Azerbaycan ve Acem kökenli kişilerin Alevi öğretisindeki önemini altını da çiziyordu. Hatayi'ye bağlılık hissederdi. Hatayi hakkında yazdığı *Aleviler'in Büyük Hükümdarı: Şah İsmail* eserinde bunu görmek olanaklıdır. Fazlullah Astarabadî ve ölümünden sonra, Trakya'ya ve Anadolu'ya kaçan müritlerini çok severdi. Hurifilik ve Alevilik arasında sıkı bağların olduğunu söylüyordu. Son eserinde (*Alevilik Kaynakları*), Türk ve İran dünyaları arasında sıkı bağların olduğunu yazar. Hatta Anadolu Aleviliği'nde Mansur al Hallac'ın etkisinin büyük olduğunu söyler. Bu saptamanın gerçekliğini kabul edebiliriz. Bu kitabın önsözünde kendi öz görüşleri ve araştırma yılları hakkında bize bilgi aktarıyor. Anadolu kent kültürü ve hak kültürünün ayrılmasını uygun gördüğünü açıklar. Kent kültürünü Osmanlılar'ın, halk kültürünü ise Alevi-Bektaşiler'in yarattığını söylemek-

tedir. Atatürk'ün bu iki akımın birleştiricisi olduğunu aktarıyor.

Nejat Birdoğan görüşlerini yazmaya devam edebilseydi, kuşkusuz bize daha çok değerli bilgiler bırakabilirdi. Genel anlamda da, kültür dünyasına daha büyük katkılar yapabilirdi. Bu değerli araştırmacı ve yazar, ne yazık ki bizi uzun bir çağında bırakıp gitti. Daha büyük bir eser yerine özlem bıraktı. Bana gelince, bir dostumu ve fikir arkadaşımı kaybettim. Anısı hayatımın sonuna kadar kalbimde yaşayacaktır.

Prof. Dr. İrene Melikoff
/ Strasbourg

Cahit Arf konferansları başlıyor

ODTÜ Matematik Bölümü ve Matematik Vakfı, Ord. Prof. Dr. Cahit Arf anısına 6 Ekim 2001 tarihinden itibaren "Arf Konferansları" başlığıyla bir dizi konferans düzenlemeye başlıyor. Konferanslar dizisinin ilk konuşmacısı olan Essen Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gerhard Frey'in sunumu, "Bauer Groups" ve "Data Security" üzerine olacak. Prof. Dr. Gerhard Frey, Diofantin denklemleri ve Galois genişletmeleriyle ilgili araştırmaları ile Fermat'ın 350 yıllık çözümlemeyen son teoreminin çözümüne yaptığı katkılarla tanınıyor. Frey'e bu araştırmaları nedeniyle Gauss Madalyası verilmişti.

Felsefe öğretmenleri için felsefe dersleri

Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, felsefe konusundaki çalışmalarını sürdürüyor. İstanbul Marmara Eğitim Vakfı (İMEV) ile ortak düzenlenen bu çalışma, Türkiye'de ilk kez yeni yöntem ve teknikler eşliğinde sadece felsefe öğretmenlerine yönelik bir seminer çalışmasıdır. 2-7 Temmuz 2001 tarihleri arasında üniversitenin Dragos'taki yerleşkesinde yapılacak olan seminerde ülkemizin önde gelen felsefecileri ders vereceklerdir.

İoanna Kuçuradi, Uluğ Nutku, Ahmet Arslan, Tüten Anğ, Betül Çotuksöken, Gürol Irzık, Sevgi İyi ve Ferda Keskin'in ders vere-

ceği seminerde, İstanbul Felsefe Kulüpleri Platformu'nun kurucuları olarak Nuran Direk, Gülşen Öz ve Mehmet Salim Şirin de yer alacaklar.

Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Betül Çotuksöken ile Kültür Daire Başkanı, İMEV yöneticisi Şükran Sabah'ın, Gülşen Öz ile Mehmet Salim Şirin'in koordinatörlüğünde yürütülecek olan seminerde, bilgilerin güncelleştirilmesi, deneyimlerin aktarılması amaçlanıyor. Özel öğretim yöntemlerini, felsefede ölçme ve değerlendirilmeyi de içeren programda görselliğe dayalı çalışmalara da yer verilecek. Başvuruda bulunan öğretmenlere seminer öncesinde 60 soruluk bir anket gönderildi. Seminerin ilk gününde anket sonuçları da değerlendirilecektir.

Ayrıntılı bilgi için: 0216 441 51 68

'Dergi, dünyaya açılan kapım oldu'

Derginin Mayıs 2001 tarihli sayısına, bir arkadaşım yoluyla ulaştım. İnanın ki, tek kapılı cezaevinde

BİLİM VE ÜTOPYA TAŞINDI!

Yeni Adresimiz:

**İstiklâl Cad. Deva Çıkmazı
No: 7/5 Beyoğlu - İstanbul**

Yeni Telefonlarımız:

(0212) 244 17 90

(0212) 244 23 61

(0212) 244 23 72

dergi benim için dünyaya açılan kapı oldu. Derginin sayfaları arasında epey dolaşım, sanki dışarıydim. İnsanlarla tartıştım, sohbet ettim. Bir süreliğine de olsa beni cezaevinden alıp, bilmediğim yerlere götürdü. Hele "Safsata Avcısı" köşesi epey ilginçti. Dergiyi takip edip bu köşeye daha fazla önerilerim olsaydı, değişik konularda dergi aracılığıyla kendimi geliştirebil-

seydim diye düşündüm. Cezaevinde okumaya, öğrenmeye ihtiyaç duyuyorum. Öğrendikçe yaşama daha bilinçli yaklaşıyor insan.

İnsanların ütopyalarla daha anlamlı ve bilimle daha aydınlık bir yaşamı olacağına inanıyorum. Çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Tülin Dağ / Bakırköy
Kadın ve Çocuk Tutukevi

İki düzeltme

* Mayıs 2001 tarihli, 83. sayımızda yer alan Levent Gedizlioğlu'nun "Özgürlük, demokrasi, plan" başlıklı yazısının dipnot kısmı, teknik bir arızadan dolayı yayımlanamamıştır. Düzeltir, yazardan ve okuyucularımızdan özür dileriz. Yazının dipnotları:

1) Murray Bookchin, "Derin Çevrebillime Karşı Toplumsal Çevrebillim", Çev. Zeynep Aktüre, Mimarlık, s.291.

2) K. Marks'tan aktaran Atilla İlhan, Cumhuriyet Gazetesi, "Söyleşi" köşesi yazılarından.

3) Kadir Cangızbay, Kompradör Rejimin Anatomisi, Bölüm: "Globalleşme mi, Küreselleşme mi?".

4) Aynı eser, s.49.

5) Bu bağlamda, başka bir yazı konusu olarak, bazı meslektaşlarımızın olur olmaz yerlerde sık sık kullandıkları "mimaride tasarım özgürlüğü" kavramını tartışmak da çok ilginç olacaktır.

6) Mümtaz Soysal, "Plansızlığın Sonu", Hürriyet Gazetesi, 02.09.1992.

** Mayıs 2001 tarihli, 83. sayımızda yer alan Dr. Hikmet Tan'ın "Özgünlüğün ölümü" başlıklı yazısının dipnot kısmı, teknik bir arızadan dolayı yayımlanamamıştır. Düzeltir, yazardan ve okuyucularımızdan özür dileriz. Yazının dipnotları:

1) Doğal denge, felsefi bir bakışla, edimsel bütün süreçlerde -her şeye rağ-

men -insancıl olanın öncelenmesiyle sürdürülebilir; ancak, uygarlık serüveninin günümüzde geldiği durum, bu dengeyi derinden sarsan göstergeler üretmektedir; öyle ki, yaşamsal öneme sahip çoğu etkinlik, insan kaynaklı olmayı sürdürse de, insan egemen niteliğini yitirdi, insancıl öncelik ortadan kalktı.

2) Yetinmedeki sınır tanımazlık, doyumsuz içsel bir süreç olmaktan çıkarak, tamamen tüketime dönük bedensel bir işlev yüklenmesi sonucu ortaya çıktı.

3) Sosyal dizgeye yönelik etkinlikler, bilimin ilgi alanı olmaktan da -heredese- çıktılar artık. Bilim tarihinin son 50 yılına bakıldığında, bu gerçeklik bütün çıplaklığıyla ortaya çıkıyor.

4) Geleneksel anlamıyla sanat, düşünsel dizgenin türevi olarak, hem estetik, hem de etik zemini -genel anlamda- önceleyen bir süreç olarak belirginleşir. Bu açıdan bakıldığında, fizyolojik yapıya dönük niteliğiyle tüketimin, düşünsel kaynaklı sanatın hedefi veya sonucu olması, insancıl dizgenin korunması adına fazla olanaklı görünmemektedir.

5) Salt tarihsel bir boyut olarak değil, sosyal bir olgu olarak da geçmiş, sanatsal etkinliğin biçimlenmesinde önemli rol oynar. Sanatsal yaratım, çoğunlukla, geçmişin öykülenmesi üzerine kurgulanır. Sanatsal yaratı da, aslında odağında öznenin olduğu bu öykülemeye dönüşür. Bu noktadan hareket edildiğinde, zamansal bir olgu olarak "dün", sanatsal

süreçte estetik bir işlev de görür. Özellikle anlatım, "dün" ile -kurgusal da olsa- ilişkilendirilmeden, estetik açıdan olanaklı olmaz.

6) Alımlama boyutunda yaşanan yetmezlik de, anlatım sürecinin, öznelikten, zihinsel göstergelerden uzak kurgulanmasından kaynaklanır. Bu durum sanatı, düşünsel bir paylaşım olma niteliğinden soyutlarken, sanat yapısını da tüketilebilir bir boyuta indirgemektedir.

7) Özgünlüğün temel belirleyeni olan öz, içsel çatışmanın bir bileşimi olarak, öyküleme sürecini biçimlendirir; anlatımı, düşünsel düzeyde, alımlanabilir kılar.

8) Duygusal birlikteliklerin kalıcılık düzeyinde uğradıkları erezyon bunun tipik bir örneği olarak gösterilebilir. Bu tür birliktelikler artık yoğun bir duygu etkileşimine değil, bedensel hazlar yaşamaya arzularına dayanmaktadır.

9) Uygarlık serüveni, bilgi sürecinden doğan birleşimlerin sonucudur. Gattirdiği düşünsel açılımlarla, bu süreci sürekli besleyen edebiyat, bu birleşimlerin sosyal içeriklerinin biçimlenmesinde de önemli rol oynadı.

10) Bu yaklaşımı zorunlu kılan, modernizmin, tamamen nesnel dizgeye kurgulanmış bir toplumsal yapı dayatmasıdır.

11) Söz konusu dizeler, Ahmet Haşim'in "Merdiven" şiirinden alınmıştır. Bkz. Mehmet Fuat, Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi, Adam Yay., s.48.

Ulusal Bağımsızlık Konferansı yapıldı

68'liler Birliği Vakfı tarafından düzenlenen Ulusal Bağımsızlık Konferansı, 16 Haziran 2001 Cumartesi günü İTÜ İşletme Fakültesi Konferans Salonu'nda yapıldı.

Vakıf Başkanı Gökalp Eren'in açış konuşmasıyla başlayan konferansın ilk oturumunda, Prof. Dr. İzzettin Önder, Prof. Dr. Erol Manisalı ve araştırmacı Talat Turhan, ikinci oturumda CHP, EMEP, İP ve SİP temsilcileri, son oturumda da demokratik kitle örgütleri, meslek odaları ve sendikalar bildirilerini sundu. Sunumlar arasında Bilim ve Ütopya Kooperatifi adına katılan Sadık Usta'nın da "Bağımsızlığın bilim açısından önemi" başlıklı bildirisi yer alıyordu.

Çok sayıda izleyici, soruları ve açıklamalarıyla katkıda bulundu.

Bilim ve Ütopya Kooperatifi adına sunulan "Bağımsızlığın bilim açısından önemi" başlıklı bildiride kısaca şu görüşlere yer verildi: "İçinde bulunduğumuz Türkiye gerçeği incelendiğinde görülmektedir ki, bir tek bilim alanı bile küreselleşme cereyanına kapılmanın veya bağımsızlıktan vazgeçmenin ne-lere malolacağını ortaya koymuştur. Yüzyılımızın başında yeni kurulan üniversitelerimiz, 1930 ve 40'lı yıllardaki atılımlarla, çok sayıda fakültenin

kurulmasını sağlar. O günkü halkçı yönetim, ülkemizin bilim alanına önem verir ve bu amaç için yurtdışından dünyaca ünlü bilim adamlarını ülkemize davet eder. Geçmişte birçok önemli ve düzeyli fakültemiz, bu sayede kurulur ve gelişir. Cumhuriyet'in devrimci kuşakları da bu olanaklar içinde yetişirler. Hatta çok sayıda öğrencimiz, bizzat devlet tarafından burslu olarak yurtdışı eğitimine gönderilir ve eğitimden sonra bunların yeniden dönüşleri sağlanarak, ülkemiz biliminin atak yapması sağlanır. Cahit Arf gibi ünlü bilim adamları da bu sayede yetişirler."

"Bugün durum tersine dönmüştür. Ülkemizin eğitim ve bilim birikimi, yurtdışına akan büyük bir beyin göçüyle, erimektedir. Bugün, yurtdışına çıkma ve orada kalma olanaklarını araştırmayan bilim adamımız yok gibidir. Hatta artık, yurtdışına çıkmak gibi bir eğilim taşımayan bilim adamı, meslektaşlarıncı yadırganmaktadır. Daha şimdiden 50 bin civarında Türk öğrencisinin yurtdışına şu veya bu yolla gittiğini biliyoruz. Ne yazık ki, bunların ezici bir çoğunluğu da geri gelmeyecektir."

"Bu duruma nasıl gelindi?"

"Bağımsızlığından vazgeçen geliş-

mekte olan bir ülke, bugünkü ekonomik düzenin çarklarında un ufak olur, tüm ekonomik birikiminin yıkılmasını seyrederek, siyasi olarak emperyalizmin güdümüne girer, toplumsal ve kültürel dokusu bozulur ve çürür. Ne yazık ki bugün ülkemizde yaşanan da budur. Artık eğitim, bilim yapmak veya bilim adamı yetiştirmek amacıyla yapılmıyor. Artık amaç, dışarıdan dayatılan montaj sanayinin teknik elemanlarını yetiştirmektir. Her şeyin kâr amacıyla yapıldığı bir sistemde, toplumsal yarar gözetilen ilkeler de en arka sıralara itilir. Bu nedenden dolayı ki bugün eğitim, ülkemizin ihtiyacına uygun disiplinleri değil; bankacılığı, borsacılığı, reklam sektörünü, medyayı ve moda gibi doğrudan üretimi gözetmeyen alanları cazip hale getirmiştir. Yabancı dilde eğitim de, bu amacın bir varyasyonu olarak gündeme gelmektedir."

"Ülkemizin ve toplumumuzun yararını gözetilen bir bilim politikası oluşturulmalı ve hayata geçirilmelidir. Ülkemizde bilimin de ütopyanın da yerleştiği bir bilimsel iklim yaratılmalıdır. Beyin göçünün önüne geçilmeli ve yeniden ülkemizde bilimsel etkinlik cazip hale getirilmeli, bu amaçla üniversite ve eğitim kurumlarının, öğrencilerin ve öğretim görevlilerinin temel sorunları çözüme kavuşturulmalıdır".

Ulusal Bağımsızlık Konferansı Sonuç Belgesi

68'liler Birliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve egemenlik hakları üzerinde hiçbir tartışmayı kabul etmeyeceğini baştan tüm dünyaya ilan eder.

Yabancı devletlerin etkilerinin ve uluslararası kuruluşların dikte ettiği kararlara boyun eğen ve bu istekleri yasalar çıkararak yerine getiren, egemenlik haklarını uluslararası antlaşmalarla sınırlamaya kalkan parlamentoyu ve hükümeti oluşturan siyasi partiler, uluslararası çıkarlarımızı ayaklar altına almışlardır. Bu hükümetle hesaplaşmak acil bir yurttaşlık görevidir. Ülkemiz, ulusal çıkarları koruyan bir hükümete ihtiyaç duyuyor.

Türkiye'nin bugün, ulusal birliğini güçlendirecek ve demokratik yaşamını geliştirecek, Amerikancı cuntalının siyasal yaşamımızdaki izlerini silecek yeni bir Anayasa'ya ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Bu demokratik atılım, ülkemiz emperyalistlerle arasına duvarlar örebildiği sürece yeşerecek, serpilecektir. Tarihte, "demokratik bir sömürge" yoktur.

İşbirliği iktidarların neo-liberal politikalarının köylümülü üretemez duruma getirmesi, onları aç, işsiz ve çaresiz bırakacak ve milyonlarcasını kentlere yığacaktır. Bu göçün yaratacağı kaos, ekonomik ve toplumsal hayatı katırcı bir istikrarsızlığa boğacaktır. Bu yüzden tarımın desteklenmesi ve korunması Türkiye'nin acil sorunudur.

Emperyalist sistemin başı ABD, IMF ve Dünya Bankası gibi örgütlere, mali gücüne ve NATO gibi askeri ör-

gütlere dayanarak dünyaya hükmetiyor. Türkiye, IMF-Dünya Bankası kışkıracından kurtulmalıdır. Zira yaşadığımız krizlerin nedeni bu bağımlılıktır. IMF ve Dünya Bankası'nın ülkemizi soyan, üretimi baltalayan Kararları ve politikaları reddedilmeli, bu örgütlerin politikalarını savunanlara karşı mücadele edilmelidir. Türkiye NATO'dan çıkmalı, kaderini barışsever ülkelerle birleştirmelidir.

Soğuk Savaş yıllarında ABD ile kader birliği eden Avrupa Birliği de emperyalist bir güçtür. Türkiye'nin bu birlikte yeri yoktur. AB ülkemizi bekleme odasında tutarak ve hayaller yayarak direncimizi kırıyor.

Türkiye, kamu yararını esas alan, halkçı, ulusal ve planlamaya dayanan bir ekonomiye acilen yönelmelidir. Bu çerçevede;

- Yabancı para egemenliğine son verilmeli, Türk parası esas alınmalı,
- Gümrük Birliği'nden çıkılmalı,
- Dünya Ticaret Örgütü'nün dayatmalarına, MAİ ve Uluslararası Tahkim gibi uluslararası tekelin imtiyazlarını koruyan düzenlemelere karşı çıkılmalı,
- Dış ve iç borçlar ile faizleri ertelenmeli,
- Tarım korunmalı,
- Kayıt dışı ekonomi kayıtlara alınmalıdır.
- Başta komşularımız olmak üzere, dost ülkelerle ticaretimiz geliştirilmelidir.

68'liler Birliği / İTÜ-Maçka İstanbul, 16 Haziran 2001

İpek Yolu uygarlık tarihinde hiç kuşkusuz çok önemli bir yere sahiptir. Adını Çin'den gelen ve taşınan başlıca mal olan İpek'ten alan bu yol iki büyük uygarlığın, Roma ile Çin'in arasında ticaret, din, kültür ve sanat alanında bir köprü vazifesi görmüştür.

Çin'den başlayıp Akdeniz kıyılarına kadar devam eden bu uçsuz bucaksız kervan yolu onbeş yüzyıl boyunca doğuyla batı arasında çok önemli bir ticaret yolu olarak kalmıştır. Hindistan'da doğan Budacılık bu yol üzerinden Orta Asya'ya ve Uzak Doğu'ya yayılmıştır. Bu yol aynı zamanda Yunan ve Roma dinlerinin, Nasturi Hristiyanlığının, Türklerin dininin, Şamanlığın, Mani Dini'nin, Mazdehizm'in ve daha sonra İslamiyet'in yayılma ortamı bulunduğu bir yol, bir bölge olmuştur. Denilebilir ki eski Yunan, İran, Hint, Türk ve Çin uygarlıkları birbirleriyle bu yol üzerinde buluşmuşlardı. Yine denilebilir ki İpek Yolu olmasaydı Orta Asya'nın sadece siyasi ve ekonomi tarihi değil, kültür ve din tarihi de çok farklı biçimde gelişirdi.

Okyanus Yayıncılık olarak hazırladığımız bu kültür izlencemizin "İpek Yolu Dizisi"nin ilk kitabında Türk Tarihi ve Türk Kültürü içinde çok önemli bir yere sahip olan İpek Yolu'nun tarihi öyküsünü okuyucularımızın değerlendirmesine sunuyoruz.

OKYANUS YAYINCILIK

Ankara Cad. Konak Han. 34410 Cağaloğlu-İstanbul Tel+Fax: (0212) 513 42 59

Folklorik tıp ve Tarsus'ta bilimsel bir toplantı

Folklorik tıp veya halk tıbbı, modern tıp evrim sürecinin ilk basamağıdır. İnsanın varoluşu ile başlayarak ve hekimlerin uyguladığı yazılı geleneksel tıp aşamasından geçerek bugünkü modern tıba dönüşmüştür. Ülkelere göre değişen oranlarda günümüzde de yaşamaktadır.

Prof. Dr. Bayhan Çubukçu

(İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi)

Birincisi Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından 20-22 Mayıs 1999'da Adana ve Tarsus'ta gerçekleştirilmiş olan Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri, bu yıl 23-26 Mayıs günlerinde Tarsus'ta yapıldı. Bilimsel düzenlemesi, gene, Sayın Prof. Dr. İ. Uzel'in başkanlığında Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi'nce üstlenilen bu toplantı, Çukurova Kültür Sanat Eğitim Vakfı (KET-SAV), Tarsus Kaymakamlığı ve Belediye Başkanlığı tarafından des-

teklendi. Ayrıca Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası, Tarsus Amerikan Lisesi ve Tarsus Rotary Derneği de katkıda bulunmuştur.

Folklorik Tıp ve Geleneksel Tıp açısından bölgenin özellikleri

Folklorik tıp veya halk tıbbı, modern tıp evrim sürecinin ilk basamağıdır. İnsanın varoluşu ile başlayarak ve hekimlerin uyguladığı yazılı geleneksel tıp aşamasından geçerek bugünkü modern tıba dönüşmüştür. Bununla beraber hâlâ

halkın kendi uyguladığı bir şekil olarak ülkelere göre değişen oranlarda günümüzde de yaşamaktadır. Geleneksel tıp ise Çin, Hindistan gibi bazı ülkelerde modern tıp yanında, resmi olarak uygulanmaktadır. Fevkalade zengin bilgiler içeren "Türk Halk Tıbbı" ve "Geleneksel Türk Tıbbı" üzerinde pek az araştırma olup, tıp ve eczacılık yönünden sistematik bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Antik Kilikya'nın ova ve dağlık bölgesinde bulunan Adana ve Tarsus, tarihi ve mitolojisi yanında zengin bitki örtüsü ile de halk

tıbbi açısından özel bir yere sahiptir.

Lokman Hekim Efsanesi: Lokman Hekim, Türk sağlık kültürüne mal olmuş bir efsane kahramanıdır. Bu bölgede ise adeta bir hemşeri gibi benimsenmiştir. Çukurova bölgesinde hâlâ yaşayan bir efsaneye göre, Lokman Hekim Tarsus'ta yaşayan Şahmeran'dan öğrendiği ölümsüzlük devasını yazdığı defteri Adana'da Misis Irmağı üzerindeki Misis Köprüsü'nden suya düşürür, Tarsus'ta ise Şahmeran Hamamı mermerinde bulunan kırmızı lekelere Şahmeran'ın kan lekesi diye anlatılır. Lokman Hekim Günleri Resim Yarışması'na katılan ilköğretim öğrencilerinin eserleri, yaşayan bu efsaneyi çok güzel bir şekilde yansıtan somut örnekler olarak toplantıda sergilenmiştir.

Dioscorides ve Geleneksel Tıp: Günümüz modern tıbbının temelini oluşturan geleneksel tıbbın sayılı eserlerinden biri *Materia Medica*'nın yazarı Dioscorides (MS 1. yüzyıl) Adana'nın antik Anazarba şehrinde doğmuştur. Arapça İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca'ya çevrilmiş bu eserde, hayvansal ve anorganik kökenli ilaçlar yanında 500 kadar tıbbi bitki ve kullanışlı yer almıştır.

Toplantının amacı ve sonuç

Bugün için bölgenin tıp tarihi ve folklorik tıpla ilgili tek akademik birimi, toplantıyı düzenleyen Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı'dır. Bu akademik birimin başkanı, Sayın Prof. Dr. İ. Uzel, toplantının amacını şu şekilde ifade etmiş-

Prof. Dr. İ. Uzel'den Lokman Hekim 2001.

Lokman Hekim kimdir?

Lokman Hekim, Türk kültürüne kazandırılmış bir efsane kahramanı ve bir simgedir.

Lokman Hekim ve Şahmeran hakkında değişik söylenceler vardır. İçeride anlatılanlardan birine göre, "Lokman, gençliğinde okuma-yazma bilmeyen bir oduncudur. Bir gün kırdan insan başlı, yılan gövdeli, yaralı bir yaratık görür. Yılan; 'Ey insanoğlu, ben yılanların padişahı Şahmeran'ım. Benden korkma, yaralıyım, bana yardım et' der. Lokman, Şahmeran'ı kucağına alır ve sarayına götürür. Şahmeran kısa sürede iyileşir. Lokman'a 'Beni gördüğünü kimseye söyleme, öldüğümü duyduğunda ne yapacağını sana öğretiyorum, sakın unutma' der. Lokman dönüşte tüm zamanını okumaya ve öğrenmeye ayırır.

"Bir süre sonra Lokman Hekim Günleri Resim Yarışması'nda birinci olan eser Şahmeran Tarsus'ta

Eski Hamam'ın (Şahmeran Hamamı) göbek taşının üstünde öldürülür. Bunu duyan Lokman Tarsus'a gelir. Şahmeran'ın cansız gövdesini üçe böler ve her parçayı ayrı ayrı kaynatır. Kötü niyetli vezire kuyruk suyunu verir, vezir ölür. İkinci parçanın suyunu kendi içer, hasta olan Tarsus beyine de ilacı hazırlar ve bey iyileşir. Dönüşte kırdan yürürken, birden tüm bitkiler hangi hastalığa şifa olduklarını söylemeye başlar. Lokman bunları bir deftere yazar" (!). Bu defteri ise Adana'da Misis Köprüsü'nden suya düşürür. Tarsus, Ulu Cami avlusuna gömüldüğüne inanıldığından makamı vardır.

Tıp tarihi araştırmalarında Lokman Hekim Prof. Dr. S. Ünver (1972) 19 kaynak vererek yaptığı *Lokman Hekim* adlı yayınında (2), özetle şöyle demektedir:

"Şarkın birçok ülkelerinde tıp ilahları vardır. Bunlar değişik isimler almıştır. Bunların da çoğu unutulmuş ve değişikliklere uğramış, fakat birçok mefhumlar bunlara izafe edilmiş. İşte ab-ı hayat konusunda Lokman'a atfedilenler bu muhtelif isimde ve lakin aynı tıp ilahlarına da söylenebilmiştir. Efsaneler taraf tutmadığından çeşitli isimlerin gölgesine sığınarak aynı mealde tekrar olunmuştur."

Prof. Dr. A. H. Bayat ise, 1. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri (1999) toplantısında sunduğu "Lokman Hekim üzerine bazı düşünceler; Lokman Hakim mi? Hekim mi?" konferansında ve Türk Kültüründe Lokman Hekim (2000) adlı Lokman'ın gerçek kimliğini araştırdığı 390 kaynaklı kitabında (3) özetle onun "hakim, filozof ve bilge

bir kişiliğin simgesi" olduğunu ortaya koymuştur.

DİPNOTLAR

- 1) Öz, H., "Bilinmeyen Tarsus" T.C. Kültür Bakanlığı Tanıtma Eserleri, Yayın No. 2038, Başvuru Kitapları Dizisi 75, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
- 2) Ünver, S. A., "Lokman Hekim", Sağlık Yayınları, No. 8, İstanbul, 1972.
- 3) Bayat A. H., "Türk Kültüründe Lokman Hekim", Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, ISBN 975-498-142-6, İstanbul 2000.

tır. Lokman Hekim etrafında oluşan efsane tıptan eczacılığa, tarihten halk bilimine çeşitli disiplinlerin ilgi alanına giren öğeler içermektedir. "Lokman Hekim Günleri de değişik alanların, değişik konuların, değişik yöntemlerin kompozisyonuna olanak tanıyan geniş bir çerçeve olarak tasarlanmış, sağlık mesleklerinin tarihi, folklorik, edebi felsefi, kültürel boyutlarıyla ilgili bir toplantılar dizisi olması öngörülmüştür".

Kültür Bakanı Sayın İstemihan Talay ve Orman Bakanı Sayın Nami Çağan'ın da onurlandırdığı kapanış oturumunda alınan,

toplantıların bundan sonra iki yılda bir "Geleneksel Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri" olarak sürdürülmesi kararı sevinç vericidir.

Toplantı, amacına uygun bir şe-

kilde gerçekleşmiş olup, yurdumuzun farklı yörelerinden gelen araştırmacılar yanında Azerbaycan, Kırgızistan ve Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti'nden toplam 49 katılımcı 40 bildiri sunmuş ve bilimsel bir etkile-

şim sağlanmıştır. Toplantıyı benimseyen yerel yönetimlerin sivil toplum kuruluşlarının düzenlemede Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi yanında yer almaları çok anlamlıdır. Bölgenin kültürüne yaptıkları katkılardan dolayı tüm düzenleyicileri kutlar, hepsine ayrı ayrı teşekkür ederiz.

A.Laguna'dan Dioscorides, 1566. Ref: Rev. Hist. Pharm. XLIX: 102, 2001.

Büyük doğa bilgini Darwin, 'Ceviz Kabuğu'na sığar mı?

Son aylarda basın ve kimi siyasetçilerimiz Darwin, evrim kuramı ve insanın kökeniyle yakından ilgilenmeye başladı. Fakat ne yazık ki medyanın, izlenme oranı ve gündemde kalma kaygıları, halkın aydınlatılması ilkesinin önüne geçmiştir.

Doç. Dr. Haluk Ertan

(İÜ Fen. Fak. Moleküler Biyoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Biyolojideki her olgu ancak evrimin ışığı altında bir anlam kazanır.

**Theodosius Dobzhansky
(1900-1975).**

Son aylarda basın ve kimi siyasetçilerimiz Darwin, evrim kuramı ve insanın kökeniyle yakından ilgilenmeye başladı. Sağ partilere üye bazı milletvekilleri, Başbakan ve Milli Eğitim Bakanı'na, konu ile ilgili soru önergeleri verdiler. ATV'nin "Ceviz Kabuğu" ve Kanal 7'nin "İskele Sancak" programlarında saatler boyunca süren tartışmalar yapıldı. İzleyiciden aldıkları yoğun ilgiye bakılırsa bu konular basınımızın (buna bağlı olarak siyasetçilerin de) gündeminde bir süre daha yer bulacak gibi görünüyor.

Fakat bu konuların tartışıldığı son günlerdeki televizyon programlarına bakıldığında, ne yazık ki, izlenme oranı ve gündemde kalma kaygılarının, halkın doğru bir şekilde bilgilendirilip, aydınlatılması ilkesinin önüne geçtiği görülüyor. Bu yargıya varılmasının başlıca nedeni, tartışmaya katılan stüdyo konuklarının önemli bir bölümünün uzmanlık alanlarının, biyolojik evrimi tartışmalarına uygun olmamasıdır. Doğal olarak bu durum, konuşmacıların söylemlerine de yansımış ve birçok hata-

lı bilgiyi dile getirmelerine ve yanlış çıkarsamalar yapmalarına neden olmuştur. Buna bir de program yöneticilerinin yüzeysel bilgilerle donanmış, popülist yaklaşımları eklenince halkın bilgilendirme olanağı tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Yayın anlayışlarını dinsel dünya görüşünün belirlediği Kanal 7'nin, "bozacının şahidi şıracı" şeklinde kurgulanıp sonuçlandırılan "İskele Sancak" programını bir yana bırakırsak, Sayın Cevizoğlu'nun "Ceviz Kabuğu" programı benim gibi birçok biyoloğu şaşırtıp üzmüştür.

Toplumumuz tarafından yaygın bir şekilde izlenen bu program bir süredir, ne yazık ki artık eskisi ka-

dar tat vermiyor. Bunun başlıca nedeni kanımca, hemen hemen her programa, konuşulan konuyla ilgili olsun veya olmasın, en az bir ilahiyatçı ya da dinsel dünya görüşünü savunan kişinin katılmasının sağlanması. Bundan ne yarar beklendiği anlaşılamamaktadır. Daha İslam dininin kutsal kitabının Türkçe çevirisi üzerinde dahi ortak bir karara varamamış (bu ilginç durumun açığa çıkmasında Sayın Cevizoğlu'nun yadsınamaz katkıları olduğu bir gerçektir) bu kişilerden örneğin, evrim gibi biyoloji biliminin en kapsamlı ve karmaşık çalışma alanlarından biri hakkında, ne gibi bir katkıda bulunmaları beklenmektedir?

Deney ve gözlem yapan, soru sorup mantık yürüten, olguları matematiksel olarak ifade etme çabasında olan bir araştırmacıya, bir din adamının verebileceği ne olabilir ki? İnsanlık zaten, binlerce yıllık geçmişinin büyük bir bölümünde, dinsel dünya görüşünün her türünü temsil eden, katıksız din adamları ve bunların destekçisi olan iktidar sahipleri tarafından yönetilmedi mi? Hal böyle iken ne oldu da insan, evrene ve doğaya, dinsel dünya görüşünün temelini oluşturan metafizik yerine, diyalektikçe dayalı bilimsel yöntemi koyma gereksinimi duydu?

Dini, yüzyıllar boyu, iktidar sahiplerinin baskı aracı olarak kullandığı bir tabu olarak yaşayan toplumumuzun, yaratılan her fırsatta din konusu ile ilgilenmesi anlaşılır bir

Charles Darwin gençliğinde.

durumdur. Fakat bunun izlenme oranlarını artırıcı bir televizyon mezesi olarak, her programda kullanılmasıysa tam bir fırsatçılıktır.

Öncelikle program yöneticisi ve katılımcılarından başlamak istiyorum.

Geçmişte, izleyicinin ele alınan konu hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmasını sağlayan yeterli sürede olması; stüdyoya, konusunda yetkin sadece bir konuşmacının davet edilmesi; program yöneticisi sayın Hülki Cevizoğlu'nun yansız davranması yanında, iyi hazırlanması ve izlenme oranı; popülerite gibi kaygıları göz ardı ederek, halkın doğru bilgilendirilmesini esas alan özellikleriyle "Ceviz Kabuğu", kamuoyu tarafından hak ettiği ilgiyi kazanmıştı. Fakat artık süresinin daha da uzaması dışında, programa ilişkin olumluluklar gittikçe azalmaktadır.

Program yöneticisi Sayın Cevizoğlu, sosyal bilim eğitimi almış bir gazetecidir. Bu nedenle olsa gerek, sosyal ve siyasal içerikli tartışma konularına daha iyi hazırlanıp, tartışmanın ana ekseninden sapmasına neden olabilecek girişimleri, yerinde sorularla olması gereken çerçeveye sokup, izleyicinin konuyu iyi kavramasına yardımcı oluyordu. Fakat geçen haftalarda, özellikle, kutsal kitapların Sümer'deki kökeninin ve Darwin, evrim kuramı ve insanın kökeninin araştırıldığı programlarda, ne yazık ki, bir kısmı Sayın Cevizoğlu'ndan kaynaklanan bilimsel ve etik anlamda ciddi hatalar yapılmıştır. Örneğin, Sayın Prof. Dr. Ali Demirsoy'u, kitaplarına yazdığı ödeyişlerdeki (duygusal içerikli) bazı sözcükleri kullanarak, inancını itirafa zorlaması, araştırmacı gazeteciliğin bir başarısı olarak görülebilir mi, bilmiyorum. Tüm bunlar sonucunda, insanımızı aydınlatmak amacıyla yapılan bir program, bırakın halkın aydınlanmasını, bir adım daha karanlığa itilmesine yol açmıştır. Sorunun can alıcı yeri budur.

Ayrıca programa izleyicilerin telefonla katılması için verilen telefon numaralarıyla tartışmaya katılmak neredeyse olanaksızdır; denediğim için biliyorum. Öte yandan telefonla katılanların çoğunun, sesi

ile birlikte fotoğraflarının da görüntüye gelmesi bu kişilerin önceden zaten belli olduğunu göstermektedir. Eleştirilerime katılımcılardan söz ederek devam etmek istiyorum.

Bilimi zayıf bilim tarihçileri ve bilim felsefecileri

Ceviz Kabuğu programının ilki-ne katılan Sayın Prof. Dr. Yaman Örs tartışma sırasında, bir bilim tarihçisi olarak, uzmanlık alanının sınırlarını oldukça aşan sorumluluklar yüklenerek kendisini zor durumda bırakmıştır. Görülebildiği kadarıyla bunun temel nedeni, farklı bir bilim dalından gelmeleri ve biyolojik evrime ilişkin deneysel ve gözlemsel bulgular konusunda yeterli bilgiye sahip olmamalarıydı. Bu

Darwin'in dünya seyahatine çıktığı gemi, Beagle.

durum ne yazık ki Charles Darwin'in tartışıldığı kısımlarda da yaşanmıştır. En azından Sayın Örs'ün, genelde evrim, özelde ise biyolojik evrim kavramlarının çerçevesini doğru bir şekilde ortaya koyması bile, birçok hatanın engellenmesini sağlayacaktı, fakat bu da gerçekleşmedi. Program teklifini yapanlara, biyolojik evrim ve insanın kökeninin tartışılacağı bir etkinliğe kendinden önce, bir biyolog ve antropoloğun çağırılmasının doğru olacağını söylemesi beklenirdi. Yaradılışçı jinekolog Sayın Prof. Dr. Cevat Babuna'dan böyle bir yaklaşım umulmadığı için ondan hiç söz etmeyeceğim.

Bilim felsefecisi olarak "İskele Sancak" programına katılan Sayın Prof. Dr. Teoman Duralı'nın düştüğü durum ise daha kötüydü. Öyle ki programın başında evrim olmadan biyoloji bilimi olamaz dedi, programın ortasında müslümanlığını ve yaradılışa inandığını ilan etti. Programın sonuna doğru Darwin'i, çağdaş küresel İngiliz-Yahudi medeniyetinin adamı olarak nitelendirdi ve kapanışta din-bilim sentezini gerçekleştirmiş bir bilim felsefecisi (!) huzuruyla stüdyoyu terk edecekken, bir söylediğinin diğeriyle alâkası olmadığını fark eden dikkatli bir izleyiciden, tarz olarak katılmadığım ama içerik açısından hak ettiğini düşündüğüm eleştiriyi aldı. Felsefecilerin biyoloji, antropoloji ve paleontoloji gibi tamamen araştırmaya dayalı alanlarda konuşmaya bu kadar hevesli olmaları bence, kendi aralarında bir an önce çözmeleri gereken bir sorun olarak ortada durmaktadır (bu alanın yetkin uzmanları, biyolojik evrimdeki "yaşama mücadelesi" olgusunu, "altta kalanın canı çıksın" sözleri ile tanımlayan bir bilim felsefecisi için ne düşünürler, bilmiyorum).

Ayet okuyan ya da gönlünden geçiren biyologlar

Sayın Cevizoğlu'nun ve programının karizmasını sarsan katılımcıların başında, Dumlupınar Üniversitesi öğretim üyesi olduğunu öğrendiğimiz biyolog Prof. Dr. Adem Tatlı gelmektedir. Konuşmasının başından sonuna kadar ayet okuyan bu kişinin tartışmaya katılmayı nasılsa başardığı düşündürücüdür.

İkinci örneği şu anda Kırıkkale Üniversitesi öğretim üyesi olduğunu sandığım diğer bir biyolog olan Prof. Dr. Turan Güven oluşturmaktadır. Biyoloji bilimi ile yakından uzaktan bir ilgisi olmayan bir takım kurgularla (örneğin evrim düşüncesinin ırkçılığa ve soykırıma yol açabileceği savı gibi) Darwin ve evrimi eleştiriye yeltenen bu kişinin ne yazık ki, Biyologlar Derneği'nin Genel Başkanı unvanını da kullanarak programa katılması çok üzücüdür. Kendisine biyologlar adına bu tip bilim ve akıl karşıtı konuşmalar yapma yetki ve hakkı kesinlikle ve-

rilmemiştir. Umarım bu çift kimlikli kişi böyle onurlu bir derneğin başkanlığından delegeler indirmeden, kendiliğinden ayrılır.

Sanal bilim adamları

Programlara telefonla katılan bazı kişilerin durumu oldukça dikkat çekicidir. Dr. Mert Pekcan olarak kendini tanıtan ve ABD’de moleküler biyoloji konusunda doktora yaptığını söyleyen kişi, evrim kuramının hiçbir bilimsel kanıtı olmadığı şeklinde, nesnel temeli olmayan toptancı bir iddida bulununca, kendisi hakkında bir araştırma yapmak ihtiyacı hissettim (çünkü ABD’deki hiçbir saygın bilim kuruluşu bu düşüncedeki bir kişiyi içinde barındırmaz). Yaşam bilimleri alanında yayınlanmış hemen hemen tüm makale ve araştırmacıları kapsayan “Medline”, “Science Citation Index” ve “Current Contents” veri tabanlarında moleküler biyolog olarak bu isimde herhangi bir araştırmacıya rastlamadım. Evrim karşıtı cemaat üyelerinin, kimi zaman bu tip sahte isim (Harun Yahya gibi) ve unvanları kullandıkları bilinmektedir (Mert Pekcan isimli kişi daha sonra fakat bu kez mikrobiyolog unvanı ile Kanal 7’deki İskele Sancak programına da katılabiliştir).

Bu gruba giren ikinci kişi, Dr. Ömer Cenker Ilıcalı ismiyle ve fosil-bilim uzmanı olarak Kanal 7’deki İskele Sancak programına katılmıştır. Aynı şekilde ilgili bilgi bankalarında bu kişi hakkında araştırma yapıldığında böyle bir kişi ile ilgili hiçbir kaydın olmadığı görülmüştür. Bu kişilerin bilimsel kimliklerinin güveni-

lirliği, herhalde program yöneticilerinin sorumluluğundadır.

Ahmet Musaoğlu gibi bilgi düzeyi ve tartışma üslubu, Sümerliler’le ilgili programda yeterince anlaşılmış olan bir kişinin, böyle saygın bir programa defalarca katılıp, dakikalara konuşabilmesi düşündürücüdür.

Yetkin bir biyoloğun aşırı heyecanı

Ülkemizin saygın biyologlarından Prof. Dr. Ali Demirsoy’un, yaptığı uzun giriş konuşmasının büyük bir kısmını öznel konulara ayırması, izleyicinin bilgilenmesini güçleştirmiştir. Sahip olduğu zengin doğa ve canlı bilgisi ile destekleyebileceği somut olgulardan daha yoğun bir şekilde söz etseydi daha iyi olurdu düşüncesindeyim. Bu, özellikle evrim gibi, kaynağını esinlenmelerden değil, olgulardan almış bir bilim dalı için oldukça önemlidir.

Programa telefonla da olsa katılan Sayın Doç. Dr. Haluk Kefelioğlu ve sayın antropologlar oldukça yalın bilgiler vererek izleyicilere çok olumlu katkıda bulunmuşlardır.

Sondan bir önceki söz yaradılışçılara

Programa dinsel kökenli yaradılış inancının savunucusu olarak katılan kişilerin görüşlerini ne yazık ki öğrenme olanağımız olmadı. Şöyle ki, konuşmacılar yaradılış düşüncesinin ayrıntılarına ilişkin bilgi vermek yerine genellikle evrim kuramı konusunda, bir kısmını bilim dünyasının kendi arasında zaten yaptığı bir takım tartışmaları sanki kendi özgün bulgu-

larıymış gibi dile getirmeyi yeğlemişlerdir. Yani kendi düşüncelerini anlatmak yerine karşıt düşüncüyü eleştirerek (kimisi zamanda karalayarak) kendilerini haklı çıkarma çabasına girmişlerdir. Bu tartışma, tekniği açısından kendini karşıtları ile ifade etme yolu, en zayıf savunma yöntemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu genellikle yaradılışçıların, yaradılış dogmasında bulunan ve kimi zaman küçük çocukların dahi inandıramayacağı birçok çelişkinin gündeme getirilip tartışılmasını engellemek için izledikleri eski bir yöntemdir.

Bunları söylemeden bilime girmek doğru olmayacaktı, şimdi söz bilimsel gerçeklerde:

Charles Darwin kimdir, evrim kuramındaki yeri nedir?

Evrım konusu televizyon programlarında yaklaşık 16 saate yakın bir süre konuşuldu ve bu zaman içinde Charles Darwin’in adı defalarca, ama çoğu kez ilkel bir nefretle anıldı. Bu büyük doğa bilgisinin ne Marksist-Leninistliği, ne ateistliği, ne de insanlık düşmanlığı kaldı. Hatta kimi zaman bu söylemlere unvanı biyolog, gönüllü ilahiyatçı olan bazı öğretim üyelerimiz de katıldı. Hal böyle olunca, konuyu öğrenmek için izleyenlerin gerçeğe ulaşma olanağı tamamen ortadan kaldırıldı. Darwin gerçeğini kısaca burada açıklamak zorundayım.

Charles Darwin sanal bir mitoloji kahramanı değildir. Yayınlanmış onlarca araştırma makalesi ve kitabı olan bir doğa bilginidir. 73 yıllık (1809-1882) ömrünün yaklaşık 55-60 yılını doğa içinde gözlem ve deneyle geçirmiştir. Daha henüz 10’lu yaşlarının başında iken, evlerinin yanındaki depo amaçlı kullanılan bir kulübede abisinin yardımıyla bir kimya laboratuvarı kurar. Burada deney yapmak yanında, çevreden topladığı bitki, hayvan ve taş örneklerini saklar. 16 yaşına geldiğinde tıp öğrenimi görmek üzere Edinburgh’a gönderilir. O yıllarda Edinburgh Doğa Tarihi Derneği’ne hayvan bilimindeki buluşlarıyla ilgili iki özgün bildiri sunar. Babasının mesleği olan doktorluğa pek ilgi duymayan Darwin, 19 yaşına geldiğinde ilahiyat öğrenimi görmek üzere babası tarafından Cambridge’e gönderilir. 21 yaşında yüksek eğitimini tamamlayan Dar-

Darwin’ın incelediği hayvan ve bitkileri gösteren çizimler.

win aynı yıl içinde üniversitedeki hocası tarafından, İngiliz Kraliyet Donanması'nın "HMS Beagle" gemisiyle yapılacak bilimsel amaçlı dünya seyahatine bitkibilim uzmanı olarak öncilir. Güney Amerika Kıtası'na geldiğinde, canlılar dünyasında izlediği zengin ve göz kamaştırıcı çeşitliliğin nedenini araştırır. Canlı türlerinin zenginliği yanında, aynı türden bireylerin oluşturduğu topluluklarda da büyük bir çeşitlilik olduğunu görür. Bu çeşitliliğin, canlıların içinde bulunduğu beslenme veya ortam koşullarında olumsuz bir değişim meydana geldiğinde, ilgili türün bazı bireylerine hayatta kalmak için avantaj sağladığını saptar. Böylece yaşama katkı sağlayan, olumlu özelliklere (gen kavramı o günlerde bilinmiyordu) sahip bireyler ayakta kalarak yeni döller (yavrular) veriyor, bunlara sahip olmayanlara topluluktan ayıklanıp, eleniyorlardı. Bu yolla zaman içinde topluluk özelliklerinde meydana gelen bu küçük değişimlerin birikerek, uzun bir zaman sonra, yeni türlerin oluşmasına yol açabileceğini düşünür. Bu süreçlerde iş gören temel mekanizmayı da "doğal seleksiyon ya da seçim" olarak tanımlar. İşte Darwin'in biyolojik evrime yaptığı esas katkı, evrimin en önemli mekanizmalarından biri olan doğal seçim kuramını sistemleştirmesidir. Ayrıca bu işi tek başına yapmamıştır. Diğer bir İngiliz doğa bilgini olan Alfred R. Wallace (1823-1913), Darwin'den bağımsız olarak aynı mekanizmayı saptamıştır. Bu nedenle konuyla ilgili makaleyi birlikte sunmuşlardır. Bundan dolayı kuram, Darwin-Wallace kuramı olarak anılmaktadır.

Ayrıca evrim kuramının yaratıcısı ve sahibi Darwin değil, Jean-Baptiste de Monet de Lamarck (1744-1829)'dır. Bunu ilk kez doğadan derlenen gözlemsel bulgular ile destekleyip düzenli bir bilgi bütünü haline getiren odur. Lamarck evrim kuramında karmaşık ve gelişmiş canlıların, daha basit canlılardan, fakat doğal yollardan meydana geldiğini ifade etmiştir. Canlıların içinde yaşadıkları ortam koşullarının, canlılarda meydana gelen değişimlerde çok önemli roller olduğunu söyleyerek, doğaüstü müdahaleleri kesinlikle reddetmiştir. Doğadaki canlı türlerinin sabit yapılar olmayıp sürekli değiştiğini vurgulamıştır. Hatalı bir yaklaşım olsa da, öğrenilmiş özelliklerin bir yolla döle aktarıldığını savunmuştur. Tüm bunları doğadan elde ettiği gözlemlere dayandırarak söylemiştir. Fakat evrimin mekanizmasını saptayamamıştır.

Darwin ve insanın kökeni konusu

Charles Darwin, 1871 yılında *İnsanın Türeyişi* adlı iki ciltlik bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapta Darwin, insan ile omurgalı hayvan türleri arasındaki benzerliklerden ayrıntısı ile söz eder. Bu karşılaştırmayı biyolojik özellikler yanında zihinsel, hatta ahlaki boyuta kadar genişletmiştir. Bu-

nu yaparken temel aracı insanın bir bütün olarak, doğal seçim ilkesinin kurallarına göre evrimleştiğini göstermektedir. Yani insanı doğaüstü bir yaratık olarak değil, diğerleri gibi doğal süreçler sonucu oluşmuş bir canlı türü olarak kabul etmektedir. Her türün kendisinden önceki bir türden evrimleştiği bilgisi ile bağlantılı olarak insan ile maymunun birbirlerine oldukça yakın, yani akraba türler olduklarını ve ortak atadan evrimleşebileceklerini söylemiştir. Diğer bir ifade ile hem insan hem de maymun modern canlılardır ve her ikisi de (birbirlerinden değil) kendilerinden daha düşük organizasyonlu bir canlıdan türemişlerdir. Bu bilim tarihinde ilk kez Darwin'in bulduğu bir sonuç değildir. Örneğin, büyük Fransız do-

ğa bilgini Georges-Louis Lederc Comte de Buffon (1707-1788) 44 ciltlik *Doğa Tarihi* adlı dev eserinde ve Darwin'den yaklaşık yüz yıl önce, insan ile maymunun benzerliğinden hatta, ortak atayı paylaşılabileceklerinden söz etmiştir. Fakat bu saptamayı, somut ve düzenli verilerle ifade eden ilk kişi, Darwin'dir.

Bu büyük doğa bilgilerinin attıkları ilk adımları kilometrelerce ileriye götüren günümüz bilimi, insan kültürünün en güçlü etkinliği olarak, insanın artık hem kendi hem de tüm doğanın evrimini kontrol edebilecek hale gelmesini sağlamıştır.

Charles Darwin ve Sosyal Darwinizm

Doğa bilgini Charles Darwin'le, İngiliz filozof Herbert Spencer (1820-1903) tarafından kurulan "Sosyal Darwinizm felsefesi" arasında isim benzerliği dışında herhangi

ortak bir nokta yoktur. Çünkü Spencer, evrim ve seçim kuramlarını toplumsal evrimi açıklamakta kullanmayı denemiştir. Fakat bir süre sonra kendisi, 1893 yılında yaptığı "evrim öğretisi umduğum kadar yol gösterici olmadı" şeklindeki saptamayla, kendi kurduğu felsefeyi terk etmiştir.

Sosyal Darwinizm'den yola çıkarak, ırkçılık ve vahşi liberalizm ile Darwin arasında bağlantı kurmaya çalışmak evrim karşıtlarının bilinçli bir çarpıtmasıdır. Çünkü ırkçılığın esin kaynağı olan düşünürler dahi bunu yapmamaktadır. Örneğin, Johann Gottfried Herder (1744-1803) ve Francis Galton (1822-1911) gibi, ırkçı Nazi kuramlarının en önemli düşüncel kaynaklarından biri olan Alman filozofu Friedrich Nietzsche (1844-1900), "Darwinizm'i sıradan bir öğreti olmakla suçlamıştır.

Aynı şekilde Sovyetler Birliği'nde, Stalin ve Kruşçev'in bilim danışmanı olan Lyssenko (1898-1976), "proletarya biyolojisi" yaratmak amacıyla kurduğu düzmece öğretiye "yaratıcı Sovyet Darwinciliği" adını vermişti. Bunu yapmasındaki temel neden, Darwin kuramı ve onun devamı olan "Yeni-Darwincilik"te

yer alan büyük yanlışlara karşı açtığı savaşı vurgulamaktır. Örneğin, gerici Mendel genetiğinin evrim kuramına zarar verdiğini ve yasaklanması gerektiğini söylüyordu. Darwin'in kuramının, Yeni-Lamarckçı bir bakış açısı ile tekrar yapılandırılması gerektiğine inanıyordu.

Karl Marx ve Friedrich Engels'e gelince; bu düşündürler genel olarak evrim kuramını kabul ederlerken, Darwin'in kuramının temelini oluşturan "doğal seçme ve yaşam mücadelesi" olgularına karşı çıkmışlardır.

Görüldüğü gibi Darwin adı ve kuramı çok değişik düşünce sahipleri tarafından değişik amaçlar için kullanılmıştır. Bununla ilgili birçok örnek vermek olasıdır. Bilim ve insanlık tarihinde devrim niteliğinde büyük dönüşüme yol açan bu tip büyük kuramlardan herkesin kendince bir şeyler çıkarması belki de kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle, sapla samanı birbirinden ayırabilmek için kuram sahibinin ne dediğini ve yaptığı iyi çözümlemek gerekmektedir.

Bilimin biyolojik evrime bakışı

Bilimin en güçlü yanını terminolojisi, yani dili oluşturmaktadır. Bu nedenle insan kültürü içinde kavram kargaşasının hemen hemen hiç yaşanmadığı alanların başında bilim yer almaktadır. Bilimin dilinin kavramsal özelliği onu evrensel nitelikli yapmaktadır. Bu nedenle öncelikle evrim kavramının sınırları doğru bir şekilde belirlenmelidir.

En geniş anlamıyla evrim, bir değişmeyi ifade etmektedir. Bu açıdan akla gelebilecek her sistem evrimleşmektedir. Bu bağlamda, biyolojik evrim denildiğinde bilim, genel olarak, "birçok jenerasyon boyunca bir canlı topluluğunda meydana gelen kalıtsal değişmelerin sonucu olarak gelişen bir süreci" anlamaktadır. Bireyler evrimleşmez, evrimleşen canlı topluluklardır. Fakat değişimin meydana geldiği birim, bireydir. Değişmenin evrim olabilmesi için, bir ya da bir grup bireyde meydana gelen olumlu veya olumsuz bir değişimin o canlının dahil olduğu toplulukta yayılıp, karakteristik bir özellik haline

gelmesi gereklidir. Bu, uzun zaman alan bir süreçtir. Hele değişimin meydana geldiği canlı topluluğu uzun sürede olgunlaşıp, az döl veriyorsa (örneğin, insan) bu değişimin yayılması daha da uzun süre almaktadır. Bunu hava değişimleri veya mevsim döngülerini izlediğimiz gibi izlememiz olanaklı değildir. Bu nedenle araştırmacılar çok kısa sürede çok döl veren düşük organizasyonlu canlı topluluklarında örneğin bakteriler, sinekler

Darwin 1870'lerde.

veya kelekler ile deneyler yaparak evrimi rahatlıkla izleyebilmektedir.

Biyolojik evrim konusunda biraz önce aktardığım tanımın daha özel ve şu anda geçerli olan ifadesi şu şekildedir: Evrim, bir dölden bir sonrakı döl, bir popülasyonun gen havuzunda bulunan allel genlerin frekanslarındaki değişimdir. Bu tanım sadece belli bir grup canlıyı kapsamaktadır, tek hücreli (tek takım kromozom içeren yani haploid) canlılardaki evrim bu tanıma uymaz. Olsun ki teknik bir tanımdır, bu nedenle biraz açıklanması gerekmektedir. Tanımdaki kavramlar ayrı ayrı ele alındığında:

a) **Gen havuzu** bir canlı türünün sahip olduğu gen çeşitlerinin tümüdür. Canlılarda her bir özellik bir gen (ya da gen takımı) tarafından meydana getirilmektedir. Örneğin kelek-

lerin kanat rengi (veya insandaki birçok gen tarafından kontrol edilen saç biçimi gibi bir karakter) bir gen tarafından belirlenmektedir. Fakat bir kelek topluluğu içinde bu özellik üzerine etki eden tek bir gen bulunmasına karşılık, bu genin birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu sayede bizleri büyüleyen rengârenk kanatlara sahip keleklerin meydana gelmesi mümkün olmaktadır. Başka bir ifade ile aynı türe sahip bireylerin genetik yapıları birbirinden farklıdır. Bu nedenden dolayı örneğin, insanlar arasında bir nezle salgını olduğunda ilgili virüs tüm topluluk bireylerine bulaştığı halde, sadece belli sayıda insan hasta olmaktadır. Topluluktaki bazı bireylerin hastalığı yatakta, bazılarının ayakta, bazılarınmsa etkilenmeden geçirmesinin nedeni, bireyler arasındaki genetik yapı farklılığıdır (diğer etmenler burada göz ardı edilmiştir). Çünkü hastalık virüslerinin konak canlıda tanıyacağı hücrelerin yüzeylerindeki tanıtıcı moleküller canlıdan canlıya küçük farklılıklar taşımaktadır.

b) **Allel genler** ise, bir canlıda her genden iki adet bulunduğunu ifade eder. Bu genler biri babadan diğeri anneden gelen kromozomlar üzerinde bulunur (bu genleri harf ile örneğin, A şeklinde

gösterebiliriz). Bu gen çifti aynı karakter üzerine etki ederler (bu durumda bu bireyde gen çifti AA veya aa şeklinde gösterilebilir). Fakat bazen aynı yönde (AA) bazen farklı yönde (Aa) hareket ederler. Örneğin insanların saç biçimi üzerine etkili gen çifti, saçın kıvrıkcık (AA) olması yönünde hareket edebilir veya biri kıvrıkcık diğeri düz olması (Aa) yönünde hareket edebilir (saç şekli karakteri sadece olayın daha kolay anlaşılabilmesi için verilmiştir, gerçek durum daha karmaşıktır). Bu durumda saçın son haline, bu allel genler içinde baskın olan gen (A) karar verir. Fakat bilindiği gibi insan topluluğu içinde çok çeşitli tipte saçla sahip bireyler vardır. Bunun nedeni A geninin birçok alt çeşidinin bulunmasıdır (A1, A2, A3, A4 veya a1, a2, a3, a4, vs.). Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta bu-

lanmaktadır: Bir genin farklı türleri çeşitli genetik mekanizmalarla oluşmakta ve bu genler tamamen şans veya tesadüf olarak niteleyebileceğimiz sonsuz olasılık ihtimallerine dayalı olarak bir araya gelmektedir. Yani bireyin erkek olsun dişi olsun, ürettiği sperm ve yumurta hücrelerinin genetik yapısı büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Örneğin insan topluluklarında hangi çocuğun olgunlaşana kadar hayatta kalacağı; cinsel olgunluktan sonra kiminle evleneceği; bu bireylere ait, farklı genetik özelliklere sahip yumurta ve sperm hücrelerinden hangilerinin birleşeceği, vs., gibi olaylar tesadüflere dayalı ihtimallere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle her insan, genlerin değişik bir kombinasyonunu, yani bileşimini taşımaktadır. Bundan dolayı bir insan diğerine benzememektedir.

c) Yukarıdaki tanımın son elemanını "gen frekansında ki değişme" ifadesi oluşturmaktadır. Bir canlı topluluğunu oluşturan bireylerin, benzer özellikleri değişik biçimlerde ve tonlarda taşıdığından söz edilmişti. Diyelim ki bir bölgede Çernobil benzeri bir reaktör kazası meydana geldi ve binlerce insan, çeşitli dozlarda radyasyon aldı. Radyasyon alan bu insanların küçük bir kısmı kısa sürede ölecektir. Bir kısmı, uzun süre içinde gelişecek kanserler sonucu

ölecektir. Bir kısmının ise yeni doğacak çocukları, ya ana-babalarından ya da çevreden aldıkları radyasyondan dolayı kanser olup ölecektir. Bir kısım insansa, radyasyon aldığı halde bir şey olmadan hayatta kalacaktır. Örneğimizi küçültürsek konu daha iyi anlaşılabilir. Şöyle ki, bu ayıklama sürecinde aynı dozda radyasyon alan iki çocuktan biri ölürken diğeri hiç hasta olmamaktadır. Bu çocuğun hayatta kalmasında çeşitli etmenler rol oynamaktadır. Bunların başında insanlarda bulunan DNA tamir mekanizmalarının yetkinliği gelmektedir. Çünkü radyasyonun ölümcül olmasında temel neden DNA'ya zarar vermesidir. Radyasyon sonucu hasar gören DNA, etkin bir şekilde tamir edilirse bireyde kanser oluşumu ger-

çekleşmemektedir. Göz rengi ve saç biçiminde olduğu gibi bireylerin DNA tamir mekanizmaları da küçük farklar içermektedir. Tamir mekanizmasının etkin bir şekilde çalışmasını sağlayan gen ya da genleri taşıyan bireyler, bu yapay seleksiyon sonucu hayatta kalarak döllerini bir sonraki jenerasyona bırakacaklar, yani avantajlı genlerinin popülasyondaki sayısı dölden döle artacaktır. Kendisine avantaj sağlayan genleri taşımayan bireyler ise seçilerek erkenden popülasyondan eleneceklerdir. Böylece taşıdıkları genlerin topluluktaki oranı yani frekansı düşecektir. Görüldüğü gibi biz burada sadece bir özelliği ele aldık. Bir insanın sahip olduğu binlerce özelliğe ait genler de benzer etkileşimler içindedir.

Görüldüğü gibi biz burada sadece popülasyon içinde zaten bulunan çeşitliliğin zamanı geldiğinde nasıl işe

uyum da gerçekleşecektir. Yeter ki popülasyona bu dönüşümü sağlayacak zaman tanınsın.

Sözü toplamak gerekirse, görüldüğü gibi, bilimsel olarak evrimi görmenin ya da ispatlamanın yolu yeni bir türün gözlerimizin önünde oluşması değildir. Eğer bir canlı topluluğunun bireylerinde genetik çeşitlilik olup bu çeşitlilikteki kimi genler (buna bağlı olarak özellikler), topluluk içinde yaygın hale gelebiliyorsa evrim gerçekleşmiş demektir. Zaten bunun sonucunda genetik yapıdaki değişimin boyutuna bağlı olarak, ya yeni bir tür ya yeni bir cins ya da daha büyük bir sistematik kategori oluşacaktır. Ama bütün bunların başındaki temel zorunluluk, genetik yapı değişikliğidir. Evrim olmadığını söyleyenlerin geçiş formu (ne demekse?) aramak yerince, öncelikle, genetik değişiklik olmadığını ispatlamaları gerekmektedir. İşte 21.

yüzyılın bilimi olan biyolojinin en önemli çalışma alanlarından genetiğin uğraşı alanı, genetik olaylardır. Bugüne kadar doğada, doğal süreçler ile meydana gelen genetik çeşitlilik artık insan eliyle yapılmaktadır. Bu sayede insan genom projesi sayesinde genomumuzda balık genlerinin veya bakteri genlerinin bulunduğunu saptayabildik. Günümüzde insan geni taşıyan bakteriler, veya bakteri geni taşı-

yan bitkiler yaratılabildiği gibi, ileride işine yarayacak her canlı genini taşıyan insanlar olacaktır. Ya da taşıdığı ama kullanmadığı genler aktive edilecektir. Bunlara kendimizi, olduğunda şaşırıp kalmamak için, şimdi den hazırlamamız gerekir.

Sonuç olarak, içinde yaşadığımız evren, sahip olduğu tüm canlı ve cansız sistemlerle birlikte büyük bir devrim ve dönüşüm yaşamaktadır. Evrende durağan ve değişmez hiçbir şey bulunmamaktadır. Bilim bu değişimin yasalarını çözme uğraşındadır. Biyolojik evrim bu büyük değişimin bir parçası olup, büyük sistemdeki dönüşümle uyum içindedir. Yani bunu büyük doğa bilgininin sözleriyle ifade etmek istersek "Evrim bugün de devam etmektedir".

Bilim ve Ütopya Temmuz 2001 15

Genetikleri değiştirilmiş insanlar yolda mı?

Kamunun gözünden uzak bir yerde, “şekillendirilmiş bebek” mühendisliğine izin verecek teknolojilerin gelişmesini mükemmelleştirecek ve onaylayacak planlı bir kampanya şu anda çalışmaya başlamıştır bile.

Richard Hayes

Bilim insanları, uzun süreden beri, ebeveynlerin, çocuklarının görünüşlerini, fiziksel ve akli becerilerini veya diğer seçilebilir özelliklerini bir gün genetik olarak imar edebileceklerini kurgulamışlardır. Birçok kişiye bu kehanetler o kadar ileri bir geleceğe ait veya o kadar tiksindirici görünüyordu ki, bunları ciddiye almaya bile değmezdi.

Biyoteknolojik gelecekle

Bu çeşit görüşler artık yok olmuştur. Genel kamu ve politika yapımcıların gözünden uzak bir yerde, “şekillendirilmiş bebek” mühendisliğine izin verecek teknolojilerin gelişmesini mükemmelleştirecek ve onaylayacak planlı bir kampanya şu anda çalışmaya başlamıştır bile.

“Birgün, genetik teknoloji yoluyla insanların yeniden biçimlendirilmesine izin verip veremeyeceğimize karar vermek zorunda kalacağımızı hep biliyorduk” demektedir, Londra’daki *Genethics News* editörü Dr. David King. “Ve o gün şimdi gelmiştir”.

Bu teknolojilerin gelişimine ve kullanımına izin verilmesinin toplumsal ve politik

Okuyacağınız makale, *Multinational Monitor* adlı derginin Ocak-Şubat 2000 tarihli sayısında (Cilt: 21, Sayı: 1-2) yayımlandı. Makalenin yazarı Richard Hayes. Yeni İnsan Genetiği Teknolojileri Araştırma Girişimi’nin direktörüdür. Makaleyi arkadaşımız Can Yazgan çevirdi.

sonuçlarını benimsemek zordur, fakat bu, muhtemelen, insan yaşamının nesneleştirilmesini ve ticarimallaştırılmasını gerektirecek, insan ilişkilerinin ve toplumun doğasını dramatik bir şekilde değiştirecektir.

Princeton Üniversitesi’nde hücre biyoloğu olan Lee Silver, kitabı *Re-Making Eden: How Clo-*

ning and Beyond Will Change the Human Family (Dünyanın Yeniden İnşası: Klonlama ve Sonrası İnsan Ailesini Nasıl Değiştirecek)’de, çocukların sağlığının, görünümünün, kişiliğinin, düşünsel yeteneğinin, duygusal kapasitesinin ve yaşam süresinin; genetik manipülasyonun (şekil vermenin) ürünleri haline gelecek bir gelece-

ği sabırsızlıkla beklemektedir. Silver, bu teknolojilerin maliyetinin, bunların yaygın kullanımını sınırlayacağını ve böylece bir müddet sonra toplumun; “ekonomiye, medyaya, eğlence endüstrisine ve bilgi endüstrisine” hakim olan ve onu kontrol eden “GenZengin” (“GenRich”), ve “düşük ücretli hizmet veren veya işçi olarak çalışan” “Doğallar” (“Naturals”) olarak ikiye ayrılacağını kabul etmektedir.

Silver, bu GenZengin ve Doğalların, gittikçe, “karşı tarafla ilişki kurarak üreme becerisi olmayan ve karşı tarafa, ancak sıradan bir insanın bir şempanzeye duy-

duğu kadar romantik ilgi duyan, birbirinden tamamen ayrı türler" haline geleceklerini savunmaktadır.

Bu çeşit görüşler, aşırı bir gelecekçiler topluluğunun ateşli ürünleri değildir. Daha çok, etkileyici bilim insanları, akademisyenler, gazeteciler ve başkaları tarafından tutulmaya başlanan yeni bir sosyo-politik dünya görüşü ve ideolojinin merkezinde yer alan görüşlerdir. Geçen Ağustos'da, Ted Coppel, Lee Silver'ı, ABC televizyonunun Nightline programında konuk etti ve onun tekno-öjenik (öjenik: insan neslinin soyaçekim yoluyla islahını amaçlayan bilim dalı. ç.n.) görüşünü coşkuyla destekledi. Lester Thurow ve Frances Fukuyama gibi yazarlar da, yazılarında, gelmek üzere olan genetik mühendislikle yaratılan "insanlık-sonrası" dönemi savunmuşlardır.

"Ünlü bilim insanları ve entellektüellerin, insan niteliklerinin gelişmesi için genetik değişimi savundukları gerçeği, aşırı derecede bir sorumsuzluğu gösterir" diyerek, New York Tıp Koleji'nde hücre biyolojisi ve anatomi profesörü, ayrıca Cambridge Massachusetts'de Council for Responsible Genetics'in (Sorumlu Genetik İçin Konsey) İnsan Genetiği Komitesi Başkanı olan Dr. Stuart Newman bir uyarıda bulunmuştur ve şöyle sürdürmüştür: "Hatta insanlar üzerinde yaygın deneyler yapmadan bu çeşit işlemlerin başarılı olup olmayacağına karar vermemizin olasılığı da yoktur. Fakat, rekabet ve başarıya tutkun bir toplumda, ana babaların, genetik değişimin çocuklarına avantaj sağlayabileceğini düşündüğünde, hayal edilebilecek en kötü barbarlıklar artık

mantıklı gelmeye başlayacaktır".

İnsan genetik mühendisliği

Genetik mühendisliği, canlı bir hücre çekirdeği içindeki belli özel genleri silme veya bunlara ilaveler yapma olanağı sağlar. Gen değiştirimleri yalnızca tek bir insanda olabilir (somatik değiştirim) veya o kişinin çocukları ve izleyen tüm neslini kapsayabilir (germline-tohumal değiştirim).

Somatik değiştirim, bir tek kişinin organ ve dokularını (örneğin

ni (yani tohum hücreleri de denilen sperm ve yumurta hücrelerini) değiştirir. Germline mühendisliği, bazen, genetik hastalıkların çocuklara geçişini önlemenin bir yolu olarak önerilirse de, aynı sonuçta implantasyon-öncesi görüntüleme veya başka yollarla da ulaşılabilir. Ancak, germline mühendisliği, hastalıkları önlemenin ötesine giderek, zaten sağlıklı olması beklenen çocukların genetik özelliklerini değiştirmek için de kullanılır.

Genleri canlı hücre içine koyma becerisi, 1970'ler boyunca süren hayvan deneyleriyle mükemmelleştirilmiştir. Bunun hemen sonrasını ise, insan genlerini değiştirmeye başlama önerileri izledi ve bu da birçok tartışmalara yol açtı.

Bilimsel, dinsel, çevreci ve politik liderler ve kurumlar genellikle, somatik gen tedavisini onayladılar fakat germline değiştirimine şiddetle karşı çıktılar. 1983'de, 58 dini liderin bir araya geldiği topluluk, insan tohum hücrelerinin genetik mühendisliğinin, şimdiki bildiğimiz şekliyle insan türünün korunmasına yönelik temelden tehdit oluşturduğuna ve nükleer imha tehlikesine karşı çıktığımız aynı cesaret ve inançla, buna da karşı koymamız gerektiğine dair görüşlerini açıkladılar.

1990'da Ulusal Sağlık Kurumları-USK (National Institutes for Health-NIH), somatik gen tedavisi denemelerini onayladı, fakat "şimdilik", germline değiştirim önerilerini kabul etmeyeceğini söyledi. Bu belirsiz karar, hayvan modeller kullanarak teknolojilerini mükemmelleştirmeyi sürdüren germline mühendisliğini ve de insan somatik gen tedavisi denemelerini savunanların cesaretlerini

akciğerler, beyin, kemikler, vb.) kapsayan belli vücut (somatik) hücrelerinin genetik yapısını değiştirmeyi amaçlar. Örneğin sistik fibrosis gibi hastalıklarda, düzgün çalışmayan akciğer hücrelerine bunların çalışmalarını düzeltici gen verilerek tedavi edilebilir. Somatik genlerdeki değişiklikler o kişinin çocuklarına geçmez.

Germline genetik değiştirim ise, ana babanın genlerini bir sonraki nesile taşıyan seks hücreleri-

hiç mi hiç kırmadı.

1990'ların sonlarına doğru, germline değiştirim taraftarları, kamuoyunun desteğini sağlamak üzere topluca girişim başlatmaya hazırıldı. 1998'de, 1000 kişi, UC-LA'da (University of California, Los Angeles - Los Angeles'daki Kaliforniya Üniversitesi - LAKÜ) yapılan "İnsan Germline Mühendisliği" konulu büyük bir konferansa katıldı. Bu konferans, *New York Times* ve *Washington Post* gazetelerinde ilk sayfadan verildi.

Dört ay sonra, insan somatik gen tedavisi öncülerinden biri olan Güney Kaliforniya Üniversitesi'nden W. French Anderson, insan germline değiştirimi deneylerine başlamayı içeren önerisini USK (NIH)'nin onayına sundu. Anderson, insan deneylerine, 2003 yılı gibi kısa bir sürede başlamayı ummaktadır.

Tekno-öjenik kampanyası

Tekno-öjenik geleceğin destekçileri, hedeflerini daha ilerilere götürmek için, birçok cephede gayretle çalışmaktadırlar. Geçen yaz, Kaliforniya Berkeley'deki Extropy Institute tarafından düzenlenen, yalnızca üyelerin katılabildiği bir toplantıda tartışıldığı gibi, yürütülecek olan yaygın strateji, genetik değiştirim teknolojilerinin sürekli geliştirilmesini, kamunun sesli ve güvenilir bir azınlığını, tekno-öjenik bir geleceği benimsemeleri ve bunun için çağrı yapmaları ve insan genetik teknolojileri kullanımının yasaklanması girişimlerinde bulunacak olan kamunun çoğunluğunu, bunun insan haklarının ihlali demek olduğu yolunda ikna etmeleri için harekete geçmeyi de hedeflemektedir.

İnsan germline mühendisliğinin ticari pazara hazır olması için en az bir on yıl gerekmektedir ve büyük biyoteknoloji şirketlerinin

genetik mühendislikle yaratılmış ekin ve ilaçlara yaptıkları gibi milyarlarca dolar yatırım henüz bunlar için yapılmamıştır. Ancak birkaç küçük fakat agresif firma, Novartis gibi gelişmiş şirketlerin verdiği destek ve cesaretle, en tartışmalı teknolojileri geliştirmeye hız vermektedirler. Bunlardan kilit konumda olan bazıları şunlardır:

- Kaliforniya, Menlo Park'da kurulmuş olan Geron şirketi, insan klonlanmasına ve germline değiştirimine izin verecek olan kilit teknolojileri mükemmelleştirmektedir. Geron, düşürülmüş ceninlerden veya doğum kliniklerinden alınan "artmış" insan embriyolarından elde edilen hücreler üzerinde işlem yapacak tekniklerin patentlerine sahiptir. 1999'ların başlarında, Geron, ilk klonlanmış koyunu üreten teknolojinin patentine sahip İskoçyalı Roslin

mek üzere, bu sağlıklı olanları geliştirmek için kullanmak istemektedir.

Bu amacı hedefleyen bazı yaklaşımlar tartışma dışıdır, fakat diğerleri, germline değiştirimin pratik araçlarını geliştirebilir ve endüstriyel ölçekte üretime ve insan embriyolarının ticarileşmesine öncülük edebilir.

Geron, insan genetik değiştirim ve klonlanmasına sempatik bakan ve büyük ölçüde yerel "biyoetikçiler"den oluşan, firma-içi bir Ethics Advisory Board (Etik Tavsiye Meclisi) atadı. Meclis'in ilk raporu, insan embriyolarının olası klonlanması dahil, şirketin planlarını, etik olarak kabul edilebilir buldu. Fakat *Nature Biomedicine*'in Aralık sayısında yazan profesyonel üç ünlü sağlık hukukçusu ve etikçi, Meclis'in bu raporunu eleştirdi ve bunun, "ciddiye alınabilecek bir etikten ziyade 'etik bir örtü' gibi göründüğünü" kaydetti.

Massachusetts Worcester'deki Advanced Cell Technologies-ACT (İleri Hücre Teknolojileri-YHT), 1998'in Kasım'ında, bir insan hücresi çekirdeğini bir inek yumurtasına implante ederek bir embriyo yarattığını ilan etti. Belirtildiğine göre bunun amacı, insan dokularının yerine koymak üzere kullanılacak dokular geliştirmek için embriyo hücreleri tekniklerini denemektir. Bu çeşit bir insan-inek embriyosunun, bir çocuk üretmek üzere, bir kadının rahmine aşılmasını önleyecek hiçbir kanun yoktur. YHT'nin deneyi yaygın olarak kınandı ve ABD Başkanı Clinton, National Bioethics Advisory Committee'nin bu konuda soruşturma açmasını istedi.

- 1996'da kurulan British Columbia'daki Chromos Molecular Systems, şimdiye kadar görülebilecek en güçlü genetik mü-

Bio-Med firmasını ele geçirdi.

Geron, bu teknolojileri, doku ve organların hasta olanlarının yerine sağlıklı olanlarını yerleştir-

hendislik teknolojisini geliştirmektedir: Çok sayıda ve karmaşık insan özellikleri mühendisliğini olası kılacak yapay kromozomlar. Chromos, halihazırda, patentine sahip olduğu "Satellite DNA-based Artificial Chromosomes" (Uydu DNA'sı olan Yapay Kromozomlar) veya SA-TAC'larını, genetik geçiş (transgenetic) hayvanları yaratmak üzere pazarlamaktadır. Ticari insan SA-TAC'larını da aynı şekilde geliştirmektedir. Germline mühendisliğinde yapay kromozomların kullanılması-nın, yeni insan türleri yaratmak anlamına ge-lip gelmediğı tartışılır. Yapay kromozomlarla işleme tabi tutulmuş insanlar, eğer bu kromozomları bozulma-mış olarak çocuklarına geçirmek istiyorlarsa, yalnızca birbirleriyle cinsel ilişki kurmaları yeterli olacaktır.

- Rockville Mary-land'de kurulmuş olan **Celera Genomics** şirketiyse dünyadaki en büyük gen analiz labo-ratuvarı kurmuştur. Bu laboratuvar, birbirine bağı 300 yüksek güç-lü ünitelerden ve nükleer patlamaların modelini yaratanlarla kıyaslanabilecek bir bilgisayar sisteminden oluşmuştur. Celera, insan genomunun tümünü sıralamak için, federal sponsorlu **Human Genome Project**'le bir yarışa kilitlenmiş durumdadır. Aynı firma, sıralı gen bilgi bankalarına ulaşımı pazarla-yarak kâr yapma amacı gütmekte-dir. Son zamanlarda da, **Pharma-cia & Upjohn** (şimdi **Monsanto** şirketiyle birleşiyor) şirketine, kendi insan genomu bilgilerini kullanma izni vererek, bu şirketle beş yıllık bir anlaşma imzalamış-tır.

Celera'nın Başkanı Craig Venter da, **The Institute for Genome Sciences-TIGR** (Gen Bilgileri Enstitüsü-GBE) tarafından spon-sorluğu yapılan ayrı bir proje baş-

latmıştır. Buna göre, hazır bazı moleküller alınıp bir araya getiri-lerek ve bunların üzeri kimyasal bir örtüyle kapatılarak yeni bir canlı yaratılabilir.

Tekno-öjenik lobi

Büyük projelerin tartışılmalı doğa-sının bilincinde olarak, tekno-öje-

nik geleceğin destekçileri, fonksi-yonu yeni tekno-öjenik teknoloji-lerin kamu tarafından kabul edil-mesini cesaretlendirmek olan bir dizi program başlatmış ve kurum-lar oluşturmuşlardır. Bunlara aşa-ğdakiler de dahildir.

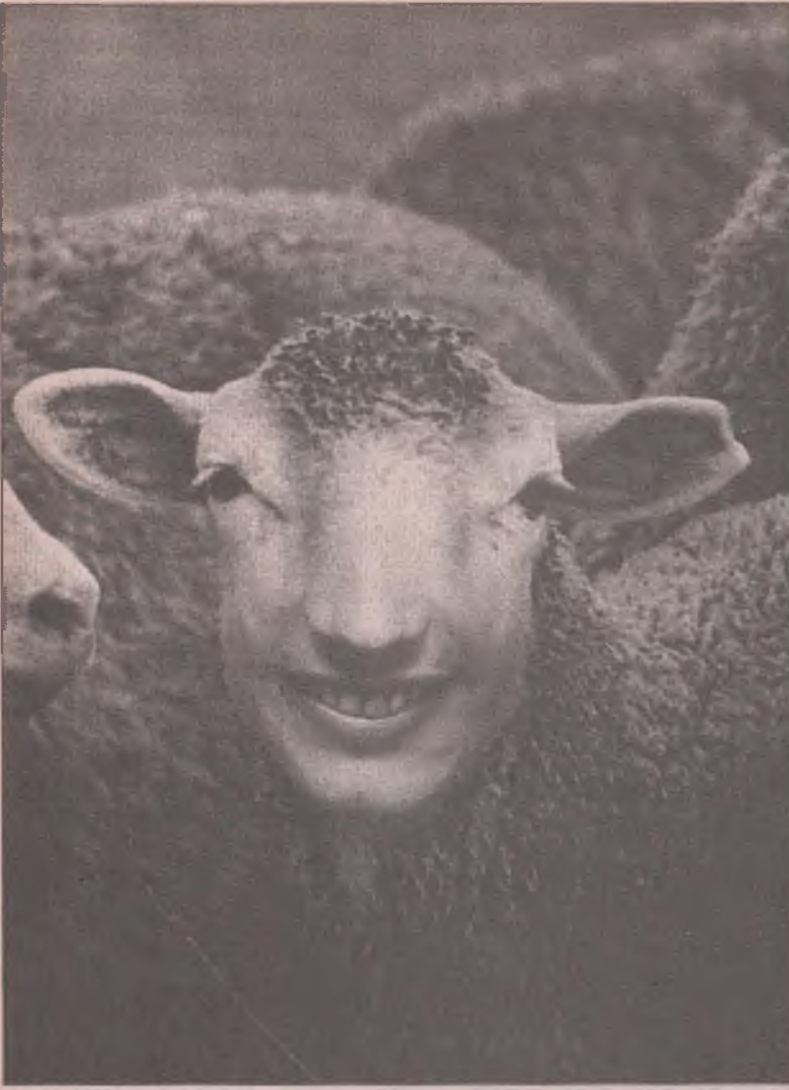
- Los Angeles'daki **Extropy Ens-titüsü**, "İnsanın sınırları hakkın-daki geleneksel düşünceye mey-dan okumak" amacıyla kurulmuş-tu. Bu kurum, mühendislikte yeni insan biçimleri yaratmak üzere genetik ve diğeri teknolojilerin kullanılmasını kapsayan ve insa-nın dönüştürülmesini içeren bir geleceğe çağrı yapar. 1999'da Berkeley'de yaptığı yıllık konfe-ransı, tekno-öjenik programın po-litik olarak nasıl ilerletilebileceğı ve insan genetiğı ile teknolojik

değıştirim konusunda basın ve ka-muya destek sağlayacak ve muha-lefeti yok edecek şekilde nasıl ko-nuşulması gerektiğı hakkında strateji oturumlarını içeri-yordu. Geron şirketindeki bilimcilerin şefi olan Calvin Harley, bu konfe-ransta baş rolü oynayan konuşma-cıydı.

- Kalifornia, Menlo Park'daki **The Foresight Institute**, K. Eric Drexler tarafın-dan; nanoteknolojinin, yani tekil olarak mole-kül ve atomların mü-hendisliğinin yapılma-sının, gelişmesini art-tırmak için kurulmuş-tur. Drexler, 1980'le-rin ortalarından beri, nanoteknoloji konus-u-nu kendi görüşleri doğrultusuna çevirmiş ve onu, hiper-teknolo-ji, tekno-öjenik değış-tirim ve özgürlükçü politik değerlere daya-narak geliştirilmiş bir ideolojik görüşün tam merkezine yerleştir-miştir. The Foresight Enstitüsü, bilim, iş, akademi, gazetecilik ve diğeri alanlardaki li-derleri bir araya geti-rerek, bu görüşü geliş-tirmek ve teşvik etmek üzere konferanslar ve seminerler düzenle-mektedir.

- **MTS, Extropy ve Foresight**, bi-çimde farklı oldukları halde, in-sanların genetik mühendislik yo-luyla değıştirmesi için çalışmalarda ortak amaçta birleşmektedirler. 1999'daki Extropy konferansında, Foresight başkanı Chris Petersen, "Foresight belki bir taraftan radi-kal açıdan Extropy'nin... öte yan-dan da Greg Stock'un UCLA'daki çalışmalarının oluşturduğu çizgi-nin orta yerinde yer almaktadır" demiştir.

- **The Human Biodiversity Insti-tute-HBI** (İnsan Biyoçeşitliliğı, Enstitüsü-YBE), insanların evrimi biyolojisine dayanan toplumsal ve politik bir görüşü teşvik eden bir-kaç özgürlükçü think-tank (teori üreten danışmanlar grubu-ç.n.)'den biridir.

1999 Aralık ayında, HBI başkanı Steven Sailer, aralarında İngiltere eski başbakanı Margaret Thatcher'in de bulunduğu bir elit grubuna, Hudson Enstitüsü'nün örgütlediği, "insan biyoteknoloji devriminin uzun vadeli etkisi" konulu bir konuşma yaptı.

Sailer, "ilerici baskı grupları'nın, insan genetik mühendisliğini yasaklamaya çalışabileceklerini, fakat bu teknolojinin dünyaya ihraç edilebilirliğinin ve küresel yasaklar dayatabilmenin zorluğunun, bu grupları başarısızlığa uğratacağını ileri sürdü. Sailer, bu durumda, grupların, pozisyonlarını değiştirerek, eşitsizliğin patlamasını önlemek amacıyla, "politik olarak doğru" ve kendi güdümleri altındaki bir insan genetik mühendisliğini uygulatmaya çalışabileceklerini söylemiştir.

Sailer, Çin'in de, çok az tereddütle üstünlük için rekabete gire-

bileceğini ileri sürdü. Sailer, Hudson Enstitüsü toplantısında: "Batı, insan doğası mühendisliğini yasaklıyorken veya bunun ilerici baskı gruplarının benimsediği "politik olarak doğru" şekillerinin peşinden koşuyorken, Çin, genetik değişimleri artırma yoluna giderse; bunun birkaç nesil sonra ki kaçınılmaz sonucu, Çin'in dünya çapında ekonomik ve dolayısıyla askeri ve küresel hegemonyası olacaktır" demiştir.

"Böylece, genetik mühendisliğini önlemek veya kendi benimsedikleri şekilde yapılmasını istemek konusunda ciddi olanlar, kendimizi korumak amacıyla, Çin'e bir nükleer protestoda bulunma planını derhal gündeme getirmelidirler". Sailer, bu tartışmasını, hidrojen bombası patlamasını sergileyen renkli bir slaytla tamamlamıştır.

Yukarda sözü geçen ve diğer kuruluşlar, tekno-öjenik'e duy-

dukları politik sempati bakımından güçlü ve zengin olan yeni bilgi-teknoloji şirketleri ve dot com'ların çoğundan aldıkları destekten yararlandılar. Mikrosoft'tan yeni emekli, araştırma direktörü Nathan Myrvold (yaş 39, net varlığı 250 milyon dolar), insan klonlanması ve genetik değişimin savunucusu olmuştur. Phoenix Üniversitesi kurucusu Arizonalı milyarder John Sperling, insan ömrünün süresini, genetik mühendisliği yoluyla on yıllar veya yüz yıllar ölçüsünde uzatma çalışmaları yürüten bir gruba, yakınlarda 20 milyon dolarlık bir destek bağışı vermiştir. Bu bağışla, ABD'de yaygın olarak, yüksek teknolojik bir yaşlanma-karşıtı merkezler zinciri kurulacaktır. Sperling'in, aynı zamanda, Texas A+M Şirketi'ne bir ev köpeği olan Missy'nin klonlanması için 2.3 milyon dolar veren kişi olduğu da bildiriliyor.

ABD dışında endüstrileşmiş ülkelerin yaklaşık tümü, germline değişimini ve klonlamayı şimdiden yasaklamıştır. Örneğin 1996 Council of Europe Convention on Human Rights and Biomedicine'in (Avrupa İnsan Hakları ve Biyoilaç Meclisi Konseyi) 23 ülke tarafından imzalanan anlaşmanın 13. maddesi şunu der: "İnsan genomunu değiştirme amacıyla olan bir girişim, yalnızca, o insandan sonra gelecek olan neslin herhangi bir ferdine o değişimini geçirmeyecek amaçta ise yapılabilir." Bu, somatik mühendisliğe izin verir, fakat germline mühendisliğe izin vermez.

Birleşmiş Milletler'e bağlı olan UNESCO, germline mühendisliği ve klonlamayı yasaklayacak küresel bir anlaşma metni önerdi.

Fakat uluslararası bu anlaşmalar ve teklifler, ne germline mühendisliği taraftarlarının coşkusunu söndürdü ne de bunların itici güçlerini yavaşlattı.

Hiçkimse teknolojinin nasıl gelişeceğinden emin olamaz, fakat tüm vatandaşların örgütlü bir birliği, bu çeşit görüşlerin sadece zararlı bilim kurgu ütopalarına teslim edilmeleri gerektiği talebinde bulunmadıkça, tekno-öjenik bir geleceğin olasılığı her zamankinden daha muhtemel gibi görünmektedir.

Lincin psikososyolojisi

Aslında linç, hiçbir zaman bir 'hayvan' ı ortadan kaldırma davranışı değildir. Yalnızca linci seyredenlerin kendi içlerindeki hayvanları daha sıkı bağlamaları için, ibretlik bir kurban verme yöntemidir ⁽¹⁾.

Doç. Dr. Tahir M. Ceylan'la söyleşi

(Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı-Farmakolog)

Söyleşi: Ruken Kızılar

Sayın Tahir Ceylan öncelikle sizi tanıyabilir miyiz, hize çalışmalarınız hakkında bilgi verir misiniz?

- 1982 yılında Hacettepe Tıp Fakültesi'den mezun oldum. 1984 yılına kadar Adana'da mecburi hizmetimi tamamladım. Daha sonra Bakırköy Akıl Hastanesi'nde Psikiyatri ihtisasına, 1985 yılında da Marmara Üniversitesi'nde farmakoloji doktorasına başladım. 1988-89 yıllarında ihtisas ve doktorayı bitirdikten sonra 1992-93 arasında Danimarka'da psikofarmakoloji çalışmalarında bulundum. 1993 yılında da Bakırköy Akıl Hastanesi'nde Psikiyatri Servisi şefi oldum. Yan uğraş olarak, uzun süre fotoğraf sanatçılığı ve fotoğraf eleştirmenliği yaptım. Edebiyatla ilgilendim. Denemeler ve şiirler yazdım. 4-5 senedir de toplumumuz insanının psikolojisi üzerine çeşitli gazetelerde yazıyorum.

- Linç olayının kökeninde ne yatmaktadır?

- Linç konusunu anlamak için önce ensesti anlamak gerekir. Ensest çok önemlidir insan hayatında. Bugünkü toplumlar da ensest neden yoktur? Bunun çok iyi anlaşılması gerek. Freud'un *Totem ve Tabu* isimli dahice sezgileri olan kitabının ilk sözleri şöyle; "İlkel komünal toplumdan bu yana her şey değişiyor da bir tek şey değişmiyor, o da ensestin suç olması". Bunun nedeni ve insan topluluklarının yaşayışları üzerine araştırmalar yapıyor Freud.

Ensest ve linç ilişkisi

İnsanlar önceleri sürü halinde yaşıyorlar. Onları kurt ve maymun

sürülerine benzetebiliriz. Ama daha üst düzey bir yaşam söz konusu insanlarda. Örneğin onların içinde bir primal (baba) var. Bütün kadınlar ona ait. Diğer erkekler o kadınlarla ancak kaçak göçek ilişkiler kurabilirler veya hiç kuramazlar. Böyle olunca erkekler başka gruplardaki kadınlara yönelirler. Fakat o grupların da liderleri vardır. orada da tam anlamıyla bir cinsel ilişki yaşayamazlar. Tabi bir sabır, iki sabır... Sonunda grubun erkekleri birleşip, lider konumundaki babayı öldürür-

ler. Baba öldürüldükten sonra onun yerine bir şey koymak gerekir. Şimdiye kadar bir liderle yönetilen grubun bu yeni düzene alışması için bazı değişiklikler yapması gerekir.

Baba birdenbire ortadan kaybolunca bocalamaya başlanır ve onun yerine bir totem getirilir. O grubun babası olan bu totem bir hayvan simgesi olabilir. Totem için hangi hayvan seçilmişse, o hayvan yenmez ve koruma altına alınır. Horozu totem yapan horozu, ineği seçen ineği yememeye başlar. Böylece her topluluğun çevresinde bir çeşit hayvan, yaşam ortamı bulmuş olur.

Bir de klan içindeki üyelerin cinsel ilişki kurmalarının belli bir düzene sokulması gerekmiştir. Aynı klan içindeki herkes akraba olduğu için, bu kişilerden doğan çocuklarda sakatlıklar başlar ve soylarını devam ettiremez hale gelirler. Parklı klan üyeleriyle ilişki kuranların çocuklarının yaşaması, giderek klan içi ilişkilerin kalkmasına neden olur. Diğer klanlardaki kadın ve erkeklerle cinsel ilişki kurulması desteklenir ve bu giderek bir yasaya dönüşür. Dolayısıyla totem oluştuktan sonra bir sistem kuruluyor, işliyor ve ensest artık suç haline geliyor. Bu durum bugünkü modern toplumun üyelerine kadar indirgene indirgene devam etmektedir. Artık günümüzde aynı köydeki kadın ve erkeklerin evlenmesi değil de; anne, çocuk, baba, dayı, amca gibi yakın aile fertlerinin cinsel ilişki kurması yasaktır. Tabi 8-10 bin hatta daha fazla yıldır devam eden bir yasak, artık güdü halini alıyor. İnsanın ard beynine o kadar yerleşiyor ki, ensesti yapmak bir

insan için artık kendine dönük en büyük suçlama nedenine dönüşüyor. Süper egonun, egoyu çok suçladığı ve depresyona soktuğu bir neden haline geliyor. Bin yıllardır

yaşana yaşana, insanın içinde en-
seste karşı onu denetleyen, sınırla-
yan bir mekanizma kurulmuş olu-
yor.

Hepimizin içinde böyle bir kalıp
varken, bu kalıba ters düşecek bir
davranış, bir ensest olayı, bizim de
içimizdeki enseste
karşı olan eğilimle-
rimizi canlandırma
tehlikesi taşımakta-
dır. Çünkü karşı-
daki insan ensest
yaptığı zaman be-
nim de ensest yapı-
sım gelir.

- Gelir mi?

- Gelir. Birisi bi-
risini taklit edebilir.
Hele bir de o kişi
ensestini yapıp ya-
şamaya devam edi-
yorsa bu büyük bir
tehdit yaratabilir.
Toplum böyle bir
ihtimali kabul etmeyeceğinden,
kendini tehdit altında görüp, hemen
ensesti yapan kişiyi ortadan kaldır-
mak gerektiğine karar verecektir.
Tabii, ensestin yasaklanması in-
san hayatına zararlarından çok ya-
rarları olmuştur. En önemlisi sakat
çocukların doğması engellenmiştir.
İkincisi bilimsel ve sanatsal faali-
yetlerin ilerlemesinde etken olmuş-
tur. İnsanların ensestle yakınlması
gerekten libidinal enerjilerini (cinsel
enerjinin ilkel şekli), bir şekilde
başka bir yere aktarmaları gerek-
miştir. Libidinal enerji hedefini bu-
lamıyorsa o zaman ne yapmamız
gerekir; örneğin bir kadına aşık-
sınız ve o kadını elde edemiyorsunuz,
böyle bir durumda ona türkü yakar-
sınız, şiir yazarınız.

Bir erkeğin annesine aşık oldu-
ğunu düşünelim. Aşkın gereklere-
ni yerine getirmesi için, önce baba-
sını öldürmelidir, kaldı ki yaşadığı
toplumda ensest suç. O zaman bunu
başka bir şekilde boşaltması gere-
kir, bu da sanatı, bilimi doğurmuş-
tur. İnsanlar doyuramadığı cinsel
dürtülerini, yüce şeyler ortaya çıkara-
rak gidermeye çalışırlar. Çoğu ya-
raticının hayatına baktığımızda, ör-
neğin erkeklerde, babasını erken
yaşta kaybetmiş ve uzun süre anne-
siyle yaşamış kişiler olduğu görüle-
cektir. Bir ana-oğul ortaklığı vardır
bu tür ilişkilerde. Bu ana-oğul bir-
likliliği farklı nedenlerle oluşmuş

olabilir. Örneğin baba hayattadır,
fakat çok despottur, ana-oğul ezilir-
ler ve bir birliktelik oluşur. Ya da
baba çok pasiftir, anne baskındır.
Böyle bir ilişkide de bu birliktelik
yaşanabilir.

- İnsanların cinsel ilişkisi yaşaya-

malarının ve anne-babalarıyla
yaşadıkları saplantılı birliktelikle-
rin yaratıcılıklarına nasıl etki etti-
ğini biraz açar mısınız?

- Bilimde de sanatta da bir hayal
kurma vardır öncelikli olarak. Bir
insanın hayal kurabilmesi için, bazı
güdülerinin olması gerekir. O güdü-
ler de, yerine gelmeyen bu libidinal
enerjiden köken alarak bir şekilde
destek bulurlar. Ve o hayallerin so-
nucunda bilimsel ve sanatsal yaratı-
cılık ortaya çıkabilir. Bu hayal gücü
bir anlamda dünyayı yeniden ta-
nımlamak ve yaratmak hedefine
doğru oluşur. Yaratıcılık zeki ol-
makla ilgili değildir. Çünkü insan
ne kadar zeki olursa olsun, günlük
yaşamda cinselliğini, beslenmesini,
bunun gibi diğer ihtiyaçlarını rahat
bir şekilde karşılayabiliyorsa, tat-
minkârsa, mutluysa başka bir uğra-
şıya ihtiyaç duymayacaktır. Bir bi-
lim adamını düşünün, aylarını, yıl-
larını laboratuvarında geçirebilir. Bir
Kant'ı düşünün hayatı boyunca ya-
şadığı şehirden, evinden hiç ayrıl-
mamıştır. Her gün aynı saatte, aynı
yolları yürümüş, hayatını büyük bir
disiplinlilikle felsefesine adanmıştır.
Bitmez tükenmez bir güdüleme ge-
reker. Yaşam sizin bildiğiniz gibi
değil, benim yaratmaya çalıştığım
gibidir der bir yaratıcı. Dünyaya
çizgi çekmek ister.

- Ensest bu kadar gerekli mi in-
san hayatı için?

- İnsanın içinde enseste karşı bir
eğilim var. Bu eğilim de toplumlar-
da linç girişimleriyle engellenmeye
çalışılmış. Linç daha çok, aile içi
cinsel taciz ve küçük çocuklara ya-
pılan cinsel taciz suçlarını işleyen-
lere karşı yapılıyor. Linçin, özellikle

le çocuklara yapılan
ensestin sonucunda
yapılması, ensestin
aslında toplumu
tehdit etmesinden
kaynaklanmaktadır.

- Buna bizim top-
lumumuz açısından
pek katılmıyorum.
Çünkü ensest olgu-
su yaşanmasına
karşın, hep bastırı-
lır ve gizlenir hizde.
Enseste uğrayan ki-
şi, bu durumu pek
çok nedenden dola-
yı açıklayamaz.
Kendisini koruya-

maz. Bu yüzden de ensest suçuna
yönelik linç olayları da daha nadir
görüldü diye düşünüyorum.

- Evet saklanıyor, ama işte nede-
ni, böyle bir linçle karşılaşmaktan
korkmaları. Bunu toplum kabul
edemeyecektir ve yapan bireyleri
hemen yok edecektir. Ensestin yay-
gınlaşması toplumsal sistemi kö-
künden sarsacağı için hemen toplu-
mun üyeleri bunun üzerine çullanır-
lar.

Psikososyolojik bir olay; linç

- Linç, insanlardaki şiddet güdü-
süyle harekete geçen psikolojik bir
olay mıdır?

- Ben linci, içimizdeki şiddeti
aktarmanın doğrudan bir yolu ola-
rak görmüyorum. Öncelikle top-
lumsal dengeli korumanın bir yolu
olduğunu düşünüyorum. Tabi bura-
da şiddet duygusu aktarılıyor olabi-
lir. İkincil bir şey bu.

- Yani sosyolojik bir durum ola-
rak mı görmemiz gerekir linci?

- Psikososyolojik bir olaydır
linç.

- Linç eylemi nasıl başlar. Bu ey-
leme katılan kişilerin profillerini çı-
zer misiniz?

- Bir suç işlendikten sonra, linci
başlatan ilk kişi o toplulukta içsel
dengeleri en zayıf olan kişi olur.
Örneğin bir kasabada bahsediyor-
sak, oranın en dengesiz insanı baş-
latır, linci. Yani normal diyebilece-

ğimiz, dengeleri daha sabit olan insanlar başlatmaz. İşlenen suçun cinsel taciz olduğunu düşünelim. Bu suçu işlemeye en yatkın olan veya kendini sürekli bu tehdit içinde hissedenden ve bu tehdidi kendi içinde çözemeyen insanlar, işlenen bu suçtan çok yaralanırlar ve kendilerini bu suçu işleyebilecekmiş gibi hissettikleri için, hemen o kişiyi ortadan kaldırma yoluna giderler. Yani linçe uğrayan kişiye en çok benzeyen kişi linçi başlatır. Belki de 5-10 yıl sonra kendileri de linç edilirler. İçsel dengeleri çok zayıftır, böyle bir olayla karşılaştıklarında bu dengeleri hemen sarsılır ve bunu hissettiklerinde dengeleri yeniden kurabilmek için, ilk hareketi onlar yapar. Yumruğu, ilk tokatı, ilk bıçağı onlar sallar.

- *Fakat bu hareketin devamının olması, durumunu lince çeviriyor. Günlük hayatlarında gayet hırışçıl ve normal görünen insanlar, hiç düşünmeden lince katılabiliyorlar.*

- Evet uyum sağlayabilirler o ortama, ama sağlamayabilirler de. Lincin toplumsal bir hal alması, artık olayın kırılması, yani bir sürü olarak olaya katılma, o topluluğun liderlerinin, daha doğrusu saygın kişilerin lince katılmasıyla gerçekleşir. Çünkü bu tiplerin içsel dengeleri daha sabittir ve onlar da katıldığında herkesin katılması gerektir. Eğer bu saygınlık kazanmış kişiler eyleme katılmazsa, linç orada durabilir ve tam bir linç halini almadan sönebilir. Ama kırılma noktası aşılsa, liderler de olaya katılırsa, topluluğun diğer fertleri, çocuk, herkes katılabilir.

Katılmamakta direnen kişiler, bir çeşit depresif mizaç örüntülü kişilerdir. Bunların linçe katılmaları çok zordur. Naif bir kişilik yapıları vardır. Hayata karamsar bakarlar, suçu her zaman kendinde arayan, özleştirisi yüksek kişilerdir. Eleştiri

riyi karşı tarafa yapmaktan çok, kendilerine yöneltirler. Bu kişilerin linç sırasında bir insana saldırmaları, çok yüksek bir toplumsal zorunluluk olsa bile yine de zordur.

- *Linçe dur der mi, bu kişiler?*

- Evet dur derler. Ama bu kişilerin zaten toplumu engelleme güçleri yoktur. Toplumsal etkileri çok zayıftır. Hatta onların engellemeye çalışması, diğerlerinin kendilerini daha da haklı görmelerini sağlar. Çünkü onlar negatif kişiliklerdir.

Linç bittikten sonra ortak bir doygunluk kazanır toplum ve bir stabilizeye ulaşır. Sanki bir ziyafet sofrasından kalkılmış gibi bir doygunluktur bu.

Fakat olayın üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra, suçluluk duygusu yaşanmaya başlanır. İlk suçluluğu karamsar kişilikteki, lince katılmakta zorlanan kişiler duymaya başlar. Ama ilk yumruğu vuran, linci başlatan kişilerin de kendilerini suçlamaları kolaydır. Bu suçluluk

ğun nedenleri, onların iç dünyalarındaki dengesizliklerinin yanında, lince uğrayan kişilerle aralarındaki benzerliklerdir.

Toplumdaki liderler ise bu suçluluk duygusunu, belki de en az yaşayan kesimi oluştururlar. Çünkü toplumu bir dengeye ulaştırmış olmanın verdiği tatminden hiçbir zaman vazgeçmezler. Onların görevi toplumsal organizasyonu sağlamaktır. Fakat linci başlatanlar bu kadar huzurlu değillerdir. Çünkü bir de, eğer

ben ilk tokatı atmasaydım linç başlamayacaktı duygusunu taşırlar. Ve belki de bu yüzden ileride kendilerini lince uğrattırarak, içten içe bu suçluluk duygusundan kurtulmaya çalışırlar. Bunu kendi tecrübelerimden de biliyorum. Şahit olduğum bir linç olayında linci başlatan kişiler, uzun yıllar sonra linç ettikleri kişiyle aynı suçu işlediler ve öldürüldüler. Bu kişiler olayı taşıyamadıkları için çoğu zaman alkolik oluyorlar ya da hızlı araba kullanıp gizli intihar gibi eğilimler taşıyorlar.

Aslında bu kişiler dengesiz yapılarından ötürü, normal hayatta toplumdan destek görmeyen bireylerdir. Toplumun ihtiyacını en önce ben göreyim, toplumun istediğini en önce ben yapayım da toplumdan destek alayım kaygısıyla da ilk yumruğu atabiliyorlar. Böyle bir beklentileri de vardır ve bazen bunda

başarılı olurlar. Geçici olarak bir şöhret yakalarlar. Fakat sonra oldukları yere inerler.

- *Toplumun lince yönelmesinin cinsel tacizler dışında başka nedenleri yok mu? Örneğin Sivas katliamı da bir linçti.*

- Orada da o grubun oraya gelişi, toplumsal sisteme bir saldırı olarak algılandı. Muhafazakâr bir yapıları vardı ve bu yapının, aydın grubunun topyekün oraya gelişi ile birlikte bir tehdit altına girdiği korkusu-

nu yaşadılar. Eğer bu kadar muhafazakâr bir yapınız varsa, dışarıya çok kuşkucu bakarsınız. Muhafazakârlık bir şekilde korkudan kaynaklanır. Korktuğunuz için kendinizi muhafaza edersiniz. Bu muhafazanın içinde kendinizi yeniliklere de kapatırsınız. Dışarıdan farklı bir grup gelince, bunu önce bir tehdit olarak algılersiniz. O zaman toplumsal sisteminize bir dinamit konulduğunu düşünüp, ardından linç başlarsınız. Bu tehdit Sivas'ta siyasi nedenlerle olmuş gibi görünmektedir. Ama linci başlatan kişilerin, bilinçaltılarında kendi ailesel düzenlerinin dinamitleneceğini, kendi çocuklarının yanlış eğitileceğini, insanlarla ilişkilerinin dejenere olacağını düşünerek, daha kişisel kaygılarla hareket ettiklerini düşünüyorum ben. Yani siyasi neden çok üst düzeyde bir şey, oraya gelene kadar onun altında kaygılardan oluşmuş bir kaide var.

- Burada muhafazakâr bir topluluğun lincinden bahsettik. Ama örneğin, kanlı 1 Mayıs olayında, insanların üzerine rastgele ateş açan o provokatörler de ele geçirilseydi, mitingdeki insanlar tarafından linç edilirdi diye düşünüyorum.

- Tabi durumun eğitim düzeyiyle bir alakası yoktur. Entelektüeller, linç olayı başladığında, bilme-yi tamamen askıya alırlar, bildiklerini bir süre ertelerler. Tamamen güdüselle hareket ederler. Entelektüalizm linç sırasında kaybolur. Bizim toplumumuzda çok daha kolay kaybolur. Çünkü Türk toplumu uzun süren göçler nedeniyle, zor yaşam koşullarında yaşamak zorunda kalmıştır ve bu yaşam koşulları sonucunda toplumumuz insanların da üç özellik belirmiştir. Bu üç özellik adslılık, sirayet edicilik ve kolay telkin edilebilirliktir. Bu üç özellik de göçler sırasında, hep bir ve tek olma kaygısıyla gelişmiştir. Çünkü bir sürü, tek ve bir cins olursa daha kolay idare edilebilir. Çok hareketli ve zor koşullara adapte olmak gerektiğinde, sürünün iyi idare edilmesi için, farklılıklara taham-

mül edilmemesi gerekir. Yani bir yerden bir yere göç ediyorsanız, farklılıkları azaltmaya çalışırsınız. Onun için farklılıkları azaltan bir sistemi vardır, toplumumuzun.

'Adslılık, sirayet ediyoruz, kolay inanıyoruz'

Saydığım üç özellikten ilkinde, adslılığa gelmek istiyorum. Biz bir-birimizi Ahmet, Mehmet diye anarız. Bana Emin derler, kimse Ceylan Bey diye çağırma beni. Çünkü ben toplum içinde herhangi bir Emin'imdir, başka Eminler de vardır. Onlarla aynıyım. Diğer Eminlerle aramdaki farklar konulmak istenmez.

- Yani soyadımızla çağırıldığımız zaman, farklılıklarımız ortaya konmuş olacak mı?

- Soyad ayrılığı getirir. Örneğin, Ceylan soyundan gelen, ayrı bir insanım ben. İbrahimogulları'ndan gelen ayrı bir insandır. Ceylan soyunda da, İbrahimogulları'nda da Emin vardır. Her soydaki Emin'i Emin olarak anınca, hepimizi bir tutmuş oluruz.

Saydığım diğer bir özellik de sirayet edicilik. Ben bir şey düşününce o sirayet eder yanındaki insana. Ondandır ona, ondan ona, dolayısıyla taklit edilmek çok kolaydır. Mesela köy kahvelerinde, yan yana, diz diz oturur erkekler. Bu durum mekân küçüklüğünden falan değildir. Zaten mekânlar çok büyük olsun istemezler kahvelerde. Birbirlerine uzak oturduklarında, bu ne kardeşim han gibi, göremiyoruz birbirimizi, şöyle yakına gelsenize denir.

Yurtdışında kongreye gideriz. Kimse tutup da bir Rusla, Yunanlı'yla, İngiliz'le konuşmaz. Biz yine bizimize hareket ederiz. Herkes kendi adamıyla konuşur, işçi de böyledir, profesör de. Bunun nedeni çok yakındır birbirimize ve uzak olduğumuzda hemen bir korku kaplar içimizi. Erkeklerin kahveye gitmesi, sadece vakit geçirmek için değildir. Erkekler kahveye gittiklerinde, içsel, erkeksi bir kuvvetlenme kazanırlar. İşte bu kadar yakınlıktan, bizbizellikten dolayı sirayet edicilik vardır.

- İkili, yakın arkadaşlıklar kollamamızın bir nedeni de bu olabilir mi?

- Tabi yakın arkadaşlık bizim için çok önemlidir. En yakın arkadaşımız bize yalan söyler, bunu bi-

liriz ama yine en yakın arkadaşımız olmaya devam eder. Hiçbir şey değişmez. Çünkü o arkadaş bana kuvvet veriyorsa, destek veriyorsa yalan söylemiş, hiç önemli değil. Birbirimize yakın durmamız önemlidir.

Bu yakınlıktan dolayı farklılıklarımız da olmuyor. Farklılık olmayınca yaratıcılık gelişmiyor. Biz hep bir ağızdan ata biniyoruz, göç ediyoruz, hep bir ağızdan fabrika kuruyoruz. Bir tekstil furçası başlar, Maraş

Ovası'nda 200 tane tekstil fabrikası kurulur. Bir bakmışsınız pamukların ekildiği tarlalara fabrikalar dikilmiş. Hep bir ağızdan yapma var bizde, farklılıklar desteklenmiyor.

Aslında biz yaratıcı bir toplumuz. Garip bir uyum yeteneğimiz de var. Farklı koşullara uyabilme, yaratma var ama...

- Belki ama, bu uyum çoğu kez olumsuz koşullara uyum şeklinde oluyor.

- Evet ama farklılıklar biraz desteklenebilse, çok şey yaratabileceğiz.

Burada toplumumuza ait saptadığım üçüncü özellikten bahsedeceğim, telkin edilebilirlik. Ben mesela bir kahvede, biraz ağzı laf yapan bir adam olsam, bütün kahveyi sürükleyebilirim. Kolay telkin ediliriz

biz. Ondan ona, ondan ona, herkese ulaşmaya gerek yok, bir bakmışsınız söylediklerinizden herkes haberdar. Bugün Türkiye’de doğru dürüst liderler olmamasına rağmen, insanların orta sınıf liderlerin peşinde yıllarca koşup durmasının altında, kolay telkin edilebilirlik yatmaktadır.

Bütün bunları linçle ilişkilendirecek olursak, saydığım özellikler sayesinde linç de çok kolay gerçekleşiyor. Örneğin Londra’da bir adamı linç etmeye kalkıştığında kimse katılmaz ona. Niye yapıyorum ben bunu diye sorgulamaya başlar. Ama bizde öyle bir sorgulama olmaz. Bizde bir kadına araba çarptığında, herkes iner aşağıya, şoförü dövmeye başlar. Kolay telkin edilebilirlikten ötürü, linç katılım da kolay gerçekleşebiliyor. Ama İngiltere’de bu olmaz. Bizde bir iş grup halinde yapılıyorsa onun doğru veya yanlış yapılması önemli değildir. Grup halinde yapılmak veya grup halinde yapılmamak durumu vardır.

Farklılıklarda hem rezalet hem de fazilet arıyoruz

- Bir filmde izlemiştim, küçük bir kız tecavüz edilerek öldürülüyor. Kasabaların bu suçu hiç şüphe etmeden yönelttikleri kişi de, kasabanın delisi denebilecek, kasabalardan uzakta yaşayan, farklı bir adam. Hemen bu adama karşı bir linç girişiminde bulunuyor.

- Bir toplumun linç ettiği kişiler,

yine o toplumun ermiş seviyesine ulaştırdığı kişiler de olabilir. Bir devirde onu linç edebilirler, ama bir devirde de peşinden gidebilirler. Toplum çok güçsüzse, zayıfsa ondan medet umulabilir. Yaşar Kemal’in kitaplarındaki delilerin ermiş yapılması böyle bir şeydir. Bu da onun farklı bir kişilik olmasından kaynaklanır. Biz hepimiz birbirimize benzeriz ve içimizde ermiş olmadığını biliriz. Normal insan bizimle aynı grubun içinde olan insandır. Bizim grubumuza dahil olmayan ise anormaldir. Toplumda bir suç işlendiğinde de o farklı kişi ilk olarak hedef gösterilir. Ama aynı şekilde, 5 yıldır yağmur yağmıyorsa, ekinler büyümüyorsa, kuraklık varsa, bir kurtarıcıya ihtiyaç vardır, o da içimizden biri olmayacağına göre o deli olmalıdır. Vc deli hemen ermiş ilan edilir. Bu toplumu insanın farklılıklarda hem rezalet hem de fazilet araması gibi bir şeydir.

- Toplu tecavüzler de linç olarak görülebilir mi?

- Düşünüyorum ama, toplu tecavüzlerin çok ayrı tipleri olduğu için, tam öyledir diyemiyorum. Fakat dünya da çok acayip bir hale geldi. Büyük şehirlerin ortaya çıkması insanları tanınmaz hale getirdi. Örneğin, Fransa’da bir trende 70 kişinin ortasında, 5 kişi bir kadına tecavüz etmiş. Bu hiçbir şeyle açıklanabilir gelmiyor bana. Artık öyle bir şey olmuş ki insanların arasında, benim

sizi denetleme, sizin beni denetleme yeteneğiniz kaybolmuş.

- Türkiye’de bir kadına araba çarptığında şoförü linç eden insanlar, böyle bir olaya da göz yummayacaklardır ama.

- Tabi orada, bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın mantığı var. O trendeki seyirciler buna nasıl dayanabildiler aklım almıyor. Ben bunu şehirleşmeye bağlıyorum. Şehirler çok yabancılaştırdı bizi. Köyde herkes birbirini tanıdığı için, herkesin birbiri üzerinde denetimi bulunmakta. Ama şehirlerde kimse kimseyi tanımadığı için, insanlar otonom hale geldi. Tamamen herşeyden bağımsız olarak hareket etme ve her şeyi yapabilme potansiyeline sahip oldular. Şehirlerin dağıtılmasının, küçültülmesinin zorunlu olduğunu düşünüyorum; insanları sabote ediyor ve onları yönetilemez hale getiriyor.

- Linç hangi tip toplumlarda sık yaşanıyor?

- Linç toplumsal organizasyonun olduğu, orta ve küçük boy, muhafazakâr toplumlarda daha çok yaşanıyor. Böyle toplumlarda hukuk kuralları yüzde yüz belirleyici değildir.

- İdam cezasını devletin linci şeklinde görebilir miyiz?

- Bu soruyu yanıtlamak biraz zor. Sözüm ona, toplumsal vicdanın yapmak istediği linci, bir şekilde devletin yerine getirmesiyle sağlanan stabilite olarak görebiliriz idam cezasını. Sorunuzu yanlış bulmuyorum.

- Örneğin Amerika’da idamlar kurban yakınları tarafından izleniyor ve her idam, büyük bir törensellik eşliğinde gerçekleştiriliyor.

- Evet toplum bir doyum sağlıyor. Bu açıdan devletin yaptığı bir linç olabilir idam. Türk toplumu 20-30 yıl önce, nisbeten daha muhafazakârken Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamını çok da yanlış bulmamıştı. Ama herhalde şimdi kimse sorsanız, en muhafazakâr siyasilirimiz bile doğru bulmuyordur o idamları.

- Teşekkür ederiz...

DİPNOT

1) Tahir M. Ceylan, Cumhuriyet Bilim Teknik Eki, Sayı: 730, s.8.

İlkel insana ve günümüz insanına dair...

Hayvanlar, anlık gereksinimlerinin dünyasında yaşar. İnsanlar ise üç zaman boyutu içinde. Güçlü bellek sayesinde, yalnız o 'an' da değil, geçmişte de yaşar. Ama umut belli olayların sonucu olarak, olumlu durumların yaşanabileceğinin beklenmesidir. Bu da 'gelecek zaman' kavramıyla ilgilidir.

Alâeddin Şenel ile söyleşi

Söyleşi: Hasan C. Gürpınar

Bilim ve Ütopya'nın düzenlediği yaz okulunda, benim de katıldığım insanlık tarihi seminerleri verdiniz. Neden insanlık tarihi?

- Bu konu, genel tarihin ya da uygarlık tarihinin genel konularını kapsar. Ama ben, uygarlık tarihi yerine, özellikle insanlık tarihi denilmesinden yanayım. Çünkü uygarlık tarihi dendiğinde, her ne kadar uygar toplumdaki önceki toplum biçimleri ve o toplumların sorunları üzerinde durulsa da, biraz çabuk geçitirilmektedir. O yüzden insanlık tarihi dediğimizde, uygarlık geçirmemiş kesime ve uygar kesime eşit ağırlık ve önem vermiş oluyoruz. Konuları da bu başlığa uygun biçimde, yani ilkel topluluk ve uygar toplum sorunları olarak dengelemenin yararlı olacağını sanıyorum. Her alanda olduğu gibi bilimlerdeki uzmanlaşma da, çağımızın en etkili gerçekliğidir. Uzmanlaşmanın yararları da vardır; ama uzmanlaşma ne kadar artar, gerçeklik ne kadar fazla parçaya bölünürse, bütünü görme ve bütünü

nün parçaları arasındaki ilişkiyi yakalamaya şansızın o kadar azalır. Dolayısıyla uzmanlaşmanın getirmiş olduğu aksaklıkları azaltmak için, uzmanlık alanlarının verilerini birleştiren ve bütünü düzeneklerini görmemizi sağlayan konulara, derslere ve çalışmalara gerek vardır; bu da insanlık tarihi dersleridir.

İlkel insanı yönlendiren duygular

- Zamanımızdan yaklaşık 1 milyon yıl önce, diğer deyişle Eski Taş Çağı'nda insanın korkularından, umutlarından söz ettiniz. Nelerdi bu korkular ve umutlar? Günümüz insanının korkuları ve umutları neler? Politika ile korku ve umut arasında ne gibi bağlantılar kurulabilir?

- 1 milyon yıl önceki insanın kemiklerini bulabilmemize karşın, örneğin onun iyi konuşmadığını kanıtlayacak gelişmemiş konuşma organlarının, örneğin, yutağın fosillerini bulamıyoruz. Buna karşın, nasıl oluyor da 1 milyon yıl önceki insanın duyguları hakkında çıkarsamalarda bulunabiliyoruz? Nasıl ki bir bilim adamı uzağa gitmeden, uzayın

koşulları hakkında bilgileri bazı soyutlamalarla, bazı analogilerle öngörüyorsa, biz de öngörebiliyoruz. Kullandığımız yöntemlerden birisi etnoloji, yani hayvan karakter bilimidir. Hayvanlar hakkındaki verileri çok dikkatle kullanırsak, insan öncesi atalarımızın yalnız kemikleri hakkında değil, aynı zamanda davranış ve duyguları hakkında da bazı ipuçları yakalayabiliriz.

Yararlanabilecek diğer kaynak, çağdaş ilkel topluluklar hakkındaki bilgilerdir. Çağdaş ilkel topluluklarda korkuların ne kadar büyük rol oynadığını biliyoruz. Nasıl ki çağdaş toplumlardaki insanlar bazı korkutucu öykülerle yönlendiriliyorsa, ilkel topluluklardaki mitosların da o insanları yönlendirdiğini biliyoruz. Aynı biçimde umutların da, gerek çocuklar gerek hayvanlar için önemli bir duygu olduğunu biliyoruz. Onun için 1 milyon yıl önceki insanın, umutlarının ve korkularının üretildiği odak olan beyninin fosillerini bulamamış olsak bile, duyguların işlendiği ve kaydedildiği bellek merkezlerinin bulunduğunu varsayabiliriz. Bunun için bazı saptamalarda bulunabiliyoruz. Örneğin "1 milyon yıl önceki insanda kıskançlık veya aşk duyguları var mıydı?" sorusunu sorsaydınız, "Bunu bilmiyoruz" derdim. 1 milyon yıl önceki insanın korkularına ve duygularına ilişkin sözlerim, çıkarımdan, kestirmeden öte bir şey değil. O insanın duygularını tahmin edebilmek için, içinde yaşadığı koşulları düşünmemiz gerekir. Bunlardan birisi kuşkusuz avcı ve toplayıcı topluluklarda, avlanma ve avlanmanın getirmiş olduğu heyecan-

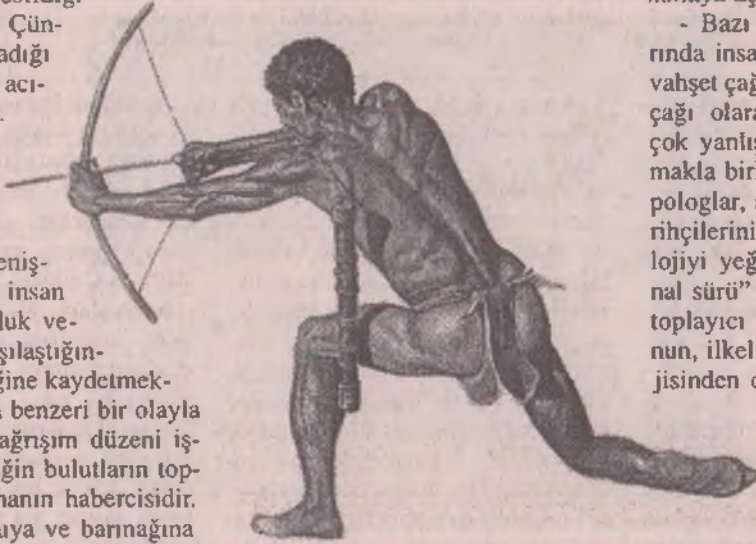
lardır. Örneğin avın ardında koşuşturma. Kendisinden daha büyük ve güçlü hayvanların karşısındaki korkuları, onlar tarafından yaralanması sonucunda duymuş olduğu acılar ve korkuların, bunların uzantısı olarak antiseptiğin olmadığı bir dünyada derin bir yaranın getirebileceği kangren ve ölüm korkusunun, ilkel insanın davranışlarını yönlendiren temel duygular olduğu söylenebilir.

İlkel insanın korkuları kadar, umutlarının da davranışlarına yön verdiğini düşünebiliriz. Korkularının ve umutlarının gerisinde de, bir belleğe ve zaman kavramına sahip olması yatmaktadır. Hayvanlar daha çok "an"da yaşamalarına karşılık, sınırı da olsa, belleklerinin işlevleri çok büyüktür. Örneğin kuyruğu kesilen bir köpek, kuyruğunun kesildiği yerde dolaşmaz. Çünkü o yeri anımsadığı zaman, o kuyruk acısı çağrışım yapar. Hayvanlarda bellek bu şekilde sınırlıdır, ama insanda bellek daha geniştir. Yetişkin bir insan acı ya da mutluluk veren olaylarla karşılaştığında, bunları belleğine kaydetmektedir. Daha sonra benzeri bir olayla karşılaştığında çağrışım düzeni işlemektedir. Örneğin bulutların toplanması bir fırtınanın habercisidir. Bu durum, korkuya ve barınağına kaçışmaya yol açabilecektir. Ya da güneşin açması, sırlıklamıslanmış bir kişide biraz sonra ısınıp, üşümekten kurtulacağı umuduna yol açabilmektedir. Kısacası ilkel insanı korkuların, umutların yönlendirdiğini söyleyebiliriz.

Hayvanlardan farklı olarak insanlar üç zaman boyutu içinde yaşar. Güçlü bir bellek sayesinde insan, yalnız o "an"da değil, geçmişte de yaşar. Ama "umut" belli olayların sonucu olarak, olumlu durumların yaşanabileceğinin beklenmesidir. Çünkü umutta gelecek vardır. Bu da "gelecek zaman" kavramıyla ilgilidir. Bunun önemi şuradadır: Hayvanlar anlık gereksinimlerinin dünyasında yaşar. Oysa insanlar "geçmişte ben aç kalmıştım, ileride de aç kalabilirim, ileride de karşı cinsten biriyle birlikte olamayabili-

rim" gibi endişelerle güvenlik arayışına girer. Yeterince yiyecek depolayarak ya da karşı cinsten olanları yanında tutarak sorunu çözme-ye çalışır. Demek ki iki temel duygunun, yani korku ve umudun, üçüncü olarak da "güvenlik duygusu"nun ilkel insanda olduğunu düşünebiliriz. Kaldı ki bu temel duygular, yani korku, umut ve güvenlik duygusu daha sonraki çağlarda, Yeni Taş Çağı'nda, üretime geçildikten sonra da görülür. Aynı zamanda uygar toplum insanlarında da bu duygular vardır. Bu bakımdan belki insanın umutla yaptığı çılgınlıklar ya da korku sonucu ortaya çıkan dehşet eylemleri güvenlik sağlanarak bir ölçüde engellenebilecektir.

- Günümüzde politikacılar bu durumu nasıl kullanıyor?

- Yalnız günümüzde değil, tarihte de politikacılar yordamlama yoluyla ya da bilinçli olarak bu duyguları kullanmışlardır. Örneğin Romalı Polibius, "Kitleler, korkularla ya da umutlarla yönetilir" demiştir. Öte yandan Polibius'tan daha önce Ksenophanes bir felsefi şiirinde şunları söylemiştir: İnsanlar toplum oluşturduktan sonra, toplumda uyum içinde yaşamalarını sağlamak için bazı kuralları koymuşlardır. Ancak bir toplumun üyeleri, öteki insanların görmediği zamanlarda fırsatını bulduklarında bu kuralları çiğnemeye başlamışlardır. Birilerinin kuralları çiğnemesini ötekileri görmese de, insanları yaralamasını, öldürmesini engellemek için cin fi-

kirli biri Tanrıları yaratmıştır. Tanrıları her türlü iyiliğin ve her türlü kötülüğün, umutların ve korkuların kaynağı olan göklere yerleştirmiştir. Başkaları görmese de, Tanrıları yukardan bizi izliyor, görürler ve cezalandırırlar düşüncesi gelişmiştir. Ksenophanes, bu düşüncesini "eğer atların elleri olsaydı, onlar da Tanrılarını at gibi çizeceklerdi" biçiminde tamamlayarak, Tanrıları yöneticilere benzettiğini de söylemiştir.

Atalarımız sürü halinde yaşamadı

- İnsanların ilk çağlarda, sürüler halinde değil, takımlar halinde yaşadığını söylemişsiniz. Çağımızda insanların büyük sürülere dönüşmesi tehlikesinden bahsettiniz. Bu konuyu açabilir misiniz?

- Bazı insanlık tarihi anlayışlarında insanlık, ilkel komünal sürü, vahşet çağı, barbarlık çağı, uygarlık çağı olarak sınıflandırılmıştır. Bu çok yanlış bir sınıflandırma olmamakla birlikte, zamanımızda antropologlar, arkeologlar ve toplum tarihçilerinin çoğu başka bir terminolojiyi yeğlemektedir. "İlkel komünal sürü" teriminin yerini, "avcı ve toplayıcı takımları" almıştır. Bunun, ilkel komünal sürü terminolojisinden daha başarılı bir terminoloji olduğu kanısındayım. Çünkü sürü, hayvan topluluklarının adıdır. Sürü davranışlarında taklidin

yeri çok büyüktür. Oysa avcı ve toplayıcı takımları terimi, aynı zamanda bir topluluğun çapı ve niteliği hakkında da ipuçları vermektedir. Çapı sürü kadar büyük değildir. Gerçekten insanlığın belki de en büyük şansı, insanın insanöncesi atalarının büyük sürüler halinde yaşamamalarıdır. Dolayısıyla sürü davranışını sonraki soylarına miras olarak -kalıtsal, davranışsal, hatta kültürel miras olarak- aktarmamış olmalarıdır. Nedir sürü davranışı? Sürü davranışının tipik bir örneği; bir koyun sürüsünün tümü, çayın öbür öbür yakasına atlayanın ardından atlayabilir. İlk koyunun çayın öteki yakasındaki kayalıklara tutunamayarak uçuruma yuvarlandığını düşünelim. Nerdeyse bütün sürü bitinceye kadar bu atlayış sürebilir. Bu tür bir sürü davranışının, insanın

atalarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Zaten arkeolojik buluntular, örneğin avcı ve toplayıcı kamp yerlerindeki kemikler, araç kalıntıları bunu gösteriyor. Sayı bakımından küçük sürü diyebileceğimiz, ama iç örgütlenmesi nedeniyle de küçük sürü dememiz gereken topluluklardır. Bunlar sayıca 15-25, bazen 40-50'ye çıkan takımlardır. Niye takımlardır? Bir sürüde sürünün güçlüsü, bazen önde bazen arkada olabilir. Spor takımlarında takımın bütün üyeleri eşdeğerdir, ama küçük bir işlev farklılaşması vardır. Kaleci hep kaleyi bekler, diğerleri ileride gol atmak için çaba harcar. Benzer şekilde farklı işlevler üstlenen eşdeğer üyeler avcı ve toplayıcı takımlarında görülmüştür. Gerçekten kadınlar daha çok toplayıcı, erkekler daha çok avcılık yapmıştır. Bu bakımdan bu küçük gruplara "sürü grup" ve "toplum" demek yerine, "avcı ve toplayıcı takımları", kısacası "takım" demek daha yerinde olur. Geçmişte insan, sürüler halinde yaşamamıştır. O yüzden insanlığa sürü davranışı egemen olmamıştır. Daha sonra Neolitik Dönem'den uygar topluma ve kent yaşamına geçildiğinde sınıfların, zümrelerin, takımların içinden bireyler, -bireycilik değil, "bireylik" bilinci ortaya çıkabilmiştir, sürü bilinci değil. Bireylerin ortaya çıkmasında insanların geçmişte büyük sürüler halinde yaşamamalarının büyük rolünün olduğunu düşünüyorum.

Ya gelecekteki sürüleşme tehlikesi?

Ama aynı şeyi, gelecek için, doğrusu göğsümü gere gere söyleyemiyorum. Çünkü kitle iletişim araçları insanları aynı duygu, düşünce ve davranışlara yönlendirmeye çalışmaktadır. Kısacası geçmişte sürü halinde yaşamamış insanın, gelecekte sürü yaşamına düşme tehlikesi vardır. Kaldı ki bu tehlikeyi yalnızca ben görüyorum değilim. Birçok filozof, belki filozof düzeyinde genellemeler yapmayan toplumbilimciler de buna değinmiştir.

Sürü, hayvan topluluklarının adıdır. İnsanlığın belki de en büyük şansı, insanın insanöncesi atalarının büyük sürüler halinde yaşamamalarıdır.

Anımsayacaksınız *Tek Boyutlu İnsan* diye bir kitap çevrilmiştir. Herbert Marcuse, işçi ile işverenin aynı kılıpların içine girdiklerini, günlük yaşamlarının birbirine çok benzediğini, aynı saatlerde kalkınlarını, aynı saatlerde işlerine gittiklerini, tatillerini benzer biçimde deniz kıyılarında geçirdiklerini görmüştür. Böylece, bu iki sınıf arasında antagonistik ilişkilerin ortadan kalktığını ve tek boyutlu bir topluma gidiş olduğunu, hiç değilse Batı dünyasında görmüş ve devrimci sınıf çıkarları çatışmasının kuzey yarımküresinde olma şansının bittiğini, buna karşılık güney yarımküre

ile kuzey yarımküre arasındaki bir çelişkidir devrimci değişiklikler umut edebileceğimizi ya da marjinal kesimlerden, yani işçi-patron-endüstri süreci içine girmemiş gençlik kesimlerinden devrimci eylemler bekleyebileceğimizi söylemiştir.

Sanıyorum moda ve reklamlar da sürüleşmeyi hızlandırıyor...

- Tabii, moda ve reklamlar böyle bir yanı var. Etkileri son derece çapraşık ve karmaşık bir süreç. Sosyalleşme sürecindeki bir genç, farklı olmak için önce anne-babasından ve onlarla aynı kuşaktan olanlardan değişik

giyinmeye başlar. Öykündüğü, daha özgür gördüğü ablalarının, ağabeylerinin tarzında giyinmeye çalışır. Geleneksel giyim ve davranış biçimlerinden uzaklaşmakta, çağdaş veya güncel ya da moda olan davranışlara yönelmektedir. Ama genç kuşakların sürüden farklı olduklarını ortaya koymak için yaptıkları bu çıkış, sonuçta yine bir benzerlikle sonuçlanmaktadır. Ama bu, sürü davranışı ile aynı şey değildir, küçük bir fark vardır; farklı olma bilinci bu bireylerde vardır. Moda kendi içinde de bu kez farklılıklar yaratmaya yönelecektir. Bu da, durağan bir sürüleşmeye değil; belki gelişen, değişen bir sürüleşmeye yol açabilir. Öte yandan yeni taklit edilen moda ya da davranıştan ayrılma, belki onu yadıyarak geriye dönme şansı da olacaktır. Çünkü sürüye katılan birey, başkalarından farklı olduğunu ortaya koymak için bu davranışı göstermiştir. Bu bakımdan tümüyle umutsuz bir durum değildir. Kitle toplumu, geçmişteki takımlar gibi durağan olmayacaktır. Ama bu arada bir başka tehlike söz konusudur. Boyutlardan biri, bireyleşmekle ilgili, biri de sürüleşmekle ilgilidir. Bu da bir grubun üyelerinin sürüleşme korkusuyla, bireyliklerini yitirebilme korkusuyla toplumsal yapıyı değiştirebilecek kolektif eylemlere ya

Bir Venüs heykelciği.

da disiplinlere katılmamasına, “bi-reyleşmeye” yol açacaktır. Bu da ikilemin öteki boynuzudur.

Çözemediğimiz sorunlar düşlere havale!..

- İnsan gerçek dünyada sorunlarını çözemezse, düşlerde çözer demiydiniz. Bunun yaşama yansıması nasıl olmaktadır? Batılı-Doğulu, gelişmiş-gelişmekte olan ülke insanları açısından neler söylenebilir?

- Böyle bir gözlemin değeri nedir, nereden kaynaklanmaktadır? Bu durumu açıklamak için, Paleolitik toplumun bazı kalıntılarına bakalım. “Venüsler” denilen hamile ya da cinsel organları abartılmış kadın heykelcikleri vardır. Bunları kadına tapınmanın izi olarak göremeyiz. Çünkü bunlar estetik bir şekilde yontulmuş değildir. İnsanda şehvet istekleri oluşuracak biçimde de değildir. Daha çok hamile kadınları, doğuran kadınları anımsatan biçimdedirler. Sözünü ettiğim avcı ve toplayıcı topluluklarında, insanın avda aldığı yaralar sonucu, yaşamını yitirmesinden dolayı bir nüfus darboğazı vardı. Bu nüfus darboğazını çözebilecek ne maddi araçları vardı, ne de çocuklarının salgın hastalıklardan ölmelerini engelleyecek aşılama yöntemleri. Örneğin bir çocuğu ishalden, bol sıvılı, ama içine tuz katılmış şeylerle kurtarabilme şansları yoktu. O koşullarda bu insanların sorunları çözümsüzdü. Yaşama savaşımını bir yana bırakıp teslim olmaları gerekirdi. Ama insan teslim olmayan bir varlıktır. Sorunların gerçeklik dünyasında çözemezse, bu kez umutlara kapılıp düşler dünyasında çözmenin yollarını arar. Örneğin çalılara umudunu simgeleyen bir çaput bağlar. Bunun çağımızda pek değeri yoktur, ama geçmişte kuşkusuz değeri daha büyüktü. Yaşamla mücadele etme gücü verebiliyordu. İlkel topluluklardaki kadın heykelciklerini “muska” diye düşünebiliriz. Demek ki ilkel topluluğun insanı, gerçeklik dünyasında çöze-

mediği sorunun düşler dünyasında çözüleceği umuduna kapılmıştır.

Ancak bu davranış kalıbı, sadece ilkel insana özgü değildir. Uygur toplumunda da benzeri davranışları görürüz. Uygur toplumun insanı da gerçeklik dünyasında çözemediği sorunları, düşler dünyasında çözmeye çalışmaktadır. Bunun en güzel örneği de ideolojilerdir. İdeolojiler, tabii gerçekçi olan ideolojiler ve gerçekçi olmayan ideolojiler farkı unutulmadan, gelecekte sorunların çözüleceği yolunda insanda umut uyandırır. Çağımızdaki toplum kesimlerinde bu formül ne ölçüde işlemektedir? Bir kez olanakları yetersiz olan sınıflar, kesimler, gruplar, gerçeklik dünyasında bu sorunları çözemedikleri için, düşler dünyasında çözme eğilimindedir.

Sosyalleşme sürecindeki genç, geleneksel giyim ve davranış biçimlerinden uzaklaşmakta, çağdaş veya güncel ya da moda davranışlara yönelmektedir.

Kitlelerde böyle bir eğilimin olduğunu gören yöneticiler de, onların bu eğilimini besleyerek, “10 yıl sonra ülke kalkınca” veya “çağdaş devletler arasına girdiğimiz zaman” ya da “bütün ekonomik kuruluşları özelleştirdiğimiz zaman” biteceği gibi, düşlerde sorunları çözmeye yöntemini bir ideolojik araç olarak kullanır. Hatta bu yolu “öte dünyada sorunlarınız çözümlenecektir” biçiminde de kullanabilmektedir.

- Politikacılar da bu durumu umut olarak pazarlamakta...

- Yani basit olarak, “umut yoksulun ekmeği, ye babam ye” politikasını işlemektedirler. Aynı olgunun farklı anlatılış biçimleri vardır.

- Düşlerde sorunların çözülmesi-

ne şu örnek verilebilir sanırım; İsrailliler yağmur duasına çıkmaz ama, onlara komşu olan Arap toplumları yağmur duasına çıkar; çünkükü sorunlarını düşlerde çözerler...

- Evet, umutları ile çözerler. Eğer siz tarımla uğraşıyorsanız, teknolojik olarak sulama ya da yağmurlama tarımı, ya da İsrail’de olduğu gibi suyun buharlaşmaması için bitkilerin altına döşenmiş borular aracılığıyla sulama imkânları yoksa, o zaman çaresiz yağmur duasına çıkarsınız.

‘Teknolojinin dayattığı hayatı yaşıyoruz’

- Teknolojinin değişmesi yaşam biçiminin değişmesine yol açmıştır. Günümüzde insan kendi hayatını değil de, teknolojinin dayattığı hayatı yaşamaktadır. İnsan teknolojinin kölesi olmuştur, denebilir mi?

- Bu sorunun çok çeşitli uzantıları, dalı bu dağı, saçakları var. Fakat ben sorunun yüreğine değinmek istiyorum: O da “teknoloji sorunu savı”. Teknoloji, insanın sorunlarını çözen, doğaya egemen olmasını sağlayan araçlar, yöntemler olması gerekirken; giderek özerklik kazanıp insanı doğadan uzaklaştırarak, çözdüğünden daha büyük sorunlar getirmektedir. Öte yandan belli bir sınıf ya da halkın belli bir

kesimi, savaş, iletişim teknolojisi ve düşünsel teknolojiler gibi teknolojilerden yararlanarak öteki kesimler üzerinde egemenlik kurabilir.

Bunun yanı sıra, insan isteği dışında ekonominin çarklarına ve hızına kendini kapırabilir. Teknolojinin sahiplerinin de; örneğin işverenin fabrikalarını stop ettirmek için yaşanıncaya kadar tatil yapmaması, evinde iletişim kuramaması, ailesi ile yemek yiyememesi gibi, iradesinin ötesinde uzantılar vardır. Teknolojinin belirleyiciliği “söz düzeyinde” de çözülmeye çalışılmıştır: “technology for freedom”. Yani özgürlüğe kavuşmamızı sağlamak için teknoloji... Özgürlük amacımıza araç olarak teknoloji... Neden özgürlük? Doğanın sınırlı kay-

naklarından, örneğin açlıktan kurtulmak için özgürlük, öteki gereksinimlerimizin baskısından kurtulmak için özgürlük. Ama teknoloji bunları karşılarken, bizi başka bir takım tutsaklıklar içine almışsa, bu kez "freedom from technology" deyişinde formülleştirilen bir tutumla, kendimizi bu sefer teknoloji-den özgürleştirmenin yollarını aramalıyız.

Tabii sonuçta araçlar, teknikler, teknoloji, kendi kendine işleyen şeyler değildir. İnsanlar veya sınıflar, ülke hatta, küre çapında oluşmuş herhangi bir teknolojiyi, istedikleri anda durduramaz, istedikleri anda hızlandıramazlar. Sonuçta teknolojinin de insan iradesini zorlayan yanları vardır. Fakat son çözümlenmede teknoloji, insan iradesinin, insan elinin bir ürünüdür. Peki niye böyle oluyor dersenez, teknolojinin hangi sınıf tarafından kullanıldığına bakmak gerekir. Basit bir örnek düşünelim; bir taksi. Araçta sürücü, yaşlı emekli bir adam ve bir de işadımı var. Sürücü aracını güvenli bir şekilde, normal sürede ulaştırma düşüncesinde. Niçin? Hem kendi aracı, hem kendi sağlığı, hem de içindekilerin sağlığı için. Ama bu arada işverenin uçağa yetiştirmeyerek ihaleyi kaçırma tehlikesi var. Kendi fabrikasında ürettiği 220 km hız yapabilen bu otomobili, 200 km yapması için zorladığını düşünelim. Sürücü buna yanaşmadığından, onu ikna edebilmek için taksimetrenin yazacağından 30 milyon lira daha fazla teklif ettiğini düşünelim. Bu durumda teknoloji bir sınıfın ya da o sınıfın temsilcisinin iradesinde, emrinde oluyor. Dolayısıyla diğer insanların zararına kullanılabiliyor. Oysa emeklinin hiç acelesi yok. Yani uçağa yetiştirme gibi... Bir sonraki uçağa da binebilir. Teknoloji insanı özgürleştiren bir araç olabilir, tüm toplumun çıkarına olabileceği gibi, onu mülk edinmiş, eline geçirmiş olan kesimlerin çıkarına, ama toplumun zararına olabilir. Bütün bunların ötesinde, teknolojinin görece bir özerkliğinin olduğunu kabul etmemiz gerekir. Çünkü işveren harekete geçirmiş olduğu teknolojinin hızını birden kestiğinde, her şey tepetaklak olabilir. Örneğin savaş teknolojilerinin, iki taraf birbirine savaş açma düşüncesinde olmadığı halde, bir yanlışlık-

tan ya da it dalaşından dolayı insanlığı yıkıma götürmesi gibi. Bütün bunları düşündüğümüzde, "yaşamımızı kendi irademizle mi düzenlemekteyiz yoksa insanın yaşamını kendi yaratmış olduğu teknoloji canavarı mı düzenlemektedir?" diye bir felsefi soruyla karşı karşıya geliyoruz.

Aman işçiler işten kaytarmasın...

- *Anlatıklarımızla ilgili kısa bir öykü vardı sanırım...*

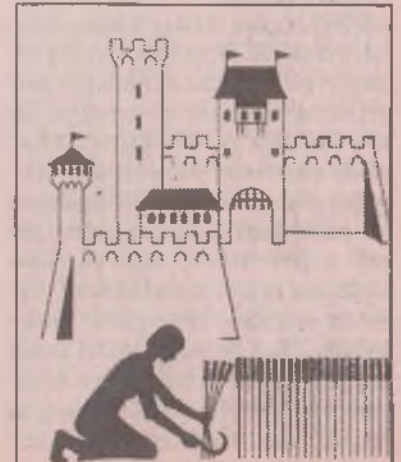
- Evet. Bir Güney Amerika ülkesindeki büyük bir tarım işletmesinde, işveren işçilerinden uzun kürekleri alıp yerine kısa kürekler dağıtmış. Nedenini inceleyen Batılı bilim adamları şunu görmüş; işçiler uzun küreklerle çalışırken, dalga geçip birbirleriyle konuşabilmekte. İşçileri denetleyen kahya, gölgedeki kulübesinde onların çalışıp çalışmadığını, dalga geçip geçmediklerini anlayamamaktadır. İşçilerin elinden uzun kürekler alınıp kısa küreklerle eğilerek çalışmaları sağlanınca, işçilerin bükülerek hem sohbet edip hem de çalışmalarına imkân bulamadıkları anlaşılır. Eğilerek konuşamadıkları için, konuşacakları sırada diyaframları rahat olsun diye ayağa kalkmaktadırlar. Böylece başlarındaki kâhya, tarım işçilerinin dalga geçtiğini görüp uyarmaktadır. Şimdi böyle bir teknoloji kuşkusuz işverenin, hatta işverenin kâhyasının yararına, ama tarım işçilerinin zararına olduğu gi-

bi, insanlığın da zararındadır. Çünkü bir işi daha kolay yaptırabilecek uzun kürekler geliştirilmişken, kısa küreğe, yani çapa dönmeye geri dönüştür bu. Onun için teknoloji insanın yaşamını ya doğrudan ya da o teknolojiyi denetiminde tutan kişiler, sınıflar aracılığıyla belirliyor diyebiliriz.

Söz konusu yazı, teknolojinin insan davranışlarına etkisi üzerinde şöyle bir örnek veriyor, yakıtla çalışan ilk motorlu araçları düşünün, 10 saatte gidilen bir yere 2 saatte gitmek gibi sınırlı bir amacı vardı. Ama bu öyle bir teknoloji yarattı ki... Tekerlekli arabalar, demiryolları, giderek karayolları, otomobiller, otomobillerin geliştirilmesi, kamyonlar, bunlarla ilgili çeşitli yan sanayiler vb. Binlerce arabası edinenler, o otomobilin harcamalarını karşılamak için, giderek bütçelerinin önemli bir kısmını ona ayırdılar. Bütçenin bir kısmı otomobile ayrılınca, öteki kültür, sağlık hizmetleri ihmal ediliyor. Hafta sonu tatilleri, yaz tatilleri -burjuva orta gelir düzeyindeki Batılı ülkeler için konuşuyorum- ona bağlandı. Otomobil nerdeyse ailenin günlük davranışlarını, işe gidip gelmelerini, haftalık eğlencelerini, gezilerinden yıllık tatillerine kadar yaşamının birçok yönünü belirleyici hale geldi. Böylece teknoloji insanın aracı olmaktan çıkıp, "arabalı yaşam biçimi" insanın özgürce karar vermesini engelleyen bir etmen haline geldi.

İnsanın insan yapan, iradesini kullanabilmesi

- *"İnsan nedir?" sorusunu, "Simgesel araçlar geliştirip değiştiren canlıdır" şeklinde yanıtladı-*

mız. Bazı filozoflarda "İnsan hayır diyen bir varlıktır" söylemi öne çıkmaktadır. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

- Evet, insanın sadece araç kullanmak değil, aynı zamanda araç yapan ve araç yapıp kullanmayı sistemli olarak yapan; arılar, karıncalar gibi sadece barınma ya da bal toplama işini yapmayan bir canlı olduğunu söylemişim. Ayrıca araç sözcüğünün sadece maddi araçlar değil, birtakım simgeler, imgeler, göstergeler biçiminde tinsel araç gereçler olması kaydını da koymuştum. İnsan "hayır" diyen varlıktır aynı zamanda. Bu açıklama ile, insanın bilimsel olarak incelenmesinde, öteki doğabilimlerinde olduğu gibi yalnızca neden-sonuç, etki-tepki kalıbına göre incelenemeyeceğine dikkati çekmek istedim.

Gerçekten de "hayır" demesi, insanı insan yapan özelliklerden biridir. İnsanın bu özelliğini tanıma katabiliriz ya da katmayabiliriz, ama insanın bu özelliğinin önemini kabul etmek zorundayız. Bu konuda tarihçi Arnold Toynbee'nin doğabilimlerinde neden-sonuç ilişkisine karşılık, tarihte etki-tepki ilişkisi ayırımından yararlanabiliriz. Doğabilimlerinin büyüyle, toplumbilimlerinde "neden-sonuç" açıklamalarıyla insan davranışlarının açıklanmaya çalışıldığını ve bunun yanlış olduğunu seminerde söylemişim.

Gerçekten insan, iradeli bir varlık olduğundan, herhangi bir nedene, o nedenin yol açtığı sonuca uyma ya da ona tepki göstermede farklı davranışlar gösterir. Bunu biraz daha açalım. Diyelim, hava sıcaksa insanın tepkisi soğuk kola içmek ya da sıcak çay içmek biçiminde olabilmektedir. Ya da bir baba-

nın oğlunu etkilemesini düşünelim. Bir oğul babasının uyarısına uyum sağlayarak akşamları eve erken gelir. Neden, babanın buyruğu, sonuç ise oğlunun düzenli olarak eve erken gelmesidir. Gene aynı çocuk, başka nedenlerin de üst üste gelmesiyle, aynı babaya farklı tepki gösterebilir. Örneğin o akşam arkadaşıyla oynadığı bilardo oyununda yenilir, onunla tartışır. Kendisinden güçlü olduğu için arkadaşına bir şey diyemeyerek içine atar. Babası evde onu azarlar. Kendini tutamayıp babasını yumruklayabilir. Birinci durumda aynı kişi gördüğümüz gibi bir nedene "uyan" bir tepki göstermiştir. İlerleyen yıllarda boyunca eğer bir oğul, başkaldırmayan, yasalara uyan bir vatandaş biçimine gelebilir. Öteki örnekte ise, aynı kişi, olaya başka etkenler girdiği, iki insanın iradesi girdiği için, direnme veya iradesini işin içine katma gibi bir düzenek sonucu babasına başkaldırmış, daha sonraki günlerde eve gelmemiş olabilir. Bu nedenlerle insanın, hatta aynı insanın aynı etkilere karşı farklı tepkiler gösterebileceğini biliyoruz. Bu tepki "uyuma" biçiminde olabileceği gibi, "uymama", başkaldırma biçiminde de olabilir. Bu gerçekliğin bir parçasıdır ve insanın sözünü ettiğiniz "hayır" diyebilen yanıdır.

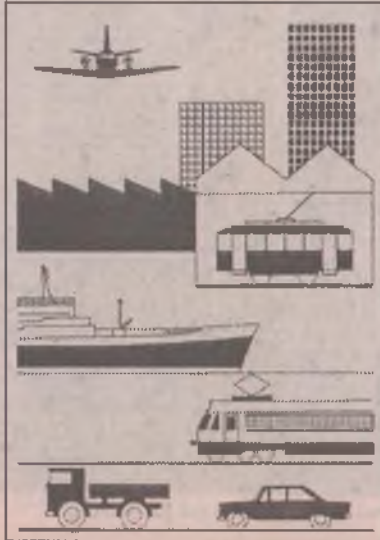
Biz, irademizi nesneye dayattığımız için, nesne hiçbir zaman "hayır" demez. Diyelim ki cevheri alırsız, öğütürüz, içinden metali çıkarırsınız; o hiçbir zaman "hayır" demez. Ama bir işçiyi sömürmek istediğimizde, normal çalışma saatlerinin dışında çalışmasını buyurduğumuz-

da, o "hayır" diyebilir. Herhangi bir kediye koşullandırabiliriz, "gel" deriz, gelir. Çocuğumuzu ne kadar koşullandırsak da, "hayır gelmiyorum!" diyebilir. Bu bakımdan insanı maddeden ve hayvandan ayıran özelliklerinden birisi de, etkilere "uyma"sının yanı sıra "tepki" gösterip direnebilmesi, "hayır" diyebilmesidir. Sözünü ettiğimiz bu durum, insanda bir özellik olduğu sürece, insan tanımı içine alınabilir. Ya da tanım fazla dallanıp budaklanmasın diye, içine sokulmayabilir.

İnsan davranışları önceden kestirilemez mi?

Öyleyse insan davranışları belirsizdir ve hiçbir biçimde önceden bilinemez mi? Bu konuda da çok klasik bir örnek düşünebiliriz. 100 kişinin çalıştığı bir maden ocağında çöktüğü olmuştur. 100 kişi de açtır ve işçiler kurtarıldıktan sonra, her birine bir geçmiş olsun denerek, diyelim 100'er milyon verilir. Bu işçilerin ilk yapacakları şey, karınlarını doyurmaktır. Ne kadar? 100 kişiden 90 kadarı karnını doyurur. Ama bir işçinin yüreğinde ukde vardır, oğlu para istemiştir, verememiştir; karnını doyurmaz, tutup ona verir. Bir ara kendisi de geçmişinde dilenmek zorunda kalan bir başkası dilenciye görür, parayı dilenciye verebilir. Bir başkası alkoldür. Göçük altında kaldığı sürece, "ah, bir içki!" diye düşünmüştür, tutup onu içkiye verir. Bir başkası belki kadın hayalleri kurmuştur; "çıkarmak bir kadınla birlikte olacağım" diye düşünmüştür, 100 milyonu bu yolda harcayabilir. Ama 10 kişinin farklı davranması 100 kişilik bir insan grubunun davranışlarını bilemeyeceğimiz anlamına gelmez; bal gibi biliyoruz işte. Açlık en zorunlu gereksinimdir ve insanlar olanaklarını önce en zorunlu gereksinimlerini gidermek için kullanır. İnsanların iradelerini kullanmaları nedeniyle, davranışlarının yüzde 100 kestirilemeyeceği doğrudur. Ama istatistikler, topluluklar söz konusu olduğunda, insan davranışlarında yüzde 100 keyfiyetten söz edilemez. Onların da nedenleri vardır. Biz bu nedenleri bilirsek, toplulukların davranışlarını kestirebiliriz; hatta yönlendirebilir, değiştirebiliriz.

- Teşekkür ederim.

İnadına yaşamak, tek hücreli olsalar dahi...

Foraminiferler, 600 milyon yıllık jeoloji tarihinin ilk sayfalarında ortaya çıkıp, her devirde çeşitlenip çoğalarak, bazen yokolmalardan en fazlasıyla nasiplenerek, fakat hemen derlenip-toparlanarak günümüze değin gelebilen şanslı ve yaşamakta inatçı bir denizel grup...

Prof. Dr. Nurdan İnan

(Mersin Üniv. Mühendislik Fak. Jeoloji Mühendisliği Bölümü)

Foraminiferler, 600 milyon yıllık jeoloji tarihinin ilk sayfalarında ortaya çıkıp, her devirde çeşitlenip çoğalarak, bazen yokolmalardan en fazlasıyla nasiplenerek, fakat hemen derlenip-toparlanarak yeniden ve yeniden çeşitlenerek günümüze değin gelebilen şanslı ve yaşamakta inatçı bir denizel grup...

Tek hücreli hayvanların kavkılı olanlarından Foraminiferler, kavkılarındaki deliklerden dışarıya **yalancı ayaklar** adı verilen ipliksi kollarının çıkmasıyla diğer tek hücreli hayvanlardan ayırt edilirler. Protoplazmik bünyeleri **ektoplazma** ve **endoplazma** olarak iki kısımdır. Ektoplazma daha akıcı ve şeffaf kısım olup, kavkıyı dıştan korur. Hareketi sağlayan ve

beslenmeye yardım eden yalancı ayaklar da bu ektoplazmanın uzantısıdır. Endoplazma ise, kavkının içinde olup, daha yoğun ve taneciklidir. Endoplazma iki kısımdır. Bir kısmı beslenme ve gelişmede rol oynarken, **proloculus** (embriyon) etrafında gelişmiş diğer bir kısım ise çoğalmada rol oynar.

Foraminifer sistematğinde cins ya da tür ayrımı; kavkının yapısı, şekli, süslemeleri, localarının dizilişi, ağız açıklıklarının şekli ve konumu gibi morfolojik özelliklerine göre yapılır. Ortam koşullarındaki değişikliklerin veya çoğalma gibi biyolojik fonksiyonların sonucu olan benzerlik veya farklılaşmalar ise, cins ve tür tanımlanmasında kullanılmazlar.

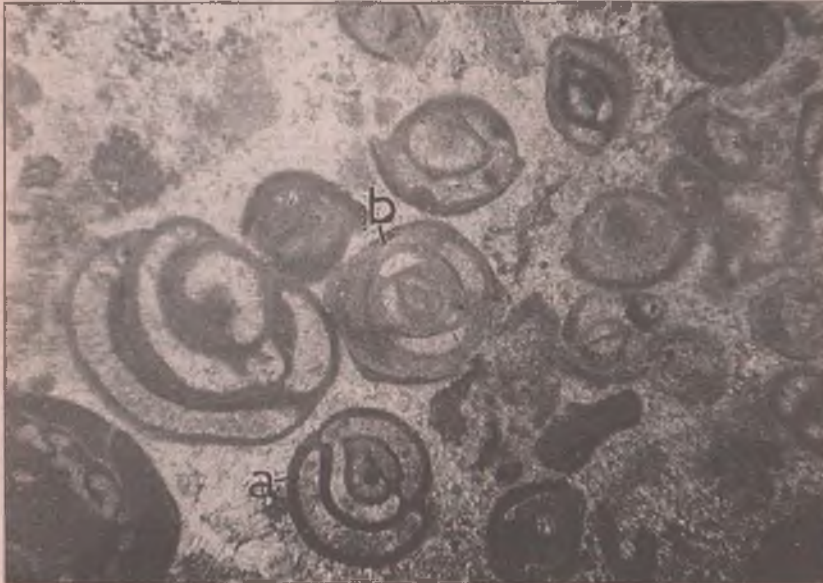
Kalkerli kavkılarının silisleşmesi

ve kristalleşmesi gibi fosilleşme etkisiyle olan değişiklikler, büyüme tarzının etkilenmesi, anormal fertler, teratolojik fertler, ikiz ve siyam ikizler, genç fert-yaşlı fert gibi büyümenin normal gelişimden kaynaklanan farklılaşmalar, sistematikte kullanılmayan farklılaşmalardandır.

Foraminiferlerde çoğalma genel olarak **gamogoni** (eşeyli-seksüel) ve **sizogoni** (eşeysiz-aseksüel) olarak iki şekilde görülür. Ayrıca, hayat devreleri boyunca tek eşle çiftleşen cins ve türlerin (**monogamik**) çoğalma evreleri, aynı türün birçok ferdinin çoğalmak için bir araya geldiği **plastogamik** türlerin çoğalma evreleri, seksüel çoğalma fazının kaybolduğu, basit kaynaşma ile çoğalan (**apogamik**) türlerdeki evreler, parçalanma ve tomurcuklanma şeklinde görülen özel çoğalma şekilleri de vardır.

Sizogoni tip çoğalma sırasında, kavkı çevresinde bir çoğalma kisti oluşur. Ekolojik koşullar uygun ise, bu kist zamanında parçalanır ve embriyonlar, kavkı dışına atılarak normal genç bireyleri oluştururlar. Ekolojik koşullar uygun değilse, kavkı çevresindeki kistin parçalanması bir şekilde gecikmiş ise, gelişimlerini sürdüren embriyonlar arasında zorunlu olarak bir kaynaşmayla, **teratolojik** olarak tanımlanan yapışık anormal fertler gelişir. Bu yapışık fertler, çok embriyonlu fertler değildir.

Çok embriyonlu fertler, genellikle iki embriyonik loca ta-

Bentik foraminiferlerden *Idalina*'nın aksenal (a) ve ekvatoryal (b) kesitleri.

**Genetik kodlama hataları,
salt gözle görebildiğimiz
yaşayan canlılarda değil,
600 milyon yıllık jeoloji tarihinin
kanıt ve tanıkları olan,
tek hücreli mikroskobik
varlıkların fosillerinde de
gözlenebiliyor.**

şıyan ikiz fertler'dir. Burada embriyonik loca kaynaşması sözkonusu olup, ortak bir kavkı oluşturan iki bireyin protoplazmik kaynaşması daha nadir olarak görülür.

Birden çok embriyonik loca taşımada; birçok bireyin, gelişim devrelerinin belirli bir döneminden sonra gecikmiş bir kaynaşma yaşadığı düşünülür.

İki ya da daha çok embriyonun kaynaşması şizogoni tip çoğalmadaki bir anormallikten ileri gelir. Burada bazen sitoplazmik kaynaşmadan söz edilebilir, yani cytogamie sözkonusudur. Fakat, embriyon ve protoplazmanın tüm kaynaşması yani caryogamie asla söz konusu değildir. Yani embriyolar, kavkı dışına atılıp özgür olmadan önce belirli bir süre kist içinde hapsedilmişlerdir.

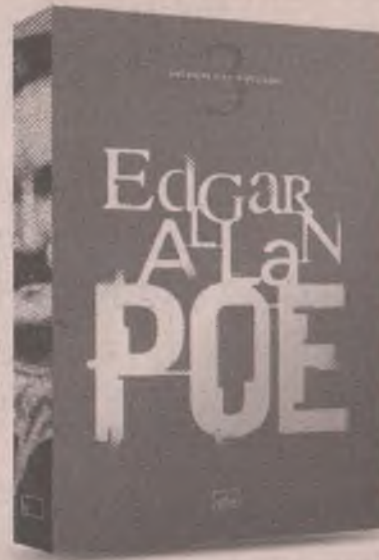
Şizogoni tip çoğalmada, kistin zamanında parçalanmaması sonucunda gelişmiş teratolojik fertler; iki veya daha fazla bireyin birlikte gelişerek tek bir kavkı oluşturmastıyla iki veya daha çok embriyonik loca taşıyan ikiz fertler; normal gelişimin herhangi bir devresinde, belirli bir ayrı gelişim devresinden sonra hatta olgunlaşma aşamasında meydana gelen kaynaşmayla oluşan siyam ikiz fertleri söz konusudur. Tüm bu anormal fertler, şizogoni tip çoğalma esnasında ekolojik şartlara bağlı olarak gelişen kazai topluluklar, ya da tesadüfi vegetatif birlikler olarak değerlendirilirler.

Ayrıca, çoğalma tarzından tamamıyla bağımsız, birincil bir özellik olarak farklı bir büyümenin sonucu olan anormal fertler de mevcuttur. Y şekilli teratolojik fertlerde, deforme olmuş kavkının iyileşmesini belirten kırılma ve yeniden yapılanmalar gözlenir.

Bazı grup foraminiferler, zarar görmüş kavkılarının onarımında şaşırtıcı bir kolaylık ve yeteneğe sahip olup, yaşamaya devam ederler.

Genetik kodlama hataları, salt gözle görebildiğimiz yaşayan canlılarda değil, 600 milyon yıllık jeoloji tarihinin kanıt ve tanıkları olan, tek hücreli mikroskobik varlıkların fosillerinde de gözlenebiliyor.

Kodlama hataları, bir yandan mutasyonlarla çeşitliliğin artmasını sağlarken, bir yandan da ortaya çıkan anormal fertlerin, ne olursa olsun yaşamak, inadına yaşamak gayretinin de nedeni olmuş olsa gerek. Tek hücreli olsalar dahi...

BÜTÜN HİKAYELERİ 3

Edgar Allan Poe

"Bu kitabı, düşlerin tek gerçeklik olduğuna inananlara adıyorum!" Edgar Allan Poe

Toplam beş ciltten oluşan hikâyelerin üçüncü cildi çıktı!

MADENİN ESRARI

Jules Verne

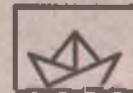
JULES VERNE'İ YENİDEN VE BELKİ DE "YENİ" TANIYACAĞIZ!

Bugüne dek kısaltılmış haliyle okuduğumuz Jules Verne, eksiksiz metinler, özenli çeviriler ve tüm kitaplarıyla İthaki'de... Jules Verne'in benzersiz hayalgücü dünyasında olağanüstü yolculuklar sürüyor.

İkinci kitap: Madenin Esrarı kitapçılarda.

JULES VERNE
2
KİTAPLIĞI

ithaki

www.ithakiyayinlari.com

Plastinasyon tekniği: anatomide devrim mi, şov mu?

Tartışılan sergi: Beden Dünyası

Kimine göre "World Disneyland", kimine göre "Korku Kabinesi", kimine göre ise "bilim tarihinin en büyük aydınlatma faaliyeti" olarak adlandırılan sergi, daha şimdiden 4 ayrı ülkede, 6.5 milyon insan tarafından ziyaret edilmiş durumda.

Sadık Usta

Alman medyası tarafından tüm zamanların en başarılı sergisi olarak adlandırılan "Beden Dünyası", bir dizi bilimsel ve toplumsal tartışmayı da alevlendirdi. Kimine göre "World Disneyland", kimine göre "Korku Kabinesi", kimine göre ise "bilim tarihinin en büyük aydınlatma faaliyeti" olarak adlandırılan sergi, daha şimdiden 4 ayrı ülkede, 6.5 milyon insan tarafından ziyaret edilmiş durumda.

Her sergilendiği kentte büyük bir bilimsel ve etik tartışma yaratan "Beden Dünyası", beklenenin çok üstünde bir ilgiyle karşılandı. Mannheim sergisi 50 bin kişilik kapasiteye göre hazırlanmıştı. Ge-

len ziyaretçi sayısı ise kısa sürede 780 bini buldu. Öyle ki, serginin gösterime girdiği tüm müzeler, giriş ücretli ve pahalı olduğu halde, bugün bile ziyaretçi akınına yanıt veremez durumdadır. Bu nedenle müzeler neredeyse, günün 24 saati açık tutuluyor.

Sergi salonunun büyüklü havası

"Frankenstein figürlerinin" sergilendiği bu büyük organizasyonun amacı nedir? Başından bir an bile "Beuysvari" fötr şapkasını çıkarmayan, eksantrik görünümlü bu profesör kimdir?

Şu sıralar Berlin'de sergilenen ve ziyaretçi kalabalığını tatmin edebilmek için süresi bir ay daha

uzatılan bu sergiyi biz de ayağımızın tozuyla gezdik. Bir cümleyle ifade etmek gerekirse sergi, gerçek, farklı ve olağanüstü.

Daha sergi salonunun (Salon demek pek doğru değil, çünkü sergi için sürekli alışılmış yerlerin dışındaki mekânlar seçiliyor. Örneğin Mannheim'da kapatılmış eski bir fabrika, Berlin'de ise eski bir postanenin lokomotif garajı sergiye evsahipliği yapıyor) girişinden itibaren sizi saran hoş bir büyü, üç saatlik geziden sonra bile etkisini kaybetmiyor. Akın akın gelen ve ardı neredeyse hiç kesilmeyen insan kuyruğu, bir ayindeymişcesine, salonun bir ucundan giriyor, sergilenen bedenleri büyük bir

Berlin'de açılan "Beden Dünyası" adlı sergiden bir görüntü.

saygıyla, dikkatle ve hayretle izleyerek, salonun öbür tarafından çıkarken, salondaki insanlarla tıpkı kutsal bir töreni paylaşmışçasına yakınlaşmış oluyor.

Olağanüstü bir emekle, hemen hemen hiçbir tıp bilgisi olmayan sıradan bir insanın aydınlanması amacıyla hazırlanmış olan sergi, daha baştan itibaren kuvvetli bir alkışı hak ediyor. Sergi için teknolojinin tüm araçları da devreye sokulmuş. Açık ve ayrıntılı broşür ve el kitapları, fotoğraflar, hemen girişte büyük bir sergi planı, plastinasyon yöntemini ayrıntısıyla anlatan bir deney örneği, sergilenen parçaları tek tek (isteyenin kendi dilinde dinleyebileceği, Türkçe dahil 8 dilde yayın yapan) el telefonlarıyla anlatan ve sıradanın da kavramasını kolaylaştıran, doku-nabileceğiniz kadar yakın, canlı ve gerçek insan bedenleri, hepsi ama hepsi, kendi alanında bir yenilik ifade ediyor.

Plastinasyonun keşif öyküsü

Tüm hikâye Heidelberg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde başlamış. Tıp fakültesinde yeni yetme bir asistan olarak görev yapan **Gunther von Hagens**, 1977 yılında, anatomi alanında yaptığı bir gözlemlerle başarı ve başarısızlıkları da olan bir maratona çıkmış. Yeniliğe meraklı ve hırslı bir öğrenci olan von Hagens de, her tıp öğrencisi gibi, anatomi derslerindeki insan bedenini kesme, biçme ve anlama konusundaki tüm teknik zorlukları içinde hissetmiş. Önerilerine konan cesetlerin bulantı yaratan dokusu, kokusu, görünümü ve karmaşıklığı, onu yeni bir arayışa sürüklemiş.

Anatomi derslerinde incelenen beden parçalarının plastik bloklar içinde korunmasını zahmetli ve anlaşılabilir bulan von Hagens, plastik koruma yönteminin dokunun dışından yapıldığı gibi, içinden de yapılabilmesinin eğitim için çok rahatlatıcı olacağını düşünmüştü. Yeni bir yöntem geliştirme isteği, bir böbreği 50 eşit dilime bölmesi gerektiğinde daha da fazla artmış.

Ayırt edici düşünsel sıçramayı von Hagens, kantinde jambon kesme makinesini görmesiyle yaşamış. Bir jambon kesme maki-

Gunther von Hagens, atölyesinde çalışırken.

nesiyle genç asistanımız, geleceğin plastinasyon enstitüsünün ilk demirbaş malzemesini satın almış.

Von Hagens önce, böbreği yumuşak pleksiglas isimli kimyevi bir sıvı içinde sabitlemiş, ardından sıvı içinde oluşan hava boşluklarının dolması için parçayı ısıtmış ve böylece plastik sıvının böbreğin dokusuna nüfus edişini izlemiş. Bir-iki başarısızlıktan sonra 1982 yılında nihayet **plastinasyon** adı verilen olağanüstü buluşu gerçekleştirmiş.

Aseton içinde muhafaza edilen cesetlerin dokusundaki su ve yağ, vakumlu bir düzenek içinde bedenden ayrıştırılarak dışarı atılıyor. Su ve yağın ayrışmasıyla beden hücrelerinde oluşan boşluğa, istenilen oranda ve özellikte plastik veriliyor. Bu sistem öyle mükemmel ki, bedenın en ücra köşe-

sine, yani bedenın istisnasız tüm hücrelerine silikon vb. maddeler adeta, şırınga ediliyor. Beden suyunu çekmiş, yerine plastiğe doymuş oluyor. Bu tekniğin güzelliği bedenın deformasyona uğramaması, yani biyolojik özelliğinden esasta hiçbir şey kaybetmemesi.

Deney bir kez başarılı olduktan sonra, gerisi artık bir ayrıntı haline gelmiş. Bu yöntemde bedenın farklı bölgeleri, farklı tekniklerle ve o dokuya duyarlı plastiklerle işleniyor. Bu da işlenmiş bedeni, anatomi dersine uygun hale getiriyor. Örneğin en zorlu bölgeler olan beyin, damar ve sinirlerin canlı görünümü, özelliklerini bu yöntemle hiç kaybetmiyor; hatta plastik maddenin de yarattığı kolaylıkla, araştırma için daha elverişli hale de getiriliyor.

Buluşuna "plastinasyon" adı

Aynı bedenin kasları ve iskeleti.
Bu yöntem ancak plastinasyona
olanaklı.

veren von Hagens, bu kavramı da kendisi üretmiş. Plastinasyon, Türkçe'ye belki, **etin plastiğe doyurulması** şeklinde çevrilebilir.

Konformist olmayan asi!

Von Hagens ilginç bir kişiliğe sahip. Doğu Alman doğumlu olan von Hagens, 1968 yılında Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgaline karşı gösterilere katılmış. Hatta bu nedenle Prag'a da gitmiş ve işgale karşı bildiri dağıtırken gözaltına alınmış. Rahat durmamış, bir de Doğu Almanya'dan kaçmaya çalışırken yakalanmış ve iki yıl hapis yatmış. Batı Almanya'nın Doğu Alman siyasi mahkûmlarını satın alma projesi çerçevesinde, o da Batı Almanya tarafından satın alınmış ve böylece öğrenimine Batı'da devam

etmiş.

Von Hagens, ilginç bir felsefeye de sahip. Ona göre "toplum, kendi konformistlerini sürekli ödüllendirir, ölü asilerini ise kahramanlaştırır. Buluşlar ve yenilikler de konformist olmayan asiler tarafından gerçekleştirilir". Von Hagens'e göre "bugünkü toplumlar, biçim ve yaşamlarıyla farklı görünüme sahip bireylerinin yaratıcılıklarını ve enerjilerini tüketmektedir". Ona göre buluşlar bir gecede yapılamaz. Buluşlar, buluşlara konu olan sorunlar, mucidin, her an ve her yerde hayatının bir parçası olduğunda yapılabilir. Von Hagens, bu buluşu yapabilmek için yaşadığı sorunu düşün altında bile düşünmeye devam etmiş.

1982 yılında patenti de alınan

plastinasyon tekniği, bugün dünyanın en ünlü 18 tıp merkezinde uygulanıyor. Kısa bir süre içinde ünlenen von Hagens, bugüne kadar 38 ülkede konferanslar vermiş, her iki yılda bir yapılan plastinasyon kongrelerine de başkanlık ediyor. Kırgızistan ve Çin'de tıp fakültesi bünyesinde kurulan yeni plastinasyon enstitülerine başkanlık yapmakla kalmıyor, aynı zamanda hayatının büyük bir kısmını da oralarda geçiriyor.

Sergideki çeşitli parçalar

Von Hagens'i ilginç ve tartışmalı kılan, salt plastinasyon buluşu değil. Daha önemlisi insan bedenlerinden oluşan 200 parçayı müzelerde sergileme yöntemi.

Her yeni sergiye, halkın tepkisi-

ne uygun olarak, daha ilginç bir parçayla çıkıyor. Berlin'de de ziyaretçileri yeni bir sürprizle buluşturdu. Ortaya çıkarılmış iç organları ve güçlü adaleleriyle şaha kalkmış bir atın üstüne, onu gemleyen bir süvari oturtulmuş. At da süvari de gerçek. Daha ilginç olanı süvarinin konumu. Sağ avcundaki kendi beynini, törenle ata sunuyor; türkerek başını sola çeviren atı, bu kez de süvarinin sol avcunda tuttuğu atın küçük beyni karşılıyor. Bu gösteride sanki insan ve at iç içe eriyerek bütünleşmişler. Bir tek bu eseri, yedi ulustan 20 kişilik bir ekip, tam 8 bin saat sabır ve azimle çalışarak gerçekleştirmiş.

Serginin diğer bölümlerinde de buna benzer ilginç parçalarla karşılaşıyor. Satranç oynayan ve düşünen bir insanın omurluk ve sinir ağının yapısı gerçeğe uygun olarak gözler önüne serilmiş. Koşar haldeki bir başka beden tüm kasları hareket yönüne ters doğrultuda savrulmuş. Bir yüzücünün kas sisteminin hareketleri ayrıntısına kadar ortaya çıkarılmış. Bir beden var ki, tıpkı ünlü sanatçı Salvador Dali'nin çekmece insanı gibi her yerinden çekmeceler çıkıyor. Başka bir beden yüzülmüş derisini elinde tutarak size sunuyor. Diğer bir beden iç içe açılan üç kapı gibi dikeyine kesilmiş. İnsan bedeninin tüm organlarını ve dokusunu kat be kat inceleyebiliyorsunuz. Hemen onun yanında tüm iç organlarıyla birlikte karındaki 8 aylık bebeği de açığa çıkarılmış gülümseyen bir kadın sergilenmiş. Hepsisi de gerçek, dokunulacak kadar canlı ve orijinal.

Sergide, sigaranın zararlarını anlatmak için size doğru işaret parmağını azarlayan tarzda sallayan birine gerek yok, çünkü önünüzdeki iki ayrı akciğer her şeyi anlatıyor. Sol da sigara tiryakisinin katran rengindeki akciğeri, sağda içmeyen süt beyazı akciğerleri sergilenmiş. İkisinin de ölüm ne-

deni tabii ki bilinmiyor.

Sergide toplam olarak 25 gerçek insan bedeni ve 200'e yakın anatomik parça sergileniyor. Sergi, organların işleyişine göre düzenlenmiş. Sergi, insanın hareket organlarıyla başlamış, sinir sistemi, akciğer ve solunum sistemi, kalp ve damar sistemi, sindirim sistemi ve karın bölümü, böbrek idrar sistemi, üreme organları, insanın embriyo hali ve komple beden anatomileriyle son bulmuş.

Sergi için ayrıca, özel olarak, dünyanın çeşitli ülkelerinden 10 civarında cenin de getirilmiş. Sergi insanı, bir çocuğun embriyodan doğuma kadarki süreci konusunda da aydınlatıyor. Doğumdan önceki ve doğumdan kısa bir süre sonraki ölüm neden olan hastalıklar da sergilenmiş. "Kurban kafalı", yani beyni olmayan çocuk, siyam (tamamen yapışık) ikizleri, su kafalı, yani bedenlerinden büyük kafaya sahip çocuklar ve diğerleri de sergide

yerlerini almışlar. Tüm hastalıklar ve ölüm nedenleri, örnekler ışığında, ayrıntılı bir şekilde anlatılıyor.

Ayrıca beyin, kalp ve solunum hastalıklarına neden olan damar hastalıkları, ayrıntılı bir şekilde gösterilmiş.

İnsan bedeninin tüm dokusu, tüm karmaşıklığıyla gözler önünde. Canlı bedenlerde var olan her kemik, her kasın ve organın nasıl milyonlarca yıl evrilerek, birbiriyle uyum halinde işlev kazandığını aydınlanarak görüyorsunuz.

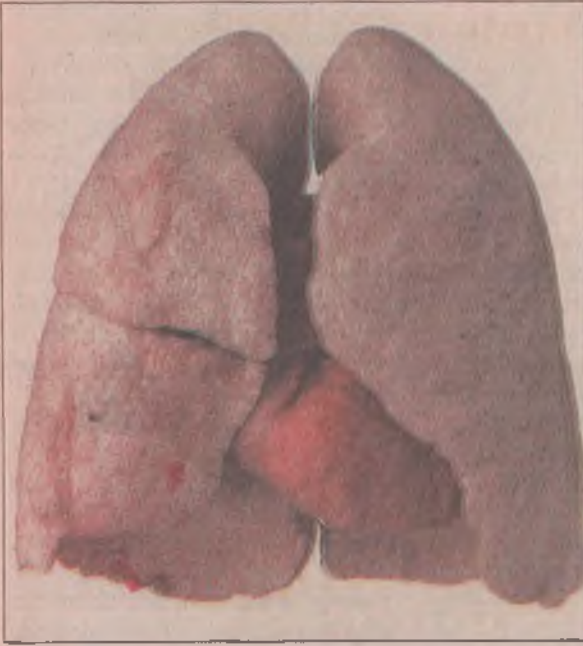
Serginin yarattığı aydınlanmayla insan, bedenini özenle korumanın da önemini kavıyor. Bugüne kadar tıp topluluğuna mahsus olan insan bedeninin sırrı ve incelikleri ilk kez sıradan özenle ve ayrıntısıyla sunulmuş. Bunu kimileri "tıbbın demokratikleşmesi" şeklinde de ifade ediyorlar. Von Hagens de bu görüşün altını çiziyor. Ona göre bilim insanı bulgularını sıradan insana, onun anlayacağı dil ve yöntemle

sunmalıdır. Bu nedenle von Hagens, bu sergi yöntemini "edu-tainment", yani hoş vakit geçirerek eğitmek olarak ifade ediyor. Bu sergi, geleneksel eğitim yöntemini de sorgulamayı amaçlamış. Kuru ve sıkıcı değil, canlı, dinamik ve kavrayışı kolaylaştıran eğitim.

Plastinasyonun başka bir yöntemi var ki, bu daha da ilginç. Derin dondurucuda buz kalıbı haline getirilen cesetler, 3 milimetre inceliğinde kesilerek, plastine ediliyorlar. Neredeyse öte tarafını göreceğiniz saydam dilimler. Bu yöntemle de bedenin bütünlüğü kesit olarak ortaya çıkartılıyor. Her şey yerli yerinde, tüm iç bağlantılarıyla ve gözler önünde. Von Hagens, bu yöntemle tıbbın bugüne kadar yaşanan kimi zorluklarını da aştıklarını belirtiyor. Bugüne kadar anlaşılması güçlükler yaratan diz kapağındaki kan akışı, el bileklerinin damar yapısı ve cinsellikte önemli bir rol oynayan prostat bölgesindeki kas

Sergiden hamile bir kadın plastinat.

Hangi akciğerin sigara içen kişiye ait olduğunu söylemeye gerek var mı?

ve sinir dokusunun yapıları ve işleyişi, hepsi, bu teknikle daha kolay kavranır olmuşlar.

Tartışmalar

Bu serginin karşı kampı kıskırtmaması doğal olarak olanaksız. Serginin ilk kez açıldığı Mannheim şehrinde, ilk günler büyük bir fırtına kopmuş. Özellikle kilise ve dini çevreler ayağa kalkmış ve "tanrının yaratıklarının bu derece saygısızca sergilenmesine" öfkelenmişler. *İncil*'e göre insan bedeni ölümünden sonra "kül küle toprak toprağa" kuralına uygun olarak defnedilmelidir. Kimine göre Prof. von Hagens, "günümüzün Frankenstein'i"dir. Sergi, Almanya'da yeni bir etik tartışması başlatmış. Ancak sergiyi gezenlerin yüzde 90'ı gördüklerini çok öğretici bulmuş. Hem kendi bedenine hem de doğaya olan saygısının arttığını belirtmiş.

Olumsuz tepkiler küçük bir azınlıktan gelmesine rağmen, von Hagens tümünü dikkate alıyor ve ayrı ayrı yanıtlıyor. Von Hagens'e göre "tıp ve anatomi sanatı kilisenin uyarı ve yasaklarına kulak verseydi, bilim, bir arpa boyu yol alamazdı. İnsanın Rönesans'la başlayan kendini keşfetme serüveni, kilisenin ve tutucuların iradesine rağmen, devrimci adımlarla

gerçekleşmiştir. Bu sergi de bu geleceği devam ettirmektedir. Sergide bedenlere dinamik görüntü verilmesi kasıtlı yapılmıştır. Amaç, anatomiye gerçeğe yakın bir görüntü vererek, insanın ilgisini artırmak ve onu bu yolla eğitmektir. İnsan sonuçta, önünde hareketsiz ve edilgen yatan cesede daha az ilgi göstermektedir. Ayrıca teknik açıdan yığılmış bir cesetten de pek fazla bir

şey öğrenme olanağı yoktur. Bu serginin bugüne kadar 6.5 milyon insan tarafından gezilmiş olması, doğru bir yöntemin uygulandığı gerçeğini, bir kez daha kanıtlamıştır."

Verilen bilgiye göre sergi bugüne kadar Mannheim, Tokyo, Viyana, Basel, Köln, Oberhausen'i dolaşmış ve toplam 6.5 milyon insan tarafından görülmüş.

Plastinasyon tekniğinin, yarattığı bilimsel tartışmaların ötesinde bir de etik tartışması var ki, bu dikkate alınmaya değer. Bu anlamda özellikle dini çevrelerin hem sergiye hem de insanlığın geldiği noktaya ilişkin eleştirilerini okuyarmız için çevirdik. Ayrıca etik tartışmalara bir yanıt olabilecek "insan onuru" üzerine bir makaleyi de okurlarımızın dikkatine sunuyoruz. Hem çevirisi yapılan yazıları hem de kapak dosyasında kullandığımız tüm resimleri, Prof. Gunther von Hagens'in 2000 yılında 10. baskısı yapılan *Körperwelten* (Beden Dünyası) adlı kitabından aldık. Türkiyeli bilim insanlarının da görüşlerine yer veriyoruz. Sanırız önümüzdeki sayılarda tartışmaya Türkiye'den katılım sürecektir.

Tokyo sergisinde ziyaretçiler plastinatları inceliyor.

Prof. Dr. Gunther von Hagens kimdir?

1945 yılında Doğu Almanya'da doğan Gunther von Hagens'in yaşamı konformizme karşı çıkışın örnekleriyle doludur. İçinde yaşadığı toplumsal durumla daha öğrenciliği döneminde barışık olmayan von Hagens, Çekoslovakya'nın 1968 yılında o günün Sovyetleri tarafından işgalini protesto etmek için Prag'a gider ve orada bildiri dağıtmaktan dolayı gözaltına alınır.

Daha sonra Doğu'dan Batı'ya kaçışı fiyaskoyla sonuçlanan von Hagens, sınırda yakalanır ve Doğu Almanya'da iki yıl hapis yatar. O dönem Batı Almanya'nın Doğu Almanya'yla bir antlaşması yürürlüktedir. Buna göre Doğu Almanya, hem döviz ihtiyacını karşılamak hem de siyasi muhaliflerden kurtulmak için tutukluları Batı Almanya'ya satmaktadır. Tabii ki Batı Almanya'da böylece hem entelektüel birikimini çoğaltmakta hem de tutukluları satın alma yoluyla kendi uluslararası alandaki insan hakları puanını yükseltmektedir. Von Hagens de, bu antlaşma çerçevesinde Batı Almanya tarafından satın alınır. Böylece, öğrenimini Batı Almanya'da devam ettirir.

1975 yılında doktora hazırlıkları yapan von Hagens, Heidelberg Üniversitesi Patoloji Bölümü'nde asistan olarak çalışır. 1977 yılında plastinasyon tekniğini keşfeder ve ilk plastinasyon örneklerini başarıyla tamamlar. 1978 yılından itibaren çalışmalarını Heidelberg

Üniversitesi Anatomi Enstitüsü'nde devam ettirir. 1979'dan itibaren 18 farklı ülkede plastinasyon alanındaki konferanslar verir ve bu tekniğin dünyaca tanınmasını sağlar.

1994 yılında Heidelberg'de Plastinasyon Enstitüsü'nü (IFP) kurar ve çalışmalarına uluslararası bir boyut kazandırır.

1996 yılında Çin'de Dalian Üniversitesi'nde bir plastinasyon enstitüsü kurar, ilk başkanı olur ve Çin'de profesörlük unvanını alır. Aynı şekilde Kırgızistan'da da bir plastinasyon enstitüsü kurar ve oradaki enstitünün de başkanı olur.

Başından hiç çıkarmadığı fôtr şapkasıyla farklı bir kimlik sergileyen von Hagens, sanatı ve görünümüyle tartışmalar yaratan Alman sanatçı Beuys'a benzerliğinden dolayı, eleştirilir. Asi yapısı ve görünümünü özellikle seçtiğini belirten von Hagens, alışılmış olmayan görünümüyle, toplumsal konformizme karşı çıktığını ifade eder. Aynı zamanda bu biçiminin yaratıcılığını kamçıladığını da belirtir.

Çalışmalarının sanat olup olmadığı yönündeki sorulara von Hagens şu yanıtı verir: "Esas amacım tıbbın elitlemiş bulgularını uzmanlardan kurtararak, halka yaymak ve onları aydınlatmaktır". Bunu yaparken de geçmiş çağların anatomi mirasını devraldığını belirten von Hagens, halkı yaratıcı yöntemle aydınlatmanın daha doğru ve kolay olduğunu belirtir.

Özellikle Antik Çağ'ın plastik sanatını, daha sonra Rönesans'ın yaratıcı sanatçıları, özellikle de Michelangelo'yu ve Leonardo'yu örnek aldığını belirten von Hagens, anatomi bilgisini halk arasında yaygınlaştıran Andreas Vesalius'un takipçisi olduğunu da altını çizer.

İnsan bedeninin dış dinamizmini konu edinen Antik Çağ'ın ünlü plastik sanatını, insan bedeninin iç kısmını da keşfeden Rönesans çizimleri takip etmişti. Rönesans'la başlayan anatomik çizimler insanların kendi bedenlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olan önemli araçlardı. Bir bilim dalı olan anatomi, estetik çizimlerle kıvraklık ve canlılık kazanmış, insanın ölüm olayını daha kolay kavramasına da yardımcı olmuştu. Öyle görünüyor ki von Hagens, anatomi dersine sanatsal yöntemle, yeni bir boyut getiriyor.

Plastinasyon çalışmalarını finanse edebilmek için üst üste şirketler kuran von Hagens'e "artık bir servet sahibi olduğu" söylendiğinde, paranın kendisi için önemli olmadığını, sosyal yardımla da geçinebileceğini, esas amacının 10 yıl içinde tüm bu ürünlerin sergilenilebileceği bir müze kurmak olduğunu belirtir.

Şu sıralar çeşitli ülkeler arasında mekik dokuyan von Hagens, zamanının büyük bir kısmını Çin ve Kırgızistan'daki konferans ve çalışmalarıyla geçiriyor.

Elinde derisiyle bir erkek bedeni.

Anatominin tarihi

İnsan anatomisinin incelenmesi, özellikle dini çevreler tarafından uzun yıllar engellendi. İnsanlık, ancak Ortaçağ'ın son dönemlerinde insan anatomisini inceleme fırsatı yakaladı. Aslında bu araştırmalar, gericiliğe atılmış büyük bir tokattı.

Insanın kendi bedenini ebedileştirme arzusu, insanlık tarihi kadar eskidir. Mağara duvarları, Mısır piramitleri ve mumyalar, sanat koleksiyoncuları, bağışlar ve dikilen anıtlar bunların birer göstergesidir. Bugüne kadar hemen hemen tüm uygarlıklarda görülen kendi bedenini veya herhangi bir yakınının bedenini muhafaza etme veya en azından çürümelerini yavaşlatma arayışları, bugüne kadar devam etmiştir.

Ölümün kabul edilmemesi ve ölümden sonra yaşam düşüncesi, çeşitli koruma tekniklerinin geliştirilmesini sağladı. Tabii ki tarihte bu teknikleri en çok yönetici ve varlıklı sınıflar kullandılar. Kimi kültürler, salgın hastalıklar nedeniyle, ölümlerini en erken zamanda gömerken veya yakarken, Eski Mısır'da olduğu gibi kimileri de ölümlerini ge-

lišmiş koruma teknikleriyle muhafaza etmeye çalıştılar.

Anatomi, esas olarak canlı bedenlerinin öğretisidir. Avcılıkla birlikte gelişen anatomi, avlanan hayvanın işlenmesinin yöntemi olarak ortaya çıktı. Daha sonra yamyamların bunu insana kadar genişlettikleri biliniyor. Ancak anatomi biliminin esas amacı insanlara tıbbi açıdan yardım etme arzusudur.

İlk anatomi merkezlerini MÖ 500 dolaylarında Eski Yunanlılar'ın Kroton ve Kyrene'de kurdukları biliniyor.

Dersler daha çok hayvanlar üzerindeki incelemeyle sınırlandırıldı ve çeşitli beden parçalarının yapısı ve işlevleri ortaya çıkarıldı. Hatta **Hippokrates** (460-375) ve **Aristoteles** (384-322)'in de tıp bilgilerini daha çok hayvanlardan edindikleri belirtiliyor. Bu çarpıklıkların sonuçları da kısa bir süre sonra ortaya çıktı. Bu nedendir ki, hayvandan edinilen bilgilerle insana yapılan müdahale, insan için bir dizi tehlikeli sorunları da birlikte getirdi. Felsefi açıdan ilk kez beden ve ruh ayrışmasına vurgu yapan **Platon**, ölümle birlikte cesedin çürümeye mahkûm bir hülle olduğunu vurguladı. Ardından çeşitli tar-

Antik dönemde anatomi ve tıp yöntemi.

tışmalara ve araştırmalara konu olan insan bedeninde, ruhun merkezi arandı.

İnsan anatomisi üzerine ilk ciddi araştırmalar MÖ 300 dolayında İskenderiye'de yapıldı. Mısır Kralı Ptolemaus ölüme mahkûm edilerek infaz edilenlerin bedenleri üzerinde çeşitli araştırmalar yaptı.

Mısır'ın Romalılar tarafından işgal edilmesiyle önemini yitiren bu akademilerin bulgularını daha sonra **Bergamalı Galen** sürdürdü. Galen'in tıp üzerine 200 civarında kitap yazdığı iddia ediliyor. Tıp bilimi 1300 yılına kadar Galen tarafından belirlenmişti.

Cesetlerin çeşitli yağlarda veya formalin gibi sıvılar içinde korunması, çürümeyi ancak belli bir zaman dilimi için engelliyordu. Örneğin Makedonyalı Büyük İskender öldüğünde, komutanları onun cesedini çürümeyi önlemek için uzun bir süre bal içinde muhafaza ettiler.

Koruma tekniği aslında en çok

Leonardo da Vinci'nin bir çizimi (1510).

tıp bilimini ilgilendiriyordu, çünkü kısa sürede çürüyen ceset üzerinde araştırma ve eğitim yapmak büyük güçlükler yaratıyordu. Bu eğitim sayesinde ki, insanlık 200 yıl gibi kısa bir süre içinde çok sayıda hastalığın önüne geçebilme olanakları yakalamıştır. İnsanlık bunu en çok anatomi eğitimine borçludur. İnsan bedeninin bilinmesi, tanınması ve kavranması, olası hastalıkların iyileştirilmesinde çok önemliydi.

Ne var ki, insan anatomisinin incelenmesi, özellikle dini çevreler tarafından uzun yıllar engellendi. İnsanlık, ancak Ortaçağ'ın son dönemlerinde insan anatomisini inceleme fırsatı yakaladı. Aslında insan anatomisi üzerinde yapılan araştırmalar, gericiliğe atılmış büyük bir tokattı.

Bu devrimci gelişmenin başını Rönesans'ın en ünlü bilim adamı **Leonardo da Vinci** çekti. Gece'nin zifiri karanlığında mezarlıklardan çalınan ve kapalı kapılar ardında gizlice gerçekleştirilen kişisel anatomi araştırmaları Leonardo'yu, bu bilimin tartışılmaz öncüsü haline getirdi. Leonardo, keşfettiği bulgularını tek tek çizimler halinde kâğıda döktü. Bu

çaba ve bu çizimler sayesinde de anatomi araştırmaları büyük bir hız kazandı.

Asıl araştırmalar ve anatomik çığır birkaç yıl sonra geldi. Anatomi biliminin babası olarak bilinen **Andreas Vesalius** (1514-1564), tüm yobaz ve gerici saldırılara rağmen, açıktan açığa hayvanlar üzerinde denemeler yaptı ve bu etkinliği "anatomik tiyatro"da herkese açık hale getirdi. Bu adımı insan anatomisi üzerindeki araştırmalar izledi. İlk kez "iskelet" (Yunanca "kurutulmuş") kavramını da Vesalius geliştirdi.

Anatomi biliminin babası Andreas Vesalius.

araştırmaları ve çizimleri, ardından 1747 yılında anatomist **Bernhard Siegfried Albinus**'un Leiden Üniversitesi'ndeki araştırmaları ve daha sonra anatomist **Nicolas Piregoff**'un 213 anatomik çizimi, ardından da Fransız **Honore Fragon**d'un insan ve hayvan bedenlerine ergimiş metal enjekte ederek, onları canlı pozlarda sergilemesi, insan anatomisi üzerinde araştırma yapmayı kalıcılaştırmış ve bir gelenek haline getirmiştir.

Özellikle son dönemlerde anatomi derslerinin, tıp alanının genişlemesiyle, eğitiminin kenarında sıkışıp kalması tartışmalara neden oluyordu. Kimi uzmanlar plastinasyon tekniğinin, bir bilim dalına canlılık kattığını ileri sürmektedirler. En önemlisi de plastinasyon tekniğinin mucidi von Hagens'in, bu tekniği sanatla birleştirmesi ve sergilenen anatomilere dinamizm katmasıdır. "Beden Dünyası" veya "Gerçeğin Harikası" adı altında sunulan sergiye kısa bir süre içinde gösterilen yoğun ilgi, plastinasyon alanının daha da yaygınlaşacağını ve hatta bu tekniğin, bir endüstriye dönüşeceğinin işaretlerini de veriyor.

Bernhard Siegfried Albinus'un anatomik bir çizimi.

Bu çabalar yeni sığramalarla hız kazandı ve yeni tekniklerle gelişti. Kilise ve devlet, o dönem ceset hırsızlıklarının artması ve bunun önüne geçilememesi üzerine, insan bedeni üzerindeki araştırma yasağının delinmesine göz yumdu. İlk dönemler meydanlarda infaz edilenlerin cesetleri üzerinde yapılan araştırmalar, daha sonra kimsesiz cesetlerin üzerinde yapılan araştırmalara kadar genişletildi.

1681 yılında cerrah **John Browne**'nın

Plastinasyon yöntemi nedir?

Normal durumda canlı bedenler, yüzde 70 oranında su barındırıyor. Bu yöntemle beden parçalarının veya bedenin tamamının suyu ve yağı, plastinasyon için seçilmiş suni plastik maddelerle yer değiştiriyor.

Normal durumda canlı bedenler, yüzde 70 oranında su barındırmaktadır. Bu yöntemle beden parçalarının veya bedenin tamamının suyu ve yağı, plastinasyon için seçilmiş suni plastik maddelerle yer değiştirmektedir. Kullanılan plastik malzemelerin çeşitleri 20'nin üzerinde olmakla birlikte en önemlileri şunlardır: Silikon kavu-
çuk, epoksidharz ve polyeater.

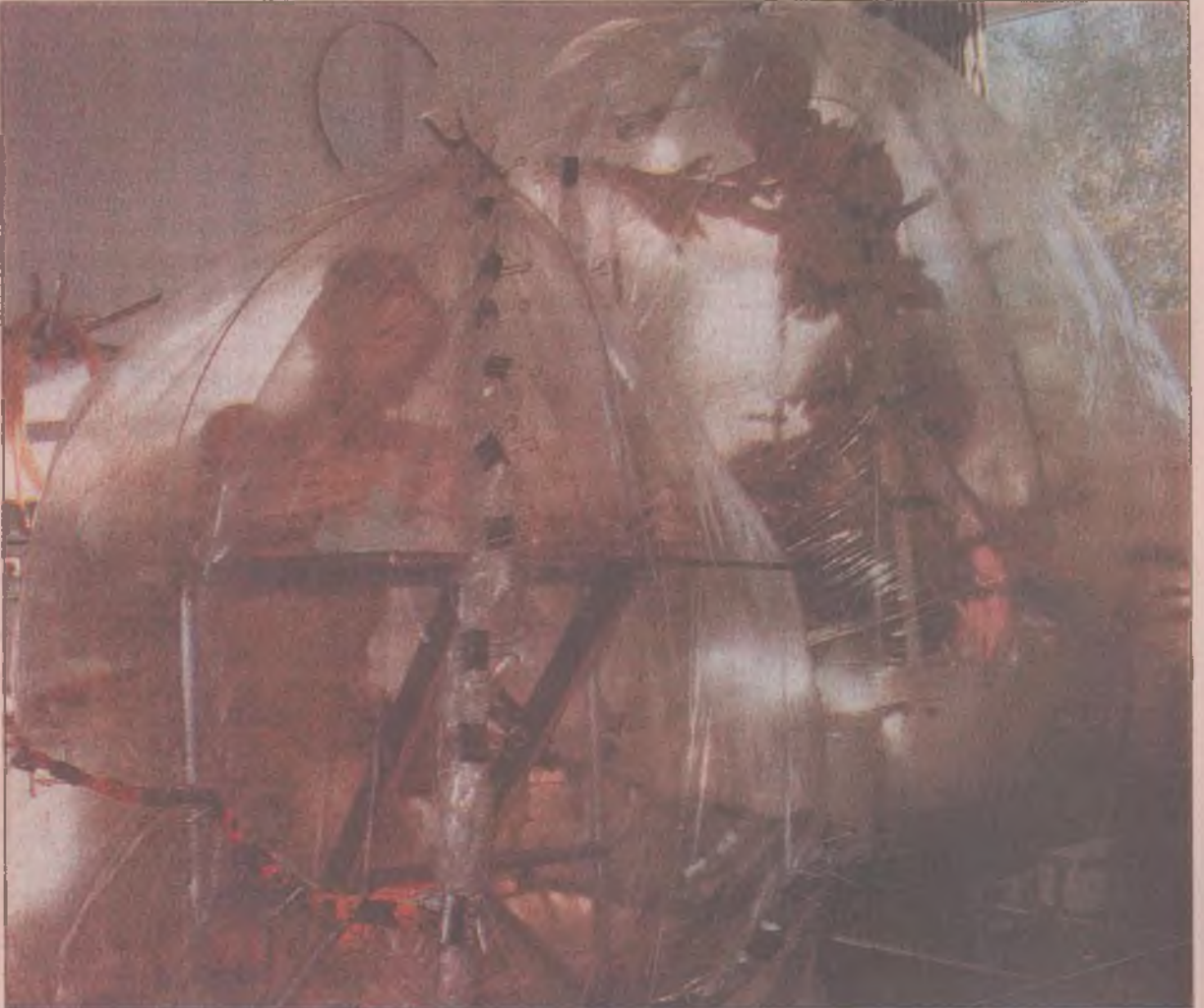
Önce dondurulmuş bedenin

suyu, daha sonra da normal ısıda yağları özel bir çözücüyle absorbe edilmektedir. Bu sırada su, yağ ve acoten sıvısı yer değiştirmektedir. Suyu ve yağı, bir çözücüyle değiştirilmiş olan beden parçası, bunun için hazırlanmış ve plastik malzemeye doldurulmuş bir havuza daldırılmaktadır. Vakumlu bir düzenek içindeki bu beden, ağır ağır ısıtılmakta ve böylece daha önce bedene yedirilmiş olan çözücü sıvının buhar-

laşması sağlanmaktadır.

Çözücünün buharlaşmasıyla oluşan vakum, yani bedenin dokusundaki vakum, adım adım plastik tarafından doldurulmaktadır. Böylece plastiğin ağır ağır beden hücrelerine işlemesi sağlanmaktadır. İkinci adımda da bu işlem için kullanılan plastiğin özelliğine göre beden; gaz, ışık veya ısı yoluyla sertleştirilmektedir.

Plastinasyon yönteminde bir de tabloda görüldüğü gibi dilimleme

Silikon yedirilmiş plastinatlar, özel gaz çadırlarında sertleştiriliyor.

tekniki vardır ki bu da ayrı bir özellik taşıyor. Derin dondurucudan çıkarılan beden, önce 2-8 milimetre inceliğinde kesiliyor. Ardından kesilen dilimler, ızgaralar üzerine yatırılarak, suyu ve yağı alınıyor ve son adımda da vakum aleti içinde bir önceki örnekte olduğu gibi plastine ediliyor. Dilimlerin saydam ve yüzeyinin parlak olması isteniyorsa bu dilimler o zaman plastik veya cam folyolar üzerinde sertleştiriliyor.

Burada anatomik bedene üç önemli özellik kazandırılıyor.

Birincisi beden, çok sayıda kimyasal maddeyle yapılabilir.

İkincisi vakum düzeneğinin ayarı sayesinde işlem hızlandırılabilir ve yavaşlatılabilir. Böylece bedenın kalınlığına uygun esneklikte kimyasal madde kullanılabilir.

Üçüncüsü ise, eksi 25 derecede yapılan işlem sayesinde bedenın veya parçanın büzülme ve küçülme oranı neredeyse sıfıra indirilebilir. Bu üç yöntem, işlemi hem zorlaştırıyor hem de kolaylaştırıyor. Örneğin kemikler, bağırsaklar ve beyin işlenmesi aynı ortamda yapılamıyor. Birinin yağı normal ısı ortamında ayrıştırılırken, beyin hacim kaybediyor. Diğer bir organ sertleştirilirken, başka bir organın hacmi büyüyor. Derin dondurucuya konulan bedenın hacmi büyüyor. Bu işlem ağırdan alındığında da dokuda istenilmeyen kristaller oluşuyor. Eriyen sentetik maddeler kullanıldığında hacmi büyütüyor ve o zaman da işlenmiş beyin, bu sefer kafatasına sığmıyor. Kısacası işlem hem çok sayıda alternatifte sahip hem de istenmeyen zorluklar çıkıyor. Özellikle dilimlerin plastinasyonu, beden rengi ve pozisyon konusunda daha çeşitli araştırmaların yapılması gerektiği özellikle belirtiliyor.

Kimi plastikler, özelliklerinden dolayı bedenlere, saydam ve parlak bir yüzey kazandırırken, kimi de yalnız sertlik kazandırıyor. Bu yöntemle edinilmiş anatomik parçalar, özellikle tıp fakültelerinde eğitimi kolaylaştırıyor. Çürüme ve dağılma sorunu olmadığından bu bedenlerin kasları, sinir ve damarları istenildiği kadar, istenildiği ölçüde ve kesinlikle kesilip, biçilebilir.

Plastinat yoğun bir emek sonucunda biçimlendirilmektedir.

Komple bir beden için harcanan süre, kimi zaman bir yılı geçiyor. Bugünkü fiyatlara göre bir bedenin işlenebilmesi için toplam 70-

80 bin Alman Markı harcanıyor.

Bugüne kadar her yaştan ve her inançtan 3500 civarında insan, organlarını ve bedenini Plastinasyon

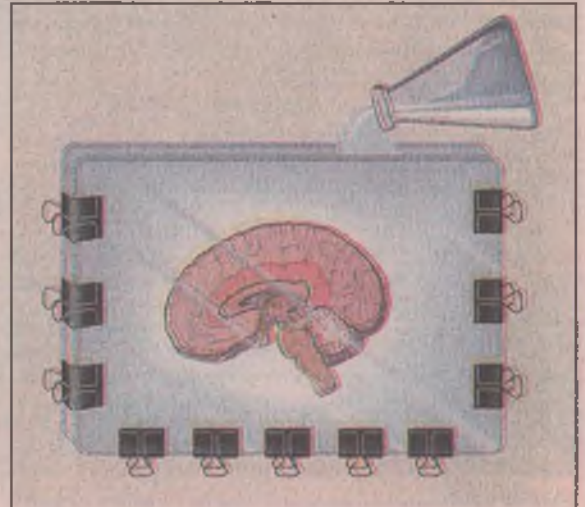
Entitüsü'ne (IFP) bağışlamak için başvurmuş. Serginin açılışından bu yana enstitü, 115 adet cesedi bağış olarak edinmiş ve hatta bugüne kadar bunlardan 25 tanesini de işleyerek, sergilemiş. Yalnız sergilenmek için plastine edilenlerin kimliklerinin kesinlikle deşifre edilmemesi gerekiyor. Bunun için bedenler, kesinlikle önceden yakınları tarafından tanınmayacak hale getiriliyorlar.

Von Hagens'in karısı da kendisi gibi bir tıp doktorudur ve aynı enstitüde çalışmaktadır. Ölümünden sonra bedenini enstitüye bağışlayan von Hagens, eşine kendisini fötr sapkasıyla birlikte dondurmasını ve ardından dilimlere bölmelerini, plastine edilen bedeninin her bir parçasını da ilk plastinasyon kongresinde meslektaşlarına dağıtmasını vasiyet etmiş.

Bu yöntemin daha bugünden yeni bir endüstriye dönüşeceğini iddia edenler de var. Bu işin pazarı ise çoktan hazır. Çok sayıda insanın, öldükten sonra özel nedenlerle plastine edilmek istendiğini belirten von Hagens, bu isteklere karşılık vermeyeceklerini ve yöntemi gelecekte de kesinlikle salt eğitim amaçlı yapacaklarını belirtiyor. Fakat üzerinde yaşadığımız bu çılgın dünyada bazılarının öldükten sonra bedenlerini dilimlere ayırarak, yakınlarının duvarlarını süslemek isteyecekleri de çok açık. Hatta kimilerinin de sevdiklerini bu yöntemle ebedileştirerek başuçlarına oturtmak isteyeceklerini varsaymak, sanırsız pek de yanlış olmaz.

Yukarıda, asetonlanarak suyu alınan beden dilimleri silikon havuzuna yatırılıyor. Sağda ise, organların kauçuk havuzlarda plastine edilmesini gösteren bir çizim.

‘Beden Dünyası’ sergisi ve bir tabunun yıkılışı

Modern bir toplumda, sıradan insanların akademik çevreler kadar, bir bedenin içten nasıl görüldüğüne ilgi göstermesi ve bunu bilmek için çaba göstermesi olağandır. Bu bilgileri, tıp bilimcilerinin bir imtiyazı haline getirmek, büyük bir yanlışlıktır.

Prof. Dr. Wilhelm Kriz

Gunther von Hagens, bu katalogta veya “Beden Dünyası”nda sergilenen beden ve anatomik nesneleri, özel bir yöntemle geliştirdiği teknikle muhafaza etmektedir. Bu plastinasyon yöntemiyle kas, sinir ve akciğer gibi yumuşak dokular da sertlik kazandırılarak, korunabiliyor. Böylece sertleştirilebilen organlar, iskeletler gibi bütünlüklü bir şekilde sergilenebiliyor.

Plastinasyon tekniğiyle işlenmiş anatomik nesnelerden oluşan bir koleksiyon ilk kez 1997/98 yılında Mannheim kentinin Teknik ve İş Müzesi’nde sergilendi. Başarı olağanüstüydü.

Bu başarı sergiyi gezenlerin sayısıyla da ortaya konuldu. Dört ay gibi kısa bir süre içinde 780 bin insan sergiyi gezdi. Bu çapta bir insan akınına yanıt verebilmek için müzeyi neredeyse 24 saat açık tutmak gerekti. İkincisi bu başarı kendisini sergiyi gezenlerin yorumlarıyla da ortaya koydu. Sergiyi gezenlerin yüzde 95 gibi yüksek bir oranı, sergiye ya “iyi” ya da “çok iyi” not verdi. Çok küçük bir azınlık eleştiri getirdi. Özellikle de sergiyi gezmeyenlerin eleştiri dozajı dikkat çekiciydi.

İlk başlarda, medyada görülen magazin haberciliğinin de etkisiyle, toplum kendi içinde ikiye bölündü. Bu bölünme, kimi zaman duygusal kimi zaman da ciddiye alınması gereken tartışmalarla cereyan etti. Uzun yıllar von Hagens’e anatomi dalında hocaluk yapmış biri olarak bu tartışmanın hem destekleyen hem de eleştiren tarafına yönelik tespitler yapmak istiyorum.

1977 yılından bu yana Gunther von Hagens’e hocalık yapan Prof. Dr. Wilhelm Kriz, “Beden Dünyası” sergisinin kataloguna bir önsöz yazdı. Bu önsöz okurlarımıza sunuyoruz. Wilhelm Kriz, 1974 yılından bu yana Heidelberg Üniversitesi’nde anatomi dersleri vermektedir. Aynı zamanda Anatomi ve Hücrebiyolojisi Fakültesi Dekanı’dır. Prof. Kriz’in üç bilimsel kitabının yanı sıra çeşitli dergilerde yayımlanmış 150 makalesi vardır.

Prof. Dr. Wilhelm Kriz

Sergiye yönelik olumlu tavırların nesnel nedenleri vardı. Üç nedene dikkat çekmek istiyorum: Birincisi, plastinasyon tekniğini bulan kişi, alışık olmadığımız bir yapıdadır. İkincisi, ürünler bugüne kadar görülmemiş yeni bir özellik taşımaktadırlar. Üçüncüsü ise bu ürünlerin sergilenmesiyle, tıbbi bilgisi olmayan insanların, bir tabuyla hesaplaşması sağlanmıştır.

Plastinasyonu keşfeden von Hagens üzerine

Sergiye tertipleyen von Hagens, 1978 yılında Heidelberg Üniversitesi’nde hücre biyolojisi dalında asistan olarak göreve başladı. Daha işin başındayken, biraz da raslantı sonu-

cu, çeşitli organların plastik aracılığıyla sürekli muhafaza edilebilme tekniğini keşfetti. Daha önce hiç işlenmeyen bu alanın keşfiyle birlikte von Hagens, kendisine has bir hürsle, bu alana yoğunlaştı.

Bu buluşu hemen kabul etmek durumunda kaldım, çünkü anatomik parçaların uzun süre korunmasını sağlayacak teknik ve buluşlar bizim alanımıza giriyordu. Von Hagens’i, bu sevdadan vazgeçirmenin ve farklı bir alana yönlendirmenin olanaksızlığını gördüm. Bir kez hedeflenmiş amaca doğru ısrarla ilerlemek, onun en önemli kişilik özelliğidir. Gunther von Hagens işiyle özdeşleşmiştir.

Ona enstitüde 20 yıldır eşlik ediyorum. Her küçük buluşunu benimle paylaşması ve ayrıntısına kadar tartışması, aramızda bir bilimsel diyalog oluşturdu. Bu süreç beni, onun hem destekçilerinin hem de eleştirenlerinin bir parçası haline getirdi. Von Hagens’in çabaları ve azmi başarısızlıklara ve hayal kırıklıklarına rağmen kınılmadı, aksine yıldan yıla arttı. Böylece o, bugün Mannheim sergisindeki ürünlerle başarıyla sergilenen plastinasyon tekniğini sürekli iyileştirdi ve geliştirdi.

Yeni olan şey nedir?

“Beden Dünyası” adı altında sergilenen nesnelerin hem halk hem de medya tarafından bu derece ilgiyle

karşılanmasının esas nedeni, insanların sergide yeni şeyler görmüş olmasıdır. Kısa bir tarihsel açıklama bunu daha anlaşılır kılacaktır.

Andreeas Vesalius'un (1514-1565), eğitim amaçlı yayımladığı anatomi kitabından çok önce Leonardo da Vinci (1452-1519) ölülerin bedenlerini açmış ve bir zamanlar canlı olan yapıyı anlamak için, tenin altında gördüğü ne varsa kağıda dökmüştü. O dönemlerde cesedin çürümmesini engellemenin olanağı yoktu ve bu çalışmanın ne kadar zahmetli olduğunu şu sözlerle ifade ediyordu: "Canın bunu yapmak istese bile kalkmış olan miden izin vermez veya gecenin bir vakti parçalara bölünmüş, derisi yüzülmüş ve korkunç görünümü olan bu cesetlerle iç içe olmaktan kaynaklanan korku izin vermez". İşte bu ilk durumdan bugünkü anatomi bilimi ve modern tıp gelişti.

Geçen yüzyıldan bu yana anatomi, mikroskobun da yardımıyla, dokunun ve organların ince yapısını araştırmayı esas amaç haline getirmişti. Bu yüzyılda ise esas olarak hücrelerin mikroskopaltı yapısına ve onların kendi aralarındaki ilişkilerine ve artık şu sıralarda tıp biliminin bütün alanlarında görüldüğü gibi, dokuyu moleküler düzeyde incelemeye yöneldi. Ne var ki, klasik, yani makro düzeydeki anatomi, tıp eğitiminin hâlâ vazgeçemeyeceği bir alandır. Bu alandaki bilgi de, bunun için hazırlanmış beden parçaları ve bu eğitim için üretilmiş model anatomiler üze-

rinde verilmektedir.

Bugün bu türden parçaları her yerde, özellikle de Berlin'deki Charite'de, Basel ve Viyana'da görmek sıradan insan için bile olanaklıdır. Yalnız bunların sergilendikleri şekliyle, özellikle de kavanoz içinde korunan korkunç görünümlü cenninlerin, insanlar üzerinde yaptıkları ürkütücü etki, buraları çekici hale getirmiyordu.

Bu durum plastinasyonla kökten değişti. Bu eserlerde ayrıntının ortaya çıkarılışı, uzun süreli koruma teknikleri ve estetik görünüm bir araya getirildi. Tabii ki bu, farklı işlem ve çok sayıda küçük basamaklara bölünmüş bir çabayla oluştu. Bu yeni işlemi kavramak, denemek ve geliştirmek, en başta Gunther von Hagens'in sabırlı ve azimli çabasıyla gerçekleşmiştir.

Sergiye gezenlerin büyük bir kısmı ne yazık ki bu süreci simgeleyen tekniği değil, sonucu, sergilenen parçaları incelemektedir. Bu nedenle plastinasyonun hayretler yaratan başarısını, düşünen veya satranç oynayan bedenden hareketle açıkla-

Düşünen adamın omuriliği ve sinir sistemi.

mak istiyorum: Bu oturur durumdaki, tüm omiriliği ve sinirleri ayrıntısına kadar ortaya çıkarılmış olan plastinat, çok sayıda uzman meslektaşımın da duyduğum gibi, bugüne kadar omiriliği işlenmiş anatomilerin gördüğüm en iyi örneğidir. Bu da bir kez daha göstermiştir ki, burada ayırt edici olan, işleme sanatı, yani mükemmele varan el becerisidir.

Yalnız buraya kadarki bölümün plastinasyonla pek ilişkisi yoktu. Plastinasyon, anatomik parçayla, yani nesneye istenilen pozisyonu ve sertliği vermekle kendisini hissettirmektedir. Bu yolla nesne, doğal bir görünüm kazanmaktadır. Sergilenen beden, seyirciye, gerçekten oturduğu veya satranç oynadığı izlenimini vermektedir.

Bu türden bedenler, kendi alanında yeni olmanın ötesinde, anatomi-

8 aylık hamile kadın.

mi bilimini, bugüne kadar görülmemiş oranda sıradan insana da açmaktadır. Tıp öğrencisi bile bu görünümle, bir cesetle karşı karşıya olduğu hissini kaybetmektedir. Böylece cesetle arasındaki ürkütücü mesafe kalkmakta, cesede yaklaşılarak, onun öne çıkarılmış bölümünü incelemektedir. O, bununla bugüne kadar görmediği ve hayal edemeyeceği bir şey görmekte ve hayretler içinde kalmaktadır.

Sergiyi, yani "Beden Dünyası"nı gezenlerin büyük bir çoğunluğunun sergilenen bedenlerin plastik olduklarını düşünmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Az önce sözünü ettiğim, düşünen, satranç oynayan bedeninin omiriliğinin ve onunla birlikte tüm sinir sisteminin ortaya çıkarılışı ve sergilenişinin bilimsel açıdan mükemmel olduğunu ve de büyük bir emekle yapıldığını bir uzman olarak onaylayabilirim.

Bir tabunun yıkılışı

Beden parçalarından oluşan bu serginin başarılı olmasının bir başka nedeni de, ölüm tabusunun yıkılmış olmasıdır. Toplumumuzda ölüm olayıyla yüz yüze gelmekten kaçınılmaktadır, bir yabancının cesedi ise ırkılmış bir yüz hatıyla incelenmektedir.

Mannheim'daki sergiye de çok sayıda insan, ilk önce bu ruh hali içinde gitti; plastinatları inceledikçe bu halden hayretle sıyrıldığını gördü ve ardından da bilgi açlığını giderdiğini kendi deneyimleriyle anladı.

Bu, sergiyi gezen her insan için kişisel bir başarı oldu. İnsanlar, onları bugüne kadar saran ölüm tabusundan sıyrıldılar. Anatomileri sabırla ve ilgiyle ayrıntısına kadar incelediler.

Özellikle yaşadıkları bir hastalıktan veya herhangi bir kişisel nedenden dolayı ilgi duydukları organı veya dokuyu hiçbir çekince duymadan, tüm açıklığıyla incelediler. İşte çe-

kindeden, açıktan gösterilen ilgiye doğru olan bu süreç, bir kişisel tabunun yıkılmasıdır. Bu süreci yaşayan çok sayıda insan, çevresine "Beden Dünyası"ndan söz etmiş; arkadaş ve tanıdık çevrelerini aynı süreci yaşamaya yöreklendirmiştir.

Eleştiri ve yanıtlar

İşte tam da ölümle ilgili tabunun yıkılışı, Mannheim sergisine olan muhalefeti de yarattı. Gerçi muhaleflerin sayıları çok değildi; ama eleştirileri sayıları ters orantılı olarak oldukça sertti. Eleştiriler özellikle akademisyenlerden, kiliseden, ilahiyatçılardan, patoloğlardan ve anatomistlerden geldi.

Anatomistlerden gelen eleştirilere katılmam olanaklı değil. Onlara kalsa anatomi üzerine olan bilgiler uzmanlarda kalmalı ki, bu doğru değil; çünkü tıp üzerine olan bilgiler nasıl olsa uzun süredir kitlelere mal olmuştu.

Ayrıca Mannheim'deki sergide de gördüğümüz gibi, halk anatomi tekniği üzerine olan bilgiye ilgi

Onlara göre anatomilerin, daha doğrusu insan bedenlerinin bu şekilde sergilenmesi, insan onurunun hiçe sayılmasıyla eşanlamlıydı. Başka bir ifadeyle, ölüye gösterilmesi gereken saygı gösterilmemekteydi. Bu eleştiriye de bir anatomist olarak şunu söyleyebilirim ki, anatomi, biz tıp bilimcileri için uzun yıllardır vazgeçemeyeceğimiz bir bilim dalıdır. 30 senelik eğitim sürecimi göz önüne alarak garanti verebilirim ki, bedenlerin incelendiği anatomi salonlarındaki öğrenciler, özellikle de bu bilim dalının gelişmesine bedenlerini bağışlayarak katkıda bulunan ölümlere büyük bir saygı göstermektedirler.

Mannheim'daki sergide de ziyaretçiler, saygıda kusur etmediler. Tam tersi söz konusuydu ve bunu her sıradan insan rahatlıkla görebilirdi. Bedenlerin, geleceğin doktorları olan tıp öğrencileri için hazırlanması ve korunması mutlaka gereklidir. Modern bir toplumda da sıradan insanların akademik çevreler kadar bir beden için nasıl gö-

ründüğüne ilgi göstermesi ve bunu bilmek için çaba göstermesi çok olağandır. Özellikle de sıradan bir insanın her hangi bir hastalığın nasıl zuhur ettiğini, bunu engellemenin yolunun ne olduğunu ve bir cerrahi müdahalenin sonuçlarının ne olacağını bilmek istemesi, onun doğal hakkıdır. Bu bilgileri, tıp bilimcilerinin bir imtiyazı haline getirmek, büyük bir yanlışlıktır. Özellikle de bugün sıradan vatandaşın aydınlanmaya ihtiyacı vardır. Ölüm ve ceset üzerindeki tabu da ancak böyle yıkılabilir.

Mannheim sergisi ekseninde yürütülen tartışma, toplumun daha fazla yeniliğe

muhtaç olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Bu gibi yenilikler karşısında ürküntü ve büyülenme, tarihte de görüldüğü gibi her zaman karşılaşılan bir olgudur.

göstermiş ve bu yöndeki olumlu gelişmeleri heyecanla selamlamıştır.

Önemli bir eleştiri de "Beden Dünyası" sergisinin insan onurunu ayaklar altına aldığı şeklindeydi.

Bilim ve Ütopya

Kooperatifi

Yaz Tatili

28 Temmuz - 17 Ağustos

Yaz tatiliniz bilim ve sanat şölenine dönüşsün!..

**Türkiye'nin değerli bilim ve düşün insanlarıyla
birlikte tatil olanağı...**

Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu, Prof. Dr. Osman Demircan,
Doç. Dr. Haluk Ertan, Prof. Dr. Gencay Gürsoy, Prof. Dr.
Ahmet İnam, Prof. Dr. Semih Koray, Prof. Dr. Ali Nesin,
Doğu Perinçek, Doç. Dr. Alâeddin Şenel, Afşar Timuçin
ve Sargun Tont bizlerle...

Internationale Akademie Marmaris: IAM

IAM; Marmaris'in Turunç Köyü'nde oluşturulan bir kültür sanat merkezidir. Türkiye'den ve Avrupa'dan, çoğu üniversite öğretim üyesi olan usta sanatçılarla, yetenekli amatör ve genç profesyonel sanatçıları bir araya getirir. Sanat atölyelerinin yanı sıra özel atmosferli odalarında, sıcak su, duş, tuvalet ve telefon bulunmaktadır.

Marmaris'in Turunç Beldesi'nde başlatılan Turunç Projesi (Pro-Turunç) kapsamında Turunç'un uluslararası alanda bilim, kültür, sanat köyü haline getirilmesi amaçlanıyor. Bilim ve Ütopya Kooperatifi olarak bu etkinliğe verdiğimiz destekten dolayı bu yılki kampımızı Turunç'da yapıyoruz.

Her akşam Bilim ve Ütopya yazarlarının sunuşlarıyla tartışmalı söyleşiler...

Doç. Dr. Alâeddin Şenel, Doç. Dr. Haluk Ertan ve Afşar Timuçin

➤ Uğur Değirmencioğlu ile "Disiplinler arası sanat ve sanatsal yaratıcılık" atölyesi...

➤ Arkeolojik geziler. Dorlar tarafından M.Ö. 4. yüzyılda Datça Yarımadası'nın Tekir bölgesinde kurulmuş olan Knidos'a, kazı ekibinden arkeolog Hakan Kale eşliğinde geziler...

➤ Ege'nin eşsiz koylarına tekne gezileri...

➤ Çeşitli sanat atölyeleri...

➤ Satranç ustasından kurs olanağı ve turnuvalar...

Ulaşımı: Marmaris'e 21 km. mesafedeki Turunç Köyü'ne, manzaraya kuşbakışı bakarak karayoluyla veya eşsiz koyları izleyerek motorlarla, denizden gelebilirsiniz.

Yer: IAM/ Internationale Akademie Marmaris
Kaygıseki Mevkii, Turunç Köyü
Marmaris/ Muğla
www.akademionline.net/iam

Ücret: 1 kişi günlük 18.000.000 TL.
(Konaklama + Kahvaltı + Akşam yemeği)
0-6 yaş ücretsiz

Bilgi ve Rezervasyon: Ozan Yazıcıoğlu
(0212) 244 17 90 - 244 23 61 - 244 23 72
www.bilimutopya.com.tr

Ölüm gösteriye dönüşünce...

Sergi sahiplerinin bilimsel amaçlarını tartışmak istemiyoruz; ancak yaşamın medya aracılığıyla gösteriye dönüştüğü, toplumsal röntgenciliğin ve merakın bu derece ayağa düştüğü bir dönemde, bu serginin bu zaafarla örtüştüğünü hep birlikte görüyoruz.

Dr. Ulrich Fischer

1997/98 yılında Mannheim'daki "Beden Dünyası" sergisi ve kilisenin bununla ilgili tavrı, benim için de bir öğrenme tarihi oldu. Sergiyle ilgili haberlerin daha sergi açılmadan önce medyada sansasyonel tarzda yer bulması, bölge kilise yöneticileriyle birlikte beni, hem "teknik ve iş müzesi"nin sorumluları, hem eyalet başbakanı, hem de Mannheim Şehir Belediye Başkanı nezdinde girişimlerde bulunmaya zorladı. Amacımız sergiyi engellemek değil, nesnelerin, hem medyada ilan edildiği gibi hem de sergi sorumlularının ima ettiği gibi sergilenerek, korkuğumuzun başımıza gelmesini engellemektir.

Sergi öncesi

Sergi öncesi haberlerde de görüldüğü gibi sergi sahibi Prof. Dr. von Hagens, bilimsel amacını, özellikle kafasındaki Beuysvari fötr şapkasıyla, farklı kişisel amaçlarla da birleştirmekteydi. Tüm bunlar, "Beden Dünyası"nda sanatsal özelliği öne çıkarılmış insan cesetlerinin, sansasyonel biçimde sergileneneğine işaret ediyordu. Biz de bu nedenle harekete geçmek zorunda kalmıştık. Bu sayede müze sorumlularının, kilisenin itirazlarını dikkate almalarını sağladık. Yanında bir büyüğü olmayan çocukların, sergiyi izlemeleri engellendi. Ayrıca itirazımızla sergi salonunun girişine "bu sergi, dini çevreleri vicdanen rahatsız etmektedir" şeklinde bir yazının asılması da sağlandı. Öte yandan, bu itirazımız sayesinde sergi sahiplerinin, sergi salonunda ziyaretçilere beden bağışı yapmalarını sağlayacak bir açıklamayı imzalatmaları engellendi.

Bu müdahalemiz kimi çevrelerce farklı değerlendirildi ve kilisenin, günümüzün tıbbi bilgilerinin halka gö-

1996 yılından bu yana Mannheim Bölgesi'nden sorumlu kilise yöneticiliği yapan Dr. Ulrich Fischer, 1998 yılından itibaren de Baden Bölgesi piskoposu görevini yürütmektedir. Fischer'in "Beden Dünyası" sergisine yönelttiği eleştirileri, tartışmaları çeşitli boyutlarıyla yansıtmak amacıyla okurlarımıza sunuyoruz.

Dr. Ulrich Fischer

türülmesini engelleyerek, aydınlatma faaliyetlerine karşı geldiği eleştirisiyle karşılaşmasına neden oldu. Bu bizim görüşümüz değildi. Sergiden önce çıkan haberler de bu serginin, her şeyden önce tıbbi-bilimsel amaç taşımadığını bildiriyordu.

Gerçekten de bu sergiyle birlikte bazı korkularımızın yersiz olduğu anlaşıldı. Daha ilk günlerde, ziyaretçilerin büyük bir kısmı gösterilmesi gereken ciddiyetteydiler. Çok sayıda insan, "Beden Dünyası"ndan olağanüstü etkilenmişti. Hatta bazıları sergiden, tanrı ve yaradana olan inançlarını daha da kuvvetlendirerek çıktıklarını belirtiyorlar. Özellikle bir ziyaretçi, kutsal kitabın "tanrının insanları olağanüstü yarattığını" belirten 8. ayetini, ziyaretçi defterine de not etmişti.

Ben de, birkaç ziyaretim sırasında, önceden çıkan haberlerle sergilenenler arasında açık bir farkın olduğunu gördüm. Çoğu kez sergi sahipleriyle

birlikte katılmak durumunda kaldığım radyo ve televizyon programlarında, görüşlerimi en açık şekilde ifade ettim. Özellikle bu tartışma süreci bende değişikliğe yol açtı ve sergiye tavır almama neden olan görüşlerimin sistemleşmesini sağladı.

Bu tartışmalar içinde bize çoğu kez kilisenin, "kendisini doğrudan ilgilendirmeyen işlere karışmaması gerektiği" ve "sergiye itirazların yanlış olduğu", "bunun sergiyi gezen insanların sayısından da anlaşıldığı" söylendi. Hatta sergi sahipleri bize karşı hararetle "etik hakkındaki kararı çoğunluk verir" argümanını ileri sürdüler. Etik kararları çoğunluğun iradesine terk etseydik, ülkemizde ölüm cezası çoktan uygulanır, infazlar da meydanlarda açıktan gerçekleştirilirdi. Çoğunluğun kararının ne kadar ahlaksız ve yanlış olabileceğini, bu yüzyılın Alman tarihi ve geçmişi yeterince göstermişti. Kısaca, neden kilisenin "Beden Dünyası" tartışmalarına katılması ve etik alanındaki kararların çoğunluğa terk edilmemesi gerektiğini açıklamalıyım.

Serginin aydınlatma amacı üzerine

Sergi sahipleri, sürekli, serginin aydınlatma amacıyla örgütlendiğini vurgulamaktadır. Onlara göre bu yolla "bilim demokratikleşmekte", insanlar bedenlerinin iç işleyişine göz atarak, bedenleri ve yaşamları hakkında ayrıntılı bilgiler edinmekte ve böylece anatomi bilimi de yaygınlaşmaktadır. Ne var ki, serginin bu amacı, kilise taraftarı olmayan çok sayıda

insan tarafından da eleştirildi. Bu eleştiri sahipleri, saygısız aydınlatma faaliyetinin, ölü bedenlerin paçavra-ya çevrilmesiyle gerçekleştiğini belirttiler.

Gerçekten de bazı tüm-beden plastinasyonlarının sergilenişi, bu eleştiriye haklı çıkarmaktadır. Öyle görülüyor ki, sergi sahibi, aydınlatma faaliyetini sanatsal etkinliğiyle gölgelemiştir. Bu, özellikle aşağıdaki sıralayacağımız örnekler için söz konusudur.

- Tüm yurtta tanıtım amacıyla dağıtılan broşürün kapağındaki adaleleri dağılmış koşucu.

- Serginin sonuna doğru televizyonlar aracılığıyla gösterilen, çekmeceler şeklinde hazırlanmış Kırgızistan vatandaşı.

- İç organlarını avcunda tutan beden.

- Elinde derisini sunan beden.
- Son olarak da naylon iplerle hareket kazandırılmış tüm cesetler.

Ayrıca bu eleştiri, üç boyutlu dilimlenmiş halde sergilenen tüm cesetler için de geçerlidir ve sanırım bu saydığım örneklerin aydınlatma işleviyle ilgisi yoktur. Buna karşılık, sigaranın zararlarını anlatan akciğerlerin veya sinir ve kan dolaşım sisteminin öne çıkarıldığı örneklerin sergilenmesi, kanımca çok aydınlatıcı olmuştur.

Yani "Beden Dünyası" adlı serginin hiçbir aydınlatma işlevinin olmadığını söylemek, pek de doğru değildir. Fakat az önce de sözünü ettiğim gibi bazı bedenlerinin sergilenişi ve sanatsal gösteriye kaçan biçimleniş tarzı, insan onurunu çok derinden yaralamaktadır.

Eğer bu sergi, zaman zaman yapıldığı gibi, "beden teşhir hakkı" gibi argümanlarla savunulursa, bu bir yere kadar bilimsel amaçlar için kabul edilebilir. Ne var ki bu sergi, özellikle sonlara doğru, kitlelerin akınından

da anlaşılabileceği gibi, eğlenceli bir merak gezisine dönüştü. Ne yazık ki her şeyi sınırsız bilme merakı ve röntgencilik eğilimi, toplumumuzda son yıllarda yaygınlaşmış ve sınır tanımayan bir saygısızlığa dönüşmüştür. Televizyonlardaki sohbet toplantıları, mahremiyete ilişkin ne varsa, en hassas ayrıntılarına kadar sergilendiği arenalara dönüşmüştür.

Fransız anatomist Honoré Fragonard'ın eserinden esinlenilmiş ata hükmeden insan plastinatı.

Röntgencilik eğilimli, her özel şeyi sınırsız oranda öğrenmeye meraklı bir toplum, aynı zamanda kişiye özel olanla orta malı dengesi üzerine kurulmuş olan insani kültürü tahrip etmektedir.

Bunun dışında "Beden Dünyası", sergilediği insan bedenleriyle, insanın eşyalaşmasını teşvik etmektedir. İnsan, ceset, bir eşya gibi sergilen-

mektedir. Aynı şekilde cesetler televizyonlarda insan bedeni olarak değil, eşyalar gibi gösterilmektedir. Bu nedenle insan, plastine edilen bedenleri incelediğinde, özel ve kendine has bir geçmişi ve yaşamı olan insan bedenleriyle değil de duygusuzca biçimlendirilmiş eşyalarla karşı karşıya olduğunu düşünmektedir. "Beden teşhir hakkı" televizyonlarda olduğu

gibi mutlak bir ilkeye dönüştürülürse, o zaman buradan fuhuşa olan yol çok kısalmaktadır.

Eleştirimizle, sadece, dini duyguları dikkate almayan bir tabu yıkıcılığını mahkûm etmiyoruz. Bilimin

kimi zaman bazı tabuların yıkılmasıyla ilerlediğini kabul etmiyor değiliz. Ancak saydamlığın, açıklığın ve tabu yıkıcılığın da çoğu kez insani duyguları ortadan kaldırdığı, yaşam kalitesini düşürdüğü ve en önemlisi de onur kültürünü yok ettiğini bilmemiz gerekiyor.

Sanatsal bir varlık olan ceset

Mannheim sergisinde de sürekli gündeme gelen "kokusuz ve güzel ölü bedenler" kavramı, cesetlerin broşür ve afişlerde sergileniş

tarzı ve sergi sahibinin giyim ve kuşamı, bu bedenlerin sanatsal içerikle sergilenmiş olduğunu açığa çıkardı.

Bu sergide vurgulanan "güzel ceset" kavramı, toplumdaki "güzellik çılgınlığı"yla buluşmaktadır. Medya aracılığıyla sürekli öne çıkarılan "güzel insan" kavramı, güzelliği, toplumun diğer fertlerinin bilincine, herkesin edinmesi gereken bir özellik olarak işlemektedir. Sanırım bazıları, bu sergiyi gezdikten sonra, kibir duygusundan hareketle, tıpkı burada sergilenen bedenler gibi kendi bedenlerinin de sergilenmesini isteyebilirler. Böylece insan, sanatçının biçimlen-

dirdiği bir "projeye" dönüşmüştür.

Bu, Yahudi-Hristiyan dininin yaratılış inancı olamaz. Yakında bazılarının, kendi bedenlerini yakınları için veya yakınlarının bedenlerini kendileri için aynı yolla, plastine ettirerek, evlerinin bir köşesinde muhafaza etmenin yolunu bulacaklarını tahmin edebiliriz. İşte o zaman insan, gerçek anlamda tümünden "çürümüştür".

Ölüm ve ölmek üzerine

"Beden Dünyası" sergisinin nesneleri; ceset değil, tüm-beden plastinatlarıdır. Ölüye saygı, bu cesetlere ait bedenler söz konusu olduğunda yok olmaktadır, çünkü bunlar eğitim araçlarıdır, bunlar için üzülmeye değmez, çünkü bu nesneler kokusuz parçalarıdır. Sergi süresince sürekli, ölümle korkusuz ilişkiden söz edilmektedir. Hatta von Hagens, üzüntünün öğrenmeyi zorlaştırdığını da belirtmektedir. Sergide "insan bedeninin yeniden doğuşu" veya "bedenin ebediyen korunması" şeklindeki vurgular da ayrıca bir uç noktaya işaret etmektedir.

Aslında bu türden vurgularla ölümsüzlüğe olan özlem dile getirilmektedir. Ölümsüzlük ve her şeye mutlak hakimiyet fantezileri, ölüm ve ölüyle başa çıkamayan bir toplu-

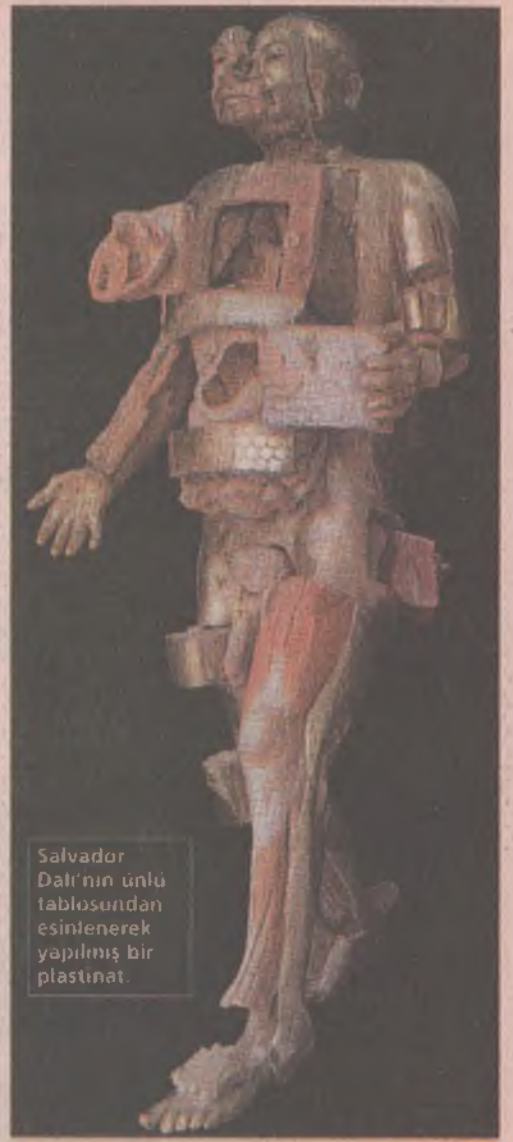
mun sorunlarıdır. İşte bu nedenledir ki, bizde defin kültürü neredeyse yok olmuş, bunun yerine artık "cesetlerin temizce ortadan kaldırılmasından" söz edilir olmuştur.

Plastinasyon tekniği, toplumdaki bu eğilimi artıracaktır. Ayrıca, ben öldükten sonra bedenim bir tek bana mı aittir? Cenaze töreniyle dile gelen toplumsal ilişkiler vs. kenara mı itilmelidir? İnsan kavramı tahrip edilmeden, "cesetlerin temizce ortadan kaldırılması" veya "işe yarar hale getirilmesi" olanaklı değildir. Ceset üzerinde saygıya ait bir gölge kalmalıdır. "Üzüntünün eğitimi zorlaştırdığı" düşüncesi, yanlıştır. İnsana gösterilmesi gereken saygıyı bir kenara iten bir eğitim ve öğrenim tarzı, insan düşmanı olmak durumundadır.

Cesedin onuru, birey ve toplum

Sergi sahipleri, bu plastinasyon parçalarının böyle sergilenmesinin, sahipleri tarafından izinli olduğuna vurgu yapıyorlar. Bunlara göre plastinasyon izni, insan onurunu da kapsamaktadır.

Böylesi bir anlayış, insanı; toplumsal ilişkilerinden kopuk, tek bir birey

Salvador Dalí'nin ünlü tablosundan esinlenerek yapılmış bir plastinat.

olarak algılamaktadır. Ayrıca kişiselleşmiş bir insan onuru, ölümden sonraya taşınabilir mi? Bir insan, cesedinin onuruyla ilgili görüş ve kararını, bugünden, bireysel olarak kararlaştırabilir mi? Soru, bir insanın kendi onuruyla ilgili kararı, tek başına ve kişiselleştirerek verip veremeyeceğidir. Ya ölüye ilişkin işlem, genel anlamda insan onuruna dokunuyorsa?

Sergi sahiplerinin bilimsel amaçlarını tartışmak istemiyoruz; ancak, yaşamın medya aracılığıyla gösteriye dönüştüğü, toplumsal röntgencilik ve merakın bu derece ayağa düştüğü bir dönemde, serginin, bu zaafarla örtüştüğünü hep birlikte görüyoruz.

Sonuç: Kanımca bu serginin olumsuzluğu, olumlu tarafından daha baskındır. Ölümün gösteriye dönüştüğü bir durumda insan, onurlu insan olabilmek olanaklarını da kaybetmiştir.

İnsan ve ceset onuru üzerine

Eğer bir ölenin onuru söz konusu ediliyorsa, bu ancak yaşam süresi içindeki onur olabilir. Öyleyse bu geçmiş döneme aittir, yani bugün söz konusu değildir. Eğer geçmişteki bir onura saygılı olmak söz konusuysa bu, ölenin vasiyetine uygun davranılarak yerine getirilebilir.

Prof. Dr. Franz Josef Wetz

Insan, yüceliği ve onuruyla görülmeye değer. En azından Rönesans filozofları böyle buyurmuşlardı. Bu türden bilinçli ve etken bir anlayışla, 15. ve 16. yüzyılın dini çevrelerinin yaydığı, karamsar insan modeli ve anlayışı kenara itildi. Kilise insanlara, bu dünyanın sefaletine karşılık öbür dünyanın cennetini sunuyordu.

Ortaçağ kilisesi insan bedenini, ruhun mezarı olarak algılıyordu. Rönesans aydınları ise insan bedenini, tanrının bir kanıtı olarak sunmuşlardı. Tanrı insanı, kendi suretinden yaratmamış mıydı? Rönesans felsefesiyle öbür dünyanın mükemmel düzeni, insan bedeninin yapısına da taşındı. Bu nedendir ki Rönesans, insan bedenine

Franz Josef Wetz, 1994 yılından bu yana Schwaebisch Gmünd'te felsefe profesörü olarak çalışmaktadır. Felsefe, Germanistik ve ilahiyat bilimi okuyan Wetz, Giesen Üniversitesi'nde doktorasını yaptı. 1993 yılına kadar aynı yerde bilimin temeli ve felsefe üzerine dersler veren Wetz, Varşova'da da profesörlük görevinde bulundu. Esas alanı etik, kültür ve doğal felsefe olan Wetz, 9 kitap ve çok sayıda makale yayımlamanın dışında, radyo ve televizyon programları da yaptı. Prof. Wetz'in esas olarak kilisenin eleştirilerine yanıt veren makalesini kısaltarak okurlarımıza sunuyoruz.

önem verdi ve onu sanatında baş köşeye oturttu.

Öte dünyanın yüceliği ve bu dünyanın sefaletini bir arada simgeleyen insana, doğasal bir onurun bahşedilip edilmediği, o dönemin tartışma konularının en önemlisidir. Yoksa insan; geçici, doğadaki diğer canlı varlıklar gibi çıplak, küçük burunlu ve koca kafalı bir memeli hayvan mıydı?

En azından bugünkü evrenin yapısı içindeki konumumuz, ölümlülüğümüz, mükemmel olmayışımız ve çaresizliğimiz, insana genel bir doğaüstü onurun bahşedilmesini tartışmalı kılıyor. Buna rağmen "insan onuru"

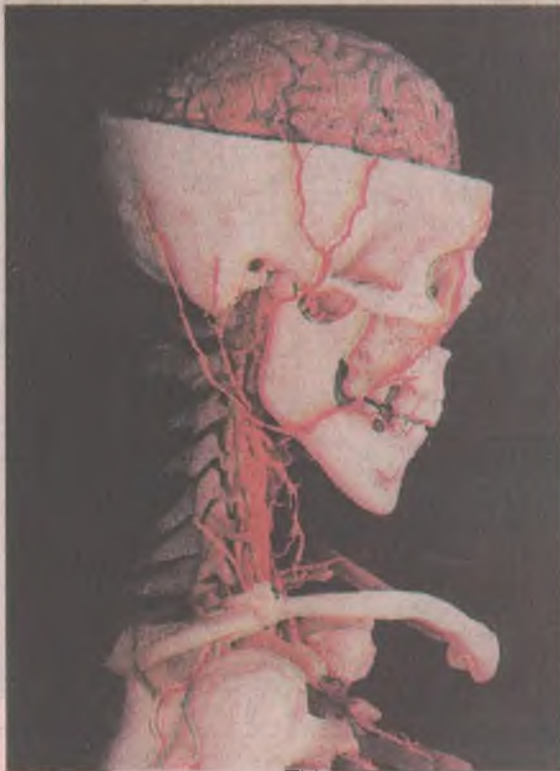
kavramı zamanımızın en sık kullanılan sloganı olmaya da devam ediyor.

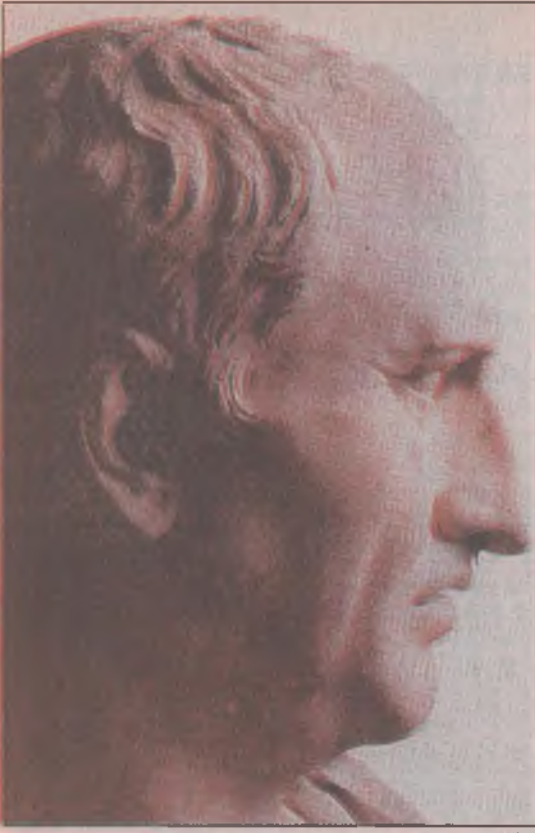
Tüm bunlara karşın kavram olarak insan onuru, hemen hemen herkes tarafından ve belli bir amaçla uygun olarak kullanılıyor. Çünkü dünya, insan onurunun ayaklar altında çiğnendiği rejimlerle doludur.

Birleşmiş Milletler'in bütün belgeleri, insan onuru kavramıyla doludur. Daha birinci madde, bu kavrama atıfta bulunmaktadır: "tüm insanlar özgür, eşit onura ve haklara sahiptirler". Ne var ki, bu onur kavramının, çoğu kez pek bir şey içermediği, Mannheim'daki plastinasyon sergisinde bir kez daha görülmüştür. İdeolojinin belirlediği onur kavramı, her argümana karşı, tıpkı bir joker gibi öne sürülerek kullanılabilir.

Onur kavramının kültürel tarihçesi

Tüm uygarlıkların insan onuruna saygılı olduğu iddia edilse de, kavram olarak onur, Batı'nın icadıdır ve iki anlamda kullanılmıştır.

Tarihte ilk defa insan onuru kavramını kullanan ünlü Romalı filozof Cicero.

Birincisi insan, onurunu tıpkı kol ve bacağına sahip olması gibi doğumla edinmektedir. İkincisi, insan, onurunu bizzat kendisi işleyerek, biçimlendirerek edinmektedir. Buna göre biz insanlar, davranış ve yaşayışımızla, ne kadar onura sahip olacağımızı belirliyoruz. Bu anlayış, kimi zaman kişisel kimi zaman da toplumsal başarı olarak algılanıyordu.

Antik Yunanlılar ve Romalılar için bu kavram, tüm insan görünümü yaratıklar için kullanılmazdı. O zamanlar bu kavram içeriğini, kişisel başarı ve toplumsal konumla ediniyordu. Onur, ancak kişisel başarı ve içgüdülerin dizginlenmesiyle edinilebilirdi. Her onurlu insan, akla uygun yaşar, mutluluğa ve mutsuzluğa aynı derecede tevekkül gösterirdi.

Bilindiği kadarıyla onur kavramı, ilk kez Romalı filozof ve siyaset adamı **Marcus Tullius Cicero** (MÖ106-43) tarafından, sahibince biçimlendirilebilecek formda ve tüm insanlar için kullanıldı.

Evrenin ve yıldızların keşfiyle yıkılan insan-merkezli tanrısal onur kavramı yerine, aklın ön plana çıktığı onur kavramı yerleşti.

Bu açıklamanın başı da ünlü Aydınlanma filozofu **Immanuel Kant** (1724-1804)'dı. Kant'a göre, sadece insan özbiçim taşıyordu. Böylece onur, sadece insana ait olan kendi geleceğini belirleme yeteneğiyle, yani insanın kendi zihinsel etkinliğiyle belirlenirdi. Kant, insanı; bir yandan doğanın geçici bir parçası, diğer yandan da doğanın üstünde ayrıcalıklı ve mutlak onurla şerefendirilmiş bir varlık olarak algılıyordu. Kant'a göre onur, her türden değerden ve fiyattan üstün bir mutlak özelliğe sahipti. Bir fiyat olması, onun değişebilir bir dış değere sahip olması, yani satılabilir olması demekti.

İnsan ise bir dış değere değil, fakat onurla ifade edilen, değiştirilemeyen bir iç değere sahipti. Zihinsel ve ahlaksal norma sahip olan insan, hem kendisine hem de ilişkide olduğu benzerlerine saygılı olmak durumundaydı. Bu durumda insan, kendisine olan saygısından dolayı başkaları önünde eğilemezdi. Bunu gönüllü olarak yapamazdı. Bu, bir amaç için de yapılsa, insan bununla, kendisine olan saygısını kaybederdi. Bir solucan gibi yerde sürünen kişi, ayaklar altında ezildiğinde de şaşırılmazdı. İnsanın hem bedensel hem de zihinsel dik yürüyüşünü sağlayan, karşılıklı saygıydı.

Böylece felsefede, eski dinsel onur anlayışı dönemi kapanıyor, bunun yerine ah-

laksal ve akla dayalı bir onur kavramı yerleşiyordu.

Günümüzde onur kavramı

Artık günümüzde, hem geleneksel hem de yasal anlamda, ister tanrısal ister mantıksal, doğaüstü ve insana özel bir onur kavramı sorgulanıyor. Hatta insanın, doğada varolan diğer canlı türlerine üstten hükmetmesini gerekçelendiren bir yücelik kavramı da, artık onursuzluk olarak algılanıyor.

Böylece onur kavramını belirleyen yasal düzenlemelerde zorluklarla karşılaşılıyor. Görülüyor ki, onur kavramını, tanrısal veya mantıksal açıdan kavranması yetersiz kalıyor. Tüm bunlardan bağımsız, genel bir onur kavramı üretilebilir ki, bunun da bir içeriği olamaz. Kısacası herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir onur kavramı olanaklı gözüküyor. Yasalar, dünya görüşünden bağımsız bir onur kavramına dayanabilirler; belki en azından olmadıkları varsayımıyla hareket edebilirler. Doğa bilimlerine göre, insanın doğumuyla edindiği bir onur, zaten yoktur.

İçeriğinde anlaşılamıyor diye de

Aydınlanma felsefesinin kurucusu Kant'a göre, insan onuru insanın zihinsel yeteneğiyle edinilir.

onur kavramı kenara itilemez, çünkü dünyada o kadar haksızlık, baskı ve eşitsizlik var ki... Bir tek bu nedenle bile bu kavram, en azından ahlaksal ve felsefi açıdan korunmak zorundadır. Yani onur kavramı, insanın küçük düşürülmesi ve aşağılanması olarak algılanan her olayda kıstas olarak değerlendirilebilir.

Ölenin onuru

Cansızlık hali değil, tam tersine yaşam, evrende olağanüstü bir durumdur. İnsanın çok olağan karşıladığı yaşamımız ise, doğa şartlarının sınır boylarında ortaya çıktı. Ölümümüz ise doğanın çok normal durumuydu. Tüm evren canlı olsaydı, o zaman da ölüm hali ilginç bir araştırma konusu olurdu. Evrenin oluşum süreci içinde dünya ve canlılarla birlikte insanlık süreci, zaman açısından bir an gibidir. Her yaşamın ölümü gibi insan yaşamının da son bulması, yani ölüm, aslında ne derin anlamlar içerir, ne de bir sırdır.

Fakat ölü nedir? Soruna tıbbi açıdan yaklaşmayı bir kenara bırakırsak ölü, bizim için iki farklı anlam taşıyor. Birincisi salt cesettir, ikincisi de ölen insandır. Öleni anarız, cesedi gömeriz.

Ceset, bir canlının beyin ölümün-

den sonraki halidir ve o artık bir kişilik taşımıyordur. Ölümle kişilik son bulmaktadır. O artık bu dünyaya ait değildir. O artık bir özne değil; özne olabilme özelliğini kaybetmiş bir nesnedir. İnsan, ölümü; sadece gerçeği algılama nedeniyle değil, aynı zamanda ruhsal denge açısından da çeşitli simgelere büründürerek, onunla yüzleşmekten kaçındı. Bu olay bile, insanın gerçeği algılamasının sınırlı olduğunu gösterir. Katı gerçeği çoğu kez yumuşatarak algılarız. Bu nedenle de "öldü" yerine, "rahat ediyor, ebedi uykuda" vs. deriz. Bunu da cesede çeşitli biçimler vererek, gözlerini kapalı ve ellerini göğsünde kenetlenmiş biçime sokarak yaparız.

Ölümle, bu geleneğin uygulanmadığını görenler, bir kabus yaşayacaklarını sanarlar. Her insan gibi dini-bütün bir vatandaş da cesedin uykuda veya dinlenme halinde olmadığını bilmektedir. Ancak, bununla bir kültür ve yaşam anlayışı ayakta tutulmaktadır. Herkes bilmektedir ki bir ceset dinlenmemektedir, çürümektedir. Ceset uyumamakta, organik ve inorganik atomlarına kadar çözülmemekte, ayrışmakta ve kelimenin gerçek anlamında toprak olmaktadır.

İsimsiz mezarların çokluğu ve

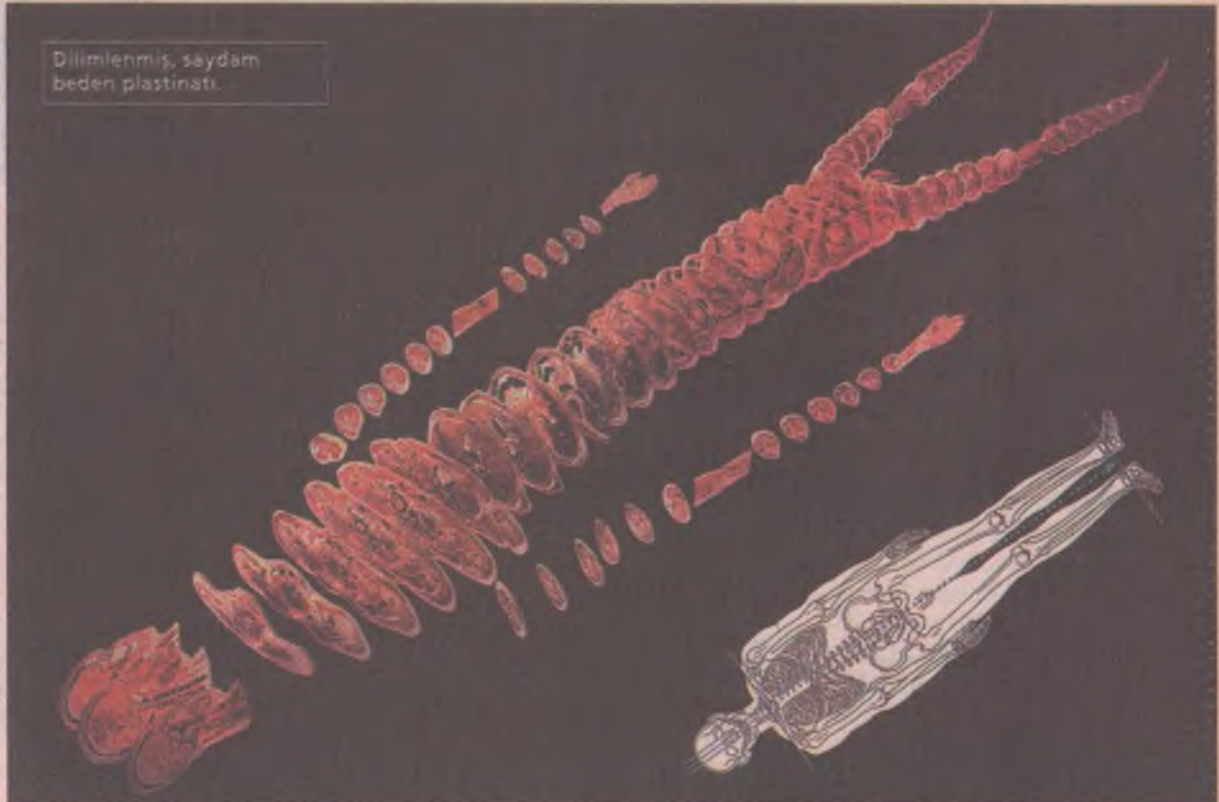
toplu kül depoları vs. toplumumuzun hayale kapılmadığını göstermesi bakımından ilginçtir. Çünkü bilinmektedir ki, bugüne kadar mezarlıklar tarih yaratmadılar. Bugün de görüldüğü gibi çok sayıda insanın mezar taşı yoktur. Artık mezar taşlarında görülen insanları tanıyan da yoktur. Her şey zamanla normalleşmekte ve kimliksizliğe bürünmektedir. Hatta tarihte mermerden yapılmış anıtlar bile, eğer korunmaya alınmamışlarsa, bilinmezliğe karışmışlardır.

Anı ise daha kısadır. Ölenin arkasından tutulan yas, sanıldığı gibi uzun sürmemektedir. Anılar da belirsizleşmekte ve zamanla kaybolmaktadır. Unutulmak, hepimizi beklemektedir. Unutulduğumuz bile unutulacaktır. En geç birkaç nesil sonra ölümler, gerçek anlamda dinlenmektedirler.

Plastinatlardan onuru

Onur kavramını kullananlar, bunu hangi anlamda kullandıklarını açıklığa kavuşturmak durumundadırlar. Cesede kadar genişletilen onurun, ölene mi yoksa cesede mi ait olduğu açıklığa kavuşturulmalıdır.

Az önce de belirttiğimiz gibi ölü, artık bir özne değil, nesnedir. Bu ne-

Dilimlenmiş, saydam beden plastinatu.

denle de onur, bir tek yaşayana, ölene ait olabilir; onun çürüyen ve dağılan cesedine değil.

Mannheim sergisiyle birlikte, insan onurunun çığnandığına ilişkin bir dizi argüman ileri sürüldü. Söz konusu olan ilk başta ölenin, daha sonra cesedin yakınlarının ve tanıdıklarının, daha sonra da tüm insanlığın onuruydu. Bu eleştirileri her iki Hristiyan kilisesi, tutucu siyasiler, bazı tıpçılar ve hatta medyadaki kimi borazançılar dile getirdiler.

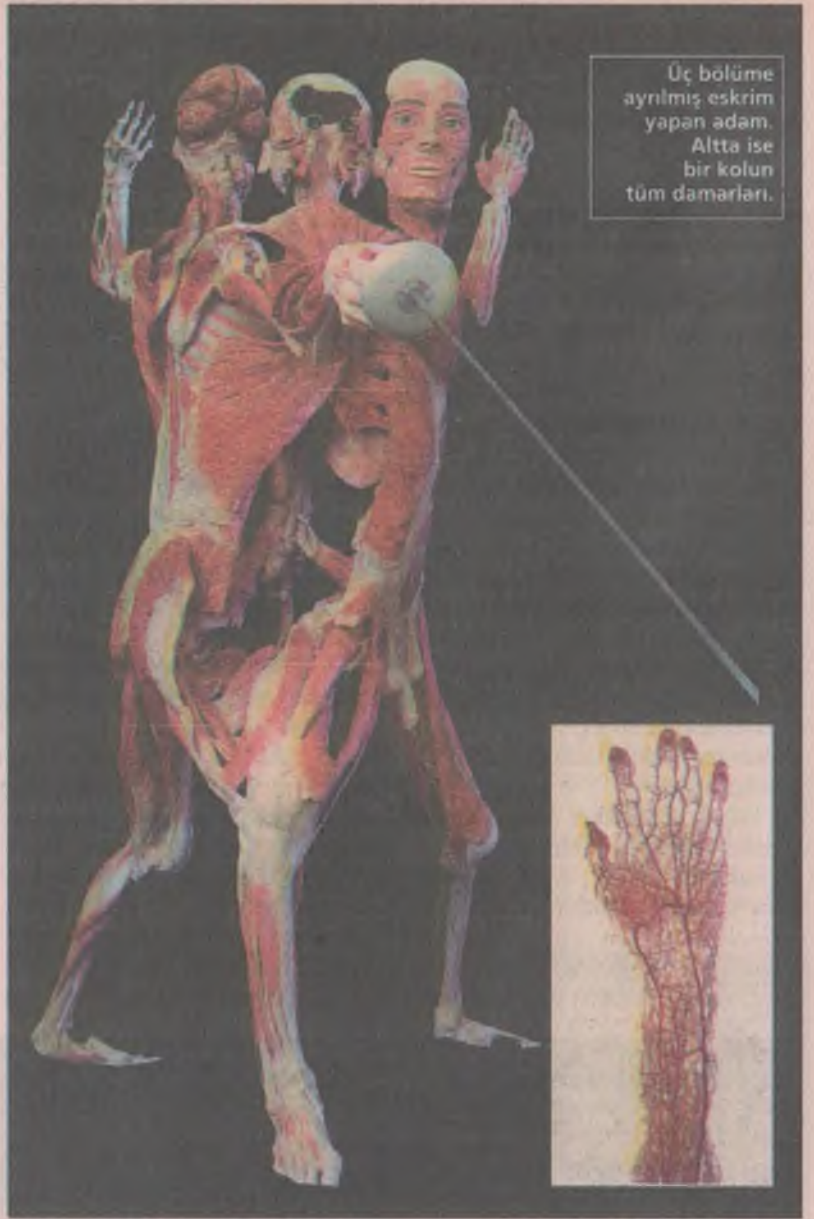
Eğer bir ölenin onuru söz konusu ediliyorsa, bu ancak yaşam süresi içindeki onur olabilir. Öyleyse bu geçmiş döneme ait olan bir şeydir, yani bugün söz konusu değildir. Eğer geçmişteki bir onura saygılı olmak söz konusuysa bu, ölenin vasiyetine uygun davranarak yerine getirilebilir.

Peki bir insan, bıraktığı vasiyetleriyle, ölümünden sonra da kendi bedenini üzerinde söz sahibi olamaz mı? Madem cesedin de bir onuru vardır, o halde vasiyeti yerine getirmek, ona olan saygının gereğidir. Akıl felsefesi, insan onurunu açıklarken, insanın geleceğiyle ilgili karar hakkının olduğunu vurguladı, ancak bu kendi kendine sahip olmayı da kapsamadı. Yani siz, bedeninizle istediğinizi yapamazdınız, çünkü geçmişte akıl ve onur taşıyan birinin cesedi ona uygun bir davranışa layıktı. Laik çevreler ise, ölü bedene bir onur bahşetmediler. Bir cesede, yalnız ölünün gördüğü muameleyle bir onur bahşedilebilir.

Tüm bu anlayışlardan hareket edersek şu sonuca varırız: Eğer ölen biri, vasiyetinde belirttiği gibi bir muameleyi yakınlarından görmezse, o zaman yaşayan bir insanın onuruyla, bir cesedin onuru karşı karşıya getirilmektedir. Özgürlük bugün, insanın ölümünden sonra da kendi bedenini üzerinde söz sahibi olma hakkına sahip olması demektir.

Dünya görüşünden bağımsız olarak şunu tespit edebiliriz: Onur, bir cesedin insanlarla olan ilişkilerinde biçimlenir ve anlam kazanır. Bununla eğer, toplumsal düzen veya toplumsal sağlık yara almayacaksa, ölenin ölümünden sonra da kendi bedeniyle ilgili her türlü düzenlemeyi kararlaştırabilmesi demektir.

Böylece "Beden Dünyası" adı altında sergilenen plastinasyonlarla il-

Üç bölüme ayrılmış eskrim yapan adam. Altta ise bir kolun tüm damarları.

gili eleştirilere gelebiliriz: Kim ki ölümünden önce, zihinsel sağlık döneminde, bir zorlama olmadan ölü bedenini bilimsel amaca uygun, doğal görünümünden çıkılarak veya herhangi başka bir tarzda kullanmasına veya sergilenmesine izin vermişse, bu onun mutlak hakkıdır ve bununla ölü bedeninin onuru çığnınamamaktadır. Kim ki böylesi bir vasiyete rağmen bunu yerine getirmiyor; o, bununla ölen kişinin onuruna saygısızlık etmiştir.

Cesetlerin eşyalaşması eleştirisi

Sergiyi eleştirenler, serginin tarzıyla ölenlerin onuruna saygısızlık yapıldığını iddia ediyor. Bu iddianın temelsiz oluşu, ölenin

ölümünden önce, bedeniyle ilgili bunu vasiyet etmiş olmasından veya bedenlerin, sergide onur incitici şekilde sergilenmiş olmamasından kaynaklanmıyor. Bir ölümlüye ait olan ve çürümeye yüz tutan ceset, artık bir nesnedir ve dolayısıyla bir eşya gibi muamele görür. O, plastinatörün elinde bulunmaktan dolayı bir nesne seviyesine düşürülmemiştir. Bir nesne olmayı, yaşayan bir insan için reddedebiliriz; yaşamayan ve özne olma özelliğini yitirmiş biri için değil.

Gerçi gelenek açısından bir ölü, yaşayan bir kişilikle nesne arasında orta bir yerde durmaktadır ve buna da uygun bir muamele görmektedir. Ancak, bu bir ölünün yaşayan bir insan onuruna sahip ol-

duğu gibi bir anlayışı çağrıştıramaz. Ölüye ve yakınlarına karşı gösterilen üzüntü ve saygı başka şeydir, onur başka şey. Bu toplumsal, dini ve kültürel gelenek, ölünün bir nesne olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Aksi takdirde organ ve beden bağışı prosedürü kesinlikle uygulanamaz. Hatta ceset yakılamaz ve yer altında çürümeye de bırakılamaz.

Gunther von Hagens, cesetleri plastinasyon sürecinde üç aşamadan geçiriyor. Birincisi cesetlerin kişiliklerini siliyor, ikincisi cesetleri eski halinde tanımlanabilir şekilde bırakmıyor, üçüncüsü de onu doğal görünümünden çıkararak bir biçim veriyor. Bu üç aşamadan sonra, plastinatlar eğitime sunuluyor.

Rönesans döneminde de görüldüğü gibi anatomi, çoğu zaman sanatsal etkinlikte atbaşı gitti. İnsanın keşfedilen bedeni çeşitli çizimlerde ve plastik sanatlarla dile getirildi. Görünen o ki, Gunther von Hagens de bu geleneği devam ettiriyor. Yalnız bir adım daha ileri gidiyor ve bedenlere, bugün tanıdığımız kimi ünlü resim ve sanatsal figürlerin görünümünü veriyor. Örneğin, koşan plastinat, ünlü İtalyan fütüristi Umberto Boccioni'nin (1882-1916) *Hareketin Mekândaki Kökü* adlı eserine benzetilmiş. Çekmeceli beden, ünlü İspanyol sürrealisti S. Dalí'nin (1904-1989) *Antropomorf Dolap* adlı eserinden esinlenilmiş. Diğerleri de Michelangelo ve Bellmer'den esinlenilmişler.

Eleştiri sahipleri, von Hagens'in sanat yaptığını iddia etmektedir. Görüldüğü gibi, ayrıca von Hagens de bu iddiayı reddetmektedir, bu bedenlere çeşitli estetik görünüm verilmştir; ancak, bunlar sanatsal amaçla yapılmamışlardır. Bu nedenle de von

Hagens, eserlerini "anatomi sanatı" olarak adlandırmaktadır. Bunu da beden sahiplerine olan minnettarlığıyla açıklamaktadır. Ayrıca bu yolla çok sayıda insana ulaşılmıştır. Zaten serginin amacı da, çok sayıda insana ulaşarak aydınlatma faaliyeti yapmaktır.

İlk bakışta, bir cesede estetik bir görünüm verilmesi, insanı do-

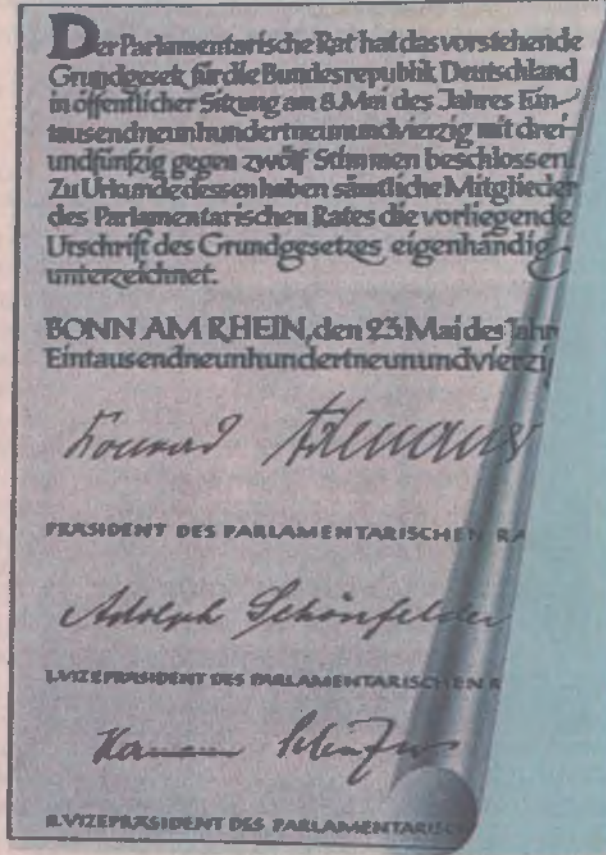
Sergiyi engellemek isteyen çevreler, onur kavramıyla bir yere varamayacaklarını anlayınca, bu sefer de insanların merak arzusu, röntgencilik ve sansasyon arayışı içinde olduklarını öne sürerek, kendilerini haklı çıkarmaya çalıştılar. Bilinmelidir ki Galilei, evren hakkındaki gerçekleri teleskobun merceğinde sunduğu halde, kilisenin hismine uğramıştı. İnsan bedeninin en gizemli taraflarını öğrenmenin hiçbir zararı yoktur, fakat sıradan halka çok faydası vardır.

Bu serginin başarısının en önemli nedeni, von Hagens'in insan bedenine ait bilgileri ve güzellikleri, insan bedenine tıpa tıp benzeyen modellerle sunmaması, bunu bizzat gerçek biçim verilmiş insan bedenleriyle yapmış olmasıdır. Bu da, tabii ki, merak uyandırmaktadır. Fakat gördüğümüz kadarıyla ciddiyet, sergi süresince sürekli korunmuştur.

İnsan onuruna saygılı olanlar, ölüye ve onun yakınlarına da saygılı olurlar. Bu, ölünün vasiyetinin yerine getirilmesini de kapsar. Plastinatların satıldığına ilişkin getirilen eleştirilere gelince: von Hagens plastinatları, bir tek eğitim amaçlı ürettiğini ve onları yalnız müze ve enstitü-

re eğitim amacıyla sattığını belirtiyor. Satarken de yalnızca malzeme ve işçilik parası aldığını özellikle belirtiyor. Her faturanın üzerinde de "beden için para talep edilmemektedir, bunun için beden sahibine teşekkür edilmelidir" şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Von Hagens ve enstitüsünün yaptığı iş; çiçek, mezar, tabut, ilan, kefen, defin vs. gibi hizmetler için para talep eden cenaze şirketinininkinden farklı değildir.

Sonuç: Yazıdan da anlaşılacağı gibi plastinasyon tekniği ve uygulaması, biçim ve sergisiyle insan onurunu zedelememektedir.

Nazi Almanyası'nın vahşeti insanlık onurunu yasal düzlemde ele alınmasını zorunlu kıldı. 1948 yılında Almanya insan onurunu düzenleyen yasayı kabul etti.

ğasına yabancılaştırmak olarak algılanmaktadır; ancak bu argüman da doğru değildir. Birincisi bedenlere verilen biçim, beden sahiplerinin isteği doğrultusunda gerçekleşmektedir. İkincisi bedenlere bugün "güzel" kavramıyla karşılayacağımız bir görünüm verilmiştir. Üçüncüsü ise bedenlerin tıp bilgisi olmayan insanların görüp hemen anlayabileceği bir ortamda ve biçimde sergilenmesi, eğitime hizmet etmektedir. Yani bu plastinatlarla ne bir yabancılaştırma ne de bir kendine yabancılaşma söz konusudur, olsa olsa bedeni değiştirme söz konusu olabilir.

Anatomi eğitiminde temel araç kadavra

'Öğrencilere kadavraya canlı bir insana yaklaşır gibi yaklaşımlarını söylüyoruz. İşin manevi yanını düşünürseniz, kendini eğitime adanmış biri yatıyor orada, saygıyla yaklaşmalı. Ayrıca değerli bir obje, parayla alınamayacak, insanın imal edemeyeceği bir şey.'

Prof. Dr. Yakup Tuna ile söyleşi

(İÜ Cerrahpaşa Tıp Fak. Anatomi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Söyleşi: Nalân Mahsereci

Plastinasyon yöntemi üzerine bir dosya hazırlıyoruz. Böyle bir dosya hazırlarken istedik ki, bu dosyada Türkiye'deki anatomi eğitiminin sorunlarına, aklımıza hemen gelen kadavra bulma sıkıntıları vb.'ne de değinelim. Öncelikle şunu sormak istiyorum, anatomi eğitiminde kadavranın rolü nedir?

- Anatomi dediğimizde insan vücudunun yapısı, fonksiyonu söz konusu. Könü insan vücudu olduğu içinde, temel araç kadavra. Dünyada maketler, diğer visual araçlar (öğretimde görme yoluyla eğitim vermek için kullanılan sinema gibi), yapay organlar, bilgisayar vb. gelişmiş durumda; ama temel araç kadavra. Asıl obje insan vücudu ve onun dondurulmuş, korunmuş şekli.

'Kadavra görmeden mezun olan tıp öğrencileri var'

Ülkemizde gittikçe kadavranın öğrenciye yansması zorlaşıyor. Bizim öğrenciliğimizde Cerrahpaşa'da bir kadavrayla çalışan grup 10 kişilikti, 12 kişilik gruplara kalabalık diye itiraz edilirdi. Şimdi bir grup 30-35 kişi ve bir kadavranın yarısında çalışma şansı var öğrencinin. Grup sayısı 3 misli artmış, çalışma alanı da yarı yarıya azalmış; yani kadavra üzerinde çalışma imkânı altı kez geriye gitmiş oluyor. Ki Cerrahpaşa bu konuda en şanslı,

Prof. Dr. Yakup Tuna.

olanakları en geniş fakülte. Türkiye'deki diğer bütün tıp fakültelerine kadavra gönderiyoruz. Bazı fakülteler 1-2 kadavrayla bir yıl geçiriyor. Bölümümüzün disseksiyon (uygun yöntemle parçalara ayırma) salonunda toplam 16 kadavra olduğu dönemler vardı, yarı yarıya azaldı. Öğrencileri de gruplara bölmek zorunda kaldık. Biz 150 öğrenciyken, şimdi bir sınıfta 450 öğrenci var kadavra incelemek zorunda olan. Eskiden öğrenci kendisi bizzat disseksiyon yaparken, şimdi öğretim üyesi ya da yardımcısı disseksiyon yaparken öğrenciye demonstrasyon yapıyor. Diğer fakültelerin yaptığı bu, tek kadavrayla 2-3 yıl idare eden fakülteler var. Trabzon Tıp Fakültesi'ne kadavra gönderdiğimizde fakültenin 7. kuruluş yıldönümüydü, 7 yıldır hiç kadavra görmeden eğitim yapmışlardı. Düşünün 7 jenerasyon öğrenci, hiç ana-

tomi eğitimi almadan mezun oldu; tıbbın temeli anatomi, insan vücudunun yapısı olsa.

- Kadavraları nasıl sağlıyorsunuz, bağışla mı?

- Bağış son derece az, Türkiye'de bağış yapan insan sayısı son derece sınırlı. Daha çok kimsesi olmayan, sahipsiz ölüter. O da, devlet hastanelerinde sahipsiz ölü varsa, bildiriliyor. İlaçlamasını, korumasını yapıp belli bir süre beklemek zorundayız, 3 ay ya da 6 ay; tam bilmiyorum. Eğer o süre içinde

bir sahibi, yakını gelirse, kadavrayı vermek zorundayız. Bu süre içinde kimse gelmezse, kadavrayı öğrenci eğitiminde kullanabiliyoruz.

- Bunun yasal düzenlemeleri nasıl?

- O konuda birtakım gelişmeler var. Kimsesi olmayan biri öldüğü zaman adli tıba gönderilir. Adli tıbbın onu fakültelere bildirmesi, böylece kadavra olarak kullanılması yolunda düzenlemeler var. Ama bu uygulamaya henüz girmedi; yasal olarak ya düzenlendi ya düzenlenecek. Bir de yurtdışından kadavra getirme olanakları arandı ama, onunla ilgili çözüm bulunamadı; özellikle Rusya ve Batı Avrupa ülkelerinden. Bu konuda Japonlar'ın olanakları iyi, söylediklerine göre iki öğrenci bir kadavrayla çalışıyor. Bir de benim kişisel olarak merak ettiğim, özel üniversitelerdeki tıp fakültelerinin durumu. Bu üniversi-

telere öğretim üyeleri dışarıdan ek görevle gidiyor. Kadavralarının olduğunu hiç sanmıyorum, çünkü geçenlerde biri bize başvurdu kadavra temini için.

'Yılda bir kadavra bağışı ya olur ya olmaz'

- Kullandığınız kadavralarda bağışların oranı nedir?

- Son derece sınırlı, belki yılda bir kadavra. Çok az, anlamlı bir oran değil. Geçenlerde, bir bağış mektubu vardı.

- Bir bağış mektubunun haber değeri oluyorsa, fazla bağış olmadığı anlaşıyor.

- Evet, enteresan bir mektuptu, bölüm başkanı bizlere okudu. Dediğim gibi yılda belki bir kadavra ya olur, ya olmaz. Kadavrayı bir yana bırakın, organ bağışı son derece sınırlı. Bu da insanların dini inanışından dolayı, ama dinde de böyle bir şey olmadığını biliyorum. Sanki insanlar bir organını bağışlarsa, öbür dünyaya eksik gidecekmiş gibi; garip. Organ bağışı konusunda Türkiye'nin en zengin ülke olması gerekir, çünkü trafik kazalarında her gün rekor sayıda genç insan öbür tarafa gidiyor, ama organlarıyla birlikte. Gözünün bir tabakası alındığında bile insanlar, sanki beyni, kalbi alınmış gibi tepki gösteriyor. Toprağa girdikten bir süre sonra sadece kemikten ibaret bir şey olacak; ama kimse bunu düşünmüyor nedense. Organını bağışlamayan, cesedini hiç bağışlamıyor. Otopsi yaptırmıyorlar, hastamızın cesedini parçalatmayız diye. Sanki kişi aşağılanmış gibi algılanıyor. Halbuki hem tanı amacıyla, hem de sonraki çalışmalar için insanlığa ışık tutacak bir şey otopsi ama, onu da yaptırmıyorlar.

- Cesedi hâlâ ölen kişi olarak görmekten geliyor sanırım.

- Evet, sanki cesedi öbür tarafa postayla yolluyorlarmış gibi. Başka türlü yorumlanmaz. Çünkü toprağa giren canlı doku, bir süre sonra bozuluyor, çürüyor.

- Organ ve beden bağışı için kamuoyunu aydınlatma, yaygın çağrılar yapma gibi bir ihtiyaç gözüküyor.

- Evet ama, zor. Sadece çağrıyla olmuyor bu, kişinin düşünce şeklini değiştirmek gerekli. O da ancak eğitimle olur. Bir din adamı konuştuğu zaman bile etkili olmuyor. Kişinin eğitim alması, mahsurunun olmadığını düşünmesi lazım ki, organını bağışlasın. Yani hiç olmazsa öldükten sonra işe yarasın. İnsan cesedini bağışlarsa, örneğin burada 100'e yakın insan onun cesedinden bir şeyler öğrenir. Öteki türlü bir işe yaramadan çürümüş olur.

Kadavra ile çalışırken...

- Kadavra üzerinde çalışmanın olumlulukları ve olumsuzlukları neler genel olarak?

- Kadavra tıp eğitiminde birinci sırada yer alan obje. İnsan vücudunu öğrenmek için en iyi yol yine insan vücudu. Tıp eğitiminde bir vazgeçilmez. Olumsuzluğu bazı yapıların canlıdaki gibi olmaması. Örneğin kişi öldüğünde kan dolaşımı da bittiği için, kadavrada damarların içi boş boru gibi, özellikle atardamarlar. Canlıyı yansıtmıyor. Kadavrada önemsiz gibi görünen damar, canlıda çok önemli; onu kestiğin zaman şiddetli kanama olur. Kadavrada o algılanmıyor. Fakat kişinin teorik bilgisi varsa, bunu

yanını düşünürseniz, kendini eğitime adanmış biri yatıyor orada, son derece değerli, onun için ona saygıyla yaklaşmalı. Ayrıca değerli de bir obje, parayla alınamayacak bir şey. İnsanın imal edemeyeceği bir şey. Üstelik Türkiye'de temini, anlattığımız gibi hayli zor. Bir ameliyatı diyelim 40 kişi seyredebilir, ama bir kadavrayı bulmak her zaman mümkün olmuyor. Ameliyat her zaman yapılıyor, hem görsel olarak yansıtılmasıyla kişilerin aydınlanması da mümkün. Ama Türkiye'de ölü insanın bulunması daha zor. İnsanın yaşarken pek kıymeti yok ama, öldükten sonra kıymetli.

- Kadavra nasıl korunuyor?

- Bu işlem için belli oranlarda kimyasal madde gerekli. Anamadde formaldehit, alkol ve gliserin. Bu malzemeler oldukça pahalı ne yazık ki. Formaldehit oranı artarsa, bunun da toksik etkisi var, çalışan insan için. Çünkü solunum yollarını tahriş ediyor, sürekli alındığında solunum yoluyla karaciğer üzerinde toksik etki yapıyor. Havalandırması çok iyi olan bir yerde çalışılması lazım. Uzun süre korunması için de onun özel havuzları var, demin söylediğim ilaçlarla oluşturulan; orada yıllarca korunabilir. Çalışırken

özen göstermek lazım, çalıştıktan sonra dokuları tekrar örtmek, üzerlerini kapatmak lazım. Açık bıraktığın zaman kurur.

- Bir kadavranın kullanım süresi ne kadar?

- Kadavrayı iyi korursanız, yıllarca kullanabilirsiniz. Diğer üniversitelerde gördükleri kadavra az olduğu için, aynı kadavrayı yıllarca kullanıyorlar. Belirli bir zaman kısıtlaması söz konusu değil, yeter ki iyi koruyun. Doku kokmuşsa, baştan iyi ilaçlanmışsa, kurumasına da engel olunmuşsa, örneğin çabuk kuruyan yumuşak dokulara gliserini iyi koymuşlarsa; uzun yıllar tekrar tekrar kullanılabilir.

- Kadavrayla karşılaşan öğrencilerin ilk tepkileri ne oluyor?

- Tabi fenalık geçirenler, bayılanlar olabiliyor ilk görüşte. Kadavrayı göstermeden önce, öğrenciyi psikolojik olarak hazırlıyoruz. O da bizim gibi bir insan, sadece cansız

Beden Dünyası sergisinden bir görüntü.

düşünebilir. Onun dışında bütün kas, sinir, organ yapısı, eğer iyi korunmuşsa, kadavra canlıdakinden farklı değil. Biz derslere başladığımız zaman öğrencilere kadavraya canlı bir insana yaklaşır gibi yaklaşmalarını söylüyoruz. İşin manevi

Her grupta bir-iki öğrenci olabilir etkilenen, ama alışıyolar. İlk dis-seksiyonlarda, o günlerde et yiye-mediklerinden söz eden öğrenciler oluyor. Ama sonra şakalaşmaya başlıyorlar, belli organları kesip bir-birinin cebine koyuyorlar vb.

- *Kadavranın kokusundan rahat-sız olduğunu söyler öğrenciler ge-nelde, onu çözmenin yolu var mı?*

- Onu çözmenin yolu biraz ola-naklarla ilgili. Formaldehit oranını düşürürsen, koku azalır. Ama diğer alkol, gliserin gibi kimyasal madde-lerin alınması da prosedüre bağlı fakültede, o yüzden onları arttırmak zor. Ama zaten belli oranda formal-dehitin de olması gerekiyor kadav-ranın bozulmaması için.

- *Kadavrayı hazırlayanlar, ilaç-lamayı yapanlar teknisyenler mi?*

- Teknisyen değil, yardımcı pers-onel. Özel olarak yetiştirilmiş pers-onel değil bunlar, görüp öğrenerek yetişmiş yardımcı sağlık personeli. Asistanlar da yardımcı oluyor.

- *Ölüm gerçekleşikten ne kadar sonra kadavrayı korumaya almak gerekiyor?*

- Ne kadar kısa sürede ge-lerse tabi, kadavra o kadar iyi korunur. Bozulduktan sonra gelen kadavra zaten kullanı-lmıyor. Dokularda bozulma başlamışsa, onun ilaçlanması hem zor, hem de patojen bak-teriler üreyebilir, yani sağlık açısından da bize zararlı ola-bilir. O yüzden öldükten son-ra ne kadar kısa süre içinde gelirse, kadavranın bozulma-dan uzun süre korunması o kadar kolay. Bazen 4-5 gün sonra gelen cesetler oluyor; dokunun içinde bazı birikim-leri oluştuğu için ilaç veremi-yorsunuz, difüze olmuyor ilaç. O bozulmuş cesedi geri-ye döndürmek artık mümkün değil. Öldüğü gün işlemi yapmak gerekir. Ya da ilaçla-ma yapmadan bir süre çok soğukta korunabilir. Özellikle yazın sıcakta bekleyen ce-sedi, açıkta bıraktığınız kıy-ma gibi düşünün, kıyma gibi bozunur.

Tip eğitiminin temeli anatomi

- *Tıbbın moleküler düzeyde ge-nişlemeye, ilerlemeye başladığı; bu durumun da tıbbın gelişmesine ön-*

cülük etmiş anatominin eski yerini yavaş yavaş yitirmesine yol açtığı yönünde fikirler var. Bu konuda ne-ler söyleyeceksiniz?

- Bunu tıp eğitimi yapan birinin söylediğini sanmıyorum. Çünkü tıp eğitiminin temeli insan vücudu. İn-san vücudunun temel yapısını öğ-renmeden, detayını öğrenmek mümkün değil. Bir araba tamircisi gibi düşünürseniz, arabanın temel yapısını bilmek lazım, karbüratörü nerede, distribütörü nerede, fonksi-yonu ne, bunları bilmeden karbüra-törün parçalarının detaylarını öğ-renmek mümkün değil. Yani bir ka-raciğerin yapısını, dolaşımını, sinir-lenmesini bilmeden, moleküler ya-pısına inmek hem anlamsız hem de mümkün değil. Makro yapısını bil-medn mikroskobik yapısını öğren-mek, yüzeysel bilgi olur. Bütün cer-rahi branşlarda, mikrocerrahi için ayrı tarafı ama, onu da yapabilmek için gene dokunun makroskobik ya-pısını bilmek gerekir. Anatomi eği-timi hiçbir zaman önemini yitirmez.

Von Hagens'in plastine ettiği bir beden.

- *Plastinasyon yöntemi, Türki-ye'nin anatomi eğitiminde kolaylık sağlayabilir mi?*

- Doğrusu o yöntemle hazırlan-mış materyal kullanmadık şimdiye kadar. Tabi ki iyi bir yöntem. Ama

kadavranın yerini tutmaz. Bir önce-ki dönem bizim organize ettiğimiz ulusal bir kongre vardı, ama ulusla-rarası katılım da oldu. Japonlar ör-neğin, teknik yönden hiç sıkıntı ol-mayan, mikroskobik yönden de her türlü teknik imkânı olan bir ülke. Onlar da anatomiye ilgili temel eğitim aracının kadavra olduğunu söylediler. Eğitim alan öğrenci, asistan, in-san vücudunun yapısına ilişkin tem-el bilgiyi nereden alacak, kadav-radan. Plastanize materyal de kulla-nım kolaylığı ve uzun süreli olması açısından iyi tabi ki, yeter ki elde malzeme olsun. Mesela o şekilde hazırlanmış bir kalbi düşünün. Yıl-larca öğrenciye kalbin yapısı, bo-yutları, içinden geçen oluşumlar hakkında bilgi verir. Ama görsel eğitim malzemesi, onu kesip parça-ladığınız zaman; bir kere faydalan-mış olursunuz, tekrar tekrar fayda-lanılmaz.

'Sergileri gezen de insan, sergilenen de insan; hoş değil'

- *Von Hagens'in sergile-ri dünyayı dolaşüyor. Sergi-lenen cesetlere de estetik biçimler verilmiş. Bunu yapmasının nedenini de tıpla ilgisi olmayan geniş halk kitlelerinin merakını uyandırarak sergiye ilgile-rini artırmak, onları eğlen-dirirken de bir yandan in-san bedeniyile ilgili olarak aydınlatmak diye açıklıyor. Cesetlerin böyle estetik kaygılar da gözetilerek ser-gilenmesini nasıl buluyor-sunuz?*

- Bunu tıp mensuplarına yaparsanız yadırganmaz belki ama, geniş halk kitle-lerine yaptığınız zaman, özellikle bizim gibi top-lumlarda çok değişik yo-rumlara yol açabilir. Bu de-ğişik toplumlarda da böyle. Yurtdışındaki bir kongreye gittiğimizde bir müze gez-dirmişlerdi, ya Macaristan ya da Avusturya'daydı. Ve-badan ölen 6-7 bin kişi ve

2. Dünya Savaşı'nda ölen binlerce insanın kemiğinden değişik yapıtlar yapmışlar. Farklı müzik aletle-ri, avizeler... Binlerce kemiğin o şekilde kullanılması seyredenlerin tepkisini çekti. İnsan vücudundan

Von Hagens'in yöntemine ilişkin bazı tereddütler

Prof. Dr. Tuna Karahan (Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Plastinasyon tekniği dokudaki sıvının yerine vakum altında plastik özellikli maddelerin geçirilmesi esasına dayanıyor. Altyapı olarak yöntemin masraflı olmasına ek olarak, Bay von Hagens'in kendi özel kodları ile piyasaya sürdüğü kimyasal maddeler de oldukça pahalıdır. Plastinasyon için gereken maddelerin kimyasal yapıları, bildiğim kadarıyla Bay von Hagens'in kendi tekelindedir. Bunu yöntemin kullanımını sınırlayıcı bir etken olarak görüyorum. Bay von Hagens'in sergilediği preparatlar öncelikle yoğun bir disseksiyon (ayırma, herhangi bir oluşumu -organ, damar, sinir- ci-var dokulardan ayırarak görülebilir hale getirme) çabasının ardından uygulanan plastinasyon tekniği ile görüldüğümüz şekle erişmektedir. Yani asıl emek yine disseksiyonun üzerindedir. Ancak eğitim için kullanıldığında kadavraya yardımcı bir araç olarak düşünülebilir. İnsanla uğraşacak olan hekimlerin ister mezuniyet öncesinde, isterse mezuniyet sonrasında olsun kadavra ile yakından uğraşmaları gereklidir. Bu başlangıçta onların meslekleri gereği ölümlü bir canlı ile karşı karşıya olduklarını daha iyi anlamalarına yardımcı ederken, sonraları yapacakları girişimleri, hastalarına daha az zarar vermesi amacıyla, öncelikle kadavra üzerinde iyice öğrendikten sonra uygulamalarına olanak verir. Bu deneyim maket ya da plastinize kadavranın seyretilmesi ile edinilemez düşüncesindeyim.

Yurtdışında katıldığım kongre ve toplantılarda plastinasyonla ilgili sunumlar izlememe rağmen, von Hagens ile karşılaşmam hiç mümkün olmadı. Bu benim aklıma, Bay von Hagens'in yaptığı işin amacıyla ilgili

soru işaretleri getirmektedir. Dolayısıyla bu işin gösteri amaçlı mı, para kazanmak için mi, yoksa eğitim için mi yapıldığına emin değilim.

Yurtdışında kaldığım sürece oradaki kadavra disseksiyonlarına ve öğrenci eğitimlerine katıldım. Her ders yılının sonunda öğrenciler, anatomi biriminin ele-

manları ve kadavraların yakınlarıyla, düzenlenen cenaze töreninde bir araya gelip cenazeyi toprağa verirler. Bu sırada tüm masraflar üniversiteye aittir.

Ülkemizde kadavraya ulaşmak oldukça zor. Biz ancak kimsesiz cenazeleri alıp kadavra olarak yararlanabiliyoruz. Bunları da kanun gereği ancak 6 ay boyunca bozulmalarını için tespit edip sakladıktan sonra, herhangi bir yakını teslim almak istemezse kullanmaktayız. Toplumumuzun inançları gereği sahipli cenazeler bize oldukça ender olarak erişmektedir. Belediyeler büyük bir gayretle, kimsesiz cenazeleri bile toprağa vermektedir. Bu, ülkemizde ölüye verilen değerinki de bir göstergesi. Ancak bu durum yukarıda açıkladığım nedenlerle hekimlerimizin eğitiminde önemli yaralar açmak-

Von Hagens'in bir çalışması.

tadır.

Doğrusu etik açıdan da ben kadavranın incelemesini ciddi bir işlem olarak görüyorum. İnsan vücudunun öğretilmesi amacıyla eğitimde kullanıldığı takdirde yararları olan bir yöntemin, her ne şekilde olursa olsun sanat adı altında kadavraları değişik şekillere sokmakta kullanılması; cenazesiyle bile insanlığa, yaşadığı topluma hizmet etmeye devam eden insanların manevi şahsiyetlerine saygı açısından doğru bulmuyorum.

oluşan o tip figürler bence hoş değil. Bunlar tıp fakültelerinin müzelerinde olabilir, ama halka açık yerlerde insan vücudunu ve parçalarını dönüştürerek sergilemek hoş değil... Kemiklerden avize yapmak yerine, o kemikler fakültelere eğitim için kullanılmak üzere dağılabilir. Dünyadaki bütün tıp fakültelerinin kemik ihtiyacını giderebilecek kadar çok sayıda kemik... İnsanlara para karşılığında seyrettiriyorlar, gelenlerin pek olumlu baktığını sanmıyorum. Çünkü gelenler de insan, oradakiler de insandan oluşmuş şeyler. Amaç bu konuda halkı aydınlat-

maksa, bilgi üretmekse, maketler kullanılabilir. Çok güzel maketler yapılıyor, insan vücudunun yerine geçmez ama, neticede doktor yetiştirmiyorsunuz; normal vatandaş tıp eğitimi verirken insan vücudu kullanmaktansa, maket daha iyi.

- İnsan vücudunun sergilenmesi, cesedin kutsallığı inancının değişmesine, onun ölen kişiden bağımsızlaşmış bir et yığınından ibaret görülmesine, dolayısıyla belki bu alanda bağışların artmasına yol açmaz mı?

- O birdenbire olacak şey değil. Özellikle bizim gibi dindar

geçinip de dini de bilmeyen toplumlarda. Bence aşamalı yapmak lazım. Düşünün kendi sorununu çözmek için muayeneye gelen hasta, organını göstermeye çekiniyor. Bu konuda da hep geri gidiyoruz, yarın-öbür gün kadınsa erkek hastaya bakmayacak, erkekse kadın hastaya bakmayacak doktorlar yetişiyor. 25 sene önce bu zihniyet yoktu, gittikçe gelişmeye başladı. Tıpta cinsiyet ayrımının hiçbir zaman olmaması gerekir. Bir hastaya doktor, dişi varlık gözüyle bakıyorsa, ya da tam tersi zaten hekimlik yapamaz.

- Teşekkür ederiz, Sayın Tuna.

Anatomi eğitimi ve plastinasyon yöntemi üzerine

Plastinasyon materyali eğitimde kadavranın yerini tutamaz. Plastik hale getirilmiş doğal preparattır, heykel kadar katıdır. Öğrenen kişinin herhangi bir anatomik yapıyı üç boyutuyla, hem görsel, hem dokunup kıvamını duyarak, yeri geldiğinde koku duyusuyla da algılamasını ancak kadavra sağlar.

Prof. Dr. Salih Murat Akkın ile söyleşi

(İÜ Cerrahpaşa Tıp Fak. Anatomi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Söyleşi: Nalân Mahsereci

Cok genel başlayalım isterseniz, plastinasyon yöntemini nasıl değerlendiriyorsunuz?..

- Plastinasyon, doğal vücut yapısının ya da bir parçasının birtakım yöntemlerden geçirildikten sonra sentetik hale getirilmesi, doğal görüntüsüyle uzun süre saklanacak bir materyal üretimi yönteminin genel adı. Anatomi eğitimi araçlarında amaç, birinci derecede eğitimde kullanılabileceğimiz materyal seçeneklerini doğala en yakın haliyle, birinci hitap kitlemiz öğrenen kitlesine sunmak.

Eğitim açısından plastinize materyal-kadavra farkı

Anatomi eğitiminde çok geleneksel ve değişmez kadavra materyali var. Teknoloji ilerledi, özellikle bilgisayar uygulamalarıyla, çeşitli yazılımlarla artık ekrana sanal bir şekilde de olsa üç boyutla getirilmeye başlandı anatomik yapılar. Diğer yandan anatomi çizimleri yüzyıllardır var, anatomi atlasları uzun yıllardır var. Atlas görüntülerini bilgisayar yazılımlarıyla aşıyorsunuz. Arkasında ne var, şurasında ne var, biliyorsunuz. Yanı sıra maket dediğimiz sentetik yapılar var, ama kadavranın yerini tutacak yöntemler olmuyor hiçbiri. Kadavranın birçok algıya yönelik olarak eğitimde kullanım görevi ortadan kalkmıyor. Öğrenen kişi herhangi bir anatomik yapıyı üç boyutuyla, hem

Arkadaşımız Nalân Mahsereci ve Prof. Dr. Salih Murat Akkın eğitimde kullanılan kemiklerin önünde.

görsel, hem dokunup kıvamını duyarak, yeri geldiğinde koku duyusuyla da algılasa; dört başı mamur algılamış olur. Diğerleri de eğitime yardımcı materyaller. Plastinasyon yöntemiyle oluşturulmuş materyalleri de bunlar arasında düşünebiliriz. Doğal parçanın, sentetik hale getirilmesi. Plastinasyon materyallerinde, adeta müzelik bir cisim yaratmış oluyorsunuz. Her tarafından seyredebileceğiniz, ele alıp inceleyebileceğiniz bir materyal oluşturmuş oluyorsunuz.

- Kadavradan farkı ne, plastinize edilmiş beden?

- Kadavra ya da kadavra parçasının ilaçlanması amaç mikroorganizmaların üremesini ve koşumayı önlemektir. Plastinasyonda yapılan korumayı sağlamaktır. Sonuç olarak kadavra kendi yumuşaklığıyla kalır, doğala en yakın haliyle korunan bir bütündür, onun bir parçasını elimize alırsak, kıvamını biliriz. Plastinasyonda çok genel söylersek dehidratasyonla su alınıyor, yerine plastik geçi-

riiliyor. Sonuçta elimizde katı heykel şeklinde bir materyal var. Von Hagens'in yaptıkları daha çok sergi materyali olarak düşünülebilir sanıyorum. Plastik hale getirilmiş doğal birer preparat.

- Maketle kadavra arasında bir yerde...

- Evet. Maketten farkı, doğaldan elde edilmiş olması. Maket tamamen doğal taklit ederek oluşturulmuş sert bir materyal. Plastinasyon materyalinin makete göre iyi yanı, doğal olduğu için maketin

olası hatalarını içermemesi.

- Plastinize edilmiş bir beden, kadavra yerine kullanılabilir mi?

- Plastik hale geldiği için kullanılamaz, sonuçta serttir. Kesip biçemezsiniz, kırılır. Bu açılarından kadavranın yerini tutamaz. Eğitimde öğrencinin karşısına çıkıyor, ama maket yerine.

Plastinasyon Türkiye'de uygulanabilir mi?

- Türkiye'de uygulanabilir mi plastinasyon?

- Bizde uygulanan bir yöntem değil. Ama denemeleri yapıldı. Çukurova Üniversitesi'nde bölüm başkanı olan bir hocamız var, o kendi uğraştı bir ara, çeşitli örnekler, eklemler vs. falan...

Burada iki sorun var. Birincisi bu yöntemde kullanılacak materyalin taze kadavradan alınması gerekli. Ölümünden hemen sonra işleme almak lazım. Oysa bizde bağış mekanizma-

si işlemediğinden ve kimsesiz ölümler de yasal olarak ancak belli bir süre bekletildikten sonra kullanılabilirliği için, taze kadavra bulmak kolay değil. Batı'da plastinasyonun yaygın olarak kullanıldığı yerlerde taze kadavra imkânı olabiliyor. İkinci sorun, benim gördüğüm yerlerde bu yöntemi uygulayan, bu iş için uzmanlaşmış doktor değil, tekniker. Teknik eğitim veren bir okuldaki mezun, ayrıca laboratuvar lisansı olarak okuyor. Bir plastinasyon enstitüsünde işin başında oluyor, hatta yardımcılarını alıyor. Tamamen o üretiyor, konusunda araştırmalar, makaleler yayımlıyor. Yani akademik bir kadro değil ama, bilimsel bir iş yapıyor. Bizde öyle bir branş yok. Almanya'da preparatör denir bu teknisyenlere, plastinasyon dışında başka yöntemlerle de çalışırlar. Yani insan gücü var oralarda, bunun alt yapısı da var. İki şey söyledim, birincisi ülkemizde taze malzeme yok, ikincisi de buna bağlı olarak plastinasyon yapacak teknik kişi ve altyapılar oluşmuyor.

'Cesetlerin sergilenmesi, sıradan insanda nahoşluk yaratıyor'

- Von Hagens'in cesetleri sergilemesine nasıl yaklaşıyorsunuz?

- Almanya'da bilim çevrelerinde çok tartışıldı bu konu; çok rahatsızlık duyular, doğru olmadığını düşündüler. Diğer taraf tersini iddia ederek sürdürdü, bayağı da bir popülarite kazandı.

- Amacının tıpla ilgili olmayan geniş halk kesimlerini bedenleriyle ilgili aydınlatmak olduğunu söylüyor, von Hagens.

- Orada bence estetik anlamda sorun var. Bilim çevreleriyle halk arasında, ya da benim halk içinde olduğum zamanla bu çatı altındaki estetik anlayışım arasında fark var. Kadavra üzerinde diseksiyonla bir organı ayırdığımda, bana estetik gelebilir; yaptığım işin ürünü o. Ama bir hasta yakınına düşün, onu gördüğünde çirkin, itici gelir. Bu ameliyatı vatandaşın karşısında yapmaya da benzeyebilir. Bir süre sonra mideniz bulanabilir, bakmayabilirsiniz; ya da çok ilgilenirsiniz. Zaten o ilgili kesimin vücudun anatomik yapısı hakkında bilgilenmesi her yerden müm-

"Kadavra bağıışı çok gerekli, en büyük hizmet"

Bu söyleşiyle kadavra bağıışına ilişkin çağrı da yasal mı?

- İnsanların şunu bilmesi lazım, o çağrıdan önce. Peki bu kadvralar n'oluyor işini gördükten sonra? Belediye, hukuki ve dini işlemlerini de üstlenerek gömmesini yapıyor.

- Ömrünü tamamlamış kadvraları belediyeye veriyorsunuz...

- Ömrünü tamamlamış değil de, görevini yapmış diyelim. Ömür görece bir şey. Çünkü bazı kadvraları özel disekse ediyoruz, örneğin embriyon kadvrası vs; onlar birkaç yıl ya da daha fazla kalabilir. Ama öğrenci eğitimlerinde kullandığımız kadvralar bir yıl kullanılıyor. Parçalar birleştirildikten sonra, bir bütün olarak belediyeye aktarılıyor, gömü gerçekleşiyor. Kadavra bağıışı çağrısı olarak, çok allengirli bir cümle kurmaya gerek yok. Bir de sizin okuyucu kitleniz açısından bakınca...

- Buna yakın bir kitle olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim...

- Tabi, onun için daha önemli olduğunu düşünüyorum. Kadavra bağıışı çok gerekli, çok önemli; en iyi, en büyük hizmet...

kün; atlaslardan, ansiklopedilerden. Zaten halka açık, çoğu da plastine materyallerle hazırlanmış müzeler Batı'da var. Yalnız von Hagens yapmıyor ki bunu. Birdenbire insanların gözünün önüne ceset çıkartıldığında, problem orada olur. İyi anımsamıyorum ama, serginin tartışmalarını okumuştum. Sergiyi gezenler hayretle, keyifle izlediklerini, ama nahoşluk yaşadıklarını ifade ediyorlardı. Bilim çevrelerinin sergiye yaklaşımı da "yasaklayalım" falan değildi, "yanlış bir duygu uyandırmayalım"dı. Almanya'da gördüğüm anatomi hocaları von Hagens'in ne yapmak istediği üzerine çok tartıştı. Von Hagens aforoz edildi galiba...

- Nereden?

- Anatomi Derneği'nden. Bilim çevrelerinin bu kararı vermesinde başka şeyler de var sanıyorum. Gördüğüm hocalar, onun çok normal biri olmadığını düşünüyor.

- Ün peşinde olduğu gibi eleştirileri mi var?..

- O kesin yargı olarak çıktı zaten, işin sanat kısmına kaçtığı...

- Ama bu iddiaları reddediyor, "amacım sanat yapmak değil, eğitimi zevkli hale getirmek ve yaygınlaştırmak" diyor...

- Yapılmış olması güzel. Bence her şey yapıp görülmeli ve onu tarih ve toplum değerlendirmeli. Buna da öyle bakıyorum. Ama eğitime uygulan-

ması açısından baktığımızda altını çizdiğim şey; plastinasyonun anatomi eğitimi için çok önemli olmadığı. Sıfırlamayım ama, çok gerilerde. Kadavranın yerine hiçbir şey geçemez, eğer eğitimi ön planda konuşacaksak...

- Sergiyi gezerken insanların hissettiği duygu için nahoşluk dediniz ya... O kültürel bir tepki değil mi daha çok, yoksa kültürden bağımsız bir psikoloji mi, ne dersiniz?

- Bağımsız olduğunu düşünüyorum. Çünkü örneğin Almanya'da çok ilgiyle gezilmiş bunlar, ama galiba şöyle bir soru sorulmuş sergiyi gezenlere, "kendinizi orada gör-

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı'ndan Ass. Dr. Hakan Barutca, Prof. Dr. Güler Kahraman, Prof. Dr. Salih Murat Akkin, Ass. Dr. Özgür Toklucu, Ass. Dr. Mehmet Üzel, Ass. Dr. Fatih Kesmezacar (soldan sağa).

Von Hagens, yoğun eleştiriler de aldı. Onu eleştiren bir çizim.

mek ister misiniz?" gibi. Hemen hiçbirini "görmek isterim" diyememiş. Ama bu "anatomiyi eğitiminde kullanılmak ister misiniz?" sorusundan çok bağımsız. Ona "evet" diyebilirler orada, diyorlar da.

- Ama sergiyi görenlerden ciddi bir ceset başışı olduğu söyleniyor...

- Evet ama, genel başış yaygınlığı ve oranıyla birlikte düşünmek lazım. Normalde başış kıt da, böyle bir şeye daha çok başış var gibi bir durum yok. Başış mekanizmaları çok iyi işliyor, ne eğitimde ne de başka şeyde sorun yaşanıyor. Mesela daha iki gün önce gelmiş bir kadavrayı çıkarıp kestiginizde, damarın kanamasını falan da görme şansınız var, çünkü taze kadavra. Bizim o şansımız yok. Ayrıca sürekli çeşitli klinik branşlara uygulamaya dönük kurslar düzenliyorlar. Bu dahiımızın öğrenci eğitiminin ötesinde bir başka görevidir. Biz de böyle şeyler yapmaya çalışıyoruz, örneğin Eylül'de el cerrahlarına dönük bir kursumuz var. Tabi konserve kadavralarla yapacağız. Kadavranın önemine sadece tıp öğrencileri açısından bakmayalım, lisansüstü ya da sürekli eğitim çerçevesinde de değerlendirelim diye bunları söyledim. Bir asistan ya da uzman konumundaki, çeşitli klinik, özellikle cerrahi branşlardaki insanların kadavra üzerinde uygulamalarla, bilgilerini, deneyimlerini ve görgülerini arttırmaları gerekiyor.

Cesedi ölen kişiden bağımsız nesne olarak görebilmek

- İnsanlar cesetlerini başışlamıyor, çünkü cesedi ölen kişi olarak görüyor, onu parçalamak istemiyorlar. Acaba bu tür sergiler, cesedin bir

nesne olarak görülmesini, ölen kişiden bağımsız olarak algılanmasını sağlayabilir mi? Cesedin toprağın altına girdikten sonra, kısa sürede yok olacak bir şey olduğunu düşünceleri insanların. O anlamda belki bir Aydınlanma yaratabilir sergi... Kadavra başışını arttırmaya yaramaz mı bu?

- Bana pek öyle değil gibi geliyor; içinden çıkamıyorum. Biz öğrencilerle kadavra başışında ilk dersi yaparken, şöyle bir şey yaparız. Kadavranın ne olduğunu, anlamını, ilaçlanmasını, korunmasını vs. anlatırız. Anatomi dersi insana ilk temasın gerçekleştiği yerdir. Temas ettiririz, çünkü kadavranın kötü bir şey olmadığını baştan anlaşılmasını isteriz. Kadavra sonuçta elinizden yüzünüzden temizdir, mikroorganizma açısından sıfır olduğu için. Bir şey bulaşabilir korkusunu yenmeye çalışırız. O sırada şunu söylüyoruz: "Karşınızda gördüğünüz kadavra, yıl boyunca birlikte çalışacağınız laboratuvar materyali. Ama sonuçta insan cesedi. Bir zamanlar bir yaşamı olduğunu unutmayalım ve ona bu anlamda saygısızlık yapmayalım." Böyle bir felsefe getiririz. Öğrencilerin bu konuda sorunları varsa tartışırız. Çok aşırı bir tepkiyle karşılaşmayız; belki o tür konuşmalar var, ben bunun eğitimini almaya geldim diye. Öğrencilerden genelde "kimmiş, niye ölmüş, neymiş" gibi sorular gelir, çok doğal olarak.

- Öyküsünü öğrenmek, kişileştirmek istiyorlar...

- Tabi. Biz de "bilgisi gelmiyor, zaten ilgilenmiyoruz da" deriz. Başka bir örnek var, camiadan tanıdığımız,

ya da yakın olduğumuz birinin kadavra başışı söz konusuydu. Öğretim üyesi arkadaşlar kendi aramızda "herhalde onu kullanamayız" diye konuşmuştuk. Yani o başka bir duygu. Sorunuza tekrar dönersek, kadavra bilincini, kadavra başışını artırıcı unsur olarak teşhir. Vatandaş açısından bağlantı kurmaya çalıştığımızda, bunun negatif etki yaratacağını düşünüyorum. Yani Batı'da bu tip tepkiler olduğuna göre, bizim sosyokültürel yapımız gereği daha çok sorun çıkar diye düşünüyorum.

Biz kadavra başışını artırıcı girişimler neler olabilir konusunu bir sürü platformda konuştuk, dermekte vs.de girişimlerde bulunmaya çabaladık. O platformlarda sergi fikri vs. başış artırıcı bir unsur olarak hiç dile gelmedi.

- Anatomiciler Derneği mi var?

- Evet, branşımızın derneği var; genel merkezi Ankara'dır. Bizim kültürel yapımız başışa müsaade etmiyor. Şöyle şeyler var, kişi kendi iradesiyle başışını yaptıktan sonra, birtakım belgeler aranıyor. Akli yetenekleriyle birlikte başışlıyor gibi. Ve ailesinin onu öldükten sonra başışlamama hakkı var.

- Ama bu aynı zamanda ölen kişiye de saygısızlık. O zaman bu şu demek, ceset de miras gibi; ailesi mirası nasıl kullanacağına kendisi karar verir...

- Adamın kendi başışı var, beyan etmiş. Kişi malvarlığını şuraya bırakıyorum dediğinde, mirasçılar ancak dava açarak karşı çıkabilir; ama cesedini başışladığında, ailesinin kararı geçerli oluyor.

Anatomi eğitiminde kadavra

- Kadavra sayısının artması anatomi eğitiminin sorunlarını çözebilir mi?

- Anatomi eğitimiyle ilgili sorunların başışında kadavra yetersizliği gelir. Kadavra başışına düşen öğrenci sayısı, eğitimin kalitesini, kalıcılığını belirleyen orandır. Ülkemizde kaç tane tip fakültesi var bilmiyorum, neredeyse haftada bir değişiyor sayısı. Maalesef bazı fakültelerde kadavra yok bile. Biz o açıdan şanslıyız. Kadavra ilaçlama ve dağıtım merkezi gibi görev yapıyordu on yıl öncesine kadar Cerrahpaşa. Hâlâ da öyle, ama sıkıntılar yaşamaya başladık, bazı gelişmeler de oldu. Ankara ve İzmir'deki fakültelere de veriyorduk, oralarda rahatlatma oldu. Adalet Bakanlığı'yla

bir protokol yapıldı, adli vakalardan otopsiye gerek olmayan kimsesiz ölüleri savcılığın direkt tıp fakültesine göndermesi. Küçük şehirdeki fakülteleri düşünün, hastanede ölen kimsesiz kişi oranı çok düşüktür; mutlaka tanıdık birileri çıkar. Bakın, bakış açıları ne kadar farklı. Demin ki estetik örneğiyle paralellik kuracağım bir örnek bu. Bizim için kimsesiz bir hastanın hastanede ölmesi iyi. Oysa insanı açıdan hiç öyle değil.

- *Kadavrada çalışmanın olumlulukları, olumsuzlukları neler?*

- Aslında önemli olan, vücudu bütünlüğüyle birlikte görüp algılamak ve bütünü üzerinde çalışmaktır. Bizim gibi görece yeterli kadavra sayısına sahip okullarda, öğrencilere bizzat disseksiyon yaptırıyoruz. Bu aslında en ideal, öğrencilerin kendi keserek ortaya çıkardığı oluşumları aklında tutması. Bütünlük dediğim de, diyelim boyundan kol, ön kol, ele kadar uzanan bir damarı, boylu boyunca çalışıp ortaya çıkarması. Kadavra çalışması böyledir, ders kitabı çerçevesinde katman katman vücut incelenir.

- *Kadavranın materyal olarak yetersiz kaldığı oluyor mu eğitimde?*

- Kadavra tek başına bile yeterli olabilir. Ama tabi asla tek başına bırakmıyoruz. Çünkü kadavra çalışması belli saatler içinde yapılmak durumundadır. Sonuçta toksik bir maddedir o çalışılan madde. Onun için öğrencinin en önemli desteği anatomi atlasıdır. Evde akşam, ya da kadavra üzerinde çalışırken baktığı. Yanı sıra maketler, plastinasyon materyalleri, posterler, bilgisayar uygulamaları...

- *Kadavrada vücutta tepki yok, kan yok, sinirler uyarı vermiyor, hareket yok. Teorik eğitimle desteklenmesi gerekiyor...*

- Evet ama, o bizim alanımızın dışında bir disiplin, fizyoloji. Tabi, anatomi deyince ne anladığımız da önemli. Öyle bir farklılık da var. Anatomi genel anlamda insan vücudunun yapısını inceleyen dal. Yıllardan beri gelen ekol, bizde de oturmuş olan sistem o, anatomi denince makroskobik oluşumlar, gözle görülebilecek düzey ve yukarısını anlamak. Daha detay, mikroskobik düzeyde incelemelerini ve eğitimini histoloji dalı yapıyor. Yurtdışında birçok yerde anatomi adı altında, bir enstitü içinde, hem mikroskobik hem makroskobik eğitim veriliyor. Anatomi eğitiminde, makroskobik ya da mikroskobik vücudun yapısını, şeklini, görüntüsünü, biyolojisini ve bunların birbirleriyle ilişkilerini, yani komşuluklarını inceliyoruz. Ama bu demek değildir ki, bunların işlevlerini dışlarız. Midenin anatomisini anlattıktan sonra, kabaca nasıl çalıştığı, işlevleri hakkında bilgi verilir. Ama daha detay işlevlerini fizyoloji anlatır, biyokimyaya kadar uzanır. O nedenle bizde hareketlilik çok önemli değil.

- *Şu fikir konusunda da görüşünüzü almak isterim: Özellikle genetik araştırmalarından sonra, tıp alanının moleküler düzeyde ilerlediği, dolayısıyla anatominin tıbbın gelişmesine öncülük ettiği dönemlerdeki konumunu yavaş yavaş yitirdiği gibi...*

- MÖ 300'lerde, İskenderiye döneminde kadavra çalışmalarının yapıldığına dair kanıtlar var. O zamandan beri anatomi temel, anatomi terminolojisi oralardan gelir. Ama tıbbi ve tıp eğitimini ayırmak gerekiyor. Tıp eğitiminde anatomi temel olmayı sürdürecektir, ama "tıbbın temeli anatomidir" şeklindeki geleneksel yaklaşıma karşın, hücre düzeyinde yapılan çalışmaların daha temel olduğunu düşünüyorum.

- *Teşekkür ederiz, Sayın Akkan.*

ETNİK, TARİH, ARAŞTIRMA ve EDEBİYAT Yolculuğumuz Sürüyor

KOLTUK SEVDASI
AHMET ERÇAKIR

"KOLTUK SEVDASI"

Bilkent'te öğrenci olduğu halde TRT'den maaş alan... TRT'de milletvekili eşi, oğul ve kızlarından oluşan memur patlaması! 17 sayfalık rapor için 500 bin \$ kime verildi. 2 milyon 996 bin \$ sanat harikası yeni logo! TRT'den maaş alan TGRT programcı! Ve akla hayale gelmeyecek hikayeler!

13.5 X21 / 200 SAYFA

KAFKASYA ÇEMBERİ
NUR DOLAY

"KAFKASYA ÇEMBERİ"NE

üşüşenler, tüm insanlığı ateşe atıyorlar. Nur Dolay, yaşanan trajediyi tüm ürkütücülüğüyle, korku dolu atmosferiyle gözler önüne seriyor. Kafkasyada olan biteni anlamak isteyenler için başvuru kitabı...

13 X19.5 / 212 SAYFA

VE GEÇİP GİTMEDİLER
ÖZCAN SAPAN

TARİH BOYUNCA ve

Günümüze İktidar ve Şiddet üzerine yapılmış bu araştırma, şiddetin iktidar amaçlı kullanımının tarihi ve içerdiği tehlikeler üzerine bir uyarı... Şiddetin çocuklar üzerindeki etkilerini ve şiddet savaş bileşenini lanetleyen bir çalışma...

13 X19.5 / 200 SAYFA

BİLGELİĞİN YEDİ SÜTUNU
T.E. LAWRENCE

YAKINDA

I. Dünya Savaşı sırasında Arapların Türklere karşı başlattığı başkaldırı hareketi ve bu hareketin bizzat yönlendiricisi, mimarı olan bir İngiliz'in gözüyle yakın tarihimizin gayri resmi tarihi...

TEL: 0216 330 83 16 - 330 83 99 FAKS: 0216 418 26 01

Çiviyazıları

Teknolojiyle insanın dönüşümü

Varolan teknolojik düzene seçenek oluşturabilecek düzenler olanaklı mıdır?

İnsan, kendi yaşamını oluşturmada kendi gücünü nereye kadar kullanabilir?

Teknolojik düzenin ardından nasıl bir düzen gelebilir?

Erken mi bu sorular? Yoksa vakit geçmekte midir?

Ahmet İnam

Bir süredir yeni bir çağın içindeyiz. Teknoloji çağı daha önceki, örneğin ef-sanelerin, törelerin, dinin, aklın egemen olduğu çağlardan farklı. Teknik bilgi ve beceriler, yüzyıllarca insanın **elinin altında** olmuş. Beslenmesinde, sağlığında (tıp bilgileri olarak), kentleşmesinde, silah yapımında, doğadan yaşamına malzeme toplamada, enerji elde etmede yararlandığı kaynak olmuş.

Şimdi, teknoloji; bu kullanılan, el altında tutulan, denetlenen, kendisinden farklı amaçlara ulaşmak için yararlanılan özelliğini yitire-rek, kendi başına, çalışan **amacı kendi içinde** (autotelik), bir **düze-ne** dönüşmüş. Bu **metamorföz**, bu **başkalaşım**, henüz yeterince anla-yamadığımız bir süreç olarak etki-sini duyuruyor. Teknolojik düzenin iki temel özelliğini vurgulayabili-riz: Toplumu oluşturan kurumları, toplumsal yapının öğelerini **bütün-leştiriyor**; bir araya getiriyor, bir **yöne doğru çekiyor**. Toplumsal, ekonomik, siyasal, ahlaksal, kültü-rel öğeler; içinde üretim süreçlerini, bilgileri, tasarım bilgi ve becerileri-ni, pazarlama, satış bileşenlerini ta-şıyan teknoloji tarafından ilişkilendiriliyor, yönlendiriliyor. Haberleş-me ağı, alt yapısı, yönetim etkinliği ile düzenin parçaları arasında bağ-lantılar pekiştiriliyor.

Teknoloji kendisi bir bütün oluş-turuyor (Tıptaki çalışmaları da içi-ne katarak!), bu bütün oluşturma gücüyle toplumsal yaşamın öğeleri-ni belli bir biçimde bir araya getiriyor, onların işleyişine yön veriyor, geleceklerini hazırlıyor.

Teknolojinin farklı kılıkları

Teknolojinin, ekonomik düzenle bütünleşmesi, kendi başına işleyen

bir düzen oluşturmaya, teknolojinin denetlenmezliği konusunda düşün-memiz gereken sorunlar yaratıyor. Doğayı, yaşamımızı bir düzenleme, denetleme olan teknoloji, şimdi denetlenemez duruma mı gelmiştir? Yaşam gündemimizi o mu belirli-yor? Onun sunduğu teknik olanak-ların ardında mıyız? Teknolojinin ardında mıyız? Onu yakalamak, ona erişmek mi amacımız? Peki ne adma? Yaşam değerlerimiz, örneğin insan hakları, demokrasi, eşitlik, özgürlük gibi kavramlarımız, bu düzen içinde ne anlam taşıyor! Bu düzen, bu **çark kendisini sürdür-mekten** öte bir değere bağlanmış gibi görülüyor. Teknoloji, sanki, farklı bir kılıfta ve mantıkta bir **Hegelimsi Geist** olarak ortaya çıkıyor. Kendi adımıza ya da “yüksek” tin-sel (manevi) değerler adına yaptığı-mızı sandığımız eylemlerimizin, sahip olduğumuzu düşündüğümüz değerlerimizin **teknolojik çarkın** bir oyunu olup olmadığını bileme-mekle karşı karşıyayız. Hegelimsi bir hile (List der Vernunft!) ile mi karşı karşıyayız? Teknolojik Para-noya mı demeli böyle bir kaygıya?

Bilgisayar yapılıyor, üretiliyor. Enformasyon, bu teknik oluşturdu-ğu **dil, çerçeve, kalıp** içinde oluşturu-lmaya başlanıyor! Abartılı bir örnekle: Uzay gemisi yapılıp, “haydi aya gidin” deniliyor! Aya gitme, amacınız olmadığı halde, uzay ge-misi var diye gidiyoruz. Teknoloji **önde gidiyor**, biz kovalıyoruz onu. “Teknik olanaklarımız var” diye yapıyoruz yapacağımızı, teknoloji-nin sunduğu biçimde, onun yapabi-leceklerinin sınırları içinde dünyay-la haberleşiyoruz, öğreniyoruz. Bilim, teknolojinin olanakları içinde çalışıyor, bu olanakları geliştirmeye çalışıyor; ölçme, deneylerle sınaya-bilme, teknolojinin sunduğu tez-

gâhtan geçirerek bilgilerimizin meşruluğunu sağlamaya çalışma, insanı anlama çabalarımıza sinmiş: Toplum bilimleri, felsefe, sanat gi-derek “teknik”leşiyor.

Ne demek bu teknikleşme? Ne aranıyorsa, o aranana nasıl ulaşıla-bileceğinin hesapları, planları yapı-lıyor. Ona ulaşılacak yollar döşeni-yor, trafik ışıkları yerleştiriliyor. Hedef belirleniyor, güvendi gidiş için, bilgiler, beceriler geliştirilme-ye çalışıyor.

Bunun ne sakıncası var? **Hedef darlığı** yaratıyor. Teknik donanımı-mız yoksa araştırmaktan vazgeçi-yoruz. Tekniğin ve bilimin şu anda gündeminde olmayan sorunlara, arayışlara önem vermiyoruz. İnsan, bütünleşmiş, bütünleştirilmiş tek-nolojiyle daha kolay yönlendirili-yor, kullanılabilir. Teknoloji ken-dini planlayan, oluşturan insanları da yutuyor. Onun uzağında olanlar, yoksullar, bir takım azınlıklar, bilgi anlayış düzeyi düşük topluluklar, toplumlar, teknolojiyi kullananlarca yönlendirilip, ele geçiriliyor. Tek-nolojik düzen, teknolojik Geist, şu kendini sürdürmeden gayri hedef tanıımıymış gibi görünen tekno-lojik ruh, teknolojik tin, sorunları, bilgi üretimini, düşünme etkinlikle-rini, içeriğini ve üslubunu kendisi belirliyor! Benim bu yazıyı yaz-mam da böyle bir belirlenme sonu-cu çıkıyor ortaya.

Teknolojik düzenden neden korkuyoruz?

Teknolojik düzenden neden kor-kuyoruz? Sorunu o yaratmışsa, çö-zümler de onda değil midir? Tek-noloji kendi yararlarını saramaz mı? O, insanın sorularına çözüm olsun diye ortaya atılmadı mı? Şimdi neden sorun oldu? Henüz çözemediği sorunları için onu suç-

lamanın anlamı ne?

Ne oldu teknolojiye? Bu düzen haline geldi, bir dünya düzeni, elimizin altında değil artık, üstümüze geliyor, yaşamımızı belirliyor. Bir romantik feryat değil bu saptamalar (Kaldı ki, bu saptamalara itiraz edebilirsiniz. Örnek olay incelemeleriyle somut düzeyde uzun uzun tartışılması gereken sorunları, burada çok genel çizgileriyle tartışabiliyorum!). Sorun, yaşamımıza sahip çıkma sorunu. Bu düzeni, insan onuruna yakışan, düzenin görmezden geldiği ya da söylene söylene anlam yitimine uğrattığı değerlerle sorgulayarak güzelleştirme çabası. Üstümüze gelmeyen, dayatılmayan bir yaşama ulaşma çabamız. Teknolojik düzen, en azından dört açıdan belirliyor ilişkilerimizi. Bu belirlemeleri kısaca gözden geçirip çabalarımızı nasıl yürütmemiz gerektiği üstüne kısa önerilerde bulunacağım.

Teknoloji doğayla ilişkilerimizi dönüştürme uğrattırıyor: Yeni enerji kaynakları, gen teknolojilerindeki buluşlar, üretim tekniklerindeki ilerlemeler, doğaya olan müdahalelerimizin biçimini değiştiriyor. Doğayı nereye kadar yönlendirip denetleyebiliriz? Nereden sonra doğanın işleyişine karışmaya kalkışmak bilemeyeceğimiz tehlikelerle karşı karşıya getirir bizi? Doğayı sömürülecek, kullanılacak bir "meta" olarak görmenin çevre kirliliğinden enerji kaynaklarının tükenmesine, ozon tabakasının delinmesine dek süren, şimdilik gözle görülen sonuçlarını yaşıyoruz. Şu anda fark edemediğimiz olumsuz sonuçlarını yıllar sonra görebiliriz. Doğayla dostluğu öğrenme olanağı sağlar mı bu teknolojik düzen? Yoksa haddimizi aşan tutumlarımız, davranışlarımız, müdahale-

lerimiz sonucu, doğa, gereken cevabı bize büyük felaketlerle mi verir?

Teknoloji ve insan ilişkileri

Birbirimizle ilişkilerimiz dönüşmektedir. İnsanlar arasındaki çıkar ağırlıklı ilişkiler ve açıklığın yitirilmesi, iki yüzölçümün yol açtığı bir arada yaşanan yalnızlıklarla sürüp gitmektedir. Teknoloji öncesi böyle değil miydi? Teknoloji insanlar arası ilişkilerin sorunlarına çözüm getiremedi; hızlı, yarışmacı yaşam, bu sorunları yoğunlaştırdı, şiddetlendirdi.

Kendi kendimizle olan ilişkilerimiz, teknolojik düzenin gözetimimize çektiği perdeden dolayı zorluklar

laşıyor sanki. Malumat, karar vermek, iş yapmak içindir. Ardında yatan, bilginin, dayandığı temellerin ne olduğu, iş yapan insanların bu malumatla nasıl yaşadıkları umrunda değil, düzenin.

Düzen, kazandırmaya çalıştığı basmakalıp, sıg, bir örnek tutumların dışında sorgulanabilmeli. Teknolojik düzenin, insanın bütününü olmadığı anlaşılmalı. Teknoloji, insanın her şeyi olmaya başlamış. Oysa bazı şeyleri, insan gereksinimleri yalnızca teknolojinin sundukları, yarattıklarından oluşmuyor. Teknoloji, yarattığı düzenin dışına çıkılarak sorgulanabilir mi?

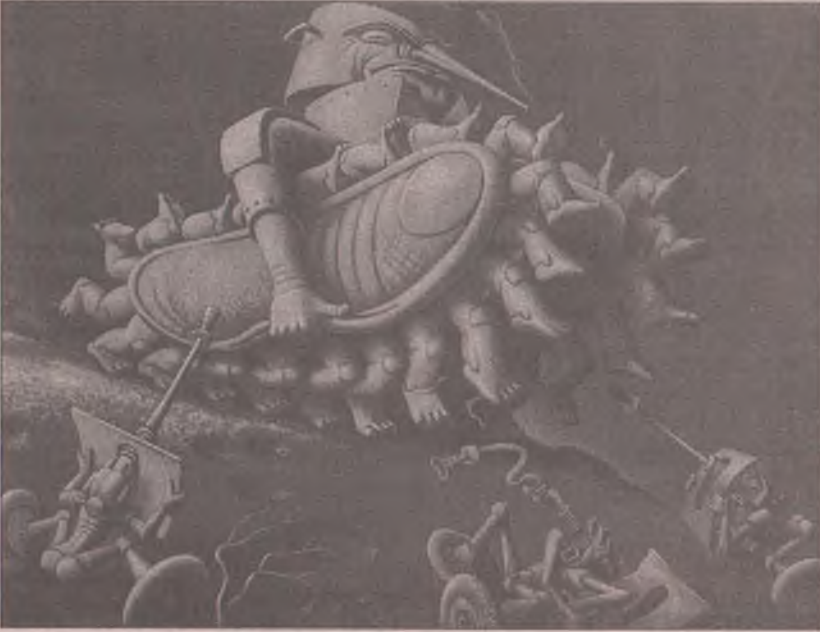
Teknoloji, insanla etkileşim

inde olabilir. Dost olabilir onunla. Sanat ve ahlakla, insanın iç dünyasıyla, tinsel yaşamıyla yüzleştirilebildiğinde, insan üstü yarılarından, boyunduruk altına alan, dayatıcı özelliklerden arındırılabilir.

Dostumuz olan teknoloji, yaşamın, doğanın hizmetinde de olan teknolojidir. Onunla insan olarak olanaklarını keşfede-

bildiğim, yaşamın devamını sağlayan, sunduğu teknik araç, gereç, bilgi ve görgü birikimiyle insanlarla, kendimle, doğayla, bilgimle ilişkilerimde daha önce fark etmediğim özelliklerimi yakalayabildiğim teknolojidir.

Teknolojinin düzenini insan kurdu, belli koşullarda, belli dünya görüşünün sonucunda oluşturdu. Düzene seçenek oluşturabilecek düzenler olanaklı mıdır? Nasıl olanaklıdır? İnsan, yazgısını ne kadar zorlayabilir? Kendi yaşamını oluşturmada kendi gücünü nereye kadar kullanabilir? Teknolojik düzenin ardından nasıl bir düzen gelebilir? Erken mi bu sorular? Yoksa vakit geçmekte midir?

inde. Kendimizle yüzleşmemiz, kendimizi fark etmemiz, tanımamız olanaksız duruma geldi.

Tartışacağım dördüncü ve son ilişkimiz haberle girdiğimiz ilişki. Enformasyonla. Enformasyon, bir haber olarak okullarda bize ulaştırılan malumat kılığında, teknolojinin sağladığı güçlü olanaklarla üstümüze geliyor, duyarlılıklarımızı azaltıyor. Enformasyonla körleştirilebiliyoruz. Malumat sahibi olup cahil kalabiliyoruz. Malumatın bilgiye dönüştürülebilmesi, düzenin kaygıları arasında görünmüyor. Malumata "buladığımız" insanlara diploma verip, onları düzen adına kullanabiliyoruz. Düzen, bir tecimsel şirket gibi ça-

Şarabın tarihi

İnsanlık tarihi kadar eski, mitolojilere ve din kitaplarına girecek derecede insanoğlu için önemli bir ürün olan şarabın tarihi, bizleri 5 bin yıl geriye götürür. Tanrılarla, dinsel ritüellerle ve mitolojilerle iç içe olan bu tarihin coğrafyası, Akdeniz havzası ve Mezopotamya'dır.

A. Ahmet Uhri

(Arkeolog)

İnsanlık tarihi kadar eski, mitolojilere ve din kitaplarına girecek derecede insanoğlu için önemli bir ürün olan şarabın tarihini, günümüzden neredeyse 5 bin yıl geriye götürmek olasıdır. Ancak bu tarih yazılı kaynaklara dayanarak verilebilecek bir tarih olduğundan, bundan çok daha eski dönemlerde şarabın biliniyor olduğunu, başka bir fermantatif içki olan biranın, şaraptan da eski olmasından yola çıkarak söyleyebiliriz.

Fermantasyonu, olasılıkla doğal tarih zekâsı sayesinde edinildiği bilgilere dayanarak yaşama geçiren insanoğlunun, ilk kültüre ettiği bitkilerden biri tahıllardır. Tahıllar içinde de arpadan bira elde edilebilmektedir. Bira yapımı, şaraba göre daha kapsamlı bir işlem gerektirse de, eldeki arkeolojik kanıtlar, arpanın çok daha eski dönemlerden beri bilindiğini, dolayısıyla insanoğlunun onunla beraber geçirdiği sürenin bu bitki ile yapabilecekleri konusunda daha fazla bilgi birikimine sahip olmasını sağlamış olabileceği ile açıklanabilir. Kısacası Neolitik Dönem'le başlatılan tarımsal faaliyetlerin tahıllarla başlaması ve daha sonra baklagil ve diğer birçok bitkinin kültüre edilmesiyle gelişen yerleşik yaşam içinde bir yerlerde, ancak kesinlikle tahılların ekilip biçil-

mesinden sonraki bir zamanda, üzümün de insanoğlu tarafından kültür altına alındığını söyleyebiliriz. Elbette burada kültüre edilen üzüm değil, onun üzerinde yetiştiği bitki olan asmadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu bitki de en az tahıllar kadar insanoğlu

tarafından çok eski dönemlerden beri biliniyor olabilir. Bu konuda elde kesin kanıtlar olmasa da, insanoğlunun yerleşik yaşama geçişi öncesindeki avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdürdüğü dönemde, bu bitkiyi de diğer birçok bitki gibi tanıyıp tadına baktığını düşünmek yanlış olmasa gerek.

Başta da belirtildiği gibi mitolojilere ve din kitaplarına konu edilmiş şarabın, her zaman tanrısal bir esin kaynağı olduğuna inanılmıştır. İlk tektanrılı din olduğu genelinde kabul gören Musevilik'in kutsal kitabı *Tevrat*'ta belirtildiğine göre, sarhoş olduğu yolunda hakkında ilk dedikodu (!) üretilen kişi de Nuh'tur (1). Tufandan sonra sular çekilip toprak tekrar eski durumuna geldiğinde onu işleyen ve bir bağ kuran Nuh, bu bağdan elde ettiği üzümlerden yaptığı şarapla sarhoş olmuştur. Eski Yunan'da körkütük sarhoş olmak için "İskit gibi içmek" deyiminin kullanılıyor oluşu, bu topluluğun da şarabı bildiğini göstermekte.

Şarabın tarihi ve coğrafyası

Tanrılarla, dinsel ritüellerle ve mitolojilerle iç içe olan şarabın tarihi elbette Akdeniz havzası ve Mezopotamya'dan ayrı

düşünülemez. Bunun yanı sıra yaklaşık olarak MÖ 1347-1327 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Mısır Firavunu Tutankhamon'un mezar odasında, baharat ve çeşitli otlarla beraber sezonluk şaraplar da bulunmuştur (2). İlk üretildiği bu coğrafyadaki birçok uygarlığın dinine ve mitolojisine girmiş olan şaraba, ayrı bir önem veren uygarlık ise Antik Yunan Uygarlığı olmasına karşın, elbette bu uygarlıktan önceki uygarlıklarda da şarabın ya da en azından asmanın ismine rastlıyoruz. Örneğin, Sümerler asmaya GES-TIN diyorlardı (3). Yunanca'ya oinos olarak geçen ve oradan da vinus, wine vb. olarak tüm Batı dillerine giren wiyanna, Anadolu kökenli bir sözcük olarak Hitit metinlerinde geçmektedir. Ayrıca aynı Hitit metinlerinde ne olduğu bugün bile Hititologlarca bilinmeyen marnuwan ve tawal gibi içki adları da sık geçer. Bunların diğer başka meyvelerden yapılan içeceklerin adı olduğu Hititologlarca tahmin edilmektedir (4). Geç Hitit Beylikleri Dönemi'nden kalan ve Anadolu şarapçılığının önemli isimlerinden biri olan Kavaklıdere Şarapları'nın çok doğru bir tercihle kendisine amblem olarak seçtiği, arkeoloji literatüründe İvriz Anıtı olarak adlandırılan anıt ise, bu konuyla ilgili en önemli belgedir. Konya Ereğlisi'ne bağlı İvriz (Aydıncık) Köyü yakınlarındaki bu anıtta, gök olaylarına egemen tanrı olarak bilinen "Tarkhun", bir bereket tanrısı kimliğiyle, bir elinde buğday başağı, diğerinde üzüm salkımı tutarak, yöresel beylerden biri olan "Warpalawas"ın önünde durmakta ve bey de ona saygılarını sunmaktadır. Bu anıtta bulunan hieroglif yazıtta Warpalawas'ın sözleri okunmaktadır: "Ben küçük bir çocukken buraya asma fidanları dikmiştim. Tanrı onları korudu, onlar

şimdi üzüm veriyorlar" (5).

Yunan'da şarabın tanrısı: Dionysos

Helenistik Dönem öncesi Anadolu ve Yakındoğu'da üzüm ve şaraba değindikten sonra, tekrar Yunan Uygarlığı'na dönebiliriz. Bütün önemli işler gibi şarabın da bir tanrısı vardır Yunan'da ve biz bu tanrıyı Dionysos olarak bilmekteyiz. Hem gezgin hem yerleşik Dionysos, Louis Gernet'in dediği gibi; "Yunan tanrıları arasında başkası figürünü, farklı, ayıksı, rahatsız edici ve normal olmayanı temsil

malzemesi var ortada (8).

Konumuz Dionysos olmayıp, şarap ve onun kültür tarihi içinde edindiği yer olduğu için şaraptan devam edecek olursak, yine Akdeniz havzasından ayrılamayıp bu coğrafyada kurulmuş olan diğer uygarlıklar zorunlu uğrak yerlerimiz olacaktır. Ancak ondan önce Eski Yunan'da üzüm bağıni buraya getiren kişiyi yani Erigone'nin babası Atinalı İkaros'un en azından adını anmadan geçmeyelim.

Yunan kolonileri ile batıya yayılan şarap, Roma İmparatorluğu'nun da temel içeceklerinden biri olmuş ve Akdeniz deniz ticaretinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde, çok çeşitli hileler veya katkılarla satılan şarapların olduğunu eski yazarların yapıtlarından bilmekteyiz. Şaraba deniz suyu katmak şarabı seyreletmek için kullanılan bir yöntemken, ballı ya da reçineleli şarabın da çok aranan bir içecek olduğunu bu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Zaten Yunanistan'da halen içilen retsina şarabının da bugün bile çok sevilerek tüketilen bir ürün olduğu yadsınmaz. Roma eyaletlerinin kendi yiyecek ve şarap spesiyaliteleri

Dionysos'a ait bir mozaik.

eder" (6). Dolayısıyla, coşkulu ve ayıksı bu tanrının şarapla birlikte anılması kadar doğal bir durum da olamaz. Şarap ve sarhoşluk insanları içinde yaşadıkları kalıpların baskısından da kurtardığı içindir ki, bu tanrıya Yunanca "Eleutheros"; hür, özgür, özgürlük veren sıfatı takılmış, Roma dininde de Dionysos'un Latince adı, tam bu anlama gelen "Liber" olmuştur (7), ki bu sözcüğün ilksel anlamı ise çocuk ruhu demektir. Dionysos kültürünün çıktığı yerin günümüz Trakya Bölgesi'ne denk düşmesi de akla hemen buranın şaraplarıyla ünlü iki ilçesini, yani Mürefte ve Şarköy'ü getirmekte. Bundan dolayı, Murat Belge'nin de *Tarih Boyunca Yemek Kültürü* kitabında belirttiği gibi bu iki ilçe için bulunmaz bir reklam

vardı. Bunlar içinde Yunan ve İtalyan şaraplarının yanı sıra Galya ve Ren bölgesi şarapları da itibar kazanmaya başlamıştı. Plinius, Narbosis (Provence ve Languedoc) şaraplarını değerlendirirken, belli ki, bugünkü aperiatiflerin atalarını tanımlamakta: "Pireneler ile Alpler arasındaki Marsilya'da, şarap iki biçimde yapılır: Bunların 'özlü' denileni, diğerleriyle karılmak için özellikle dolgun yapılır. Brézier'nin üzü Galya ile sınırlıdır. Narbosis'in diğer şarapları üzerine söyleyecek bir şeyim yok: Bunları üretmek için fabrika kurmuşlar, tadını tutsıyla (keşke öyle olmasaydı) ve otlarla, zararlı ilaçlarla ıslah ediyorlar. Hatta bir tüccar, sarısa-bır kullanarak tadı ve rengi değiştiriyor." (9) demektedir.

Hititler'den kalma gaga
ağızlı testi, Bogazkoy.

Şarabın dinlerdeki anlamları

Aynı coğrafyada daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Hristiyanlık'ta da şaraba verilen önem onun neredeyse kutsal bir nitelik kazanmasına kadar varır. İsa, son akşam yemeğinde ekmekle şarabı; "Bu benim etim, bu da kanım" diye havarilerine dağıtmış, dolayısıyla şaraba banılmış ekmek yemek Hristiyan cemaatine kabul edilmenin yolu olmuştur. Şarabın bundan sonraki öyküsü ise biraz da olsa kiliselerin, manastırların ve burada yaşayan din adamlarının öyküsü ile bağlantılıdır. Şarabı saklamanın zor olması ve bir süre sonra bozularak sirkeleşmesi, onun saklanması için yeni yöntemlerin bulunması zorunluluğunu doğurmuştur. 17. yüzyılda, Benedik'te bir keşiş olan, 1638-1715 yılları arasında yaşayan ve kilisede şarap üretiminden sorumlu Dom Pierre

Perignon bugün şarap için kullanılan mantarlı şişeyi icat etmiştir. Aynı zamanda şampanyanın da mucidi olan bu keşişin adıyla anılan bir şampanya markası da bugün dünyaca ünlüdür. Mantarlı şişe sayesinde havayla teması kesilen şarabın çok daha uzun süreler bekletilebilmesi sağlanabilmektedir. Sözü'n burasında yine Murat Belge'ye dönecek olursak, onun yukarıda adı geçen kitabında sözünü ettiği, Victor Hugo'dan bir alıntı, kendini tanrıya adanmış insanların şarabın üretiminde nasıl bir rol oynadıklarını da açıklayacak niteliktedir: "Tanrı yalnız suyu yaratmıştı; insanlar ise şarabı yarattı."

Konuyu dine getirdikten sonra İslam dinindeki şarap yasağına değinmeden geçemeyeceğiz. İslam dininde şarabın yasak olmasına karşın yönetici sınıflar tarafından tüketildiği, özellikle Osmanlı'da

Divan Edebiyatı'nda şarabın önemli bir yeri olduğu, Osmanlı aydınlarının Hayyam'ın şiirlerini ezbere bildikleri bir gerçektir. Alevi inanışları arasında ibadetin bir parçası haline gelen şarabın ve Kırklar Cemi'nin öyküsü ile konuyu bitirelim:

"Hz. Muhammed Miraç'tan dönerken bir evde toplantı olduğunu görür. Kapıyı çaldığında içerdekiler kim olduğunu sorarlar, peygamber olduğunu söyleyince, 'Aramıza peygamber sığmaz' diyerek kapıyı açmazlar. Peygamber dönüp giderken Hak'tan gelen nida üzerine kapıyı tekrar çalar. Bu defa 'Bir fukarayım' diye cevap verir ve içeri alınır. İçeride 39 kişi vardır. 'Biz Kırklarız' denince, Peygamber kırkıncıyı sorar. Hz. Ali kolunu uzatır ve neşter vururlar, 39'unun da kolundan kan akar, bir damla kan da dışarıdan gelir. Bu, yiyecek toplamaya giden Salman-ı Farisi'nin kanıdır. Salman-ı Farisi bir üzüm tanesiyle gelerek Peygamber'den kırka bölmesini ister. Hak'tan Cebrael'e emrolunur, Peygamber'e bir tabak üzüm verir. Peygamber üzümü cennetten gelen nurdan tabakta parmağıyla ezer ve şerbet yapar. Kırklar bunu içerek mest olur ve sema-ha dururlar." (10)

DİPNOTLAR

- 1) Aslında din kitaplarında anlatılan öykülerin bir kısmının dedikodu olabileceğini ya da sonradan eklendiğini unutmamak gerek. Ancak bu konu, bu yazının sınırlarını aşan bir konu olduğu için belki bir başka yazıda ele alınması gerekmektedir.
- 2) A. Dalby-S. Grainger, Antik Çağ Yemekleri ve Yemek Kültürü, Çev. B. Avunç, Homer Yay., 2001, s.7.
- 3) H. Ertem, Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası, TTK, 1974, s.57-60.
- 4) A. Ünal, Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları, Etibank Yay., 1999, s.219.
- 5) B. Umar, Türkiye'deki Tarihî Anıtlar, İnkılap Kitabevi, 1995, s.38.
- 6) J. P. Vernant, Evren Tanrıları İnsanlar, Dost Kitabevi Yay., 2001, s.123.
- 7) A. Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 1989, s.101-102.
- 8) M. Belge, Tarih Boyunca Yemek Kültürü, İletişim Yay., 2001, s.259.
- 9) A. Dalby-S. Grainger, Antik Çağ Yemekleri ve Yemek Kültürü, Çev. B. Avunç, Homer Yay., 2001, s.129.
- 10) K. Emiroğlu, Gündelik Hayatımızın Tarihi, Dost Kitabevi Yay., 2001, s.355.

Bütün hayatı eğlenerek ve dinlenerek geçirmek

Hayatın tümünü rekreatif faaliyet kılmak, hayatı, 'çalışmak' ve 'eğlenmek-dinlenmek' gibi, birbirinden farklı olarak ifade edilen iki ayrı eylem alanına bölmek... Hedef, eğlenmek ve dinlenmek içinde çalışmayı, çalışmak içinde eğlenme ve dinlenmeyi mümkün kılmak olmalıdır.

M. Levent Gedizlioğlu

Sayın M. Levent Gedizlioğlu'nun okuyacağınız makalesi, 24-27 Mayıs tarihleri arasında İzmir Karaburun'da gerçekleştirilen, anabashiğı "Boş zamanlar ve ütopyalar" olan 8. Ütopyalar Toplantısı'nda sunduğı bildirisi.

Attıla İlhan'ın *Kimi Sevsem Sensin...* adlı şiir kitabını okuyordum. Orada "Beykoz'a Yolculuk" başlıklı şiiri şöyle bitiyor :

"... İnsan annesi ölünce anları içindeki çocuğunu hiç ölmeyeceğini aklına geldikçe kahrolur! bunu anlamakta! nede! bu kadar geciktiğini..."

Size ilgisiz mi gelecek bilmiyorum, hayatın aslında yaşanmadığını, sanki bir görev yerine getirildiğini fark ettirdi bu dizeler bana. Evet, hayat yaşamıyor, görev yerine getiriliyor.

Daha sonra bir zamanlar kaleme aldığım "Dost'a mektup" isimli şiirin şu dizeleri aklıma geldi:

"...Geçmişte yaşanan her tad! Tek bir hesaba bağlı! -Öyle diyorlar! Kesinlikle çekilecek bir acı karışıklığı..."

Din de böyle buyurmuyor mu? Dünya, bu hayat bir sınav alanı. O sonsuz mutluluk alanı olan cennete girebilmek için bir sınav alanı: O bitimsiz mutluluk, için sınav başarmalı. Sınavda başarılı olmak, her an bir fedakârlığa bağlı. Haydi bakalım, hiç yüksünme, şikayet etme, ha babam de babam fedakârlık. Cennetin kapısı böyle açılacak, başka çare yok. Miskinlik kötüdür. Allah çalışmayı sevmek.

Tembellik hakkımız, söke söke alırız!..

"Çalışınız, çalışınız proleterler, sosyal servet ile kişisel sefaletinizi artırmak için çalışınız ki, daha da fakirleşerek çalışmanız ve sefil olmanız için gerekli nedenlere sahip olasınız. Kapitalist üretimin kanunu budur.

"...Çalışma dogması ile aptallaşan proleterler, sözde refah zamanında yüklendikleri fazla işin, şim-

Paul Lafargue

diki sefaletlerinin nedeni olduğunu bilmez... ve sanayi filantropları (1) da, en ucuza imalat yapmak için işsizliklerden faydalanır... Proletaryanın, kendi gücünün şuuruna erişmesi için Hristiyan, ekonomik ve hür düşünceli ahlakın önyargılarını ayaklar altında çiğnemesi gerekir; tabii güdülerine dönmesi, burjuva ihtilalinin metafizikçi avukatları tarafından hazmedilmiş verimli 'İnsan Hakları'ndan binlerce defa daha soylu ve daha kutsal olan Tembellik Hakkı'nı ilan etmesi, günde üç saatten fazla çalışmaması, günün ve gecenin geri kalan kısmında tembellik etmesi ve tıka basa yemesi gerekir (2).

"... Kapitalist üretimin başlangıcında bir ya da iki yüz yıl önce burjuva, mazbut, akla yatkın gelenekleri olan ve ağırbaşlı bir adamdı; karısıyla yetiniyordu ya da aşağı yukarı buna yakın bir durumda idi; ancak susadığı zaman içer, karnı acıkınca yedi. Sefahat hayatının soylu faziletlerini erkek ve kadın kurtizanlara (3) bırakıyordu" (4).

Sanayici, sermayedar, kapitalist (her ne derseniz o), bir işçinin çalışma süresini, onun verimliliğine göre belirleme gayretindedir. Yani işçi onun gözünde bir üretim aracıdır, o kadar... Zeki kapitalist, verimi artırmak için çalışma saatlerini azaltmayı önermiştir. Çünkü hedef üretimi artırmaktır. Vakit nakittir, her şey gibi o da alınır-satılır ve de en büyük sermaye zamandır. Burada, işçiler için işgücünü satma özgürlüğünden ve demokrasiden söz edecek olan çıkabilir; özgürlük ve "...demokrasi, kutsal eşitlik uyarınca, zengine ve yoksula, banka kurmak ve köprü altında yatmak hakkını, eşit olarak tanımıştır" (5). Bir şeyin alınır-satılır hale getirilmesi, yaşanan süreç içerisinde ardından istisnasız, her türlü olumsuzluğu getirmektedir. İşgücünün de alınır-satılır olması, işgücünü satanlar için, her şart altında haksızlık yaratmaktadır. İnsanı makine olarak gören zihniyete karşı tembellik, bir hak olarak ortaya konmalıdır. Burada şöyle bir uyarı yerinde olacaktır: Bir insanın "tembel" olması ile, "tembelliği bir hak" olarak görmesi

ve bunu kapitalizme karşı mücadele-
lenin bir alanı olarak görmesi aynı
şeyler değildir.

Çalışmak mı dinlenmek için, dinlenmek mi çalışmak için?..

Sizlere bir soru sormak istiyorum: Daha verimli olmak, daha iyi, daha çok çalışmak için mi dinleniriz? Yoksa iyi dinlenebilme olanakları yaratabilmek için mi çalışırız? Yoksa kimilerinin diyebileceği gibi, çalışmak ve dinlenmek diyalektik bir birlik mi oluşturuyor, ne dersiniz?.. Ne kadar meşgul edildik buna yanıt bulabilmek için. Oysa bu sorunun kendisi yanlış, bir tuzak bu. Hedef, yaşamak; insanca, doya doya, coşkuyla yaşamak. Bildirimin başlığını, "Hayatın tümünü rekre-aktif faaliyet kılmak" olarak koymam bundan. Ahmet İnam'ın bir yazısını okurken, şu cümle konumuz açısından dikkatimi çekti: "...Anlaşılan, yaşama coşkusunu doya doya yaşayan Türk Kadınları çıkmamış karşına..." (6). Yaşamın, yaşama coşkusunun doya doya yaşanması ne kadar ender rastlanan bir durum. Oysa hayat, yaşama coşkusuyla anlam kazanır, bu coşkunun beslemediği hayatın, giderek katlanılan bir yük haline gelmesi çok doğaldır. "Yaşamıyor, görev yerine getiriliyor" demem ondan. Bu eziyete karşı savunulan "tembellik hakkı" gerçek bir mücadele alanı olmak durumundadır.

"...Bir ay sonra kardeşim geldi. İşe gittiği ilk gün akşamı eve geldiğinde mutluluktan uçuyordu. Ne güzel o rihimde, minibüs sırasında beklemek. Karşıda İstanbul silüeti üstünde batan Güneş. Onun, uçan martıların kanatlarının altını kırmızıya boyayan ışıkları ve hepsinin üstüne gelen Vivaldi'nin *Mevsimleri*. 'Vivaldi'nin *Mevsimleri* de ne oluyor' demeyin. O Vivaldi de, minibüs kuyruğundakilere kaset satmaya çalışan bir işportacı imiş..." (7) Bu okuduklarım, Mehmet Adam'ın, "Kırk yılın bıraktıkları" başlıklı yazısında dikkatimi çekti. Hayatı yaşamaya, coşkuyla yaşamaya ilişkin şeylerden söz edi-

yorum ya, dikkatimi çekmesi ondan olsa gerek.

"İnsanların, gün geçtikçe daha çoğunun, eğitimini gördükleri mesleklerini yapmadıkları, başka işlere yöneldikleri... görülüyor". (8) Bu durum, E. Atabek'in belirttiğine göre, eğitimleri belirli bir meslek vermeyen ya da meslekleri iş bulmayan, para kazanmayan kişilerde olduğu gibi, kendi eğitimini yaptıkları alanda iş bulanlar, yüksek gelir elde edenler ve sosyal saygınlığı olan bir mesleğe sahip kişilerde de görülmektedir ve oldukça da yaygındır.

Çalışmak ve sevmek

"Sigmund Freud'a, 'normal ruh sağlığının ölçütlerini' sormuşlar, o da 'çalışmak ve sevmek' demiş. Bu tanıma göre, 'çalışan ve seven' herkesin normal ruh sağlığı içinde olduğunu kabul etmemiz gerekir. Ancak bu tanımdaki 'çalışmak' ve 'sevmek' sözcükleri üzerinde durmak gerekiyor, çünkü 'normal ruh sağlığını' anlatabilmek için bu iki insan ediminin de özelliklerini anlamlıyız.

Çalışmak, insanın isteyerek, kendi gelişimine katkıda bulunan, sevdiği bir işte çalışması anlamını taşıdığı zaman, insanın üretici gücünü simgelediği için normal ruh sağlığının ölçütü olur. Yoksa günü-

kürelerinin işlevsel öneminin anlaşılması, yeni zekâ alanlarının keşfi, beyin işlevlerindeki yeni buluşlar artık göstermektedir ki, insan çok yönlü yeteneklere ve beceri gelişim gücüne sahiptir. Tek yönlü, tek alanlı, tek meslekli insanlar yakın gelecekte yerlerini çok yönlü, çok alanlı, çok meslekli insanlara bırakacaklardır". (8) Leonardo Da Vinci gibi... Leonardo, Rönesans dönemi üstün insanlarındandı. Gelecekte, herkes birer Leonardo olacak (10). "Bu da, 'üretici insan'ın, yerini 'yaratıcı insan'a bırakması demek olacaktır". (8) Bu ancak insanın kendisine ayırdığı zamanın artmasına ve bu zamanı özgürce kullanmasına bağlıdır. "Tembellik hakkı" bu çerçevede de önem taşımaktadır.

Çalışmakla eğlenmek, dinlenmek iç içe olmak

Eğlenme, dinlenme vb. gibi eylemlere rekreaktif faaliyet diyoruz. Kentsel donanım alanları içinde yer alan, bu eylemler için düzenlenmiş ve ayrılmış alanlara da rekreasyon alanları diyoruz. Parklar, bahçeler, spor alanları, yeşil alanlar falan...

Şehirlerimizde bu alanları oluşturmak, yapmamaktan şüphesiz daha iyidir. Miktarını artırmak da iyi bir şeydir. Ama bu mekânları yalnızca fiziksel olarak yaratmak, bütün hemşerilerin rekre-aktif faaliyetlerini sağlayabilecekleri anlamına gelmez. Bu anlamda medet ummak, en hafif deyişle safdilliktir. Çünkü bu alanlar fiziksel olarak var olsalar da, kullanılamazlar. Yani moda söylemle, sanaldırlar. Özellikle yaşlı, çocuk, engelli, hamile hanım ve benzerleri için kolay ulaşılabilir yerler değildirler. Haftanın her gününde, günün her saatinde, her

cinsiyetten, her yaştan hemşeriler için güvenli yerler değildirler. Yani kullanılmaları risklidir. Bu durum yalnızca ülkemizde görülen bir durum değildir. Oysa rekreasyon alanları, tam da yukarıda sözünü ettiğim insanlar için olmalıdır. Ama yine de, tembellik hakkımızı dilediğimizce kullanabileceğimiz alanlar

müzün zorunlu koşullamaları içinde yaşayabilmek için yapılan, istekle, sevgiyle, kişisel gelişimle hiç ilgisi bulunmayan bir çalışma, normal ruh sağlığını simgelemek şöyle dursun, ruh sağlığını bozucu bir etken olabilir..." (9).

"...İnsanlar çok yönlü yeteneğe sahiptirler. Sağ ve sol beyin yarın-

olarak, rekreasyon alanlarının artırılmasından, genişletilmesinden yana olmalıyız. Ayrıca bu doğrultuda çaba da harcamalıyız. Ancak bu çaba, mutlaka ideolojik donanım ile donatılarak, toplumsal mücadelenin bir parçası olarak sürdürülmelidir.

Hayatın tümünü rekreatif faaliyet kılmak, hayatı, "çalışmak" ve "eğlenmek-dinlenmek" gibi, birbirinden farklı olarak ifade edilen iki ayrı eylem alanına bölmek... Hedef, eğlenmek ve dinlenmek içinde çalışmayı, çabıyı içinde eğlenme ve dinlenmeyi mümkün kılmak olmalıdır. Yani hayatı yaşanılabilir kılmak, yaşamayı da, tümüyle rekreatif faaliyet kılmak; ideolojik donanım bu olmalıdır. İdeolojik donanım ile donatılmadan ele alınan rekreasyon alanları, işlevlerini karşılamazlar. En az inşai malzemenin kullanıldığı geniş yeşil alanlar... Bir ağaç daha fazla dikmek... Daha çok yeşil alan, daha çok spor alanı... Sulak alanların, deltaların, bataklıkların, sulak alan, bataklık olarak korunması... Hayal gücünün iktidara gelmesinin yaratıcı mekânlarından olacak onlar. İzmir'de Çakalburnu Dalyanı büyük bir kısmıyla dolduruldu. Üzerine mimar profesör düzenleme projesi yaptı. Yeterli ideolojik donanım ya da tercihe sahip olsaydı o profesör, "hayır, doldurduğunuz dalyanı boşaltın ve rehabilite edip eski haline getirin; en iyi proje budur" derdi.

Bir kentin eriştiği uygarlık düzeyinin göstergeleri, gökdelenlerinin varlığı, karmaşık otoyolları, yollarında seyreden otoların sayıları, kaliteleri, iş merkezlerinin çokluğu vb. değildir. Bisiklet yollarının varlığı, bu yollarda kullanılan bisiklet sayısı, kişi başına düşen yeşil alan miktarı, sinema, tiyatro koltuk sayısı, kütüphanelerindeki kitap sayısı, spor alanı ve bunların kullanılma oranlarıdır uygarlık düzeyini ortaya koyan ölçütler. Ve en önemlisi, insanın kendine ayırdığı zamanın diğer

zamanlara oranı ve bu zamanını ne şekilde kullandığına ilişkindir, uygarlık düzeyinin göstergesi.

Bireysel çözümlerin ötesi

Bazı bildiri sahipleri ve bazı arkadaşlarımız, kendi kişisel çabaları ve tercihleriyle, çalışma içi ve dışı zamanlarını iyi değerlendirdiklerini, bu durumdan memnun olduklarını söyleyebilir. Hayatın tümünü rekreatif faaliyet kılmak noktasında, kendilerini olumlu örnek olarak gösterebilir. Bu onlar için belki doğru da olabilir. Ancak bu son derece istisnai bir durumdur ve rastlantısaldır. "...Bireyler, kişiliklerinin özellikleri sayesinde", kendilerinin ve "toplumun kaderini etkileyebilmektedir. Bazen bu etki", sözünü ettiğim bildiri sahiplerinde olduğu gibi, "oldukça güçlü de olabilmektedir. Ancak bu etkinin oluşma olasılığı ve yaygınlığı, toplumun örgütlenme biçimi tarafından, toplum güçlerinin ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Bireyin kişiliği, ancak toplumsal ilişkiler izin verdiği zaman ve bu ilişkiler izin verdiği ölçüde, toplumsal gelişmenin bir 'etkeni' olur... Belki, bireysel etkilemenin sınırlarının, bireyin yetenekleri tarafından belirlendiği söylenecektir. Buna katılırız. Ancak birey, toplum içinde buna uygun bir konum kazanabiliyor... Yetenekli ya da yeteneksiz olsun, belirli bir zaman diliminde bireylere düşebilecek toplumsal rolü ve dolayısıyla önemi belirleyen, toplumsal örgütlenme biçimidir". (11) Toplumsal mücadele aracının da "parti" olduğu unutulmamalıdır. Partisiz mücadele, hedefine ulaşamaz.

Başta sözünü ettiğim, "Dost'a mektup" ismiyle kaleme aldığım

şiiir, "*Nasıl kurulmalı bir bağ! Geçmişle gelecek arasında*" diye başlıyor ve o ilk dizelerden sonra şöyle devam ediyordu:

"... Oysa der yüreğimi Adım adım yaklaştırmakta o anaç toprak! Güzellüğün gülleri açar orada! O gülleri kırmızıyla sulamışlar! Alıp tek tek yakana iliştiresim gelirdi! Alır da iliştiir misin yakana! İşte o zaman! Derim sana! Bulduk o kopmaz bağ! Geçmişle gelecek arasında."

Başlarda, Paul Lafargue'dan bazı aktarmalar yaptım. O aktarmalar *Tembellik Hakkı*'ndandı. Burada "hak" kelimesinin altını çizmeliyim. Çünkü "hak" hepimiz tarafından çok iyi bilinir ki; verilmez, alınır. Güzellüğün güllerini, yanınıza iliştiirmeksizin, mücadele başarılamaz. O güller partidir. Fransız burjuvazisi, 1873'den beri büyük bir iktisadi kriz geçirmekte ve Lafargue bunu yakından izlemektedir. Bu krizden kurtulma çabaları içinde olan burjuvazi, işçileri merhamsizce sömürmektedir. *Tembellik Hakkı* bu dönemde kaleme alınmıştır. Paul Lafargue Fransa'da, 1860'lardan sonra, ölümüne kadar, sosyalizmin halk arasında yayılmasına bütün gücüyle gayret göstermiş, çalışmalarını İşçi Partisi içinde yapmıştır. Yani Paul Lafargue da bir partilidir.

DİPNOTLAR

- 1) Filantrop: Bütün insanlığa karşı sevgi ve iyilik dolu olmak. Filantropun zıttı misantrop. George Bernard Shaw'un *Pigmalion* adlı oyununda, yoksul çiçekçi kızın, bir hanımefendi yapılmasına ilişkin iddiaya giren iki centilmenenden biri "filantrop", diğeri "misantrop".
- 2) "Tika basa yemesi" tembellik hakkını kullanmasına engel oluşturabilir, aman dikkat...
- 3) Kurtizan: O işin kurdu.
- 4) Paul Lafargue, "Tembellik Hakkı", Türkçe'deki ilk baskısı; s.34-44.
- 5) Anatole France'a atfen aktaran Atilla İlhan, "İnsanca Düzen Dedimiz", Cumhuriyet, 25 Eylül 2000.
- 6) Ahmet İnam, "Erotik aklı anlamaya doğru", Cumhuriyet Bilim-Teknik, 10 Mart 2001.
- 7) Mehmet Adam, "40 yılın bıraktıkları" başlıklı bir metin.
- 8) Erdal Atabek, "İnsanlar neden mesleklerini yapmıyor?...", Cumhuriyet, 7 Mayıs 2001.
- 9) Erdal Atabek, "Kendinden başkasını sevebilmek", Cumhuriyet, 5 Şubat 2001.
- 10) M. Levent Gedizlioğlu, "Uzmanlık Nereye Kadar?", Bilim ve Ütopya, Temmuz 2000, s.73.
- 11) G. V. Plehanov, "Tarihte Bireyin Rolü", s.35.

Bernard Shaw'ın ütopyası: Methuselah'ya Dönüş

Methuselah'ya Dönüş ütopya sayılabilir, çünkü insanlık savaş, yoksulluk gibi sorunları çözmüş; insan-teknoloji, ruh-madde çelişkisini aşmış; evrenin özünü anlama ve onunla bir olma yoluna çıkmış. Karşı ütopya da denilebilir, çünkü doğanın insan deneyimi başarısız olmuş, doğa insanın yarattığı sorunları ancak yeni bir türün evrilerek var olmasıyla çözümleyebilmiş.

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İçen

(ODTÜ Modern Diller Bölümü Öğretim Üyesi)

Bernard Shaw, 1856 yılında Dublin'de doğmuş. 94 yaşında ağaç budarken düşüp kalça kemiğini kırması. Kemik kaynamamış ve birkaç ay sonra ölmüş. Uzun yaşı, tartışacağımız ütopyasıyla yakından ilgili.

Shaw'a göre, insanlar onlu yaşlarının ortasında biyolojik olgunluğa, yirmili yaşlarının ortasında zihinsel olgunluğa, kırk yaşından sonra da psikolojik olgunluğa ulaşabiliyor. Bunları sağladıktan sonra da kişiye ancak birkaç on yıl verimli bir düşünme ve üretme süresi kalıyor ancak. İnsanlık, evrimin sınırlarını zorlayıp bu üç olgunluğa eriştikten sonra en az 300 yaşına kadar yaşamayı başarmalı, yoksa yarattığı karmaşık uygarlığın sorunları bu kadar kısa yaşam süresi içinde çözülecek gibi değil.

Shaw'ın yaşamı

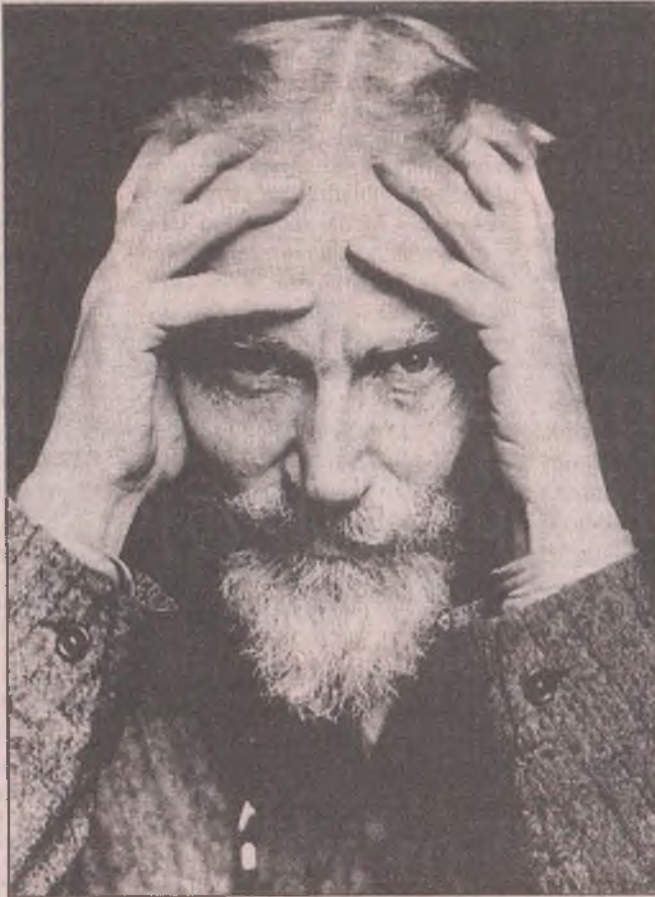
Shaw, İrlanda'da doğdu, ama 20 yaşından önce Londra'ya taşınıp orada yaşamaya başladı. Birçok derneğe katıldı, dernekler kurdu, gazetecilik ile birlikte müzik, görsel sanat, tiyatro ve yazın eleştirmenliği yaptı. Sosyalizmi öğrendikten sonra, Fabian Der-

neği'nin kuruluşuna katkıda bulunup uzun süre yöneticiliğini yaptı. Dernek, sosyalizmin kaçınılmaz olduğunu, ama bunun için her ülkede şiddete dayanan dönüşümün, yani devrimin gerekli olmadığını, sosyalizm akla dayanan ve çoğunluğun mutluluğunu isteyen bir ekonomik düzen olduğu için, insanlara anlatıp desteklerini almanın kolay

olacağını, bunun için demokratik sürecin yeterli olacağını söyleyen bir dernekti. 19. yüzyılın sonlarına doğru kuruldu; bugün İngiltere'de eskisi kadar etkin olmasa da, hâlâ çalışmasını sürdürüyor. Günümüz İngiliz İşçi Partisi'nin kurulmasına katkı veren derneklerden birisi olarak biliniyor.

Shaw, 40 yaşlarından sonra asıl yeteneğinin ayırdına vardı ve bugün İngiliz yazınında Shakespeare'den sonra en önemli tiyatro yazarı olarak biliniyor. Bizim gibi anadili İngilizce olmayan toplumlarda bence Shakespeare'den de önemli, çünkü onun söyledikleri bizim için Shakespeare'inkilerden daha güncel, daha yakıcı.

Shaw 94 yıl yaşadı. Kraliçe Victoria döneminin sınai gelişmesini, sömürgeciliğini gördü. İngiltere'de 1880'lerde başlayan sosyalist uyanışa katıldı, belli başlı önderlerinden biri oldu. Britanya İşçi Partisi'nin kurulmasına katkısı oldu, ama sonra partinin izlediği ülke içi ve uluslararası siyaset yüzünden karşısına geçti. Kurulan Fabian Derneği'nin üç önemli önderinden biri olduğu hal-

Bernard Shaw

de, derneğin Birinci Dünya Savaşı sırasında izlediği siyasetten dolayı, özellikle Sovyet Devrimi'nden sonra Fabian sosyalizmi konusunda karamsarlığa düştü. Sosyalizme barışçı geçişi savunan Fabian Derneği'nin bir üyesi iken, kurulan ilk sosyalist ülke olan Sovyetler Birliği'ni destekledi. 1931 yılında, dünyanın en tanınan birkaç yazarından biri iken Sovyetler'e giderek Stalin'le görüştü. Bu gezisine ilişkin izlenimlerini bir kitapta, ayrıca gazete yazıları ve oyun önsözlerinde topladı. Sovyetler'de çok okundu, pullar üzerine resimleri basıldı. Faşizmin ilk ayrıntılı incelemesini yapanlardan. Ellinin üzerinde oyun yazdı. Sanat eleştirileri (resim, müzik, yazın, tiyatro alanlarında), denemeleri, siyasal yazıları ve derlenen siyasal konuşmaları, romanları, öyküleri, mektupları ve aklınıza gelen her konudaki yazıları; oylum olarak, tiyatro yapıtlarını kat kat aşar. İngiliz yazınının en üretken yazarı. 1950'de öldü. Külleri, daha önce ölmüş olan karısınınki-lerle karıştırılarak evinin bahçesine serpildi.

Belli başlı oyunları: *İnsan, Üstinsan* (1903), *Binbaşı Barbara* (1905), *Pygmalion* (1912), *Kırgınlar Evi* (1919), *Methuselah'ya Dönüş* (1921), *Jan Dark* (1923), *Elma Arabası* (ya da *Bir Çuval İncir*) (1929).

Shaw, 1925'te verilen Nobel Yazın Ödülü'nü, zaten kıyıya ulaşmış bir yüzüğe atılan bir cankurtaran simidi olarak niteleyerek kabul etmedi. Ama, Nobel'e, dalgalarla boğuşana atılan bir cankurtaran simidi mi, yoksa karaya ulaşana verilen bir çiçek buketi mi demek gerek, doğrusu ben emin değilim.

Sanatçı olarak Shaw

Shaw'ın oyun ve güldürü anlayışı, ciddilik üzerine kurulu, çelişkili gibi görünse de. Ona göre, oyun yazarı, başka alanlarda çalışan insanlar gibi, toplumun bir bireyidir öncelikle. Görevinin insan-

ları eğlendirmek olduğunu ileri süren sanat anlayışına karşı Shaw. Ayrıca, sanat kendine özgü kuralları olan ve yalnızca bu kuralları bilenlerce bilinip değerlendirilebilen bir kısır döngü değil ona göre. Sanat toplumsal bir olay, dolayısıyla topluma karşı sorumlu olmalı. "Öyleyse sanat eğlendirmemeli mi insanları?" diye soranlara, "Sanatçı öncelikle insanların zevklerini düşünen bir soytarı ya da sirk cambazı değildir; yalnızca eğlendirmek amacıyla tek sözcük yazmazdım" der. (Buradaki "yalnızca" sözcüğüne dikkatinizi çekerim.) Sanatın verdiği zevk, hatta kazandığı estetik eğitilmişlik, bir yan üründür yalnızca. Bu yan ürünler amaç edilerek büyük sanat, kalıcı sanat yaratılamaz. Büyük sanatçıların hep anlatmak, öğretmek istediği, içlerini yakan doğrular vardır. Zevk vermenin de ötesinde, yalnızca güzellik yaratmaya yönelen sanatçı, büyük sanatçı olamaz. Her büyük

sanatçının arkasında, onu iten, yükselten bir inanç, bir kavga, bir ülkü vardır.

Aynı zamanda sanatçı, bilirse doğruyu anlatabilir. Geniş bir birikimden yoksun sanatçı, neyin bilinmeye değer olduğunu anlayamaz. Bu özellikleri kendinde bulunduran sanatçıya Shaw, sanatçı-düşünür adını verir. Kendini de sanatçı-düşünür sayar.

Shaw'un ütopya diye nitelenebilecek birkaç oyunu daha var, ama *Methuselah'ya Dönüş* oyunu ilk akla gelen olur genellikle. Bunun nedeni, öteki oyunlarından ayrı olarak bu oyunun arkasında, insanların ilk var olmasından başlayıp otuz bin yıl sonraya giden bir felsefe, bir doğaötesi görüş olması. Bir yazısında bu oyun için "Yaratıcı evrim inancının kutsal kitabı" der.

Shaw'un ütopyası, Methuselah'ya Dönüş

Methuselah'ya Dönüş tek bir

oyun değil, beş oyundan oluşan bir dizi aslında. Dizi, benim elimdeki büyük boyutlu kitapta 418 sayfa sürüyor, bunun 156 sayfası önsöz. Hem önsözü hem diziyi biraz abartmış diye düşünmeyin. Benim İngiltere'de izlediğim bir tek oyunu (*İnsan, Üstinsan*) sahnede tam dört buçuk saat sürmüştü Bu oyun için yazdığı önsöz ve sonsöz neredeyse oyun kadar uzun. Shaw'un kimi önsözleri var ki, oyundan daha uzun. Benim elimde tüm oyunları ve tüm önsözleri büyük boyutlu ve ciltli, ayrı kitaplar olarak basılmış. *Tüm Oyunları* 1404 sayfa; *Tüm Önsözleri* ise 917 sayfa. Her ikisi de Shaw'un sağlığında basıldıkları için üstelik eksikleri var. Uzun önsöz yazdığından yakınan bir yayıncısı, şu önsözü basmayalım diye önerdiğinde Shaw karşı çıkmış: "Olur mu öyle şey? Ben oyunları-mı, önsözlerim okunsun diye yazıyorum."

Methuselah'ya Dönüş'e geri dönersek, uzun önsözde Shaw bu oyunu hangi nedenlerden dolayı, hangi felsefi/dinsel görüşleri edinmemizi sağlamak için yazdığını uzun uzun anlatır. Dizinin *Başlangıçta* adlı ilk oyunu Cennet Bahçesinde Havva'nın ölü bir ceylan yavrusu bulmasıyla başlar. Böylece Adem ile Havva, ölümü ve Yılan'ın yardımıyla doğumu keşfederler. Yılandan, ayrıca, doğuma giden yolu da öğrenince "iğrenerek" yüzünü buruşturur Havva. Böylece bilinç ya da can ya da ruh, kırılğan ve durağan maddeden bağımsız olup evrilmek için ilk adımını atar.

Aradaki oyunlar, insan ruhunun ya da bilincinin ya da canının, kendini 60-70 yılla toprağa bağlayan maddeden bağımsızlaşma çabalarıyla geçer. Ve sonra bir kişi, kabuğunu kırıp 300 yıl yaşar. Onu başkaları da izler. Bunu becerenler yine de korku içindedir. Kısayaşamlılar bunu sezerlerse, kendilerinden esirgenenlerin öfkesiyle şiddete başvurabilirler korkusu vardır içlerinde. Bunun için uzun yaşadıklarını başkalarından saklar ve yavaş yavaş birbirlerinin ayrımlarına varmaya, toparlanmaya başlarlar ve ortak bir çaba içine girmeye karar verirler. Yavaş yavaş, başkalarının dikkatini çekmeden bir araya gelip bir arada yaşamaya ve kısayaşamlı-

lardan kendilerini soyutlamaya başlarlar. Kısayaşamlıların yaşamadığı adalarda koloniler kurarlar. Kendi aralarından evlenirler. Çocukları da uzunyaşamlı olmaktadır. Bakışları, davranışları, kısayaşamlıları korkutacak kadar ayırdır. Dikkatli davranmazlarsa, kısayaşamlıların bir bakışla canlarını alabilecek güçleri vardır. Her birinin hem keskin zekâsı hem de uzun yaşamaları dolayısıyla, kısayaşamlılarını aşan bilgi ve deneyim birikimleri vardır.

Böylece insansoyu yavaş yavaş, birbirleriyle benzerlikleri gittikçe ortadan kalkan iki türe bölünmektedir: Bir yanda, eskisi gibi şiddet ve saldırganlık dolu, savaşı ve yıkımı sürdüren, din adını verdikleri putataparlık törenlerini hâlâ ciddiye alan, cinselliği yaşamın merkezinden uzaklaştıramayan ve öteki türe biraz ürkerek bakan kısayaşamlılar; öte yanda, günlerini düşünerek, tartışarak, bilim ve sanat üreterek geçiren, ürettikleri teknolojiyi gözden uzak tutup doğanın kucagında yaşayan ve öteki türe biraz küçümseyici hoşgörülle katlanan uzunyaşamlılar.

Uzunyaşamlıların apayrı yaşantısı, onlara doğaötesi, neredeyse dinsel bir kimlik verilmesine yol açar. Belli zamanlarda kısayaşamlıların ötekileri ziyaret etmesine izin verilir. Fetih ardında koşan kafasız asker önderler, gelecek seçimlerin hesabını yapan uzgörü yeteneğinden yoksun zavallı siyasetçiler, uzunyaşamlılara, sanki evliya, ermiş ya da bilge kişiler olarak sorularını sorarlar, kendilerine söylenenleri ya hiç anlamaz ya da yanlış anlarlar ve geriye dönüp yine kendi bildikleri gibi davranıp, kısayaşamlıların uygarlığını gittikçe daha çok uçuruma doğru sürüklerler. Bu arada kötü niyetleri çok açıkça ortaya çıkan Hitler kırması, fetih hastası yarımakıllılar, zararlı olmadığı sürece yaşamasına izin verilen, tehlike saçtığı ortaya çıkınca hemencecik ortadan kaldırılan zehirli akrepler gibi ziyaretleri sırasında oracıkta temizlenir. Bu iş uzunyaşamlıların düşünce güçleri-

ni biraz artırmalarıyla kolayca gerçekleşir. *Homo sapiens*'in bölündüğü iki türden zayıf olanı kendi kendini doğadan ayıklama yolundayken; güçlü tür, bir yandan düşünme gücünü geliştirirken, bir yandan da 300 yılın ötesinde yaşamaya başlamıştır.

30 bin yıl sonra...

Dizinin son oyununda (*Düşünce'nin Ulaşabildiği Yer*) 30. binyıla ulaşılmış ve kısayaşamlılar ortadan kalkmıştır. Teknoloji bütünüyle yeraltına gömülmüş, dizinin ba-

cinselliklerini yaşarlar, sanatla uğraşırlar; bu sürenin sonuna doğru, ilgileri yavaş yavaş madde dünyasının ötesine yönelir. Sonunda öteki Kocamışlar gibi, doğada tek başlarına dolaşmaya ve düşünmeye başlarlar. Çok az hareket ettikleri için beslenme gereksinimleri azalır, bedenleri gittikçe incilir ve ancak ölmeyecek kadar yemeye başlarlar. Ölüm de azalmıştır. Ölümsüz değildirler daha, ama beklenmedik bir kaza olmadığı sürece, yaşamlarının bir üst sınırı yoktur. Daha ileri yaşlarda bedenlerinin kendilerine

gittikçe bir yük haline geldiği görülür. Üstelik kadın Kocamışlarla erkek Kocamışlar arasındaki farklar da azalıp yaşamın ve çoğalmanın gereği olan iki cinslilik de ortadan kalkıyor gibidir. Bilinç, dizinin başında adını duyduğumuz Lilith'in cinselliksizliğine ulaşmış beden denen yükü sırtından atmak üzeredir.

Anlaşıyor ki, madde ile bilinci birbirine bağlayan bağlantılar gittikçe zayıflamaktadır. Bilinç, maddeden kendini kurtaracak son evrim sıçramasını yapmak için hazırlanmaktadır sanki. Bir adım daha ve evrimin başındaki bağımsızlığına kavuşacaktır yine.

Âdem, Havva ve Yılan'ı yaratıp Cennet Bahçesine koyan Lilith'tir, ama onun adı bu ilk oyunda Âdem ile Havva'nın konuşmalarında ve dizinin önsözünde geçer.

Lilith insansoyunun İlk Anası, Shaw'ın deyişiyle Yaşam Gücü'nün simgesidir. Ölümü anlayıp kendini yenilemesi gerektiğini görünce, "ağaçlardaki yapraklardan daha fazla aylar boyunca" acıyla kıvrınır ve yaşamı yenileme işinin bir kişi için çok ağır olduğunu anlar ve canını verip madde dünyasından ayrılırken yerine iki canlı bırakır: "Birisini kendi gibi, ötekisi Âdem gibi." (*Tüm Oyunları*, 858) Lilith'in daha sonra adı oyunlarda tek tük duyulacak; ama o son oyunda kapamış aryası için or-

ındaki cennet bahçesi dünyaya sanki geri dönmüştür. Ortada ne fabrika ne yol ne taşıt gözüktür. Memeli hayvanlar için çok zahmetli olan üreme biçimi artık değişmiştir. Teknolojinin yardımıyla bebekler artık 19 yaşının biyolojik olgunluğuyla ve yumurtadan doğar. Bu son oyunun ilk sahnesi, zaten, ortada kocaman bir yumurtayla açılır. Ortalıkta gençler dolaşmaktadır. Aralarında doğuma yardımcı olmak için bir de Kocamış vardır.

19 yaşının olgunluğuyla doğan bebekler dört yıl kadar yiyip içip

taya çıkacak ve yeryüzünde yeşeren bilinci yargılayıp onunla ilgili son kararı verecektir. Dolayısıyla Lilith hem evrenin başlangıçtaki yaratıcı güçtür hem de sonundaki yargılayıcı güç.

Bilinci yargılayacak bir başka kişi de Cennet Bahçesi'nde gördüğümüz Yılan'dır. Lilith'in doğurganlığını Havva almış gibi görünüyorsa da, Yılan Lilith'in hem doğurganlığını hem de bilgeliğini almıştır. Âdem ile Havva'nın anlamadığı şeyleri anlar, onlara bilmediklerini öğretir, ama aynı zamanda doğurgandır da: "Siz var olan şeyleri görüp sorarsınız 'Neden?' diye. Ben ise var olmayan şeyleri düşler ve sorarım 'Neden olmasın?' diye" (857).

Yılan, Âdem, Havva, Kabil ve Lilith'in buluşması

Oyunun sonunda Lilith ile birlikte, Yılan, Âdem, Havva bir de Kabil'in ruhu ortaya çıkar. Bu beşli, bilincin verdiği aşamayı değerlendirecek ve verdikleri karar olumsuz olursa, yeryüzündeki bu evrim deneyini Lilith silip atacak ve onun amaçları için yaşayacak yeni bir tür yaratacaktır.

Âdem ile Kabil'in (iki erkek) oyları, savaş ortadan kalktığı ve cinsellik de kalkmak üzere olduğu için olumsuz olur. Havva'nın oyu olumludur çünkü toprağı işleyenler ile savaşçılar toprak olmuş ve zekiler onların yerine geçmiştir. Yılan da olumlu oy verişini şöyle açıklar: "Ben haklı çıktım. Çünkü bilgeliği ve iyi ile kötüyü ayırt etmeyi seçmiştim. Şimdi kötülük ortadan kalkmış, iyilik ile bilgelik bir olmuş. Bu da yeter (961).

Bu durumda karar Lilith'e kalmıştır. Ama iki dışının verdiği karardan, Lilith'in de ne karara varacağını sezmek zor olmaz. Bunu da Lilith uzunca bir (sözcüğün tam anlamıyla) arya ile anlatır.

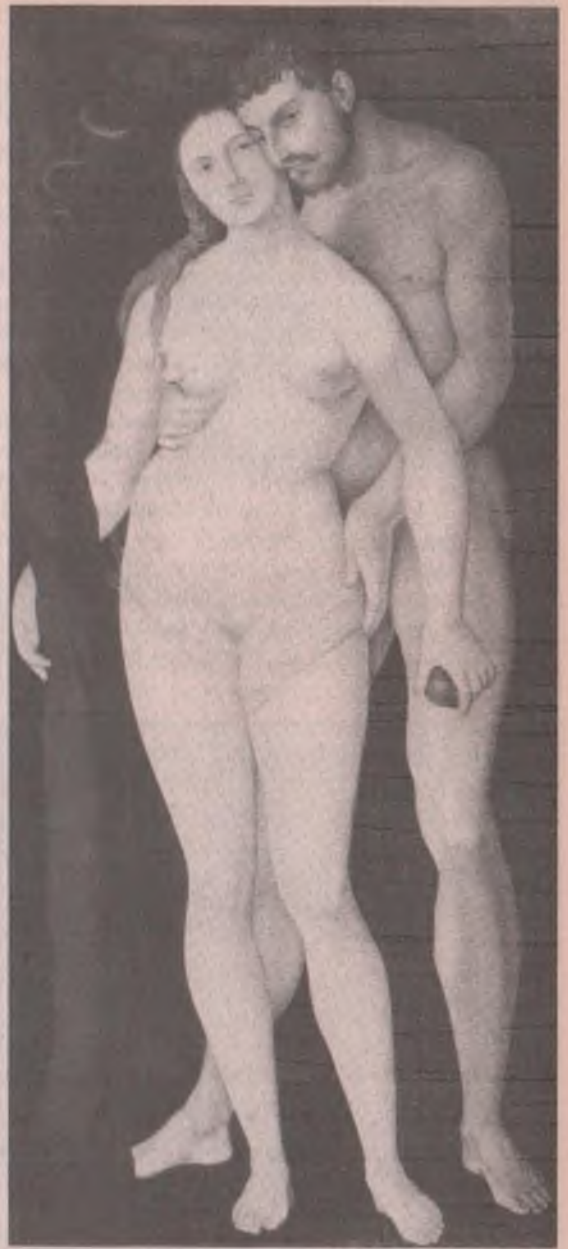
İnsanların geçmişte çok korkunç şeyler yaptığını söyleyen Lilith, acımasızlık, ikiyüzlülük ve aklıktan kırılan çocuklar yüzünden, birçok kez yeniden doğum sancıları çekmeye başlamış. Tam sancıları ürününü vermek üzereyken, "sonunda bir kişi tövbe edip" 300 yıl yaşamış. Başkalarının da onun yolunu izlemesiyle insanlık bugünkü (30 binyıl sonraki) duruma erişmiş (962).

Ama en önemlisi, edindikleriyle hâlâ yetinmemesi insanların. Lilith'in Âdem ile Havva'yı doğurarak onlara kazandırdığı itki, 30 binyıl sonrasının bu üstinsanlarını boyuna iletir ve yöneltiyor. Maddeyi üzerlerinden atıp ruha dönmeye çalışan bu insanların önünde bir tek engel kalmış: Ten ile canı ayıran ırmak. Günlerini yalnız düşünmekle geçiren Kocamışlar bunu da aşarlarsa, bedenlerden kurtulan düşünceler birleşecek, evrenin başlangıcındaki "katıksız enerji burgacı" maddeden tümüyle arınarak "katıksız düşünce burgacı"na dönüşecektir.

İnsan uygarlığı için en büyük tehlike durağanlıktır. Bunu önleyecek yetiyi de kadına verdiğini söylüyor Lilith: Merakı. Kendinde de var olan bu yeti sayesinde, Lilith sabredip insanların bu yüce sona erişip erişmeyeceğini bekleyecektir:

"Ben Lilith'im; enerji burgacına Canı sokup düşmanın olan Maddeyi yaşayan bir ruha boyun eğmeye zorladım. Ama Canın düşmanını ona köle etmekle onu Canın efendisi etmiş oldum; bütün köleliklerin sonu bu değil midir zaten? Şimdi kölenin özgürlüğe kavuşmasını, düşmanı ile barışmasını ve burgacın maddeden arınıp cana dönüşmesini göreceğim. Kendilerine Kocamış adını veren bu hebecikler bu amaca yöneldiklerinden, daha sabredeceğim onlar için. Oysa biliyorum ki ona ulaştıklarında benimle birleşip beni açacaklar ve Lilith'den geriye anlamını yitirmiş bir türkü, bir destan kalmış kalacak. Sonsuz olan yaşımdır yalnız" (962).

Lilith'in dölüyle başlayan Yaşam

böylece bütün evreni dolduracak. Bunun ötesinde ne olduğunu Lilith de göremiyor: "Yeter ki bir öte olsun" (962).

Bu makaleyi bitirirken bir soruna kısaca değinelim. 20. yüzyılda daha çok karşı-ütopya yazılmış. Ama karşı-ütopya kavramının açısına da dikkat etmek gerekir. Tartıştığımız yapıt, *Methuselah'ya Dönüş*, Shaw'un açısından bakıldığında bir ütopya sayılabilir, çünkü insanlık savaş, yok-sulluk gibi sorunları çözmüş, insan-teknooloji, hatta ruh-madde ilişkisini aşmış, evrenin özünü anlama ve onunla bir olma yoluna çıkmış. Ama biz zavallı ölümlüler, Shaw'ın diliyle söylerinde daha çok çalışmamız gerekecek.

Anadolu'dan yeni bir hominoid

Bilimsel başkanlığını Ankara Üniversitesi DTCF Paleontoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Ayla Sevim'in yaptığı, Çankırı Müzesi ile ortaklaşa gerçekleştirilen Çorakyerler kazısının 2000 yılı çalışmalarında, 25 yıl aradan sonra Anadolu'da yaşamış olan yeni bir hominoid cinsi (genusu) bulundu.

Çorakyerler lokalitesinden bol miktarda ve oldukça sağlam şekilde omurgalı fosil buluntuları ele geçmektedir. Kazı alanının tarihlendirilmesi şimdilik faunal korelasyon ile yapıldı. Çorakyerler faunasının morfolojik özellikleri bu lokalitenin Trolie Döneme (Geç Miyosen) ait olduğunu gösteriyor. Bu da Çorakyerler fosil lokalitesinin yaşının olasılıkla MN 12'ye eşdeğer olduğunu göstermekte (7 ile 8 milyon yıl arasında bir tarih).

Çorakyerler primat fosili (ÇO'00 205 olarak kodlanmıştır) günümüzde yaşayan goril büyüklüğünde erkek bir hominoid'e ait. Ele geçen buluntu, çok iyi

korunmuş dişleriyle birlikte üst çenenin bir bölümünü oluşturuyor. Dişlerinin bazı özellikleri ve üst çenenin ön uzunluğu (premaxila uzunluğu) *Sivapithecus* (Sivalik'te bulunmuş hominoid), *Ouranopithecus* (Yunanistan'da bulunmuş), *Dryopithecus* (Avrasya buluntuları) ve *Ankarapithecus* (Türkiye'de bulunmuştu)'la benzerlik gösteriyor. Bunun yanı sıra Çorakyerler hominoidinin küçük azı dişlerinin (premolarlarının) dörtgen şeklinde oluşu, tüberküllerin morfolojisi ve mine tabakasının kalınlığı açısından ise Afrika'da bulunmuş olan *Australopithecine*'lere (insanın atasal kökeninde yer alan fosil hominidler) benzerlik gösteriyor. Bu özelliklerin kombinasyonu Çorakyerler hominoidi, şimdiye kadar bilinen örneklerden farklı bir yapı sergiliyor. Dolayısıyla bu fosil Türkiye'de bugüne kadar ilk kez ele geçen bir cins (genus) olarak değerlendirildi.

Çorakyerler faunasında, Gazella ve Paleoreas gibi açık otlak alan hayvanlarının bulunması ve paleoekolojik koşullar dikkate alındığında, ilk incelemelere

göre Çorakyerler lokalitesinin Avrasya'da bilinen diğer Geç Miyosen lokalitelerinden daha genç olduğu anlaşıldı. Çorakyerler hominoidinin morfolojik özellikleri, lokalitenin yaşı ve paleoekoloji yapısına baktığında, bu primatin Avrasya Geç Miyosen hominoidleri ile Afrika Erken Pliyosen hominidleri arasında yer aldığı düşünülüyor. Ancak fosil üzerindeki ve lokalitenin tarihlendirilmesine ilişkin çalışmalar devam ediyor. Bütün değerlendirmeler yapıldıktan sonra Çorakyerler hominoidinin klasifikasyondaki yeri kesin olarak belirlenecek.

Ankara maymunu (Ankarapithecus)

Sözü geçen Ankara maymunu fosili, 1995 yılında, Prof. Dr. Berna Alpagut başkanlığında bir araştırmacı ekibi tarafından Ankara yakınında bulunmuştu. Kafatasına ve bazı önemli vücut kemiklerine ulaşılması, buluşu çok değerli kıliyordu. Ankara maymununun en önemli özelliği, çağdaşları arasında morfolojik açıdan farklı nitelikleri bir arada taşımasıydı. Fosil, insan ailesinin, kuyruksuz maymun ailesinden evrimsel olarak ayrılma tarihi hakkında o güne kadar bilinenlere yeni bilgiler katıyordu. Ankara maymunu; atgiller, filgiller, gergedangiller, etçiller, otçullar, küçük kemirgenler, dev boyutlu kara kaplumbağaları ile birlikte 10 milyon yıl öncesinin Ankara ormanlarında yaşamaktaydı. 1995 yılında bulunan 10 milyon yıllık fosilin fotoğrafı ve bulunuş öyküsü ilk kez *Bilim ve Ütopya*'nın Mayıs 1997 tarihli 35. sayısında yayımlanmıştır.

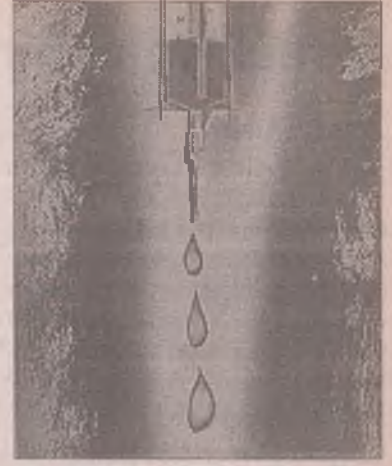

Kanser araştırmaları için dünyanın en hızlı bilgisayarını oluşturuldu

Oxford Üniversitesi araştırmacıları potansiyeli olduğu düşünölen binlerce kanser ilacını sanal bir süper bilgisayar vasıtasıyla test etmek istiyorlar. Bunun için gerekli işlem gücünün ise ev bilgisayarları ile sağlanması düşünölmöyor.

Devasa veri akışını düzenlemek için geliştirilen yazılım çerçevesinde küçük veri paketleri kayıtlı ev bilgisayarlarına gönderiliyor, işlemci arka planda verileri değerlendiriyor ve sonuçları merkezi bilgisayara gönderiyor. Bu şekilde dünyanın en büyük işlem güçlü bilgisayarının ortaya çıkartılması bekleniyor. şu ana kadar ki süper bilgisayarların benzer işlem miktarı için on yıllar boyunca hesap yapması gerekiyordu.

Yaklaşık 100 potansiyel kanser ilacını içeren bir bilgi paketi, kullanıcıya internet üzerinden ulaştırılıyor. Buna karşılık projede yer alanlar kanser oluşumuna yol açması muhtemel bir protein modelini

alıyorlar. Oxford'lu araştırmacıların geliştirdiği THINK programı kanser ilacının üç boyutlu yapısını hesaplayarak proteini bloke edip edemeyeceğini belirliyorlar.

Araştırmanın yürütöcüsü Graham Richards, bu şekilde herkesin, bilgisayarının kullanmadığı kısmının işlem gücüyle kansere karşı savaşı destekleyebileceğini belirtiyor. Bir sonraki aşamada araştırmacılar kan dolaşımını stimöle edebilen veya proteinlere saldırabilen hücre gelişimini ve onarımını sağlayan moleküller gönderiyorlar. Projenin katılımcı sayısının artması ile büyüyerek devam etmesi bekleniyor.

(Çev. Barış Cığızoğlu,
Kaynak: www.spiegel.de)

Yeni bir Ebola virüsü mü yaratıldı?

Tıp doktorları Hindistan'da ilkbaharda ortaya çıkan salgının arkasında Ebola benzeri bir virüs olabileceği yönünde şüphelerin git-tikçe artığını belirtiyorlar. Salgına ilişkin ilk olaylar şubat ayında Himalaya Dağı eteklerinde yer alan Siliguri şehri'nde ortaya çıkmıştı. Tahminlere göre yüzden fazla insan hastalığa yakalanmış, yaklaşık yüzde 70'i hayatını kaybetmişti. Bölgede çalışan nörolog Nihar Ranjan Halder incelediği yedi hastanın komaya girdiğini ve yüksek ateşı takiben öldüklerini *New Scientist* dergisi ile yaptığı röportajda açıkladı. Salgının belli bir süre sonra şiddetini kaybettiğini, enfeksiyona ilk yakalanan hastaların tamamının öldüğünü ancak bu durumun ilerleyen zaman içerisinde değiştiğini. 5 hafta sonra ise ölüm vakasıyla karşılaşıl-

madığı belirtiliyor.
Halder'in diğer uzmanlarla bir-

likte sorunun kaynağına ulaşma çabaları ise şu ana değin başarısızlıkla sonuçlandı. Mevcut bulguları Londra'da düzenlenen Dünya Nöroloji Kongresi'nde sunan araştırmacı, sorunun kaynağının yeni bir virüs türü olabileceğini, parazit veya bakterilere ilişkin ise herhangi bir bulguya ulaşamadıklarını belirtti. Halgar ve arkadaşları salgın bölgesinden alınan omurilikten alınan numuneler ile kan analizi sonuçlarının herhangi bir sonuca ulaşmalarını sağlayamadıklarını belirttiler. Son derece bulaşıcı olan ve kökeni belirlenemeyen hastalığa yakalananların yüzde 70'inin ölmesi ise virüsün Ebola veya Marburg virüsü ile aynı etki seviyesinde olduğunu gösterdiği belirtiliyor.

(Çev. Barış Cığızoğlu,
Kaynak: www.spiegel.de)

Yemek yemenin Ortadoğuca'sı

Ahmet Uhri

Jean-Anthelme Brillat-Savarin (1795-1828) "Ulusların kaderini yediği yemekler belirler" demiş zamanında. Mintz'e göreyse, "insanların beslenmesindeki değişiklikler ve yeniden düzenlemeler, toplumsal yapı ve değişime dair düşünce kalıplarındaki önemli dönüşümleri de yansıtır." İşte bu sözler, geçtiğimiz günlerde yayımlanan *Ortadoğu Mutfak Kültürleri* adlı kitabın tanıtılma-ya çalışılacağı bu yazının da temelini oluşturacak.

Ortadoğu gibi, dünyanın geçmişinde, bugününde ve hatta belki de geleceğinde rol oynamış ve oynayacak bir bölgenin kültür tarihinin ayrıntılı olarak incelenmesinin gerekliliği ortada. Kültürel açıdan zengin bir çeşitlilik gösteren bölge, kültürlerin birbiriyle kaynaştığı, savastığı, yarıştığı, tarih boyunca varolan toplulukların birbirleriyle rekabet halindeyken bile birbirinin kültüründen yararlandığı, karmaşık toplumsal ilişkilerin ortaya çıktığı, dünya üzerinde bugün vardığımız noktada önemli yer tutan kentleşme olgusunun başladığı yer olarak başlı başına bir kıtadır aslında. Bu durumda bölgenin yiyecek-içecek kültürü üzerine çalışmak, yeme-içmenin bu bölgenin özel koşullarında ne anlama geldiğini incelemek elbette önemli.

Yemek yapmak ve yapılanı tüketmek bir zevk sorunu olmanın yanı sıra, insanoğlunun yaşamında üreme dürtüsü ile birlikte ele alınması gereken temel dürtülerden biri. Ayrıca yemek yemenin ve cinselliğin sağladığı bedensel hazın elde edilebilmesi için gösterilen çabaları, von Mises gibi ekonomistler "insanı çalışmaya ve yaratmaya iten temel dürtüler" arasında sayıyor.

Sami Zubaida ve Richard Tapper'ın editörlüğünde hazırlanan *Ortadoğu Mutfak Kültürleri*'nde yer alan makaleler, giriş bölümünde Ortadoğu'nun tarihi coğrafyası ve bu coğrafyada önc çıkan temel besin maddelerinin, günümüz Ortadoğu ülkelerinin tarım ve eğitim politikalarının incelenmesinden sonra, üç bölümde toplanmıştır. "Mutfak-

lar, Yemekler, Kullanılan Malzemeler" adlı ilk bölümde, pirinç, baklava ve keşkeğin yapılışı, bölgelere göre farkları ve sözcüklerin etimolojisi üzerinden bölgenin kültür tarihini incelenmeye çalışılırken; Arap, Türk ve İran kültürlerinin bölgeye yiyecek-içecek kültürü açısından nasıl bir damga vurduğuna da eğilinir. Ayrıca, Bert Fragner'in makalesinde belirttiği gibi Osmanlı İmparatorluğu ile çağdaşı İspanyol Krallığı'nın bölgedeki önemi aşağıdaki sözlerle anlatılıyor:

"...Bu imparatorluk mutfak mirasının köklerini, kadim Yunan'da mı, Bizans'ta mı, ya da şanlı Türk ve Arap uluslarının yaratıcılığında mı aramak gerektiği sadece bir spekülasyondur; bu arada Fenike ve Musevi geleneğini de atlamamalıyız. Bugünlerde, bu savların herhangi birine, Balkanlar ve Yakındoğu ülkelerinden birinde destek bulabilirsiniz. Ciddi olarak savlayabileceğimiz şudur: Yemek pişirme sanatını Osmanlı geleneğinin biçimlendirdiği büyük bir alan var hâlâ. Bu makro ölçekli mutfak, her birinin kimliğini kendi yerel mutfak geleneklerinin belirlediği bazı mikro bölgelerden oluşuyor. Başka hiçbir anlamda canlılığı kalmamış Osmanlı İmparatorluğu'nun bu el altından süren varlığı, Akdeniz mutfaklığı adıyla anılan daha büyük bir alanın içinde yer alır. Ama Akdeniz geleneklerinin temelinde başlıca Akdeniz'in doğası ve ikliminin verdiklerinin yattığı sanılmasın. Bu ortak mutfak alanının özellikleri iki önemli siyasi süperyapı tarafından biçimlendirilmiştir: Bunlardan biri kadim Roma İmparatorluğu, öteki İspanyol-Osmanlı hegemonyası dönemidir..."(s.53)

Aynı bölümde, İran ve Orta Asya yemek kitaplarının sosyolojik açıdan incelendiği Bert Fragner'in bir diğer makalesinden sonra (s.63-71), eğlenceli bir dille ve müthiş bir gözlem yeteneğiyle yazıldığı anlaşılan, Holly Chase'in "Meyhane mi McDonald's mı? İstanbul'da aya küstü yemeğin evrimi" adlı makalesi geliyor.

Bana ne yediğini söyle, sana kim olduğun söyleyeyim

"Yemek ve Toplum Düzeni" başlığında toplanan ikinci bölümdeki makaleler ise, yemek pişirmenin, sunmanın ve yemenin sosyolojik anlamları üzerinde duran yazılar. Modern Arap yemek kitaplarında geleneksel mutfak dönüşün izlerinin arandığı Peter Heine'ye ait makaleyi, Claudia Roden'in Musevi yemekleri üzerine incelemesi izliyor. Daha sonra gelen etnolojik incelemelerin ilkinde, bir Yemen kasabasını baz alarak, Arap toplumunda toplumsal cinsiyetin sofraya yansımaları lanthe MacLagan irdeleyor (s.158-173). Arap toplumundaki sınıfsal niteliklerin mutfak kültüründeki yansımalarının gösterildiği "Bana ne yediğini söyle, sana kim olduğun söyleyeyim: Mekke mutfaklığı ve sınıflar" adlı makaleyi (Mai Yamani, s.174-185), kültürel sınırları yemek alışkanlıklarıyla belirlemeye çalışan Christian Bromberger'in incelemesi izliyor. Kuzey İran'daki kültürel sınırları ekmek ve pirinç yemeğe göre çizen çalışmada, Levi-Strauss'un faiklik inşasının normal tarzı olarak kabul ettiği "bana yasaklanmış, benim yemediğim yiyecekleri yiyor, öyleyse benden farklı, bana uzaktır; benim kimliğime karşıt, olumsuz kutuptandır" (s.193) yaklaşımını temel alan Bromberger, yiyecek-içeceklerden cinsellik ve cinsel kimliklerin Ortadoğu'da ne anlama geldiğini araştırıyor.

Üçüncü bölüm "Sofranın Dili"nde ise, mutfak geleneğinde önemli yiyecek ve içeceklerin göstergebilim açısından incelenmesi yer alıyor. Yiyecek ve içeceklerin kendilerinin değil, içenlerinin, kokularının, Ortaçağ Arap dünyasının mutfak geleneğindeki izlerinin peşinde olan Manuel Delgado Marin'e ait araştırması (s.204-214) kan, şarap ve su üçlüsünün Müslüman dünyasındaki yerinin antropolojik, etnografik ve dilbilimsel açıdan incelendiği, kitabın editörlerinden Richard Tapper'e ait makale izliyor. İslam'da şarap yasağının nedenleri ve kökeni üzerinde duran makalede, *Kuran* ve Şeriatla içecekler ve diğer sıvılar arasındaki ilişkiler inceleniyor. Suyun İran, Arap ve Türk toplumlarındaki yeri üzerinde durulurken, "Ortadoğu'da bana göre, bir bardak su iç-

NE OKUYORLAR? NE ÖNERİYORLAR?

Sorularımızı, Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (STKB) Başkanı Sayın Haşmet Atahan'a yönelttik.

- Sayın Atahan bu aralar neler okuyorsunuz?

- Son okuduğum kitap, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın *Komün Gücü* (Haz. Süleyman Şaşmaz, Tarih Bilimi Yayınları, 2000) adlı kitabı. Doktorun birtakım yazılarını ve düşüncelerini derleyen bir kitap. Adından da anlaşılacağı gibi, insanlığın hayvanlıktan kurtularak sosyal hayvanlığa geçiş dönemi olan ilk insanlaşma sürecini anlatıyor. İnsanlaşmanın Komün gelişmesi sürecinde üretim ve tüketim ilişkilerinin verilerine bağlantısı içerisinde giderek geliştiğini söylüyor. Belki soyut, günümüze uzak gibi görünen bir kitap ama; bizim gibi gerikalmış ülkelerin neden Batı'daki gibi bir kapitalistleşme içinde olamadığını araştırılmasında, anlaşılmasında, insanlık tarihinin bilinmesinin önemli olduğunu düşünüyorum. Bu açıdan bence güncel. Her ne kadar içerisinde Doktor'un yazılarının kaynakları, kendisine ait olan kısımlarla, olmayan kısımlar çok net şekilde belirtilmemişse de; tarih ve toplum bilimini araştıran, geçmiş değerlerin günümüze açılım sağlamasını isteyen arkadaşlarımıza öneririm.

- Bu kitap dışında Bilim ve Ütopya okurlarına önereceğiniz kitaplar neler?

- Gerikalmışlığımızın bedelleri üzerine araştırma yapılmasını, günümüzün kavranması açısından

önemli buluyorum. Geçmişimizi anlamak bakımından *Komün Gücünü* önerirken, günümüzü değerlendirmek bakımından da önerilerim olacak. Bir tanesi *Dünyanın Durumu* adlı kitap, TEMA Yayınları'ndan çıkmış. İklim değişiklikleri, su seviyesindeki değişiklikler, sürdürülebilir su ekosistemleri, tarım kaynaklarının korunması, bulaşıcı hastalıklara karşı insan hakları ve çevre adaleti gibi konularda, dünyanın mevcut durumu ve alternatif öneriler getiriliyor. 1996 yılı dünya verileri ışığında derlenmiş bu kitabın okunmasında yarar görüyorum. Yine, Dünya Bankası ve IMF'nin 3. Dünya ülkelerini nasıl sömür cenderesi altına aldığını çok somut ve doyurucu verilerle ortaya koyan, Eric Toussaint'in *Ya Parayı Ya Canını* adlı kitabını (Çev. Meral Berberyan, Yazın Yayıncılık) öneriyorum. Aslında kitap okunduğu zaman görülecek ki, 3. Dünya ülkelerinin hem parasının hem de canının alındığı bir ortam yaratılmış. Bence bir başucu kitabı. Bir diğer kitap da, Berleniş Yayınları'ndan yine Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın *Diyalettik Materyalizm Nedir? Nasıl Kullanılır? Ne Değildir?* adlı kitabı. Diyalettik Materyalizmi anlatan bu kitabı, özellikle Marksizm'le yeni tanışan ve Yeni Dünya'yı anlamaya ve yorumlamaya yönelik çalışmalar yapan genç arkadaşlarımızın okumasında büyük yarar görüyorum.

mek gibi yalın bir eylem bile simgesel açıdan karmaşık olabiliyor" (s.231) denilerek, Ortadoğu'nun karmaşık kültürel yapısı içindeki simgesel alanlara dikkat çekiliyor. Fas'ta ramazan geleneklerinin incelendiği yazıyı, belki de kitabın en önemli makalesi sayabileceğimiz Sabri Hafız'a ait, "Arap yazınında yemek ve göstergebilim" adındaki araştırma izliyor. Yeme-içmenin cinsellikten dini ritüellere, atasözlerinden yazın yapıtlarının adlarında kullanılmasına kadar, Arap yazınına birçok değişik düzlemde okumayı gerektiren ve bunu Arap yazınına tanıyabildiğim kadıyla, hakkıyla yerine getirdiğini düşündüğüm bu araştırmayla kitap sona eriyor.

Daha önce de Alfa Yayınları'nın özet bir çeviri olarak bastığı Massimo Montanari'ye ait *Avrupa'da Yemeğin Tarihi* ile başlayan, önemli bir açığı kapatan bu türden yayınların devam etmesi; arkeolog, tarihçi, sosyolog ve kültür tarihçilerinin yolunu açacaktır.

Mutfak Kültürleri, Edt. Sami Zubaida-Richard Tapper, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, X+309 s.

En güzel sözler

Serhat Kestel

İşte, geçmişten geleceğe uzanan bir yapıt...

Bazı yapıtlar, zamanında büyük ilgi çekmesine karşın, sonraki yıllara ulaşamazlar. Bir kısmı 40-50. yıllara dek ilgiyi koruyabilir, bazıları daha sonraki yıllara ulaşabilir. Ama eskimiş olarak çoğu kez, özellikle "dil" açısından. Bunlar ilgi ve etki gücü yerine "tarihsel" oluşuyla değeri. Tüm zamanlara hitap eden, eskimeyen ve gerçekliğini sürdüren yapıtlar ise pek azdır. Şimdi bu tanıma giren özgün bir yapıttan söz edeceğiz: İlk çağlardan günümüze kadar aynı değerle gelen, sanat, bilim vb. alanlarda söz ve kalem sahibi kişilerce söylenmiş olan özdeyişler.

Zamanın Eskitemediği En Güzel Sözler, Der. Hikmet Ulusoy, Alfa Yayınları, Nisan 2001, 330 s.

Hikmet Ulusoy, uzun araştırmalar sonucu 330 sayfa olarak derlemiş bu sözleri. Yapıt, bir antoloji dizisi niteliğinde Alfa Yayınları'na basılmış ikinci kez. Ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın 21.02.97/001717 kararı ile tüm okullara önerilmiş.

Yapıtın önemli bir özelliği, özdeyişlerin konularına göre alfabetik sıralanışı. Yani hangi konuda güzel sözler istiyorsanız o konunun baş harfini izlemek yeterli. Söyleyenlerin adları ile birlikte, okur ve ilgilenenler için büyük kolaylık.

İlk baskısı *Zamana Adanan Sözler* adıyla, Kayseri Yediharî Basimevi'nde basılmış. Son baskısı yeni adıyla içeriğini daha güzel belirtmekle

birlikte kapak kompozisyonu ile de çok güzel. Sanki bir mücevher kutusunu simgeliyor.

Özetle bu yapıta bir başucu kitabı diyebiliriz.

Yayın Dünyası

Kitapçı rafı

Ulusal Maden Varlığımız ve Bor Gerçeği, M. Mustafa Çınk, Ankara Ticaret Odası Yayınları, 2001, 204 s.: Yazar M. Mustafa Çınk, Eti Holding A.Ş. Başmüfettişi görevinde bulunuyor. Kitap, madencilik tarihinin öncesi çağlarda Anadolu'daki gelişiminden Cumhuriyet dönemine kadarki sürecini anlatan giriş bölümüyle başlıyor. Sıra-sıyla altın, gümüş, krom, kromit, ferrokrom, trona (tabii soda), boksit, alüminyum madenlerinin; dünyada mevcut durumu, rezervleri, sektörde kullanım alanları, Türkiye'de bulunduğu yerler, üretimi ve genel değerlendirmelerle ülkemiz madenciliğine ilişkin ayrıntılı bilgiler yer alıyor.

"Bor Nedir" sorusuyla başlıyor borun öyküsü. Önce bor madeninin bulunuşu, ilk kez kullanılışı ve Cumhuriyet öncesi bor madenleri hakkında kısa bir tarihçe veriliyor. Günümüzde bor madenleri ve kullanım alanları anlatılıyor sonra: Roket yakıtı olarak kullanılan borun uzay teknolojisi, bilişim sektörü, nükleer teknoloji ve savaş sanayii'ndeki öncelikli yerine ve şaşırtıcı önemine değiniliyor. Peki böylesi önemli bir madenin, tek başına dünya rezervlerinin yüzde 70'ine sahip olduğu Türkiye'de neden özelleştirilmesi isteniyor? "21. yüzyıla adım atmış olduğumuz bu ilk yıllarda, ciddi düzeyde mali kaynak sıkıntısı çeken ve borçlarını borçla kapatmaya çalışan ülkemiz, yeralında trilyon dolarla ifade edilen doğal zenginliklere sahip olmasına rağmen, bu emsalsiz servet, maalesef Türkiye'nin refahı ve gelişmesi için değerlendirilememektedir. Tek başına dünya bor madeni rezervinin yüzde 70'ini elinde bulunduran ülkemiz, trilyonlarca dolara denk gelen bu kaynağı akıl-

cı kullanamadığı gibi, bu madenlerin dış ve iç siyasi baskılar sonucunda, özelleştirme yoluyla çokuluslu yabancı sermayenin eline geçmesi anlamına gelecek bir şekilde satışı ile, elimizden alınması amaçlanan gayret ve müdahalelere bir de tanıklık etmek zorunda kalmış olmamız, ülkemiz açısından korkunç bir talihsizlik olmuştur." ATO Yönetim Kurulu Başkanı Sinan Aydın Aygün'ün kitabın önsözüne yazdığı bu yazı bor madenleri ile ilgili acı gerçeğe değiniyor.

Kitapta ABD'nin 1950'lerde başlattığı "Zip Fuels" ve "X Files" projeleri, Dünya Ticaret Örgütü'nün "Marakeş Toplantısı", 24 Ocak 1980 Kararları, Dünya Bor Piyasası başlıklı bölümler bor madenlerinin stratejik öneminden yola çıkıp ulusal varlığımızın yok edilmesine yönelik planları gözler önüne seriyor. Ülke kaynaklarının talan edilmesine izin verilmesinin doğuracağı sonuçların ele alındığı son bölümde ise yazar, "Unutulmamalıdır ki, bu topraklar altında yatan maden zenginliklerimiz Türk milletinin en ağır maliyetle sahip olduğu varlıklardır. Bir ülkeye ambargo uygulamakla, aynı ülkenin hammadde kaynaklarını sınırsız bir serbestiyetle ucuz bir şekilde yurtdışına aktarmanın sonuçları endüstri açısından aynıdır. Birinci halde, ambargo konulan ülkenin sanayisi çok kısa bir sürede; ikinci halde can çekişerek çöker" sözleriyle olası sonuçları dile getire-

rek kitabını nokt alıyor. Ulusal varlığımızın devamı ve emperyalizmin yaptırımlarının bor madenleri somut gerçeği çerçevesinde ele alındığı oldukça önemli bu kaynak kitabı, okurlarımıza öneriyoruz.

Şamanizm, Michel Perrin, Çev. Bülent Arbaş, İletişim Yayınları, 2001, 144 s.: Şamanizm bir din midir, yoksa herkesin yapabileceği bir büyü mü? Tanrıların ve doğanın kopmaz bir bütün olduğu, gece ile gündüze kapıları her zaman açık olan şamanist evren, duyu ve simgelerle yüklüdür. Perrin kitabında; şamanizm ve toplum, şamanizm ve batılı insan, şaman olmak, şamanlıkta roller ve tasarımlar konu başlıklarıyla şamanizmi inceliyor. Sonuç bölümündeyse insan-doğa ilişkisinde yaratının sınırlarına vurgu yapıyor. Kitap, günümüz bilimlerinden yoksun insanların olayların akışını açıklamak, doğayla yüz ağartıcı bir ilişki oluşturmak, acıları ve kaygıları gidermek için nasıl tutarlı bir entelektüel ve dinsel sistem oluşturduklarını görmemizi sağlıyor.

Türkiye'nin Pasteur'u Dr. Z. Muammer Tunçman, Firdevs Gümüşoğlu, Berlin Yayınları, Haziran 2001, 342 s.: Yazarımız Firdevs Gümüşoğlu'nu okurlarımız yakından tanıyor. Gümüşoğlu bu sefer, Dr. Tunçman üzerine yaptığı biyografik çalışmasıyla çıkıyor karşımıza. Ocak 1998'de dergimizin "İz Bırakanlar" köşesinde "Türkiye'nin Pasteur'u, Dr. Z. Muammer Tunçman" başlıklı makalesiyle yine Firdevs Gümüşoğlu tanıtmıştı bu bilim insanını.

Şimdi de kitabında, Dr. Tunçman'ın hayatına derinlemesine ve çarpıcı bir dille vurgu yapıyor. O, Türkiye'de modern mikrobiyolojinin öncülerinden. Yaşamı boyunca halk sağlığına kanat germiş. Bir öncü, bir örgütçü ve bir bilim insanı olarak yalnızca Türkiye'de değil, dünyada da buluşlarıyla ilkler arasına adını yazdırmış. Halkına karşı sorumluluk duygusuyla, kendisine nerede ihtiyaç varsa oraya koşmuş. Dünyada ilk kez kuduz hastalığına ilişkin dört dilde dergi çıkaran kişi, Tunçman'dır. Bu kitap; bu bilim insanının yaşamöyküsüne, makalelerine ve 1940'tan 1970'e Rio de Janeiro'dan, Moskova'ya, Toyo'ya

kadar uluslararası kongreler nede- niyle gidilen ülkelerin bilimine, sa- natına ve gündelik yaşamına tanık- lak eder. Bu kitap yalnızca yurtse- ver bir bilim insanının yaşamöykü- sü de değildir. Aynı zamanda, mes- leki gelişmelerini ve halk sağlığı çalışmalarını bir "memleket hizme- ti" olarak gören bir kuşağın, Cum- huriyet'in Aydınlanma Devrimi'nin de öyküsüdür.

Yıldızların Zamanı, Alan Lightman, Çev. Murat Alev, TÜBİTAK Popü- ler Bilim Kitapları, 2. Baskı Mayıs 2000, 146 s.: Astronomi biliminin önde gelen isimlerin- den Lightman bu kita- bında, gezegenler, yıl- dızlar, galaksiler, yıldız sistemleri, evrenin baş- langıcı ve sonu ile ilgi- li yaklaşımını canlı bir anlatımla dile getiriyor.

Orta Asya -Tarih ve Uygarlık-, Jean Paul Roux, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, Şubat 2001, 502 s.: Orta Asya, büyük bir uygarlık merkezi, güçlü düşünce akımlarına, bilime ve sanata hayat veren özel diyarlar- dandır. Zerdüşt bu topraklarda doğ- muş, Hint ve Helen burada birleşip Yunan-Buda sanatını oluşturmuş- tur. Evrensel dinin inananları başka coğrafyalarda birbirine düşerken, bu topraklarda büyük uyum içinde yaşamış ve bize hoşgörü dersi ver- miştir. Orta Asya üzerine pek çok çalışması bulunan Fransız Türkolog Roux, bu incelemesinde yalnızca Türkler'in Tibetliler'in, Hotenli- ler'in, Moğollar'ın, Turfanlar'ın, Araplar'ın, Çinliler'in ve diğer halkların değil, tüm bu halkaların oluşturduğu Orta Asya'nın tarihini anlatıyor. Kitapta tarihin yanı sıra, kültürel olgulara da özel bir önem veriliyor.

Devletin Yeniden Üretimi, Jacqueline Stevens, Çev. Abdul- lah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2001, 415 s.: Hayatımızı tümüyle kuşatmış olan dev- let gücünü nerden alır? "Devlet olma- saydı biz de olmaz- dık" yanılması nasıl yaratılır? Kitap, poli-

tik toplumların, kan bağının yasal kontrolü yoluyla, kuşaklararası var- lık biçimlerini nasıl kurumsallaştı- rdığına inceliyor. Çalışmanın ilgi odağını yazarın deyişle: Ulus, et- niklik, ırk ve aile rolleri yanında, devletin kendini yeniden üretme sü- reçleri oluşturmada birlikte; devle- ti yeniden yaratma açısından yeni olanaklar üzerine düşüncelere esin kaynağı olabilmesi oluşturuyor.

Eğitim Fakültelerinin Derdi Belli Yök'ün Derdi Ne?, Prof. Dr. Rifat Okçabol, Eğitimi- Sen Yayınları, 2000, 136 s.: Ülkemizde eğitim alanında en çok tartışılan konu- lardan biri şüphesiz YÖK ve uygulamaları olmuştur. Prof. Okçabol'un kitabı 1998-1999 yılları arasında çeşitli dergi ve gazetelerde çıkan makaleleri ile bazı

sempozyum ve kongrelerde sundu- ğu bildirilerden oluşuyor. Özellikle Türkiye'deki öğ- retmen profili araştırması üzerinde yoğunlaşan yazı- larla, Osmanlı'nın 1700'lerinden günümüze kadar öğretmen yetiştir- menin tarihsel gelişimi ele alınıyor. Eğitim fakülte- rinde YÖK tarafından ya- pılan düzenlemelerin ince- lendiği makaleler ise; oku- yucu için, "nasıl öğretmen yetiştirilmeli?" sorusunu yorumlayıcı nitelikte ele alınmış.

"Alman İslamı", Alp Hamuroğlu, Kaynak Yayınları, Mayıs 2001, 134 s.: Küreselleşmeyi tüm insanlığa da- yatan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB); dire- nen ulusal devletlerde etnik ayrımlara, kültürel farklı- lıklara ve dinlere, özellikle İslam'a yakın bir ilgi gös- termektedir. Alp Hamuroğ- lu kitabında, İslam'ın nasıl "Alman İslamı"na dönüştü- rüldüğünü tüm belgeleriyle ortaya koyuyor. İslamcı ör- gütlerin gelişimine zemin hazırlayan ve hızlandıran 12 Mart ve 12 Eylül dö- nemlerini, günümüzde Ba-

ttan nasıl beslendiklerini; ayrıca, İsl- lam ülkelerinde ABD ve AB'nin du- rumunu hem tarihsel süreçte hem de günümüz koşullarında inceliyor.

Salih Zeki Bey -Hayatı ve Eserleri-, Celâl Saraç, Kızılalma Yayıncılık, Şubat 2001, 191 s.: Yüksek matematiğin ilk kez orta ve yükseköğretim düzeyinde veril- mesini sağlayan ilim ve fikir ada- mının hayatı üzerine bir inceleme. Bilim tarihi üzerine önemli çalış- maları olan Prof. Dr. Celâl Saraç bu biyografik kitabı hazırlarken, 19. yüzyılın 2. yarısının sonların- da yetişmiş, yurtdışında yüksek öğrenim görmüş, üniversitede (o zaman ki adıyla Darülfünun) yıl- larca fizik ve yüksek matematik okutmuş, bu konularda çok sayıda bilimsel makale ve kitap yazmış, çeviriler yapmış; bunların yanı sıra özellikle bilim tarihi alanında da yıllarca çalışarak yeri doldurul- maz eserler bırakmış olan Salih Zeki Bey'in yapıtlarını gelecek kuşaklara tanıtmak amacını güttü- ğünü belirtiyor ve ekliyor: "Ölü-

mü üzerinden henüz ancak yet- miş yıl geçmiş bir ilim adamı- nın (sanki yüz- yıllar öncesinin meçhul bir yaza- rı imiş gibi) tanı- tılması gereğinin duyulduğu olma- mıştır. Üzülmek zorun- dayız: Salih Zeki Bey Hoca, bu türden unutul- manın kurbanı olmuş değerleri- mizdendir".

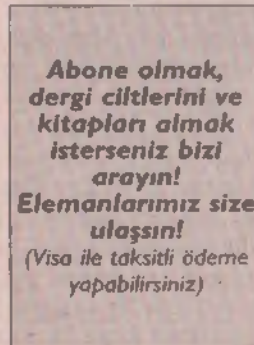
Yüksek Öğretmen Okulları, Prof. Dr. İsa Eşme, Bilgi-Başarı Yayınevi, Nisan 2001, 460 s.: Eği- tim tarihinde, 130 yıllık tarihi, ye- tiştirdikleri eğitimcilerin kimlik- leri ve nitelikleri ile özel bir yeri olan Yüksek Öğretmen Okulla- rı'yla ilgili bugüne kadar yayımla- nan ilk kitap. Prof. Dr. Eşme bu alandaki boşluğu doldurmak ve bu okulların ilginç tarihini belge- yerek okuyucuya sunma amacını gütmüş. 3 yıllık bir araştırma so- nucu hazırlanan kitap, bu kurum- ların derinlemesine incelemesinin yanı sıra yeniden açılıp açılama- yacakları konusunu da tartışıyor.

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Ülkemiz kültür yayıncılığında farklı bir soluk!

Uzayda yönümüzü nasıl buluruz?

Okuyucularımızdan Ozan Kızılar'ın gönderdiği bu soruyu, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Osman Demircan'a yönelttik.

Uzayda çekim yasalarına göre herşey, hareket halinde-
dir. Bir cismin uzayda bir bölgedeki hareketini, daha
doğrusu hızını, bölgenin küt-
lelel çekim alanı ve cismin
kütlesi belirler. Bu nedenle
uzayda bir hedefe ulaşmak ve
yön bulmak kütlelel çekim
alanlarının iyi bilinmesini ge-
rektirir. Hemen belirtelim
uzayda doğu, batı, kuzey, gü-
ney, aşağı, yukarı, alt, üst gibi
kavramlar geçersizdir. Hatır-
layın, yeryüzünde Güneş'in
doğduğu yöne doğu yönü di-
yoruz. Peki uzaya çıktığınız
diyelim, Yer'in döndüğünü
göreceksiniz ama Güneş sabit
bir noktada yer değiştirmiyor
olacaktır. Şimdi doğu neresi?
Güneş'in bulunduğu yöne do-
ğu derim, diğer yönleri de ona
göre tanımlarım dersiniz, o
tanımlanan yönler hiç işinize
yaramayacaktır. Çünkü siz ve-
ya uzay aracınız uzayda dön-
düğü için kuzey-güney yönle-
ri sürekli değişir. Güneş yerine
kutup yıldızını seçip o yöne
kuzey diyerek diğer yönleri de
ona göre tanımlayabilirsiniz
ama bu defa uzay aracı döndüğü için doğu-batı yönleri
sürekli değişir. Uzay aracı dönse bile bu yönleri, dönme-
den etkilenmeyecek şekilde belirlemenin tek yolu jiros-

kop kullanmaktır. Üç eksen üzerinde sürtünmemiş, ser-
best ve hızlı dönebilen bir diskin belirlediği düzlem, yan
etkilerden bağımsız olur ve zamanla değişmez. Böyle bir
düzeneğe jiroskop denir. Uzun menzilli uçaklar, gemiler
yollarını şaşımamak için jiroskop kullanır. İşte uzayda
da tanımlanan yönleri değişmeden izleyip bir hedefe
ulaşmak için jiroskop kullanılması gerekir.

Uzayda görünen yakın hedeflere ulaşmada jiroskop-
la yön bulmanın yeterli olacağı düşünülebilir. Ancak

hedef uzayda sabit duruyorsa
bu doğrudur. Çekim yasalarına
göre uzayda tüm cisimlerin ha-
reket halinde olduğunu biliyo-
ruz. Bu nedenle uzayda yön
bulmak hedefin uzaklığının,
hareketinin ve aradaki uzayda
çekim alanlarının iyi bilinmesi-
ni gerektirir. Başka bir deyişle
uzayda yön bulma uzay ge-
ometrisi, gök mekaniği ve röla-
tivitenin bilinmesini ve söz ko-
nusu uzayda uygulanmasını ge-
rektirir. Basit bir ifadeyle; uzay
aracının (bulunduğumuz yerin)
ve hedefin üç boyutlu bir koor-
dinat sistemine göre çekim
alanları dikkate alınarak zama-
na bağlı konumları belirlenir ve
hedefin yönü bu koordinatlara
göre yapılır. Hedefe yaklaşmak
ise yine çekim alanlarından ve
jiroskoptan yararlanarak uzay
aracı ve hedef arasındaki uzak-
lığın küçültülmesiyle mümkün
olur. Bu işlevde de her ne kadar
çekim alanlarından yararlanılsa

da mesafenin küçültülmesi yakıt kullanmayı gerektirir.
Uzayda doğru yön, çekim alanlarının belirlediği yöndür
ve bu yön jiroskopla izlenebilir.

Hayvanlarda kan grupları nasıl belirlenir?

*Sorumuzu, İÜ Veteriner Fakültesi Fizyoloji
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
Doç. Dr. Mukaddes Özcan yanıtladı.*

Hayvanlarda kan grupları faktörleri çok sayıda olup, bugüne ka-
dar antijenleri belirlenebilenlerin sayısı sığırdan 80, domuzda
65, koyun, at ve tavukta 30, köpekte 15, kedide ise 2'dir.

Veteriner hekimlikte daha çok köpeklerde kan nakli yapılmak-
ta, ancak kan gruplarının belirlenmesine yönelik anti-serumların
pahalı olması nedeniyle, kan transfüzyonu çapraz karşılaştırma
yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Alıcının serumunda
bulunma ihtimali olan ve vericinin kırmızı kan hücrelerini parça-
layabilecek olan antikorların taranmasına yönelik bu yöntem di-
ğer hayvan türlerinde de kullanılmaktadır.

İnsanların büyük bir çoğunluğunun sağlak olmasının nedeni nedir? Bu durum maymunlarda nasıl?

Okuyucularımızdan Özcan Sayar'ın sorusunu, İÜ İstanbul Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı Davranış Nörolojisi ve Hareket Bozuklukları Birimi'nden Doç. Dr. Hakan Gürvit yanıtladı.

İnsanlarda el tercihi ya da yüzde 90'ın tercihi olan sağlaklık (deksterite), bütün türler içinde insanda zirveye çıkan, beynin anatomik ve davranışsal asimetrisinin sonucudur. 3 milyon yıl önce yaşamış ilk insanıların (*hominidler*) hemen hemen iki ayak üstünde yürüyebildiklerine ve tümüyle bugünkü düzeyde sağlak olduklarına ilişkin yeterince kanıt vardır. İnsan beyninde sol yarım küre (hemisfer), dilsel (linguistik) işlevlerle özelleşmesinin yanı sıra, kompleks motor yeteneklerle de özelleşmiştir. Beyin hemisferleri çapraz bir iş bölümüne sahiptir. Dolayısıyla, bir hemisfer, mekânın karşı yarısından haberdar olduğu gibi, eylem için de bedeninin karşı yarısını harekete geçirir. Kompleks motor yetenekler simetrik değil de, büyük bir ağırlıkla sol hemisferde asimetrik olarak temsil edildiğine göre, genelde sağ beden yarısı, özelde de insanda alet kullanmak üzere görülmemiş bir maharet kazanmış olan eller arasında da sağ el baskındır. Sağlaklık insanların yüzde 90'ında görülürken, geri kalan yüzde 10 solak veya iki ellidir (ambidekster). Bu yüzde 10'daki beynin organizasyonunun, daha simetrik ya da ters asimetrik olduğu söylenebilir.

Sol ve sağ hemisferler arasında el tercihi ve linguistik işlevler dışında bir dizi davranışsal asimetri daha sıralanabilir. Genelde sol hemisfer dilin gramer yapısına benzer biçimde ardzamanlı (diakronik) bilgi işleyen, kurallı, akılcı ve analitiktir. Buna karşılık sağ hemisfer eşzamanlı (senkronik) bilgi işler, duygusal ve sentetiktir. Duygulanımın düzenlenmesi, mekânsal yetenekler, artistik yetenekler sağ hemisfer tarafından düzenlenir. Bu davranışsal asimetrisinin yanı sıra, bazıları bunların altyapısı niteliğinde olan anatomik asimetrisi de söz edilebilir. Bunlar içinde belki de en kayda değer olanı, dilin anlamsal (semantik) çözümlemeleriyle özelleşmiş sol beyin bölgesi Wernicke alanının da bulunduğu planum temporale, solda sağa göre daha büyüktür.

Daha 20 yıl öncesine kadar genelde serebral hemisferlerin, özelde de el tercihinin insan türüne özgü olduğu, diğer türlerin simetrik bir organizasyona sahip olduğu düşünülürdü. İnsanın bu aykırılığı da tek dil kullanan tür olması ve dilin beyinde temsili zorunluluğunun insan beynini asimetrik hale getirdiği şeklinde yorumlanırdı. Oysa ki doğadaki geçişler sıçrayıcı olmaktan çok yumuşak geçişler tarzındadır.

Nitekim, giderek biriken deliller de asimetrisinin insanda en baskın olmakla birlikte, tümüyle insana özgü olmadığı yönündedir. 500 milyon yıl öncesinde Cambrian Dönem'e kadar geri giden türler de dahil olmak üzere (erken omurgalılar, kuşlar, kemiriciler, kediler, köpekler, balinalar, vb.) asimetrisi bildirilmektedir. Bu asimetrisi, bacak ve beyin boyutları gibi anatomik asimetrisilerden, pençe tercihi, dönüş tarafı tercihi gibi kognitif, emosyonel ve algısal asimetrisilere kadar değişir. Toplanan bilgiler, insan olmayan türlerde de sağ hemisferin mekânsal ve emosyonel işlevlerde, sol hemisferin ise öğrenme, ayırt etme ve iletişim yeteneklerinde zayıf da olsa bir özelleştirme gösterdiği şeklinde genelleştirilebilir.

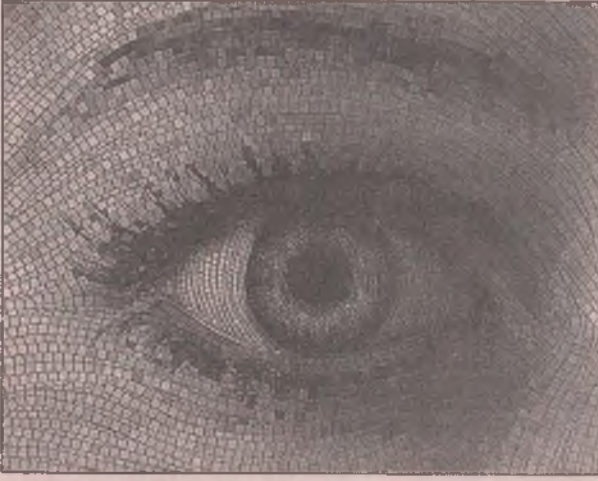
Yakın tarihli bir çalışmada, primatlarda (kuyruklu ve kuyruksuz maymunlardan oluşan aile) manyetik rezonans inceleme ile planum temporale araştırıldı. Bu çalışmada primatlarda evrimsel basamakta alt düzeylerde olan Yeni Dünya kuyruklu maymunlarından, üst düzeylerde olan Eski Dünya kuyruksuz maymunlarına (şempanzeler) kadar bir dizi maymun türü incelendi. Planum temporalenin sadece üst düzeyde primatlarda saptanabildiği ve bunlarda sol tarafta olanın istatistik anlamlılıktaki daha büyük olduğu görüldü. Bu bulgu planum temporalenin gösterilebilir bir yapı olarak 15 milyon yıl kadar önce evrilmiş olduğu görüşü ile tutarlı bulunarak, bu yapının daha büyük beyinli türlerde girifikasyonla kendi içine kıvrılarak yüzölçümünü artırmak suretiyle, dil gibi yeni bir işlevin anatomik alt yapısı haline gelebileceği şeklinde yorumlandı.

Sonuç olarak, el tercihi diğer davranışsal asimetrisi gibi o türün serebral fonksiyonel organizasyonunun göreceli asimetrisiyle ilişkilidir. Bu asimetrisi ve özelleşmelerin derecesi, o türün doğal adaptasyon sürecinin karmaşıklığı ile doğru orantılıdır.

Göz dibi damarlarımızı kendi gözümüzle görebilir miyiz?

Sorumuzu İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Fizyoloji Anabilim Dalı'ndan Uzm. Dr. Rifat Yücel yanıtladı.

Göz dibi damarlarının gözle görülebilirliğinden hareketle geliştirilen oftalmoskopi ile yapılan göz dibi muayenesi, klinikte pek çok hastalığın erken tanısında ve tedavilerinin takibinde kullanılmaktadır. Şeker hastalığı, damar sertliği, yüksek tansiyon, göz dibi kanamaları, kafa içi basıncını arttıran tümör-kanama gibi hastalıklar ve bazı metabolik hastalıklar akla ilk gelen örneklerdir.

Karanlık bir odaya girip elimizde tuttuğumuz yanan mumu sağ elimizle sağ gözümüze 5-10 cm yaklaştırıp, yavaşça aşağı yukarı hareket ettirsek kısa bir süre sonra; sağ gözümüzün önünde, ilerde çatlamış ağaç manzarası veya kurumuş çöl manzarası şeklinde görüntüyü kolaylıkla farkederiz. Bu görüntüye buluşu yapan kişinin adına ithafen "Purkinje damar figürü" denilmektedir. Ancak sağ gözümüzle mum ışığına değil de ileriye doğru bakmamız gerekiyor. Çünkü mum ışığına baktığımızda doğal olarak göz bebeğimiz küçülecek ve görüntüyü farketmemiz zorlaşacaktır. Mumu gözümüzden uzaklaştırdığımızda bile bir süre daha göz dibi damarlarının görüntüsünü görmeye devam ederiz.

Mekanizma: Göz dibinde görme olayını sağlayan çok sayıda koni ve basil bulunmaktadır. Göz dibi merkezinde yoğunlaşan koniler renkli görmeyi; göz dibinin çevresinde yoğunlaşan basiller ise siyah-beyaz görmeyi sağlarlar. Göz dibinde yoğun olarak bulunan damarlar; koni ve basillerin önünde de bulunurlar. Normalde hareketsiz, tek açıdan gelen ışık ışınları bu koni ve basilleri uyarmamaktadır. Ancak örneğimizde olduğu gibi hareketli ve farklı açılardan gelen bir ışık ışığı (mumun ışığı) damarların altında bulunan koni ve basilleri de uyacaktır. Bu uyarının görme olayına dönüşmesi için belli bir süre geçmesi gerekmektedir. Bundan sonra damarların görüntüsünü; çatlamış ağaç manzarası veya kurumuş çöl manzarası şeklinde görebilme imkânı doğacaktır. Mumun hareketi devam ettiği süre içinde bu manzara kalır, mumu uzaklaştırdığımızda veya hareketini durdurduğumuzda ise; tıpkı yanan lambaya belli bir süre gözümüzü fikse ederek baktığımızda ve aniden gözümüzü kapattığımızda görüntünün bir süre daha devam etmesi örneğinde olduğu gibi, belli bir süre daha manzara gözümüzün önünde kalacaktır.

BERFİN YAYINLARI

FİRDEVS GÜMÜŞOĞLU Türkiye'nin Pasteur'u Dr. Z. Muammer Tunçman

Bu kitap, yalnızca yurtsever bir bilim insanının yaşam öyküsü değildir. Aynı zamanda mesleki gelişmelerini ve halk sağlığı çalışmalarını bir "memleket hizmeti" olarak gören bir kuşağın; Cumhuriyetin Aydınlanma Devrimi'nin de öyküsüdür.

Prof. Dr. Türkan Saylan'ın
Önsözü ile..

Araştırma (Yaşamöykü), Fotoğraflı,
344 Sayfa, 7.000.000.TL.

Tel: (0.212) 513 79 00 Fax: 512 37 20

Kitapçılarda

BERFİN
bahar

BERFİN BAHAR
Aylık Kültür Sanat ve
Edebiyat Dergisi
Temmuz Sayısı Çıktı,
1.500.000TL., Kitapçılarda

NEJAT BİRDOĞAN AYDINLIĞI

Faik Bulut, Erdoğan Aydın, Şükrü Günbulut,
Gökçin Yalçın, Esat Korkmaz, Cemşid Bender
ve İsmet Arslan'ın yazılarıyla..

Abone: Yıllık, 20.000.000 Cezaevlerine, 10.000.000TL
Yurtdışı (Yıllık): 12 DM

Adres: Çağaloğlu Yukuşu, Evren Han No: 29 / 56
Çağaloğlu 34440 -İstanbul

Tel: (0.212) 513 79 00 Faks: (0.212) 512 37 20

ALTI YENİ

www.sabitfikir.com-www.ideefixe.com ve tüm kitapçılarda

Roman / 644 syf. / 7.800.000 TL

Bu romanında da salt anlatmakla yetinmiyor Vedat Türkali, görüntüsel öğelere dayalı bir biçim ustalığıyla, insanı, insan ilişkilerini sergileyip açık seçik gösteriyor da. Bütün romanlarında da olduğu gibi bir tarih parçasının karmaşasındaki Türkiye'mizin çelişkileriyle yüklü, acı tatlı serüvenini bölüşen tanıklarıyla yüz yüze getiriyor bizi.

Roman / 160 syf. / 3.250.000 TL

Kahramanımız; soylu, zeki, sıra dışı ve etkileyici bir kadın, Ana Mendoza; Eboli Prensesi... Tek gözlü kara prensesimiz, on beş yaşında evlendirilir. Kendini sarayda sevgililerinden biri olan Kral Felipe'nin çok yakınında, genç Kraliçe Isabel'in en yakın arkadaşı olarak bulur... Aşkları, ihtirasları ve entrikalarıyla Eboli Prensesi, sürükleyici mecerasına okuyucuyu da ortak ediyor.

Deneme / 127 syf. / 2.600.000 TL

Mehmed Uzun, "Dengbêjlerim" başlıklı uzun soluklu denemesinde, insanlığın en eski sözel yazın deneyimlerinden birini konu alıyor. Bu, Homeros'tan başlayıp günümüze uzanan ve canlı izleri hâlâ yakalanabilen söylencelerden biridir. Burada anlatılan söylence aktarıcılarının söylencesidir bir yerde. Sözün ve dilin anlatımsız tadını yakalayacaksınız burada. Mehmed Uzun, "Önce söz ve kelim vardı," diyor...

Deneme / 231 syf. / 4.400.000 TL

"Sanat-kültür-insan" alt başlığı altında toplanan "Başka Bir Açı" adlı bu kitapta, Behramoğlu'nun, en güncelden en evrensel, sanatın tüm dallarını ve sorunlarını kapsayan yazılarını bulacaksınız.

günlerin getirdiği serisi'nden İKİ YENİ ROMAN

Roman / 143 syf. / 2.900.000 TL

Yaşam denen hastalığın, takıntının, takılmanın, geri saymanın, bir şeyi binlerce parçaya bölmenin, tekrar çıkartmanın, toplamanın ve her şeyi çarpmanın kitabı...

Roman / 105 syf. / 2.200.000 TL

Yalnızlığın bilgiden arındırılmış saydam hali. Zengini yoksula, yoksulu zengine dönüştüren tuhaf zaman sarmalları arasında geçen bir roman...

Memleketimin safsataları

UFO'ların yaz tatili

Haziran ayının başından beri gazetelerde, televizyonlarda memleketimi, zin dört bir yanından gelen UFO haberleri uçuştur. Her şey Uşak'ın Narlı Köyü'nde başladı. Birtakım ayak izlerinin bulunduğu bu köy, birdenbire gazeteci ve UFO'cu hatta NASA yetkilisi akınına uğradı. Köylülerin "UFO gördük" iddialarının harbici kanıtı olarak görülen ayak izleri, NASA tarafından 3 ayrı laboratuvarında incelemeye alınacakmış. Ardından, belli ki yaz sezonunu değerlendirmek isteyecek Türkiye turuna çıkan UFO'lar; Sivas, Antep, Kayseri, Aydın'da da görüldüler. Sirius UFO Uzay Bilimleri Araştırma Merkezi hemen açıklama yaparak, konunun titizlikle incelenmesini gerektiğini ve UFO'ları halife amaktan milletçe artık vazgeçmemiz gerektiğini şiddetle belirttiler. Memleketimin dört bir tarafında ışıklar çakarken, safsata avcısı olarak konuya duyarısız kalamadım tabii. Bir de heyecanla beklediğim 2 Temmuz Dünya

UFO Günü'nü de burada hatırlatıyorum. Gerçi UFO'lar arayıp katılamayacaklarını belirttiler, ama bizler onların yüreklerimizde taşıyarak bu günü kutlayacağız!

Rüya

Rüyalar gelecekte haber veriyor muş. Aslında hayatımızda çözülmedik soru falan yok, bilim kendi kendine sorunlar yaratıyor. Halbuki hepimiz bir rüyaya yatsak hayatımız kurtulacak! Türkçe içerikli safsata internet sitelerinden birinde sayfalarca yer alan rüya tabirleri yazısının kanıt (!) bölümünden bir olayı alıntılادık:

"Amerika'nın eski cumhurbaşkanlarından Abraham Lincoln, 1865 yılının 14 Nisan gecesi, gördüğü garip bir rüya ile sıçrayarak uyandı. Rüyanın verdiği sıkıntıdan sırsıklamı terlemişti. Kalktı, çamaşır değiştirdi. Bir süre kitap okudu. Tekrar uzandığında, sanki aynı rüya, kendisini yatağın içinde bekliyormuş gibi rahatsızlık duydu. Tekrar uykuya dalabilmesi birkaç sa-

atini aldı. Sabah olduğunda rüyasını eşine ve yakınlarına anlattı. Hatta o gün kabine toplantısında bile bahsetmek lüzumunu hissetti. Rüyasında, beyaz sarayın hizmetkarları telaşla koşup geliyorlar ve cumhurbaşkanının öldüğünü kendisine haber veriyorlardı. Abraham Lincoln'ün yakınları bunu hayra yorumarak ömrünün uzayacağını söylediler. Aynı günün akşamı Lincoln ve kanısı dostlarıyla birlikte tiyatroya gittiler. Kötü rüya Lincoln'ü derinden sarsmıştı. Bir önseziyle olacaklar hakkında konuşuyor, yakınlarının teskin edici telkinlerine rağmen ruhunu saran karanlıktan sıyrılamıyordu. Temsilin heyecanlı bir sahnesinde Lincoln'ün oturduğu loca kapısı yavaşça aralandı, sahneden yanşıyan ışıkla elinde tuttuğu tabancası parlayan genç bir adam, içerdekilerin hareketlerine fırsat vermeden kurşunları boşalttı. Amerika'nın 16. Cumhurbaşkanı, beynine dolan kurşunlarla koltuğuna cansız yığılıverdi. Henüz gördüğü rüyanın üzerinden yirmi dört saat bile geçmemişti. Böylece, rüyanın gelecekte haber veren işareti ile bir ülkenin devlet başkanı tarihe karışmış oluyordu".

Eh, yine de cinler!

İki sayı önce cinleri ele almıştık. Gelin görün ki cinlerle ilgili yazılanlar, yeni bulgular, yazı dizileri, olaylar hiç bitmiyor!

Yeni Şafak Gazetesi 10 bölümlük bir cin yazı dizisi yayınladı. Bu son müthiş gelişmeleri de Abdullah Muradoğlu'nun araştırması sonucu edindik. Daha neler edindik sormayın! En önemli olay 4 yıl önce, Birleşik Arap Emirlikleri'nde tatil yapan Suriyeli gençlerden birinin başına gelenler. Kamp kurdukları dağın eteklerinde ürkütücü sesler duyan gençler ilerideki mağaraya gitmeye karar veriyorlar. Mağaranın kapısında yaşlı bir adam duruyor ve içeri girmelerini öğütüyor. Olmaz ki, hep girilir o kapıdan içeri; hep o yaşlı, bilge, nur yüzlü, keçi sakallı amca öğüt verir ama tüm çabalar boşuna. O amca da hiç bırakmadı bu işi, azimle doğru yolu gösteriyor; ama gençlik işte, burnunun dikine!.. Neyse, ee mağara bu, zifiri karanlık olacak haliyle! Gençlerden biri fotoğraf makinesinin

flaşını yol göstereceğini diye patlatıyor. Ve filmin bebek suratlı genci oracıkta ölüveriyor. Polisler falan geliyor, genç kalbi durduğu için ölmüş. Ama fotoğraf makinesinden çıkan film her şeyi açıklar nitelikte. Resim anlatması olanaksız olduğu için sayfaya koyduk: Bu bir cin! Fotoğraf, web sitelerinde dolaşıma açılmış. Amerika ve Avrupa'da laboratuvarlarda incelenmiş, hile mile yok!

Medyum Memiş'in de görüşlerinin alındığı yazılarda Memiş'e göre cinler, yani cin kadınları afet oluyormuş. Caiz olsa Memiş evlenecek ama, İslam'a göre caiz değil. Memiş altın günü falan yapar gibi cinlerle periyodik olarak görüşüyormuş. Öyle geyik muhabbeti falan yapmıyorlarmış, dediğine göre önemli bir konuyu "istişare" ediyorlarmış.

Cinlerle ilgili Hz. Muhammed'in bir hadisi var: "Her bulduğunuz deliğe işemeyin"! Cinler genellikle deliklere saklanırlarmış da o yüzden. Erik, kemik gibi sert şeyleri severmiş cinler. Pirinç de bayıldıkları yiyecekler arasında. Bir de tezekerle haşır neşir oluyorlarmış, ama din alimleri bu konuda pek de görüş birliği içinde değiller.

Neyse, in cin çarpmadan bu konuyu bitirelim artık.

Bu köşemizde her ay, bilim, düşün, sanat, politika ve spor alanlarının ünlülerinden beş kişiyi tanımanızı istiyoruz. Beşini de doğru olarak yanıtlayan okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğiz beş kişiye İzzet Yayınları'ndan çıkan, Edward J. Larson'un, 1998 Pulitzer Ödüllü *Yüz yılın Davası* adlı kitabını armağan edeceğiz. Yanıtların en geç 21 Temmuz'a kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize geçmesi gerekmektedir.

1) Zekâsı, kendisine ad olmuş matematikçimiz

1864-1921 yılları arasında yaşamış ünlü Türk matematikçisidir. İstanbul'da mütevazı bir aileden gelen matematikçi, genç yaşta annesini kaybeder. Babası bu kaybı kabullenemez ve gittiği memleketinden ölüm haberi gelir. Küçük yaşta ailesini kaybedince, büyükannesi tarafından yetiştirilir. 1873'de Darüşşafaka'ya girer. Birincilikle bitirdiği okulunda matematik alanında dikkat çeken bir öğrenci olur.

Mezun olduktan sonra Posta ve Telgraf Nezareti'nde memur olarak çalışmaya başlar. Bakanlığın Fen Kalemi Müdürü olan Fransız Emile Lacoın, onun matematik konularına eğiliminden etkilenir ve ilk diferansiyel ve integral derslerini ona kendisi verir. Bir yıl sonra Posta ve Telgraf Nezareti bursuyla, yükseköğrenim görmek için Paris'e gider.

Oradaki başarılı çalışmalarından dolayı, ismine bir mahlas eklenir.

1887'de elektrik mühendisi olarak yurda döner. Posta ve Telgraf Nezareti'nde mühendis olarak işe başlar. 1895'de Rasathane Müdürü olur. 1908 inkılabından sonra Maarif Meclisi üyeliğine getirilir. 1910'da Tevfik Fikret'in istifası üzerine, Galatasaray Sultanisi Müdürlüğü'ne atanır. 1912'de Maarif Müsteşarı, bir yıl sonra da Darülfünun Umum Müdürü (rektörü) olur. Burada matematik ve fizik dersleri verir. İki evlilik yapan bilim adamımız, ikinci evliliğini Halide Edip Adıvar'la gerçekleştirir. 1919-20 yıllarında bunama teşhisiyle kaldırıldığı Fransız Hastanesi'nde 1921'de hayatını kaybeder.

Eğitim ve öğretimin her aşamasına yönelik hazırlanmış 30'un üzerindeki eserlerinde, Türkçe'yle bilime değerli katkılarını sunmuş bu ünlü matematikçimiz kimdir?

2) Konstruktivizmi ortaya atan ruhbilimci

1896-1980 yılları arasında yaşamış İsviçreli ruhbilimci ve pedagoji uzmanıdır.

Küçük yaşlardan itibaren, zooljiye ve biyolojiye ilgi duyar. 11 yaşında, bir albinolu serçeyi ele alan gerçek anlamda ilk bilimsel incelemesini yayımlar. 1916'da doğa bilimleri öğrenimi görür. Bu arada felsefe, bilgi sorununa, yaşam ve zeka arasındaki ilişki sorununa yönelir. Bunun sonucunda Zürih ve Paris'te ruhbilim okur. Zekâ testleri hazırlayarak, temel mantıksal yapılar ve düşünce kategorilerinin düzenleme biçimi üstüne ilk varsayımlarını açıklar. Bu araştırmaları sayesinde Cenevre'deki Jean Jacques Rousseau Enstitüsü'ne araştırma yöneticisi olarak atanır. Bu kurumda yaklaşık 30 yıl süreyle, çocukta zekânın gelişimini inceleyen genetik psikolojiyle ilgilenir.

Ona göre çocuğun zekâsının gelişmesinin her evresine bilişsel işlemler denk düşer ve bunlar yığın halinde bir araya gelmeyip sistemli bir şekilde düzenlenirler. Bu konuda çeşitli evreler ayırt etmiştir.

Bilişsel etkinliklerin gelişmesi ne genetik programa, ne de ortamın etkisine indirgenemez. Bilim adamı burada doğuştan olan ile sonradan edinilen arasında yer alan bir orta terim önerir: Konstruktivizm. O genetiği de, biyolojik olan ile ortam ara-

sındaki bağıntıları düşünmeyi ve ortamın etkilerinin, sonunda biyolojik olarak organizmaya nasıl katıldığını anlamayı sağlayan bir bilim olarak değerlendirilmektedir.

Pek çok alanda ürün vermiş, daha çok ruhbilime katkıları ile tanınan bu bilim adamını tanıdınız mı?

3) 'Halkın Dostu' Fransız devrimci

1743-1793 yılları arasında yaşamış, Fransız gazeteci, siyaset adamı ve bir kuramcı olarak Fransız Devrimi'nin en önde gelen kişiliklerindenidir.

İsviçre'de dünyaya gelen siyasetçi, Sardunya asıllı orta halli bir aileden gelir. Bordeaux ve Paris'de tıp okur, sonra İngiltere'ye yerleşerek siyaset, felsefe, bilim ve hukuk alanlarında kitaplar yazar; *İnsan Üstüne Felsefi Deneme* (1772), *Köleliğin Zincirleri* (1774), *Suçla İlgili Kanunlar Planı* (1780) vd. 1775'de tıp doktorasını verir ve Fransa'ya dönerek Artois Kontu'nun muhafız birliğinde hekimlik yapmaya başlar.

Köleliğin Zincirleri ve *Suçla İlgili Kanunlar Planı* adlı kitaplarıyla devrime yön verecekler arasında özel bir yere sahip olur.

Devrimci harekete erken katılır ve gazetecilikte karar kılar. 1789 Şubat'ında *Yurda Sunu*'yu yayımlar. 12 Eylül'de *Publiciste Parisien* adlı bir gazete çıkarır, kısa bir süre bu gazete *Halkın Dostu* adını alır. Bu gazeteyle ünlenir. Gazetesinde aristokratların komplolarını, Anayasa'nın zayıf taraflarını bakanların ihanetlerini sert bir dille açıklar ve hapse atılır. 1789 Ekim'inin ilk günlerinden başlayarak Paris halkını başkaldırıya hazırlar. Bu eylemleri sakıncalı bulunur ve gizlenmeye başlar. Kordölyeler Kulübü'nün, özellikle de Danton'un korumasına karşın, 1790'da İngiltere'ye gitmek zorunda kalır. Döndüğünde *Halkın Dostu* için olaylı bir dönem başlar. Mirabeau'yla, La

Fayette'le tartışır. "Uyutuluyoruz, dikkat!" diyerek, Paris halkına ayaklanmayı öğütler. Kralın Varenne'e kaçış hazırlıklarını önceden duyurur. Bu açıklamadan sonra gördüğü baskı nedeniyle sürgüne gider.

10 Ağustos monarşinin düşürülmesi olaylarının örgülenişine Robespierre gibi, o da katılmaz. Fakat halkın şiddet eylemlerini haklı gösteren bir belgeyi imzalaması nedeniyle "kan dökücü" olarak anılacaktır. 9 Eylül 1792'de Konvansiyon'a Paris milletvekili olarak seçilir ve mecliste Montanyarlar'ın yanında yer alır. Bu *Halkın Dostu*'nun da sonu olur. *Fransız Cumhuriyeti Gazetesi* izler onu.

Konvasiyon'da Jirodenler'in ağır saldırılarına uğrar. Çünkü Jirodenler Danton-Marat-Robespierre üçlüsünü diktatörlükle suçlamaktadırlar. Fakat o büyük bir görkemle mahkemede aklanır. Bu aklanış, Jirodenler'in de düşüşünü başlatır. Fakat sonraları sağlık sorunları, içinde bulunduğu grup tarafından benimsenmemesi gibi nedenlerden dolayı milletvekilliği etkinlikleri azalır. 13 Temmuz 1793'de Jirodenler'in taraftarı bir kadın tarafından evinin banyosunda öldürülür.

Halk kitlelerinin derin sevgisini arkasına almış bu ünlü Fransız Devrimcisi'ni tanıdınız mı?

4) Kanlı Düşün'ün yazarı

1899-1936 yılları arasında yaşayan, İspanyol şairi ve tiyatro yazarıdır.

Edebiyat ve hukuk öğrenimi gördükten sonra Madrid'e yerleşir. 1913'te Cumhuriyetin ilanı sırasında İspanyol tiyatrosunun evriminde çok özel bir rol oynayan, üniversite tiyatrosu La Barraca'yı yönetir. 1936'da savaş patlak verince siyasetle doğrudan doğruya hiç uğraşmadığı halde, general Franco yandaşları tarafından kurşuna dizilir.

Onun iki yönü vardır: Şair ve tiyatro yazarıdır. *Şiir Kitabı* (1921), *Çingene Romanları* (1928), *Cante Jondo'nun Şiiri* (1931), şiir kitapla-

Haziran sayısının yanıtları ve kazananlar

- 1) "Işığın inceleyen Hollandalı bilimci": **Christian Huygens**
- 2) "Anadolu Aleviliği'nin değerli kalemi": **Nejat Birdoğan**
- 3) "Alman sosyalist kadın önder": **Rosa Luxemburg**
- 4) "Dava, Şato, Bir Açlık Şampiyonu": **Franz Kafka**
- 5) "1980'lerin en iyi kadın tenisçilerinden": **Martina Navratilova**

Kura sonucu belirlenen beş şanslı okuyucumuzun isimleri şöyle: **Çağdaş Kayra Akman** (İstanbul), **Onur Deniz** (Karabük), **Berker Fıçıcılar** (Ankara), **Emel Fidancıoğlu** (Ankara), **Özgür Dünya Sarısoy** (Antalya).

Bu okuyucularımız *İzdişüm Yayınları*'ndan çıkan, Edward J. Larson'un 1998 Pulitzer Ödüllü, *Yüzyılın Davası* adlı kitabı kazandılar.

Doğru yanıt veren diğer okurlarımızın isimleri şöyle: **Naciye Aymuk** (Karabük), **Dani Bahar** (İstanbul), **Kayıhan Bezer** (İstanbul), **Necip Cebecioğlu** (Giresun), **Sıdika Duygu Cingir** (Antalya), **Ashihan Coşkun** (Ankara), **Neslihan Coşkun** (Kırıkkale), **Muhammet Dalkıran** (Çanakkale), **Zekeriya Güneş** (Denizli), **Tarık İnam** (İzmit), **Müzeyyen Ünver İşbilir** (Karabük), **Erdinç İşbilir** (Karabük), **Hamdi İşbilir** (Karabük), **Zübeyde Kırgız** (Ankara), **İrem Kocapınar** (Antalya), **Semra Larçın** (Antalya), **Ahmet Önal** (Manisa), **Ahmet Özbay** (Antalya).

ndan bazılarıdır. Temalarını Andalusia halk şiirlerinden ve folklorundan alan bu şiirlerde genellikle, düşgücünün akla ağır bastığı, ölüm ve aşkın başlıca rolü oynadığı bir dünyayı işlemektedir. Yaşamının son yıllarında yazdığı oyunları, Çağdaş İspanyol Tiyatrosu'nun en önemli yapıtlarından sayılır. *Kanlı Düşün* (1933), *Yerma* (1934), *Bernarda Alba'nın Evi* (1945), vd.

Bu değerli şair ve tiyatro yazarı kimdir?

5) Brezilya'nın 'Siyah İncisi'

1940 yılında doğan Brezilyalı sporcu, dünyanın en ünlü ve en çok kazanan futbolcularındandır. Brezilya milli takımının Dünya Kupası'ni üç kez kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Başlangıçta büyük takımların beğenisini kazanamayan futbolcu, Bauro'da küçük bir takımda futbola başlar. 1956'da Santos Futbol Kulübü'ne transfer olarak solçik mevkiinde oynamaya başlar. Takım onunla birlikte Güney Amerika Kulüpleri Ku-

pası'nı, 1962'de de ilk kez Dünya Şampiyon Kulüpleri Kupası'nı kazanır. 17 yaşında 58 golle gol kralı olur. 20 Kasım 1969'da 1. ligdeki 909. maçında bininci golünü atar ve 110 milli maçta oynar. Toplam 1326 maçta attığı gol sayısı 1280'dir. Topa vurmadaki gücünü ve ustalığını, başka oyuncuların hareketlerini önceden sezmedeki yeteneğiyle birleştirir. 'Siyah İnci' diye de anılan futbolcu, Brezilya'nın milli kahramanı durumundadır.

1974'de futbolu bıraktığını açıkladıktan sonra, 1975'de Kuzey Amerika Futbol Ligi'ndeki New York Cosmos takımına üç yıl için büyük bir para karşılığında transfer olur. ABD'de futbolun yaygınlaşmasına önemli katkılan olur. 1978'de Uluslararası Barış Ödülü'nü de alan sporcu, 1980'de Yüzyılın Futbolcusu seçilir.

Bu ünlü futbolcuyu tanıdınız mı?

ÖZÜR

83. sayımızda dergimizin e-posta adresine gönderilen "Kim Bunlar" köşesinin cevaplarını teknik nedenlerden kaynaklanan sorunlar nedeniyle alamadık. Okurlarımızdan özür dileriz. 83. sayımıza doğru yanıt gönderen okuyucularımızın isimleri şöyle: **Ashihan Coşkun**, **Neslihan Coşkun**, **Turgut Yüksel**.

Şapka Problemi

Bu ayın konusu olan problem Amerika'da bayağı heyecan yaratmış. Hatta Amerika'nın en ciddi ve saygıdeğer gazetelerinden biri olan *New York Times*'de uzun bir yazıya konu olmuş. Bu yazının ilk kısmı da *New York Times*'de yayımlanan o yazıdan kaynaklanmıştır.

Şapka Problemi adıyla bilinen bu problem şöyle:

Bir odaya n kişi girecek. Odada bu kişilerin başlarına, yazı tura atarak beyaz ya da siyah şapka konacak. Yani herkesin başında yüzde 50 beyaz bir şapka olacak, yüzde 50 siyah şapka. Herkes başkasının başındaki şapkanın rengini görecektir ama kimse kendi başındaki şapkanın rengini göremeyecek... Oyuncular aynı anda ya kafalarındaki şapkanın rengi konusunda tahminde bulunacaklar ya da pas geçecekler. Eğer hiç biri yanılmazsa (pas geçen hiç yanılmaz!) ve aralarından en az biri doğru yanıt verirse her oyuncu 1 milyon dolar alacak. Yoksa her biri hava alacak.

Örneğin biri dışında hepsi pas geçerse ve o pas geçmeyen (camgöbeği ya da fıstığı gibi herhangi bir tahminde değil!) siyah ya da beyaz tahmininde bulunursa, yüzde 50 olasılıkla her oyuncu 1 milyon dolar alacak, yüzde 50 olasılıkla para kazanamayacak.

Eğer iki kişi pas geçmeyip tahminde bulunursa, o zaman yüzde 25 olasılıkla oyuncular parayı kazanacaklar (tahminde bulunan iki kişinin de doğru tahminde bulunması gerekiyor). Demek ki bir kişinin pas geçmeyip tahminde bulunduğu strateji iki kişinin tahminde bulunma stratejisinden daha iyi, hatta iki katı daha iyi.

Herkes pas geçerse, kimse doğru tahminde bulunmadığından, kimse para kazanamayacak...

Bu n kişi odaya girmeden toplanıp en iyi strateji hakkında kafa yoruyorlar. En iyi stratejilerinin (varsa) yüzde 50'den daha iyi olduğunu gördük. Yüzde 50'den daha iyi bir strateji var mı ve hatta bu oyunun en iyi (kazanma olasılığı en yüksek olan) stratejisi var mı? n 'yi 3 alıp düşünebilirsiniz.

Amerika'nın birçok ünlü matematikçisi, siz bu yazıyı okuduğunuz sırada belki de, bu konu üzerinde kafa yoruyor.

Oyunun kodlar teorisiyle ilgisi var, yani

bilgisayarlarla, şifrelemeyle, bilgi yollamayla, yani çağımızın en çok kullanılan aygıtlarıyla...

Matematik kimileyin de bir işe yarar!

Birçok matematikçi, problemi ilk duyduğunda, en iyi stratejinin yukarıda açıkladığımı, yüzde 50 parayı kazandıran strateji olduğunu düşünüyormuş. Ama daha sonra daha iyi stratejilerin varlığını kavlıyorlar elbet.

Problemi ilk kez Kaliforniya Üniversitesi'nden Dr. Todd Ebert doktorasını yazarken bulmuş. Soruyu öğrencilerine sormuş. Bir sabah uyandığında, internet'te herkesin bu problemle uğraştığını görmüş...

Yine Kaliforniya Üniversitesi'nden Prof. Berlekamp $n=3$ olduğunda yüzde 75 kazandıran stratejinin olduğunu bulmuş. Biz de bulalım!

Şöyle düşünelim: Üç şapkanın üçünün de aynı renk olma olasılığı $1/4$ 'tür. Çünkü $1/8$ olasılıkla üç şapka beyaz, $1/8$ olasılıkla üç şapka siyah olacaktır. Dolayısıyla üç şapkanın renk dağılımının $2/4$ olasılığı $3/4$ 'tür. Dolayısıyla, karşısındaki iki şapkanın aynı renkte olduğunu görenler aksi tahminde bulunurlarsa, yani iki siyah şapka gören beyaz, iki beyaz şapka gören siyah derse ve diğerleri pas geçerse $3/4$ olasılıkla doğru tahminde bulunulacaktır.

Bunu şöyle de gösterebiliriz. Oyunculara 1, 2, 3 diyelim ve bu stratejiyle oyunun akışına bakalım:

1	2	3	Tahmin	Sonuç
Beyaz	Beyaz	Beyaz	Herkes "siyah" der	Kaybedilir
Beyaz	Beyaz	Siyah	3 "siyah" der, diğerleri pas geçer	Kazanılır
Beyaz	Siyah	Beyaz	2 "siyah" der, diğerleri pas geçer	Kazanılır
Beyaz	Siyah	Siyah	1 "beyaz" der, diğerleri pas geçer	Kazanılır
Siyah	Beyaz	Beyaz	1 "siyah" der, diğerleri pas geçer	Kazanılır
Siyah	Beyaz	Siyah	2 "beyaz" der, diğerleri pas geçer	Kazanılır
Siyah	Siyah	Beyaz	3 "siyah" der, diğerleri pas geçer	Kazanılır
Siyah	Siyah	Siyah	Herkes "beyaz" der	Kaybedilir

Eğer n 15 ise, 15 tür olasılıkla kazandıran bir strateji bulunmuş.

Oyuncu sayısı arttıkça, bilinen bir stratejinin kazanma olasılığı artıyor, hatta n sonsuza gittiğinde bu bilinen stratejinin olasılığı 1'e yakınsıyormuş.

Biz Türkler, bu oyunu biraz değiştirelim. Oyuncular –hep birlikte değil de– teker teker tahminde bulunsunlar. Bu oyunda en iyi strateji var mıdır, varsa bu en iyi stratejinin başarı şansı yüzde kaçtır?

Yukarıdaki gibi düşüneceğiz. Kişi sayısına n diyelim. Herkese siyah şapka gelme olası-

lığı $1/2^n$ dir. Dolayısıyla en az bir kişiye beyaz şapka gelme olasılığı $1-1/2^n$ dir. Eğer en az bir kişiye beyaz şapka gelirse oyunun kazanılacağını iddia ediyorum.

Stratejim şu: Oyuncular sıraya dizilsinler: 1, 2, ..., n, her oyuncu, kendisinden sonra gelen hiçbir oyuncuda beyaz şapka görmüyorsa "beyaz" tahmininde bulunsun, eğer görüyorsa pas geçsin. Yani beyaz şapka görüldükçe pas geçilecek, görülmüyorsa "beyaz" denilecek... Daha sonra ki oyuncular pas geçsinler...

Örneğin, 1 numaralı oyuncu eğer hiç kimsede beyaz şapka görmüyorsa, yani herkeste siyah şapka görüyorsa "beyaz" der (diğerleri pas geçer), eğer en az bir kişide beyaz şapka görüyorsa pas geçer (ve sıra ikinci oyuncuya geçer).

Birinci oyuncu pas geçmişse, o zaman en az bir kişide beyaz şapka var demektir. En sonuncu beyaz şapka sahibi, kendisinden sonra beyaz şapka görmediğinden, tahminde bulunacak (daha öncekiler pas geçmiş olmaları, daha sonrakiler de pas geçecekler) ve oyun kazanılacak.

Üç oyuncuyla neler olduğuna bakalım. Şapka dağılımlarını BBB, BBS, ... gibi gösterelim. Örneğin BSB, birinci ve üçüncü oyunculara beyaz, ikinci oyuncuda siyah şapka olduğunu gösteriyor.

Görüldüğü gibi $7/8$ olasılıkla oyun kazanılıyor.

	1	2	3	Sonuç
BBB	Pas	Pas	Beyaz	Kazanılır
BBS	Pas	Beyaz		Kazanılır
BSB	Pas	Pas	Beyaz	Kazanılır
BSS	Beyaz			Kazanılır
SB	Pas	Pas	Beyaz	Kazanılır
SBS	Pas	Beyaz		Kazanılır
SSB	Pas	Pas	Beyaz	Kazanılır
SSS	Pas	Pas	Beyaz	Kaybedilir

Genel olarak n kişi varsa oyunda, en sonuncu beyaz doğru tahminde bulunacağından, oyun $1-1/2^n$ olasılıkla kazanılacaktır.

Daha iyi bir strateji de olamaz, çünkü birinci kişi tahminde bulunduğu $1/2^n$ olasılıkla oyun kaybedilecektir. Demek ki yukarıda açıklamaya çalıştığım stratejiden daha iyi bir stratejide, birinci oyuncu hep pas geçmelidir. Birinci oyuncu hep pas geçtiğinde de bir sonraki oyuncuya hiçbir ipucu vermeyecektir, dolayısıyla ikinci oyuncuyla birinci oyuncu arasında bir fark kalmayacaktır ve ikinci oyuncu da pas geçmek zorunda kalacaktır... Bu böyle devam eder.

Yanıtlar: Yankı Lekili'nin ve Tanju Ertunç'un yanıtı doğru. Evren Şengül birinci soruya doğru yanıt vermiş. İkinci sorunun yanıtını da bulmuş ama bir türlü kağıda doğru dürüst dökememiş. Biraz daha uğraşsaydı, yanıtını saydam bir biçimde açıklayabilirdi. Her üç okurum da ödülü kazanmıştır.

(*) Bilgi Üniversitesi
Matematik Bölüm Başkanı

Zar Sayısı

Tek bir zar atıldığında altı sonuçtan biri elde edilir: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Ya iki zar atıldığında kaç sonuç elde edilir? 36 değil, çünkü örneğin 5-3'le 3-5 arasında bir ayrım yapılmaz. Bu zarlar bir sayılır (pencüse). İnanmazsanız sayın:

1-1, 1-2, 1-3, 1-4, 1-5, 1-6, 2-2, 2-3, 2-4, 2-5, 2-6, 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 4-4, 4-5, 4-6, 5-5, 5-6, 6-6.

Ya üç zar atıldığında kaç sonuç elde edilir? Bu birinci soru. Ama bu soru çok kolay. Bu kadar kolay soruya ödül veremem.

Dört zar atıldığında ne olur?

Ya beş zar atıldığında?

Ya n zar atıldığında?

Bulabileceğiniz kadarını bulun. Matematiksel açıdan en iyi yanıtlar arasından kazananları seçeceğiz.

Doğru yanıt bulanlar arasında çekilecek kurayı kazanan 3 şanslı okura, Ali Nesin'in

Bilgi Üniversitesi

Yayınlarından çıkan

Matematik ve

Sonsuz adlı yeni kitabı

verilecektir. Yanıtlar

en geç 15 Ağustos tarihine kadar posta faks veya e-poska ile dergi adresine ulaştırılmalıdır.

Özür: Mayıs ayında dergimizin e-posta adresine gönderilen mesajların hiçbirini alamadık. Teknik nedenlerle oluşan bu sorun ay sonunda dergimiz basıma gönderildiği sıralarda çözümlenebildi. E-postayla matematik cevabı gönderen okuyucularımız da bu nedenlerle değerlendirmeye giremediler. Teknik sorunlardan kaynaklanan bu durum için tüm okurlarımızdan özür diliyor ve cevap gönderen okuyucularımızın listesini yayınlıyoruz: Cevdet Nacar (İstanbul), Cenk Miri (İzmir), Mustafa Kayabaşı (İzmir), Turgay Yüktaş (İstanbul), Engin Erkan (İzmir), Hüseyin Delil

Ödüllü soru

Satranç tarihinin ilk güzellik ödülü

Beyaz: Bird (İngiltere)
Siyah: Mezon
(Amerika Birleşik Devletleri)
Philadelphia (ABD), 1876,

Satranç tarihinin ilk resmi uluslararası satranç turnuvası 1851 yılında Londra'da (İngiltere) yapılıyor. Bu turnuva sırasında, dinlenme

esnasında oynanan hafif parti niteliğindeki bir oyun "Ölmez Parti" olarak nitelendiriliyor ve kazanan oyuncuya, Adolf Andersen'e, çok büyük şöhret getiriyor.

Çeyrek yüzyıl sonra Philadelphia'da (ABD) 1876 yılında düzenlenen uluslararası turnuvada organizatörler "En Güzel Parti" için ilk kez özel olarak para ödülü koyuyorlar. Turnuva, Amerikalı James Mezon'un birinciliği ile bitiyor. Fakat satranç tarihinin ilk resmi "Güzel Parti" ödülünü İngiliz oyuncu Bird kazanıyor ve bunu da Mezon'a karşı oynadığı oyunla elde ediyor.

Diyagramdaki konum Siyahların 30. hamlesinden sonraki durumu gösteriyor. Mezon, beyaz veziri tehdit ediyor. Bird, uzun süre düşünüyor ve hiç beklenilmeyen 31.

Ka6!! hamlesi ile yanıtlıyor. İzleyicilerin çoğu, Bird'in ağır hata yaptığını sanıyor. Fakat gerçek çok farklı.

31. Ka6!! Kxf5 32. gxf5 Ad8 33. Af4 Vc8 34. Afg6 Ke8 35. Axc6 Vc7 36. Ace5 Vxc3 37. Ke3 Vd2 38. Şg2 Vxd4 39. f6! gxf6 40. Kxf6 Ac6 41. Kg3 Ag5 42. Ag4 Şg7 43. Af4! Ve4+ 44. Şh2 Ah7 45. Ah5+ Şh8 46. Kxh6 Vc2 47. Ahf6 Ke7 48. Şg2 d4 49. Ae5! Vc8 50. Ag6+. Siyah terk eder. 1-0.

"En Güzel Parti" ödülleri günümüz turnuvalarında da veriliyor. Güzellik ödülünün miktarı turnuvanın büyüklüğüne göre değişebilir ya da turnuva organizatörlerinin ve sponsor kuruluşlarının yardımseverliğine kalmıştır.

34. İstanbul Satranç Olimpiyatı

Beyaz: C. Foisor (Romanya)
Siyah: E. Pitam (İsrail)
9. tur, 6 Kasım 2000,
Bayanlar, 1. masa,
Açılış: Reti Açılışı,

1. Af3 d5 2. g3 c6 3. Fg2 Fg4 4. d3 Ad7 5. Ahd2 Agf6 6. 0-0 e6 7. h3 Fxf3 8. Axf3 Fe7 9. c4 0-0 10. Vc2 a5 11. Kb1 Ke8 12. b3 Ff8 13. Fb2 e5 14. e3 Vb8 15. Kfd1 g6 16. Kbc1 Fg7 17. exd5 Axd5 18. a3 Af8 19. Ke1 Ae2 20. Kcd1 Vd6 21. Şh2 Kad8 22. Kd2 Vb8 23. Ked1 h6 24. d4 e4 25. Ae5 h5 26. h4 f5 27. Axxg6 Şh7 28. Ae5 Fxc5 29. dxe5 Vc7.

30. Fxe4 fxe4 31. Vxe4+ Şg8 32. Vg6+ Vg7 33. Vxh5 Kf8 34. e4 Ae7 35. f4 Kxd2+ 36. Kxd2 Vf7 37. Vg4+ Şh7 38. f5 Ac5 39. e6. Siyah terk eder. 1-0.

Beyaz: V. Topalov (Bulgaristan)
Siyah: A. Khalifman (Rusya)
9. tur, 6 Kasım 2000,
Baylar, 1. masa,
Açılış: Slav Savunması,

1. Af3 d5 2. d4 Af6 3. c4 c6 4. Ac3 dxc4 5. a4 Ff5 6. Ae5 e6 7. f3 Fb4 8. e4 Fxe4 9. fxe4 Axe4 10. Fd2 Vxd4 11. Axe4 Vxe4+ 12. Ve2 Fxd2+ 13. Şxd2 Vd5+ 14. Şc2 Aa6 15. Axc4 0-0 16. Ve5 Kab8 17. a5 Kfd8 18. Fe2 f6 19. Vxd5 cxd5 20. Ad2 Kdc8+ 21. Şh3 Şf7 22. Khc1 Şe7 23. Şa3 Ac5 24. b4 Ad7 25. Ab3 g6 26. a6 bxa6 27. Ad4 Şd6 28. Kxc8 Kxc8 29. Şb3 Ab6 30. Fxa6 Kb8 31. Ab5+ Şd7 32. Axa7 e5 33. Fb5+ Şd6 34. Kc1 e4 35. Kc6+ Şe5 36. Kc7 Şf4 37. Kxh7 Şe3 38. Ac6 Kc8 39. Kh6 Kg8 40. Ae7 Kg7 41. Axxg6 d4 42. Kh3+ Şd2 43. Af4 Kg5 44. Fa6 Kf5 45. Ae6 Kd5 46. Fb7 Kd6 47. Fxe4 Kxe6 48. Kd3+ Şe2 49. Kxd4 Şe3 50. Ff5 Kc5 51. Kd6 Ad5 52. g4 Şd4 53. Fe6 Kc3+ 54. Şa4 Şe5 55. Kxd5+ Şxe6 56. Kh5 Şd6 57. Kh6. Siyah terk eder. 1-0.

Beyaz: R. Ponomarev (Ukrayna)
Siyah: R. Hübner (Almanya)
9. tur, 6 Kasım 2000,
Baylar, 2. masa,
Açılış: Fransız Savunması,

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Ad2 c5 4. exd5 Vxd5 5. Agf3 cxd4 6. Fc4 Vd6 7. 0-0 Af6 8. Ab3 Ac6 9. Abxd4 Axd4 10.

Axd4 a6 11. Fd3 Fd7 12. Af3 Vc7 13. Ke1 Fd6 14. Ve2 Ad5 15. a3 Af4 16. Fxf4 Fx14 17. g3 Fd6 18. Kad1 Kd8 19. c4 g6 20. b4 b6 21. Vc3 0-0 22. Vh6 Fe7 23. Ff1 Fc6 24. Ag5 Fxg5 25. Vxg5 Fb7 26. Fe2 a5 27. Vf6 axb4 28. axb4 Kd6 29. Kxd6 Vxd6 30. Vc3 e5 31. b5 Vc5.

32. Ve3 Vxe3 33. fxe3 Kd8 34. Kc1 f6 35. c5 bxc5 36. Kxc5 Kd7 37. Fg4 Ke7 38. b6 Şf7 39. Fc8 Şe8 40. g4 Şd8 41. Fxb7 Kxb7 42. Kc6 f5 43. gxf5 gxf5 44. Ş12 f4 45. exf4 exf4 46. Şf3 Şd7 47. Kf6 Şe7 48. Kh6 Şd8 49. h4 Şe8 50. Kc6+ Şb8 51. Şxf4 Kg7 52. h5 Şb7 53. Ke6 Şa6 54. Şf5 Kg1 55. Şf6 h6 56. Şf7 Kg5 57. Kxh6 Kc5 58. Kh8 Şxb6 59. h6 Kc7+ 60. Şg6 Kc6+ 61. Şg5 Kc5+ 62. Şf4 Kc4+ 63. Şe5 Kc5+ 64. Şd4 Kh5 65. Şe4 Şh7 66. Şf4 Şc7 67. Şg4 Kh1 68. Şg5 Kg1+ 69. Şf6 Kf1+ 70. Şg7 Kg1+ 71. Şh7 Şd7 72. Kg8 Kf1 73. Şg7 Kg1+ 74. Şh8. Siyah terk eder. 1-0.

Ödüllü soru

Beyaz: S. Gligoriç
Siyah: Kavalek
Üsküp (Olimpiyat), 1972

Yugoslavyanın 2. Dünya Savaşından sonra satranç dünyasındaki en ünlü temsilcisi Svetozar Gligoriç'tir. Kendisinin ondan fazla ülke birinciliği vardır. Dünya Birinciliği Aday Maçları'nda oynayan, Olimpiyatlarda ülkesini birinci masada temsil eden Gligoriç'in çok ünlü sıradışı ve çok zor olan bir kombinezonunu soruyoruz. Beyaz çok etkili hamlelerle 4 hamle sonunda kazanç konumu elde ediyor.

Yanıtlarınızı 18 Temmuz 2001 tarihine kadar, İstanbul dergi adresine posta, faks ya da e-posta yoluyla gönderebilirsiniz. Doğru yanıt gönderenler arasında çekilecek kurada bir kişi FİDE (Uluslararası Satranç Federasyonu) normunda satranç takımı, bir kişi de Richard Roberts'in *Satranç Kılavuzu* (Evrim Yayınevi, 1986) adlı satranç kitabını kazanacaktır. Ayrıca bir kişiye de eski sayılardan *Satranç ve Hayat* dergisi ödül olarak verilecektir.

Haziran ayı ödüllü sorusunun çözümü:

1. Kd8+ Şxd8 2. Axf7+ Şd7 3. Vg4+ ve Beyaz kazanır, çünkü 3. ... Şc6 4. Ve6+ Şxc5 5. Vd6+ Şc4 6. Ae5+ ile mat yapar.

Haziran sorusuna 14 tane yanıt geldi. Doğru yanıt gönderen 14 okur arasından (Ümit Türkmenoğlu-Uşak, Hüseyin Emiroğlu-Sivas, Nuri Yavuz-Karaman, Ali Gündüz-Edirne, Sevi Kaderoğlu-İzmir, Aytekin Karataş-İstanbul, Serkan Koldanca-İzmir, Serdar Çimen-Antalya, M. Deniz Yıldırım-Ankara, Suat Boztepe-Samsun, Ufuk Tabaklı-İzmir, Mehmet Alp Doğan-Hatay, Ömer Kipmen-Bodrum, Mustafa Kayabaşı-İzmir) satranç takımını kazanan Ali Gündüz (F Tipi Cezaevi-Edirne), satranç kitabını kazanan Sevi Kaderoğlu (İzmir) ve satranç dergisini kazanan Serkan Koldanca (İzmir) olmuştur.

Özür: Mayıs ayında dergimizin e-posta adresine gönderilen mesajların hiçbirini alamadık. Teknik nedenlerle oluşan bu sorun ay sonunda dergimiz basıma gönderildiği sıralarda çözümlenebildi. E-postayla satranç cevabı gönderen okuyucularımız da bu nedenlerle değerlendirmeye giremediler. Teknik sorunlardan kaynaklanan bu durum için tüm satrançseverlerden özür diliyor ve cevap gönderen okuyucularımızın listesini yayınlıyoruz: Suat Boztepe-Samsun, Mustafa Kayabaşı-İzmir, Buğra Serdaroğlu-İstanbul, Ömer Kipmen-Bodrum, Leyla Kavak-Van, Boran Topal, Halil Durumersin, Hasan Yılmaz-İzmir, Uğur Öztürk-İstanbul.

Problem

H. Bartoloviç,
Mansiyon, "Şah", 1948

Beş hamlede mat

Kombinezon

Beyaz: Karpov
Siyah: Taymanov
Leningrad, 1977

Siyah kazanır

Etüd

A. Troitski

Beyaz kazanır

Geçen sayının çözümleri:

Problem: 1. Kd7 Şb8 2. Kd8+ mat, 1. ... Ab8 2. Ka7+ mat, 1. ... Ac7 2. Kd8+ mat.

Kombinezon: Diyagramda Siyah Şah "g7" karesinde olacaktır. 1. Kxd8 Kxd8 2. Fe7 ve Beyaz kazanır.

Etüd: 1. Vc4+ Şa6 2. Kh6+ Kf6 3. Vf5!! ve Beyaz kazanır.

1991

**DSM
DÜŞÜN**

SATRANÇ MERKEZİ

dusunsatranc@superonline.com

www.dusunsatrancmerkezi.com

Haziran ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Zübeyde Kırız (Ankara), Işık Cüreklibaş (İzmir), Muhammet Dalkıran (Çanakkale) bizden kitap kazandılar. Temmuz ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında çekilecek kurayla belirleyeceğimiz üç kişi, Kaynak Yayınları'ndan çıkan Muazzez İlmiye Çığ'ın *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, 20 Temmuz tarihine dek posta, faks ya da e-posta yoluyla dergimize ulaşması gerekmektedir. Derginizi kesmek istemiyorsanız, bulmaca sayfasının fotokopisini çektebilirsiniz. Başarılar...

Soldan sağa

1) "İyi bilmek için olduğu kadar elde etmek için de ellerinden geleni yapmaktan geri kalmadıklarını bilenlerin benliklerinde duydukları mutluluk, hiçbir zevkle ölçülemeyecek kadar tatlı, sürekli, sağlam bir zevkair" diyen, *Töre Üstüne Mektuplar*, *Metot Üstüne Konuşma* gibi yapıtları da üretmiş, 1596-1650 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız düşünür.

2) Bir bilgisayar oyunu.- George William Russell'in takma adı.- Orta Asya dağlarında küçük sürüler halinde yaşayan, çok büyük sarmal boynuzlu, iri cüsseli yaban koyunu.

3) Daha çok doğu gizemciliği doğrultusunda dışavurumcu bir soyutlamayı temel alan çalışmalarıyla tanınan 1924-1981 yılları arasında yaşamış Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın torunu olan ressamımız.- Hastalık.

4) Volga Nehri'nin Arap, İran ve bölgede konuşulan Türk dillerindeki adı.- Üyesi olduğumuz bir kuruluş.- Gaziantep yöresinde "yuvadan zorla kaçma" anlamında kullanılan sözcük.

5) Erkek seslerinden biri.- "Oğul, evlat" anlamında eski bir sözcük.- Mağara.

6) Buzulbilim.- Bir haber ajansı.

7) Şef, lider.- 14 Haziran 1920'de Macaristan'ın parçalanmasını onaylayan antlaşma.

8) Kulak-burun-boğaz hekimlerinde dış kulak yolunu yıkamak için kullanılan aygıt.- Tunus'un plaka imi.- ... *Diylarlarda* (Jack London'un bir yapıtı).

9) Çorum yöresinde "iri taş parçası" anlamında kullanılan sözcük.- İnce dantel.- Ayrıntı.

10) Buğday ve arpa tarlalarında yetişen, delice otu da denilen, yenildiğinde baş ağrısı yapan bir ot.- Bağlanma, birleşme.- "...dum ki yurdumdan ayağ göçürmüş/ Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı" (Bayburtlu Zihni).

11) Eski Mısır'da güneş tanrısı.- Karada yaşayan, koni biçimli ve uzun-

ca kavgılı, karından hacaklı yumuşakça cinsi.- Bolivya'da bir kent.

12) *Kader Bağlayınca, Kumsalda, Nürnberg Duruşması, Çılgın Dünya* gibi pek çok nitelikli filme imza atmış Amerikalı sinemacı.

Yukarıdan aşağıya

1) *Tombul Teyze, Sıksa Dayı, Hacığa* gibi tiplerleriyle kendisini izleyen kuşağı önemli ölçüde etkileyen; *Mizah, Peri, Salon* dergilerini çıkarmış, 1900-1953 yılları arasında yaşamış ünlü karikatür ustamız.

2) Genellikle öğretim amacıyla bestelenmiş müzik parçası.- Napier logaritmasının ya da buna karşılık olan fonksiyonun kısaltması.- "Reşit Rahmeti ..." (*Kutadgu Bilig, Atabet ül-hakayık, Eski Türk Şiiri* gibi yapıtları üretmiş, 1900-1964 yılları arasında yaşamış, Kazanlı ünlü Türk bilgini).

3) "... Nazım" (1864-1893 yılları arasında *Karabibik* ve *Zehra* adlı romanlarıyla Türk edebiyatında gerçekçilik ve natüralizmin temellerini atmış yazarımız).- Avrupa Para Antlaşması'nın kısaltması.

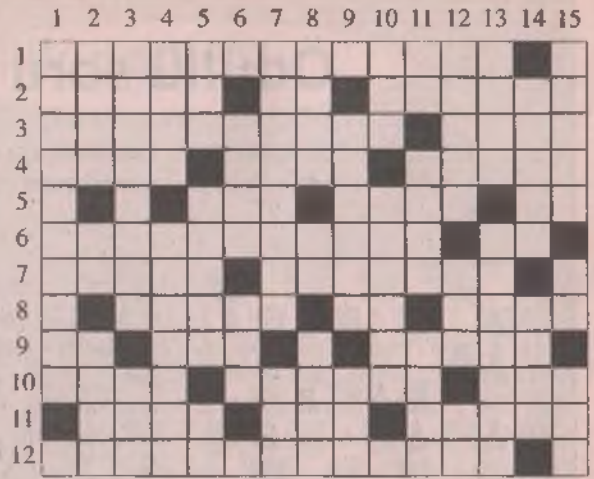
4) Kimi dillerde erkek cinsten sayılan (sözcük).- Fosil içeriği doğal bir bütün oluşturan katmanlar topluluğu.

5) Tanrı düşüncesine dayalı toplumsal bir kurum.- Fert.- Hollanda'nın plaka imi.

6) Tasdik.- "Bir çocuk ruhu kadar, şimdi müncever, lekesiz/ Uyuyor ... deniz" (Tevfik Fikret).

7) ABD'de (Florida) bir kent.- "...-i bezm-i gamem ey mah ne bulsan yele ver/ Odayanmış kuru cisminde hevedan gayri" (Fuzuli).

8) Çalışıp, çabalama.- Larensiyum'un simgesi.- Şapkacılıkta, kumaşı keçeletirmek için kullanılan apre makinesi.

9) Gömleklilerde, yumurtadan çıkan, bedeni selülozlu kalın bir gömlekle kaplı, tek başına yaşayan birey.- Bir yağış şekli.

10) Nazım Hikmet'in soyadı.- Andaç.

11) Ülkemizin plaka imi.- İskandinav Mitolojisinde "savaş, bilgelik ve şiir" tanrısı.- Filistin'in güneyinde yer alan eski bir ülkenin ve burada yaşayan eski bir halkın adı.

12) Yanışlarda, kırılmış bir rekoru yenileme.- "Modası geçmiş" anlamında yabancı bir sözcük.- Renyum'un simgesi.

13) "... Batu Bey" (Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in kardeşi).- Kurtuluş Savaşı'nı engellemek için İstanbul'daki Damat Ferit Paşa hükümetinin düzenlettirdiği ayaklanmaların adı.

14) John Keats'in "aldatıcı aşk, acımasız düş kırıklığı, yarıda kesilen şenlik" gibi romantizmin ana temalarını uğursuz bir kadının kaypaklığında biraraya getirdiği ünlü şiiri.- Değer derecesi.

15) Bitlis'in bir ilçesi.- "Şu dünyanın iki iniş kapısı/ Geldi geçti ... günümün hepsi" (Karacaoğlan).- Sataranç oyununda bir hareket.

Haziran bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	C	E	L	A	L	N	U	R	I	T	L	E	R	I	
2	A	L	A	K	A	M	A	S	A	M	I	M	I		
3	R	L	K	R	E	B	A	S	Y	O	N	C	A	N	
4	L	E	D	A	T	R	I	A	L	R	A	L			
5	O	M	E	R	T	A	Z	O	S	A	E	E			
6	R	E	C	A	I	A	M	I	M	I	I	A			
7	F	U	M	M	A	N	L	A	Y	E	M	U	T		
8	F	O	R	A	S	T	E	R	O	A	S	A	L	A	
9	B	I	N	A	K	I	A	S	A	L	A	K			
10	A	R	A	L	U	D	L	A	M	I	T	M	L		
11	L	U	P	I	N	O	K	Y	O	I	O	I			
12	E	K	T	I	A	T	E	K	R	E	K				

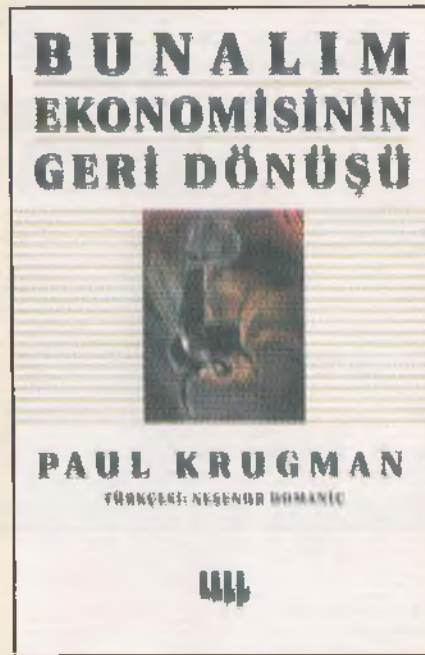
KRİZ ANALİZLERİ

***Bunalım Ekonomisi bir hayalet gibi
dünyada başıboş dolaşmakta...***

*Dün Asya'daydı, bugün Türkiye'de;
yarın nereye gidecek?*

Türkiye Krizi için Krugman'ın Önsözüyle

- ◆ Türkiye krizi üzerine sağlıklı yaklaşımlar
- ◆ Ekonomik ve siyasal tutumların içiçeliği...
- ◆ IMF her zaman haklı mı?
- ◆ IMF ve farklı reçeteler...
- ◆ Abbap çavuş kapitalizmi...
- ◆ Dalgalı kur sistemi nedir, ne zaman uygulanır?
- ◆ Ve dikkate alınmayan uyarılar...

Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü

Paul Krugman
(Massachusetts Institute of Technology)
Fortune dergisine göre "John
Maynard Keynes'ten bu yana en
iyi yorumcu"

Son 20 yılda dünyada yaşanan ekonomik krizleri önceden tespit ederek adını duyuran iktisat dünyasının dahi çocuğu Prof. Paul Krugman (MIT) 1999 yılında kaleme aldığı bu kitapta Türkiye'nin de ekonomik krize gireceğini öngörmüştü.

Çeviren : Neşenur Domanıç
XXII + 194 Sayfa, 14 x 21 cm.
ISBN : 975-8431-24-2

AYRINTILI BİLGİ İÇİN 0.212.292.41.20/120
www.literaturkitabevi.com.tr

[illegible]

LITERATÜR*